

Päivi Petrelius

Sukupuoli ja subjektius sosiaalityössä

Tulkintoja naistyöntekijöiden muistoista

Esitetään Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa (S212)
toukokuun 27. päivänä 2005 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2005

Sukupuoli ja subjektius sosiaalityössä

Tulkintoja naistyöntekijöiden muistoista

Päivi Petrelius

Sukupuoli ja subjektius sosiaalityössä

Tulkintoja naistyöntekijöiden muistoista

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2005

Editors

Jussi Kotkavirta

Department of Social Sciences and Philosophy/philosophy, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Marja-Leena Tynkkynen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Cover picture by Gun Helminen

ISBN 951-39-2137-9 (nid.)

ISBN 978-951-39-6698-0 (PDF)

ISSN 0075-4625

Copyright © 2005, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2005

Sähköinen versio: Jyväskylä 2016

ABSTRACT

Petrelius, Päivi

Gender and subjectivity in social work – interpreting women workers' memories.

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2005, 175 p.

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research

ISSN: 0075-4625; 266)

ISBN: 978-951-39-6698-0

Yhteenveto: Sukupuoli ja subjektius sosiaalityössä – tulkintoja naistyöntekijöiden muistoista.

Diss.

This research examines the ways in which women social workers' subjectivities are formed as gendered in different social work settings. The theoretical framework draws from poststructuralist feminist theory on subjection and gendered subjectivities. The most central theoretical idea guiding the analysis of the data is the definition of gender as a product of performative repetition of cultural and social gender structures. From this theoretical background the construction of women social workers' subjectivities is considered to be a gendered process. Another central theoretical viewpoint is the definition of different social work settings as 'rhetorical spaces', that do not allow different people equal positions as epistemic subjects. The data consists of memories written and told by women social workers and mainly female students of social work. The memories have been produced through interviews and group sessions and via a writing request in co-operation with 25 different informants. Ideas from the feminist method of memorywork have been applied in the production of the data. In the first one of the five empirical articles I ask which spaces are central to the construction of women workers' subjectivities. In the second article I examine memories dealing with women's experiences in public spaces, such as academic, professional and local-political forums and the media. In the third article I'm considering the process of subjection from an individual social worker's point of view by using a collaborative research method together with one informant. In the fourth article I examine how gender structures social work students' orientations towards social work as a profession. In the final article I explore social worker students' memories from the point of view of female and feminist ethics. The article aims at developing gender sensitive conceptualisations of those social workers' professional orientations that are often thought of as feminine. The theoretical introduction and the five original articles provide postmodern, critical, feminist interpretations of the production of gendered subjectivities and spaces in the realm of Finnish social work.

Keywords: feminist ethics, feminist social work, gender order, gender hierarchy, gender neutrality, gender sensitivity, memorywork, performativity of gender, postmodern feminism, professionalism, rationality, rhetorical space, situated knowledge, subjection, subjectivity.

Author's address

Päivi Petrelius
Department of Social Sciences and Philosophy/
Social work.
University of Jyväskylä
P.O. Box 35 FIN – 40014
University of Jyväskylä
E-mail: paivi.petrelius@saunalahti.fi

Supervisors

Academy Researcher Eeva Jokinen
Department of Social Sciences and Philosophy/
Women studies
University of Jyväskylä, Finland

Professor Kirsi Juhila
Department of Social Policy and Social Work
University of Tampere, Finland

Lecturer Marjo Kuronen
Department of Social Sciences and Philosophy/
Social work
University of Jyväskylä, Finland

Reviewers

Professor Arja Jokinen
Department of Social Policy and Social Work
University of Tampere, Finland

Professor Silva Tedre,
Department of Social Policy,
University of Joensuu

Opponent

Professor Arja Jokinen
Department of Social Policy and Social Work
University of Tampere, Finland

ESIPUHE

Kiitän lämpimästi työni ohjaajia paitsi saamastani ohjauksesta, myös monenlaisesta muusta tuesta ja kannustuksesta. Eeva Jokinen, joka työni alkaessa toimi naistutkimuksen professorina Jyväskylässä, on ensimmäinen ohjaajani. Hänen opastuksellaan hennot tutkimusideani tiivistyivät konkreettisiksi suunnitelmiksi ja tutkimustehtäviksi. Eevan ohjauksessa ja hänen johtamassaan Jyväskylän yliopiston naistutkimuksen seminaarissa rakentuivat tutkimukseni perustukset.

Myöhemmin löysin työlleni ohjaajia myös sosiaalityön oppiaineen puolelta. Lehtori Marjo Kuronen Jyväskylän yliopistosta ja professori Kirsi Juhila Tampereen yliopistosta tuntevat sekä naistutkimusta että sosiaalityön tutkimusta. Heidän ansiostaan olen alusta alkaen tuntenut, että naistutkimuksen näkökulmia tarvitaan myös sosiaalityössä. Kaikki ohjaajani ovat kommentoineet töitäni paneutuvasti ja tarkkanäköisesti.

Jyväskylän yliopiston sosiaalityön professoria Mikko Mäntysaarta kiitän paitsi häneltä saamastani asiantuntevasta palautteesta, myös siitä, että sain väitöskirjan viimeistelyyn tarkoitettua avustusta Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteelliseltä tiedekunnalta syksyllä 2003.

Sosiaalityön ja sosiaalipalvelujen valtakunnallisen tutkijakoulun kautta kohtaamani ihmiset ovat muodostaneet erään tärkeän keskusteluyhteisön työlleni. Monet tutkimusideat syntyivät, tarkentuivat, ja onneksi myös karsiutuivat tutkijakoulun seminaareissa. Tutkijakoulu teki mahdolliseksi työhön keskittymisen neljäksi kokonaiseksi vuodeksi, syksystä 1999 syksyyn 2003.

Esitarkastajilleni professori Arja Jokiselle ja professori Silva Tedrelle haluan osoittaa suuret kiitokset työni asiantuntevasta arvioinnista. Heidän kommenttinsa ovat auttaneet näkemään omat tekstini uudessa valossa ja helpottaneet työn viimeistelyä.

Ilman muistojen kertojia ja kirjoittajia, sosiaalityöntekijöitä ja opiskelijoita en olisi saanut aikaan tätä työtä. Haluan lämpimästi kiittää kaikkia muistelijoita. Sosiaalityöntekijä Anja Auvista kiitän myös siitä, että hän suostui mukaan yhteistoiminnalliseen tutkimuskokeiluun.

Koska olen tehnyt tutkimustani suurimmaksi osaksi kotonani, olen iloinen siitä, että kotiin on yksinäisten työpäivien jälkeen tullut joku muukin. Kiitän Ristoa vankkumattomasta kumppanuudesta vuosien varrella. Hän ansaitsee kiitokset myös tietokoneen nielaiseman kumppanin sietämisestä työn intensiivisimmissä vaiheissa, sekä konkreettisesta avusta tekstien taitamisessa julkaistavaan muotoon.

Vanhemmilleni ja sisaruksilleni haluan antaa kiitokset sekä ilon että uupumuksen hetkien jakamisesta. Isääni kiitän erityisesti siitä, että hän on aina saanut tekemiseni, myös tämän hankkeen, tuntumaan merkitykselliseltä.

Läheisten ystävien ansiosta elämään on sisältynyt tutkimusvuosien kuluessa onneksi muutakin kuin työtä. Yhteiset viikonloput, saunomiset, syömiset ja laulamiset ovat jäävät mieleen työarjen katkaisijoina, rentoina, valoisina ja kotoisina muistoina.

Tutkimuksen jo ollessa aika pitkällä, elämä keskeytti työn: sain pienen tytön, Saanan. Hänen kanssaan olen oppinut jälleen elämään arkea ilman alituisesti auki olevaa tietokonetta. Vanhempieni tarjoutuminen auttamaan Saanan hoidossa viime syksynä teki mahdolliseksi yhteenveto-osan kirjoittamisen valmiiksi. Nuo yhdessä vietetyt viikot, jolloin Savonlinnassa asuvat vanhempani olivat luonamme Helsingissä, jäivät mieleen erityisen merkittävänä, onnellisena aikana. Vain noin kuukautta myöhemmin, marraskuun lopulla menetin isäni yllättäen onnettomuudessa. Ajattelen isäni osaltaan vaikuttaneen kiinnostumiseeni niin sosiaalityöstä kuin naistutkimuksesta-kin: oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo sekä jokaisen ihmisen ainutkertaisuuden kunnioittaminen olivat isälleni tärkeitä arvoja. Isältäni koen myös saaneeni rohkeutta tehdä elämässä sitä, mikä tuntuu tärkeältä. Haluan kiittää kaikkea häneltä saamastani omistamalla työni hänelle.

Helsingissä 21. huhtikuuta 2005
Päivi Petrelius

LUETTELO ALKUPERÄISISTÄ ARTIKKELEISTA

- I Petrelius, Päivi (2002) Sosiaalityöntekijänaiset -marginalisoituja toimijoita työelämässä? Teoksessa Kirsi Juhila, Irene Roiviainen ja Hannele Forsberg (2002) (toim.) Sosiaalityö ja marginaalit. Jyväskylä:SoPhi, 188-210.
- II Petrelius, Päivi (2003) Sosiaalityöntekijänaiset maskuliinisissa julkisuuksissa - sukupuolinäkökulmia "hiljaisuuden kulttuuriin". Janus sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 11 (1), 4-22.
- III Petrelius, Päivi & Auvinen, Anja (2003) Sosiaalityöntekijän muistot sukupuolen jäsentäminä subjektivoitumistarinoina. Teoksessa Mirja Satka, Marketta Rajavaara ja Anneli Pohjola (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Sosiaalityön tutkimuksen 2. vuosikirja. Jyväskylä: SoPhi, 171-197.
- IV Petrelius, Päivi (2003) Gender and orientation towards social work. Nordisk Sosialt Arbeid 3/2003,144-153.
- V Petrelius, Päivi (2004) Naistapaiset hoivaeettiset lähestymistavat sosiaalityössä. Teoksessa Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist ja Päivi Petrelius (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 47-75.

1 JOHDANTO

1.1 Liikkeelle

Parin viikon kuluttua työn alkamisesta uusi esimies kertoi hänelle vähän ohimennen, että oli sopinut hänelle kahdenkeskisen neuvottelun erään korkean virkamiehen kanssa. Sinä päivänä, jona hän suuntasi kulkunsa neuvotteluun, hän yritti pukeutua uskottavasti, niin kuin työssäkäyvän ihmisen pitää. Hän ei mennessään tiennyt, miksi oikeastaan oli menossa neuvotteluun ja millaiseen yhteistyöhön sen pitäisi johtaa...Virkamiehen - joka oli häntä parikymmentä vuotta vanhempi kiireisen oloinen nainen - huone oli suuressa virastotalossa. Kun hän löysi oikean käytävän ja oikean huoneen, nainen puhui puhelimesta. Kun puhelu loppui, hänet pyydettiin istumaan. Hänestä tuntui, että hänen pitäisi nyt keksiä keskustelulle jokin järvevä teema. Keskustelu alkoi, eteni ja loppui. Hänestä tuntui, ettei hän sen loputtuakaan vielä tiennyt, miksi neuvottelu oli järjestetty. Hän tunsu itsensä hyvin kokemattomaksi. Puhua piti, vaikkei asiaa vielä ollutkaan, virkamieskin huomasi tämän. Keskustelu käytiin, mutta hänestä tuntui, ettei hän oikein osannut olla neuvottelussa niin kuin olisi pitänyt.

Kirjoitin tämän muiston keväällä 2000 tutkimustani varten kootussa sosiaalityöntekijänaisten muisteluryhmässä. Se sjoittuu aikaan, jolloin olin juuri aloittanut työn eräässä sosiaalialan järjestössä syksyllä 1993. Muiston teemana ovat kokemuksen työelämän vaatimuksista, jotka tuntuivat edellyttävän vastavalmistuneelta ja vain kaksi viikkoa työkokemusta omaavalta aloittelijaltakin varmaa esiintymistä, asiantuntevuutta ja tietoa. Muisto käsittelee sitä, kuinka oudoksi koin uuden roolini työelämän toimijana.

Koska muiden vakuuttaminen omasta asiantuntijuudesta näytti työelämässä hyvin keskeiseltä tavoitteelta, asiantuntijaksi määrittely alkoi kiinnostaa minua. Aloin seurailia, keitä valittiin näkyviin asiantuntija-asemiin, esimerkiksi työryhmien puheenjohtajiksi, kouluttajiksi ja seminaarialustajiksi. Katselin kuinka "asiantuntijat" pukeutuivat, elehtivät, esittivät asiansa. Ne, joiden asiantuntija-asema näytti vahvalta, tapasivat käyttäa puheenvuoroissaan esimerkiksi tutkimustietoa, viittauksia valtionhallinnon tuottamiin raportteihin tai tietoa ajankohtaisista poliittisista linjauksista ja keskusteluista. Näin rakennetut puheenvuorot saivat helpoimmin aseman tosiasioihin perustuvina kannanottoina.

Lisäksi näytti siltä, että miehet olivat naisia etevämpiä erilaisten asiantuntija-asemaa vahvistavien strategioiden käyttäjinä. Hyvin usein erilaisten kokoon-tumisten näkyvät asiantuntija-asemat, puheenjohtajuudet, alustuspuheenvuo-rot ja muut vastaavat näyttivät päätyvän miehille. Näin oli, vaikka toimin sosi-aali- ja terveystalouden järjestökentällä, eli alueella, joka muuten oli naisvaltainen.

Asiantuntija-asemien sukupuolittuminen näkyi myös myöhemmissä työ-paikoissani. Niin tilanteiden puhujapositionien kuin pysyvämpienkin asiantun-tija-asemien haltuunotto näytti selvästi olevan miehinen laji. Aloin tästä syystä pohtia, mikä merkitys sukupuolella on sille, keiden on luontevaa asetta asian-tuntijatiedon edustajiksi erilaisissa työelämän tilanteissa. Miksi miesten tuntui olevan luontevampaa esiintyä siten, että syntyy vaikutelma asiantuntijuudesta? Voisiko erilaisilla julkisilla teksteillä, joita työelämässä arvostettiin tiedonläh-teinä, olla sukupuolta? Miksi asiakastyössä ja ruohonjuuritasolla rakentuneesta tiedosta ei useinkaan näyttänyt olevan hyötyä tilanteissa, joissa piti kyetä esiin-tyämään vakuuttavasti?

Tutustuttuani työelämään joitakin vuosia, aloin pohtia jatko-opintojen aloittamista ja ryhdyin etsiskelemään tutkimusaihetta. Sukupuoleen ja työelä-mään liittyvät ilmiöt, erityisesti naisten asiantuntijuuden ja toimijuuden raken-tuminen, kiinnostivat edelleen. Niinpä aloin lueskella naistutkimus- ja muuta-kin aiheeseen liittyvää kirjallisuutta. Kaksi lukukokemusta jäseni keskeisesti pohdintojani. Mirja Satkan (1995) sosiaalihuollon historiaan liittyvässä väitös-kirjassaan esittämä ajatus sosiaalihuollon naistyöntekijöiden kokemustiedon marginalisoitumisesta sosiaalityön ammattitiedosta muistutti tilannetta, jonka koin tunnistanee nykyisenkin työelämän vuorovaikutustilanteista. Sillä, että joku oli tutkinut sosiaalityötä ja naisten asemaa ammattitiedon tuottajina suku-puolinäkökulmasta, oli paljon merkitystä kehitellessäni omia tutkimusideoitani. Eeva Jokisen (1994) artikkeli ”Subjektius” puolestaan avasi ensimmäistä kertaa minulle keskustelua sukupuolittuneesta subjektiudesta. Tämän keskustelun ja subjektiuden käsitteen avulla aavistin voivani rakentaa tutkimuskysymyksiä, jotka liittyisivät naisten kokijisuuden ja toimijuuden tilanteeseen rakentumiseen joka eniten kiinnosti itseäni.

Työni keskeisenä lähtökohtana ovat omat kokemukseni erilaisista työelä-män vuorovaikutustilanteista naistyöntekijänä. Toisena lähtökohtana on kiin-nostuminen feministisestä sukupuolta ja subjektiutta koskevasta keskustelusta. Naisten subjektiuden tarkasteleminen juuri sosiaalityössä on puolestaan seura-usta siitä, että tutkimuskohteeksi oli rajattava jokin ammattiryhmä. Sosiaali-työntekijöiden valitseminen kohteeksi oli luontevaa koska itselläni on sosi-aalityöntekijän koulutus ja kokemusta sosiaalialan työstä.

1.2 Sosiaalityön näkymätön sukupuoli

Sukupuoli on keskeinen sosiaalista elämää järjestävä tekijä kaikissa länsimaissa. Miehet osallistuvat työelämään ja poliittiseen päätöksentekoon naisia enem-män. He sijoittuvat niin työelämän kuin muissakin julkisissa organisaatioissa naisia näkyvämpiin ja hierarkkisesti ylempiin asemiin. Naiset puolestaan otta-vat edelleen miehiä enemmän vastuuta yksityisen elämänpiirin tehtävistä, esi-

merkiksi lasten kasvatuksesta ja hoidosta. Huolenpito muistakin apua ja hoivaa tarvitsevista, kuten sairaista, vammaisista tai vanhuksista on edelleen pääosin naisten vastuulla.

Eräs keskeisimmistä alueista, joilla naisten ja miesten toimintakentät ja tehtävät eriytyvät, on työelämä. Suomessa naiset ja miehet osallistuvat työelämään määrällisesti yhtä paljon, mutta naisten ja miesten tehtävät ovat eriytyneet esimerkiksi siten, että julkisella sektorilla työskentelee enemmän naisia kuin miehiä ja yksityisellä sektorilla enemmän miehiä kuin naisia. Sukupuolen mukainen työelämän eriytyminen merkitsee Suomessa sitä, että enemmistö naisista palvelee, hoitaa tai kasvattaa ihmisiä kun taas enemmistö miehistä valmistaa, käsittelee tai siirtää esineitä. (Kinnunen & Korvajärvi 1996, 10-11.) Vahva sukupuolten välisen työnjaon perinne tuottaa naisia ja miehiä erilaisiin toimintatiloihin ja tehtäviin sijoittuvina, ja siksi myös sosiaalista todellisuutta eri näkökulmista hahmottavina ja lähestyvinä toimijoina.

Sosiaalityö on eräs selkeimmin sukupuolen mukaan eriytyneistä ammateista. Suomessa yhdeksän kymmenestä sosiaalityöntekijästä on nainen (Marjamäki ym. 1998). Myös muissa Länsi-Euroopan maissa ja Yhdysvalloissa naisia on ammatissa toimivista kaksi kolmasosaa tai enemmän. (Gruber 1995; Riege ym. 1997; Barretti 2001.) Sosiaalityö on sukupuolittunut ammatti paitsi naisennemistön vuoksi, myös ammattikentän sisäisen työnjaon perusteella. Valtaosa ruohonjuuritason asiakastyöstä on naisten aluetta. Erilaiset johto-, kehittämis- ja tutkimustehtävät sen sijaan ovat sekä Suomessa että muualla ensisijaisesti olleet ammattikunnan piirissä sukupuolivähemmistönä olevien miesten tehtäviä. (Satka 1990a; 1990b; 1995; Pringle 1995.)

Ammatin naisvaltaisuuden ja ammattikentän sukupuolijakojen, sekä myös asiakkaiden elämää jäsentävien sukupuolijärjestysten vuoksi sosiaalityössä tarvitaan tietoa sukupuolen merkityksestä. Asiakastyössä tarvitaan tietoa siitä, miten erilaiset sukupuolikäsitykset ja hierarkiat kietoutuvat osaksi sosiaalityössä kohdattavia ongelmia kuten parisuhdeväkivaltaa, köyhyyttä tai päihde- ja mielenterveysongelmia. Myös työntekijöiden omien ammatillisten orientaatioiden, ajattelutapojen ja arvojen sukupuolittumista olisi tärkeää pohtia ammattikunnan piirissä osana ammatillista keskustelua. Ammattikentällä vallitsevien sukupuolijakojen vuoksi keskustelua pitäisi käydä myös siitä, miten sukupuoli jäsentää naisten mahdollisuuksia asettua erilaisiin sosiaalityön asiantuntija-, johto- ja kehittämistehtäviin.

Feministinen tutkimus on jo yli kolmenkymmenen vuoden ajan tuottanut tietoa niistä symbolisista ja materiaalisista rakenteista ja käytännöistä, jotka ylläpitävät naisten alistusta. Se on nostanut tieteellisen tutkimuksen kohteeksi monia sosiaalityön kannalta keskeisiä elämänalueita ja aiheita kuten perheen, ihmissuhteet, naisten koti- ja palkkatyön sekä muita yksityisen piiriin kuuluvia kysymyksiä (Koivunen & Liljeström 1996). Feministisen tutkimuksen näkökulmat ja käsitteet eivät kuitenkaan ole saaneet kovin näkyvää sijaa sosiaalityön tutkimuksessa ja ammattikäytännöissä. Valtaosaa sekä kansainvälisestä että kotimaisesta sosiaalityötä koskevasta keskustelusta voi pitää retoriikaltaan sukupuolineutraalina, jopa sukupuolisokeana.

Englanninkielistenkin maiden sosiaalityötä koskeva keskustelu nojaa enimmäkseen sukupuolineutraaleihin ajattelu- ja tulkintamalleihin. Kuitenkin feministinen sosiaalityön suuntaus on angloamerikkalaisessa keskustelussa tuottanut 1960-luvulta lähtien analyyseja sosiaalityöstä myös sukupuolinäkö-

kulmasta. Naisten alisteista yhteiskunnallista asemaa, alistavia mekanismeja ja valtasuhteita on pyritty tekemään näkyväksi tutkimusprosesseissa ja purkamaan käytännön työssä (Forsberg ym. 1992; Kuronen 2004; Brook & Davis 1985; Marchant & Wearing 1986; Dominelli & McLeod 1989; Dominelli 2002). Tämä englanninkielisten maiden feministisen sosiaalityön traditio ei kuitenkaan ole kotiutunut Suomeen, josta syystä kotimainen akateemis-ammattillinen keskustelu on kansainvälisessä vertailussa osoittautunut erityisen sukupuolineutraaliksi (Forsberg ym. 1992; Kuronen, Granfelt, Nyqvist & Petrelius 2004).

Sosiaalityökeskusteluja hallitsevilla näennäisen sukupuolineutraaleilla ammatillisilla jäsenystavoilla ja retoriikalla on seurauksia sosiaalityöntekijöiden itseymmärrykselle ja toimijuudelle. Ne ylläpitävät käsitystä sosiaalityöstä toimintana, jota yhteiskunnassa muutoin vaikuttavat sukupuolijaot ja -hierarkiat eivät jäsennä. Tällaisen käsityksen vallitessa yksittäiset sosiaalityöntekijät jäävät omaa ammattitoimintaansa ja asiakkaidensa elämää pohtiessaan vaille sukupuolen huomioon ottavia analyysitapoja, teoreettisia näkökulmia ja käsitteitä. Näennäisen sukupuolineutraali ammattiretoriikka on siten tiedonmuodostusta koskeva ongelma sosiaalityössä. Toiseksi sukupuolen sivuuttavaa ammatillista keskustelua voi pitää myös eettisesti ongelmallisena, koska sivuuttaessaan sukupuolen merkityksen tällainen keskustelu siirtää käsittelemättömiin ammattikentällä vallitsevia sukupuolihierarkioita ja estää siten tasa-arvon toteutumista.

1.3 Tutkimuskysymykset ja tutkimukseen kuuluvat artikkelit

Eeva Jokisen (1997,13) mukaan sukupuolijärjestyksen käsite tarkoittaa paitsi miehen ja naisen välistä hierarkkista eroa, myös tilallisia järjestyksiä, jotka rajaavat ja osoittavat naisille ja miehille erilaisia tiloja. Tutkimuksessani tarkastelen sitä, kuinka hierarkkista sukupuolieroa - ja tähän liittyen naisten ja miesten toiminta-alueita eriyttäviä tilallisia jakoja - tuotetaan erilaisissa sosiaalityöntekijänä toimimista käsittelevissä muistoissa. Empiirisissä artikkeleissa tarkastelen muistoissa rakentuvia sukupuolijärjestyksiä, eli sukupuolihierarkioita ja naisille ja miehille osoitettuja tiloja, sekä näissä tiloissa sosiaalityöntekijänaisille rakentuvia subjektiasemia vaihtelevista näkökulmista. Yhteisiä kysymyksiä eri artikkeleissa ovat

- 1) Miten sosiaalityön erilaisissa toimintatiloissa rakentuvat sukupuolijärjestykset jäsentävät sosiaalityöntekijän naisten työelämää koskevia muistoja sekä
- 2) Miten sukupuolijärjestykset osallistuvat naisten muistoissaan käsittelemien subjektiasemien, toimijuuksien ja itseymmärryksien tuottamiseen.

‘Sosiaalityöntekijänaiset – marginalisoituja toimijoita työelämässä?’ (Avausartikkeli) perustuu seitsemän sosiaalityöntekijänaisen muisteluryhmässä kirjoittamien episodimaisten (henkilökohtaisten, tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoittuvien) muistojen analyysiin. Käsittelemän artikkelissa sitä, mitkä tilat ja tilanteet ovat tärkeitä sosiaalityön asiantuntijuuden ja ammatillisen itseymmärryksen määritte-

lylle sekä esitän tulkintoja siitä, millaisia sukupuolijärjestyksiä rakentuu muistoissa kuvattuihin ammatillisiin toimintatiloihin.

'Sosiaalityöntekijänaiset maskuliinisissa julkisuuksissa – sukupuolinäkökulmia "hiljaisuuden kulttuuriin"' (Julkisuusartikkeli) keskittyy tarkastelemaan sitä, miten julkisen ja yksityisen erottelu näkyy sosiaalityöntekijänaisten muistoissa sukupuolijärjestyksenä ja miten se muotoilee heidän suhdettaan ammattikunnan piirissä tavoitteeksi asetettuun julkisen toiminnan ja vaikuttamisen ihanteeseen. Aineiston teoreettisena tulkintakontekstina on useiden feministiteoreetikoiden esittämä näkemys julkisen ja yksityisen erottelusta eräänä keskeisimmistä sukupuolta tuottavista sosiaalisista järjestyksistä.

'Sosiaalityöntekijänaisen muistot sukupuolen jäsentäminä subjektivoitumistarinoina' (Yhteisartikkeli) käsittelee yhden muistojen kertojan, sosiaalityöntekijä Anja Auvisen muistojen kautta sosiaalityöntekijän subjektivoitumisen sukupuolittuneita ehtoja. Artikkelin avaa yksilötyöntekijän näkökulman subjektivoitumiseen jatkuvasti käynnissä olevana prosessina, joka muuttuu ja muotoutuu sidoksissa aikaan, paikkaan ja ammatillisissa toimintatiloissa vallalla oleviin puhe- ja jäsenystapoihin. Artikkelin on myös metodologinen kokeilu, jossa sovelletaan yhteistoiminnallista tarinallista tutkimusotetta. Muistojen kertoja, sosiaalityöntekijä Anja Auvinen on osallistunut muistojen tulkintaan kommentoimalla tekemiäni tulkintoja ja esittämällä oman ammattiuransa näkökulmasta tulkintavaihtoehtoja. Rakenteeltaan dialoginen artikkeli on myös kirjoitettu yhdessä Anja Auvisen kanssa.

'Gender and orientation towards social work' -artikkelissa (Opiskelijartikkeli) käsitteelen sitä, miten mielikuvat sosiaalityöstä ammattina sukupuolituvat alalle suuntaavien opiskelijoiden kirjoituksissa. Aineistona ovat opiskelijoiden kirjoittamat muistot elämäntapahtumista, joiden he katsovat olevan yhteydessä sosiaalityöhön suuntautumiseensa. Lisäksi aineistona ovat opiskelijoiden kirjoittamat, omia muistojaan sukupuolinäkökulmasta reflektoivat esseet. Rakennan artikkelin avulla vastausta jo edeltävissä artikkeleissa eri tavoin esiin nousseisiin kysymyksiin. Pohdin yhtäältä sukupuolen tematisoitumisen tapaa sosiaalityön ammattikulttuurissa. Toisaalta mietin, millaisen diskursiivisen tilan tai tulkintayhteisön sosiaalityön ammattikulttuuriin kuuluvat ajattelu- ja puhetavat luovat työntekijöiden ammatillista itseymmärrystä jäsentävien sukupuolijärjestyksen käsittelylle.

'Naistapaiset hoivaettiset lähestymistavat sosiaalityössä' -artikkelissa (Hoivaartikkeli) aineistona ovat edelleen opiskelijoilta keräämäni muistot ja esseet. Jäsenen aineiston kautta nyt sitä, miten hoivaan ja huolenpitoon kiinnittyvä naisuuden kulttuurinen määrittely artikuloituu opiskelijoiden kirjoituksissa. Teoreettisena tulkintakontekstina ovat feminististä etiikkaa koskevat keskustelut. Näiden keskustelujen avulla käsitteellistän opiskelijoiden muistoihin ja esseisiin kirjautuneita ammatillisia orientaatioita erityisiksi episteemisiksi ja eettisiksi orientaatioiksi, joita päädyn kutsumaan naistapaisiksi hoivaettisiksi lähestymistavoiksi.

1.4 Yhteenvedon rakenne ja tavoitteet

Olen yhteenvedon ensimmäisessä luvussa selostanut tutkimuksen taustaa, esitellyt tutkimuskysymykset ja tutkimukseen kuuluvat empiiriset artikkelit.

Toisessa luvussa pohdin, mitä postmoderni feminismi on merkinnyt viime vuosien kansainväliselle, ensisijaisesti angloamerikkalaiselle sosiaalityön tutkimukselle. Toiseksi hahmottelen sukupuolen huomioon ottavien lähestymistapojen asemaa suomalaisessa sosiaalityökeskustelussa. Tämän jälkeen selostan omien analyysieni kannalta keskeisiä sukupuolta ja subjektiutta koskevia feministisiä teoriakeskusteluja. Toisen luvun lopuksi perustelen muistojen käyttöä aineistona sekä kuvaan kolmen eri aineiston keräämiseen ja järjestämiseen liittyviä vaiheita.

Kolmannessa luvussa kokoan tulkintojani muistoissa keskeisimmin näytettyistä sosiaalityön sukupuolijärjestyksistä. Näitä ovat (1) rationaalisen toiminnan keskeisyys ammatillisena ihanteena sekä rationaalisen (ammatillisen) toimijuuden miestapainen määrittely, (2) eri tavoin tuotetut ja tilanteittaiset julkisen ja yksityisen erotteluun perustuvat tilalliset sukupuolijärjestykset, (3) naistyöntekijöiden toimijuuden määrittely naiseutta ja hoivaa yhteenliittävien kulttuuristen jäsenystapojen kautta sekä (4) sukupuolen merkityksen retorinen piilottaminen sosiaalityötä ammattitoimintana käsittelevässä puheessa. Vaikka nämä sukupuolijärjestykset näkyvät monin tavoin aineistoissani, muistoista löytyy esimerkkejä myös sukupuolijärjestyksen murtamisen ja ”sosiaalityöntekijyyden toisin toistamisen” mahdollisuuksista. Käsittelen niitä kolmannen luvun päätteeksi.

Neljännessä luvussa luen sosiaalityön sukupuolijärjestyksiä ”toisin” eli koetan kyseenalaistaa sosiaalityön ammatillista ajattelua jäsentäviä, ja aineistoissani tuotettuja sukupuolittuneita tulkintatapoja ja hierarkioita. Lisäksi pohdin sekä suomalaisen että kansainvälisen sosiaalityötä koskevan feministisen keskustelun kautta sitä, millaista olisi postmoderni, feministinen ja kriittinen, eli moninaiset sukupuolijärjestykset tunnistava ja sukupuolihierarkioita purkava ammatillisuus sosiaalityössä. Yhteenvedon päätteeksi palaan vielä lyhyesti keskeisimpiin tutkimusvalintoihini. Koetan myös miettiä, mitä valintoja tekisin nyt toisin.

2 TUTKIMUKSEN LÄHESTYMISTAPA

2.1 Postmoderni feminismi sosiaalityön tutkimuksessa

Sosiaalityön toimijoiden, työn kohdeongelmien ja ammatin yhteiskunnalliskulttuurisen paikan 'naisuuden' vuoksi sukupuoli voisi olla keskeinen käsite sosiaalityön tutkimuksessa ja ammatillisessa tietoperustassa. Niin ei kuitenkaan ole. Sukupuolinäkökulma on puuttunut useimmista sosiaalityön tutkimussuuntauksista ja jäsentänyt lähinnä 1960-70-luvulla virinneisiin kriittisiin standpoint-teorioihin kiinnittyvää sosiaalityön tutkimusta. Tämä tutkimus on tuottanut jonkin verran analyyseja naisten asemasta sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina (Trinder 2000, 44; ks. myös Healy 2000). Vielä 2000-luvullakin sukupuolisensitiivinen ja naisten asioita esillä pitävä sekä ennen muuta feministinen tutkimus ovat olleet marginaalisia ilmiöitä kansainvälisessä sosiaalityökeskustelussa. (Nichols-Casebolt & Krysik 1994; Barretti 2001.)

1980-luvun jälkeen kansainvälinen feministinen teoriakeskustelu on alkanut ottaa käyttöön ja kehittää erilaisia postmoderneiksi luonnehdittuja teorioita ja näkökulmia. Sosiaalityössä postmoderni feministinen keskustelu on merkinnyt muun muassa aikaisemman, 1960- ja 70-luvuilta alkaen kehittyneen feministisen sosiaalityön suuntauksen joutumista kritiikin kohteeksi. Brid Featherstonen (2001) mukaan tämä aikaisempi feministisen sosiaalityön suuntaus on ollut tavoitteiltaan liian suurisuuntainen samalla kun sen teoreettinen perusta on ollut liian kapea. Liian suurisuuntaista on ollut pyrkimys kaikille naisille soveltuvan sosiaalityön teorian ja käytännön rakentamiseen. Teoreettinen perusta puolestaan on jäänyt kapeaksi sen vuoksi, että feministinen sosiaalityö on sivuuttanut sekä postmodernin feminismin tuottamat näkökulmat että feministiset psykoanalyttiset teorit. Tuloksena on Featherstonen mukaan rakennettu mustavalkoista sosiaalista todellisuutta.

Suvi Keskinen (2004) tiivistää postmodernin feminismin myötä nousseen feministisen sosiaalityön kritiikin kolmeen teoreettiseen ideaan ja niiden seurauksiin: valtakäsityksen muutokseen, naisten keskinäisten erojen tunnistamiseen sekä subjektin uudenlaiseen määrittelyyn. Valtakäsitys, johon postmoderni feministinen teoriakeskustelu nojaa, rakentuu foucault'laiselle näkemykselle valasta monensuuntaisina arkielämässä vaikuttavina voimina, jotka tuottavat sub-

jekteja samanaikaisesti sekä vallanalaisina että toimijoina (subject of/subject to). Tämä käsitys eroaa näkemyksistä, joiden mukaan valta jakautuu dikotomisesti tai joiden mukaan valta on aina jotakin kielteistä. (emt. 20, 24.) Myös käsitys naisten samuudesta ja naissukupuolesta yhtenäisen naiskokemuksen tuottajana on kyseenalaistettu nostamalla esiin ajatus naisten välisistä eroista. Sukupuolen ohella muutkin sosiaaliset jaot (esimerkiksi etnisyys, luokka, seksuaalinen suuntautuminen, ikä) jäsentävät naisten kokemuksia ja tuottavat naisten välisiä eroja (emt. 27). Kolmas kritiikin kohde on feminististä sosiaalityötä jäsentänyt moderni subjektikäsitys, joka ymmärtää minuuden ympäristöstä erilliseksi ja siihen suhteessa olevaksi suhteellisen pysyväksi kokonaisuudeksi. Postmoderni näkökulma subjektiuteen korostaa sen sijaan yksilöllisten subjektiuksien diskursiivista rakentumista ja siten niiden jatkuvaa muuntuvuutta. Postmoderni käsitys näkee subjektiuksien rakentuvan myös väistämättä fragmentaarisisena, koska subjektiudet muotoutuvat useiden samanaikaisten, mutta eri suuntaisten ja keskenään ristiriitaisten merkityksenannon käytäntöjen verkoissa (emt. 32, ks. myös Koivunen & Liljeström 1996; Jokinen 1997; Ronkainen 1999).

Postmoderni feministinen sosiaalityön kritiikki on kohdistunut aikaisemman feministisen sosiaalityön lisäksi valtavirtaiseen, ei-feministiseen, sosiaalityöhön. Amy Rossiterin (2000,24-25) mukaan postmoderni feminismi on haastanut sosiaalityön perinteisen rationaliteetin yhtäältä esittämällä ammatillisen tiedon ja vallan suhdetta koskevia kriittisiä kysymyksiä. Lisäksi se on tehnyt näkyväksi sitä, miten sosiaalityö oppialana ja teoriana rakentuu valistuksen perinnölle ja miten se on pyrkinyt tuottamaan universaaleja totuuksia ihmisistä. Niiden kautta sosiaalityönkin on esitetty osallistuneen marginalisoituneiden ihmisryhmien normittamiseen ja marginaaliryhmiksi nimeämiseen. Foucault'n hallinnallisuuden käsitettä hyödyntäen postmoderni feministinen sosiaalityön kritiikki on esimerkiksi esittänyt, että tuottaessaan kirjoituksillaan ja keskusteluillaan tarkkailtavissa ja analysoitavissa olevan 'köyhien' ryhmän sosiaalityö on samalla osallistunut keskiluokan aseman vahvistamiseen ja keskiluokan ulkopuolelle jäävien ihmisryhmien marginalisaatioon. Sosiaalityön itseymmärryksen tai identiteetin kriisiytymiseen postmoderni feminismi on osallistunut esimerkiksi kyseenalaistamalla sosiaalityötä rakenteistaneen pyyteettömän auttamisen ideaalin (Rossiter 2000, 32).

Toisaalta postmoderni feminismi on pyrkinyt myös avaamaan mahdollisuuksia jäsentää uudella tavalla monia sosiaalityössä keskeisiä kysymyksiä. Soveltamalla Foucault'n (1997/1984, 292) ajatusta vallasta monensuuntaisina arjessa ilmenevinä valtasuhteina postmodernit feministit ovat analysoineet naisten elämää määrittäviä vallankäytön tapoja ja kehittäneet erilaisia paikallisia strategioita sukupuolittuneen vallankäytön muotojen vastustamiseen. Feminististä ja postmodernia ajattelua yhdistävät tutkijat ja sosiaalityön käytäntöjen kehittäjät (esim. Healy 2000; Ristock & Pennell 1996) korostavat käytännöistä lähtevää, käytäntöjen moninaisuuden tunnistavaa ja hienojakoista valta-analyysia soveltavaa lähestymistapaa. Postmoderni feministinen lähestymistapa on virittänyt erilaisiin sosiaaliin jakoihin kytkeytyvien valtasuhteiden monimutkaisuuden huomioon ottavaa tutkimusta ja keskustelua viime vuosina myös Suomessa (ks. esim. Keskinen 2001; 2002; 2004).

Edellä kuvatut postmodernin feministisen keskustelun avaamat näkökulmat ovat tutkimukseni tärkeitä lähtökohtia. Sitoudun käsitykseen subjektiudesta diskursiivisesti rakentuvana, fragmentaarisisena ja erojen jakamana sekä jat-

kuvasti muuntuvana ja liikkeessä olevana. Lähden myös ajatuksesta, että sukupuolittava valta, joka kietoutuu eri tavoin erilaisiin sosiaalisen merkityksenannon käytäntöihin, tuottaa kaikkien yksilöiden, siis myös sosiaalityöntekijänaisien subjektiuksia tavalla tai toisella sukupuolittuneina.

2.2 Sukupuoli suomalaisessa sosiaalityökeskustelussa

Kun sosiaalityöntekijyys ajatellaan diskursiivisen merkityksenannon tuottamaksi ja mahdollistamaksi toimijuudeksi, voidaan sosiaalityön ammattikulttuurisia puhe- ja jäsenystapoja pitää keskeisinä sille, millaisia toimintatiloja ja subjektiaseamia sosiaalityöksi nimetyissä käytännöissä rakentuu. Stuart Hallin (2003/1995, 85) mukaan kulttuuri (myös sosiaalityön ammattikulttuuri) sisältää ”merkityksiä tuottavat sosiaaliset käytännöt sekä myös ne käytännöt, joita nuo yhteiset merkitykset ohjaavat ja organisoivat”. Hallin mukaan merkitysjärjestelmät tai kulttuurit toimivat kuin kielet. Saman kielikoodin tai merkitysjärjestelmän käyttäminen tekee yhteisen kielen käyttäjistä saman ”tulkintayhteisön” jäseniä (emt. 89). Koska ajattelen erilaiset julkiset, akateemis-ammattilliset keskustelut (kuten tutkimukset ja kehittämistoiminnan tuottamat raportit, ammatikuntaa laajasti kokoavat keskustelufoorumit sekä esimerkiksi ammattilehdet) sosiaalityön ammattikulttuurin ja sosiaalityöntekijöiden ammatillisen itseyttä ja omakannan olennaisiksi muotoilijoiksi, hahmottelen tässä luvussa tapaa, jolla sukupuoli näkyy suomalaisessa sosiaalityökeskustelussa.

Yleisesti ottaen sosiaalityön ammatissa toimimista, sosiaalityön käytäntöjä tai palvelujen kehittämistä on käsitelty kotimaisissa akateemis-ammattillisissa keskusteluissa vain harvoin sukupuolinäkökulmasta. Sosiaalityön bibliografiin kootut viitteet (Inkinen 1998) kertovat sukupuolen marginalisoituvan erityisen selkeästi keskusteluissa sosiaalityön teoriasta ja käytäntöjen kehittämisestä. Bibliografian perusteella joitakin sosiaalityön asiakasryhmiä (lastensuojelun asiakaslapset ja -nuoret vanhempineen, päihdehuollon naisasiakkaat, asunnottomat) on jo jossain määrin tutkittu sukupuolinäkökulmasta, mutta monia sosiaalityön työalueita (koulun sosiaalityö, vanhusten parissa tehtävä työ, terveydenhuollon ja kuntoutuksen sosiaalityö, rikollisuuden kohtaaminen, työttömyys, sekä köyhyys ja toimeentulotukityö) koskeva sukupuolinäkökulmainen tutkimus näyttää vielä puuttuvan lähes kokonaan. Myös Hannele Forsbergin, Marjo Kurosen ja Aino Ritala-Koskisen (1992) arvio 1990-luvun alusta feministisen sosiaalityön asemasta Suomessa viittaa sukupuolinäkökulman vähäiseen näkymiseen sosiaalityön tutkimuksessa. He toteavat, että sosiaalityöstä oli 90-luvun alkuvuosiin mennessä kirjoitettu sukupuolisensitiivisellä otteella vain muutamia tutkimuksia tai artikkeleita (esim. Pösö 1985; Korte 1989; Eräsaari 1990; Satka 1988 ja 1990). Tällöin feministisellä sosiaalityöllä oli monissa muissa maissa jo vuosikymmenien perinne.

1990-luvun kuluessa sukupuolinäkökulmaista suomalaista sosiaalityön tutkimusta on tehty jo selvästi edeltävää vuosikymmentä enemmän¹, mutta tut-

¹ Esimerkkejä sukupuolinäkökulmaisesta tutkimuksesta ja kehittämistyöstä 1980, -90- ja 2000-luvuilla ovat Mirja Satka (esim. 1988; 1990a; 1990b; 1995; 1997a; 1997b; 2003), Leena Eräsaari (1990; 1995), Tarja Pösö (1985; 1993), Anja Auvinen (1994; 1996; 1998),

kimuksen ja ammatillisen keskustelun kokonaisuutena nähden kuitenkin melko vähän. Mirja Satkan arvio sukupuolen asemasta suomalaisen sosiaali- huollon ja sosiaalityön tietoperustassa 1990-luvun loppupuolelta oli, että sukupuoli on siinä lähes ”keskustelematon ja näkymätön teema”. Satkan mukaan jo alan opiskelijat ja aloittelevat työntekijät oppivat ammattikentällä vallitsevat sukupuolta koskevat ajattelutavat. Olennaista näissä ajattelutavoissa on, ettei sukupuolten välistä järjestystä opeteta, vaan ”piilo-opitaan ettei tämä järjestys kuulu julkisesti käsiteltävien kysymysten joukkoon” (Satka 1997a, 86).

Sukupuolinäkökulmaisen sosiaalityön tutkimuksen lisääntyminen 1990-luvulla liittyy naistutkimuksen rantautumiseen Suomeen 1980-luvulla. Naistutkimus alkoi tarjota sukupuolinäkökulmaiselle tutkimukselle lähestymistapoja ja käsitteitä. Sosiaalityön kannalta erityisesti 1980-luvun lopulla käynnistynyt feministinen, hyvinvointivaltion ja naisten suhdetta tarkastellut tutkimushanke (ks. esim. Rantalaiho ym. 1986; Anttonen, Henriksson & Nätkin 1994; Eräsaari, Julkunen & Silius 1995; Tedre 1993 ja 1999) on ollut merkittävä. Se on tuottanut käsitteitä ja näkökulmia erilaisten hyvinvointivaltiollisten naisammattien analysoimiseksi. Sosiaalityön tutkimuksen piirissä sosiaalityötä naisammattina on tarkastellut keskeisimmin Mirja Satka (esim. Satka 1990; 1995). Kuitenkin valtaosassa sellaista sosiaalityön tutkimusta, jonka kohteena on nimenomaan sosiaalityö- instituution toiminta (Saarnio 1990), sukupuolinäkökulmaa soveltavat tutkimusotteet ovat vielä 1990-luvullakin olleet poikkeuksia².

2.3 Muistot sosiaalityöntekijyyden ja sukupuolen esityksinä

Muistot ovat kertomuksia kokemuksissa muotoutuvista kokijuuden, toimijuuden ja itseymmärryksen muodoista. Empiirisissä artikkeleissa käsittelen muistoja lähtökohtanani subjektiuden käsite. Subjektiudella tarkoitan yksilöille sosiaalisen merkityksenannon tuotoksena rakentuvien kokijuuden ja toimijuuden muotojen tietynlaisuutta (esim. Ronkainen 1999, 22, 81; Jokinen 1994; 1997; Kosonen 1996). Subjektiudet muotoutuvat ja muuttuvat yksilöiden osallistuessa erilaisiin merkityksenannon käytäntöihin. Koska subjektiuksia rakentuu ruu-

Arja Jokinen & Kirsi Juhila (1996), Arja Jokinen (1996; 2004) Riitta Granfelt (1998; 2004), Hannele Forsberg (1998), Kari Huotari (esim. 2002), Jorma Hänninen (1990; 2004), Suvi Keskinen (2001; 2002; 2003, 2004), Kirsi Nousiainen (2004), Marita Husso (2003), Leo Nyqvist (2001; 2004), Päivi Honkatukia & Tarja Pösö (2004), Merja Laitinen (2004a; 2004b), Leena Autonen-Vaaranieniemi (2004) ja Minna Kivipelto (2004).

² Sosiaalityön bibliografiaan (Inkinen 1998) koottujen viitteiden otsikoista 57 /1444 eli alle neljä prosenttia sisältää sukupuoleen viittaavan käsitteen. Sosiaalityön tutkimusta kokoavista artikkelikirjoista 1990-luvulta (esim. Karvinen, Matthies, Mäntysaari, Pohjola, Saarnio ja Suhonen 1990; Granfelt, Jokiranta, Karvinen, Matthies, Pohjola 1993; Hyyryläinen, Karvinen, Koskiluoma, Lindqvist, Metteri, Nummela, Rommi ja Salonen-Sorri 1996) sukupuolinäkökulma vielä pääosin puuttuu tai sukupuolen merkitykseen vain viitataan lyhyesti joissakin yksittäisissä artikkeleissa. 2000-luvun puolella ilmestyneissä julkaisuissa (Karvinen, Pösö, Satka 2000; Juhila, Forsberg, Roinainen 2002) on jo mukana kokonaisia artikkeleita, joissa sukupuoliteoreettiset käsitteet ovat keskeisiä lähtökohtia. Uusimman sosiaalityön tutkimuksen vuosikirjan teema ”Sukupuoli ja Sosiaalityö” (Kuronen, Granfelt, Nyqvist, Petrelius 2004) voisi tulkita olevan osoitus sosiaalityön tutkimuksen avautumisesta yhä enemmän sukupuolinäkökulman huomioon ottavaksi.

miillisille yksilöille, sukupuolisesti, rodullisesti, iällisesti ja esimerkiksi toimintakyvyn suhteen erilaiset ruumiit avaavat eri yksilöille erilaisia subjektiaseamia erilaisissa sosiaalisissa järjestyksissä (Grosz 1994,19-20). Yksilöiden erilaisissa merkityksenannon verkostoissa saamat subjektiaseamat kerrostuvat yksilöiden kokemuksissa vaihtelevin tavoin. Siksi esimerkiksi sosiaalityöntekijänaisuus ei vielä merkitse, että tähän kategoriaan kuuluvien yksilöiden kokijuudet ja toimituudet rakentuisivat yhteneväisinä. Naistyöntekijöiden subjektiudet rakentuvat kunkin sosiaalisten sijaintien tuottamina vaihtelevina muodostelmina.

Subjektius ei ole loppuun saakka yksilön itsensä määriteltävissä ja artikuloitavissa oleva tietoinen minäkäsitys, itseymmärrys tai identiteetti. Rosi Braidottin (1994, 165-166) muotoiluihin nojaten Eeva Jokinen (1994, 123) jäsentää ruumiillista subjektiutta näin:

Ruumis viittaa ruumiilliseen materiaalisuuden kerrostumaan, elävän olion perustuksiin tai alustaan. Tällä aluksella on muisti. 'Itse' - entiteetti ja identiteetti - on ankkuroitu tähän elävään oloon, jonka materiaalisuus koodautuu ja saa ilmaisunsa kielessä. Ruumista ei voi koskaan täysin käsittää tai esittää, se pakenee. Niinpä ei ole yhtenäistä, tietoista subjektiä, vaan myös tiedostamattoman subjekti. Identiteetti on tulosta identifikaatioista, tiedostamattomista ja sisäistetyistä mielikuvista, jotka menevät karkuun rationaalista kontrollia. Identiteetti tällä tavoin käsitettynä pitää sisällään suhteen 'toiseen'. Se muotoutuu sekä suhteissa että suhteista irrottautuen.

Jokinen kuvaa identiteetin tarkoittavan tiedostettujen ja tiedostamattomien samastumisten kautta syntyneitä 'minää'. Subjektius puolestaan viittaa niihin kokijuuden ja toimijuuden ehtoihin, jotka määrittelevät ruumiillisen subjektin sijoittumista erilaisiin aika-tila -yhteyksiin ja jotka muotoilevat tapoja, joilla subjektit tietävät, haluavat ja toimivat. (Jokinen 1997,8.) Myös Marja Kaskisaari (2000,31) erottaa identiteetin ja subjektiuden. Identiteetti viittaa yksilöiden tavoittelemisiin tai heille annettuihin subjektiasemiin. Subjektuuteen sen sijaan sisältyy myös subjektiasemien kyseenalaistumisen mahdollisuus, jolloin subjekti on jotakin "joka jää kokemuksen ja identiteetin väliin". Itse ymmärrän käsitteiden eron siten, että identiteetti viittaa vahvemmin yksilöön itseensä ja hänen tietoihin pyrkimyksiinsä määritellä itsensä ja oma toimijuutensa kuin subjekti. Se puolestaan sisältää ajatuksen tietoisesta identiteetistä ja toimijuuden tuottamiseen liittyvistä rajoituksista. Nämä rajoitukset liittyvät yhtäältä rationaalista kontrollia pakenevaan ei-tietoiseen sekä toisaalta yksilöiden kokijuuksia ja toimijuuksia muokkaaviin vallan käytäntöihin.

Käytän muistojen tulkinnan teoreettisena lähtökohtana feministifilosofi Judith Butlerin subjektiutta ja sukupuolta koskevia näkemyksiä. Butlerin tavoitteena on selvittää, millaisten prosessien kautta meistä tulee subjekteja ja miten omaksumme ja otamme käyttöön meille tarjoutuvia sukupuolittuneita identiteettejä (ks. esim. Salih 2002, 2). Subjektivoituminen (subjection) - subjektiiksi tuleminen tai subjektina muotoutuminen - on Butlerin ajattelussa perustavalla tavalla ambivalentti prosessi. Keskeistä siinä on Foucault'lainen käsitys diskursiivisesta vallasta paitsi rajoittavana, myös subjekteja tuottavana voimana. Foucault'ille (esim. 2000/1969) diskurssit ovat institutionalisoituneita totuusregimejä, jotka tuottavat sekä objekteja (käsityksiä, asiantiloja, ilmiöitä) että subjekteja. Foucault'n mukaan esimerkiksi lääketieteelliset käytännöt ovat tuottaneet joukon objekteja lääketieteellisen tutkimuksen ja diagnostiikan kautta määrittelemällä ja nimeämällä sairauksia. Samat diskurssit tuottavat myös lääkärin sub-

jektina, joka omaa tietyn auktoriteetin, tiedot, taidot jne. Vastaavasti myös sosiaalityön oppialana ja määrättyinä sosiaalisina käytäntöinä voi ajatella tuottavan sekä erilaisia sosiaalisia ongelmia käsiteltävissä olevina objekteina, että sosiaalityöntekijän niiden asiantuntijana, määrättyjä tietoja ja taitoja omaavana ammattillisena toimijana.

Butlerin (1995, 45-46) mukaan subjektin suhde häntä määrittäviin diskursseihin on perustavalla tavalla ambivalentti:

Mitä paremmin jokin käytäntö hallitaan, sitä täydellisemmin subjektivoituminen saavutetaan. Alistuminen ja hallinta tapahtuvat samanaikaisesti ja tämä paradoksaalinen samanaikaisuus konstituoi subjektivoitumisen ambivalenssin. Siinä missä alistumisen voisi olettaa muodostuvan antautumisesta ulkoisesti annetun vallan alaiseksi siten, että sen tunnusmerkkinä on kontrollin ja hallinnan menetys, sitä luonnehtiikin paradoksaalisesti hallinta...Alistumisen ja hallinnan eletty samanaikaisuus, hallinta alistumisena, on olosuhde, joka tekee subjektin mahdolliseksi. (suomennos PP)

Butlerille subjekti ei koskaan ole pelkästään valtaa käyttävä tai kokonaan alistettu. Subjektius, yksilön sosiaalinen olemassaolo, on mahdollista vain diskurssiivisten käytäntöjen sisällä. Näin ollen yksilöt eivät voi astua oman olemassaolonsa ehtona toimivan merkityksenannon ulkopuolelle vapautuakseen vallanalaisuudestaan. Sen sijaan kyky toimijuuteen ja diskurssiivisen vallan vastustamiseen perustuu mahdollisuuteen yhdistellä eri diskursseissa tarjolla olevia subjektin rakenteita uusilla tavoilla. Yksilöt voivat 'toistaa toisin' subjektiutta tuottavia diskurssiivisia rakenteita. (Butler 1990, 5, 31; Butler 1997, 7-11.)

Nojaan muistojen luennassa Butlerin käsitykseen, jonka mukaan valta toimii subjektissa jonakin, joka tekee subjektin mahdolliseksi ja on hänen olemassaolonsa ehto ja toiseksi jonakin, jota subjekti ottaa käyttöönsä ja jota hän toistaa omassa toiminnassaan (Butler 1997, 14). Muistojen analyysiin sovellettu- na tämä näkemys tarkoittaa, että ottaessaan sosiaalityöntekijän subjektiase- man yksilöt joutuvat sovittamaan oman toimintansa niihin sosiaaliin käytäntöihin, joiden kautta sosiaalityöntekijäksi määrittäminen tapahtuu sekä myös toista- maan omassa toiminnassaan sosiaalityötä määrittävissä puhe- ja jäsennysta- voissa vallalla olevia toimintatyyplejä. Mitä paremmin sosiaalityötä määrittävis- sä diskursseissa rakentuneet käytännöt kyetään ottamaan käyttöön, eli mitä pe- rusteellisemmin diskurssiiviselle vallalle alistutaan, sitä paremmat mahdolli- suudet yksilöllä toisaalta on asettua auktorisoiduksi toimijaksi sosiaalityössä, käyttää sosiaalityön diskursseissa tarjolla olevaa määrittelyvaltaa ja saavuttaa Butlerin kuvaama tila - hallinta alistumisena.

Toiseksi sovellan muistojen tulkinnassa Butlerin ajatusta, jonka mukaan subjektiudet muotoutuvat aina tavalla tai toisella sukupuolittuneina. Butler so- veltaa foucault'laista käsitystä diskurssiivisesta vallasta subjekteja tuottavana valtana myös sukupuolen teoretisoimiseen: se, mitä olemme tottuneet pitämään alkuperältään biologisen sukupuolen ilmauksina, esimerkiksi myötäsyntyyisenä naisellisuutena tai feminiinisytenä, onkin alkuperältään kulttuurista tai poliit- tista. Naisinen käyttäytyminen ei Butlerin mukaan ole biologisesti määryty- neen feminiinisuuden ilmaisua, vaan poliittisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti rakentuneen sukupuolen performatiivista esittämistä tavalla, joka luo illusion sukupuolen luonnollisesta alkuperästä. (Butler 1990, 33-35.) Butlerin ajattelussa sukupuoli ei konstruoidu pelkästään puheen ja kielellisten jäsennystapojen kautta, vaan sukupuolidiskurssit materialisoituvat myös sukupuolta tuottavana

ruumiillisena toimintana, kuten eleinä, liikkeinä tai pukeutumisena. (Butler 1990, 139-141; Keskinen 2004, 32; Petäjaniemi 1997, 249-250.) Butlerin ajattelussa sukupuoli on siten kulttuurisia nais- tai miessubjektin rakenteita lainaava, performatiivisen toiston kautta tuotettava ruumiillinen esitys, tai päättymätön sarja esityksiä.

Millaiset tahansa sukupuolen esitykset eivät kuitenkaan ole mahdollisia, koska sukupuolen esittämistä säätelee tietynlaisia sukupuoliesityksiä suosiva sosiaalinen järjestys. Tätä järjestystä Butler (1990, 35) on kuvannut käsitteellä heteroseksuaalinen matriisi. Matriisi on eräänlainen sukupuolittavan vallankäytön verkko, joka edellyttää, että yksilöiden biologinen sukupuoli, ruumiillinen tyyli ja seksuaalinen halu liittyvät toisiinsa tietyllä, vallitsevien normien mukaisella tavalla. Keskeistä sukupuolta tuottavissa diskursiivisen vallan käytännöissä on heteronormatiivinen ajattelutapa, jossa sukupuolia ymmärretään olevan kaksi ja sukupuolet ymmärretään toistensa epäsymmetrisiksi vastakohtiksi (emt. 22). Heteroseksuaalisen matriisin käsitteen avulla Butler esittää, että universaalin sukupuolieron oletus lävistää koko kulttuurin ja saa yksilöt tuottamaan sukupuolta määrätyillä tavoilla. Tämän heteronormatiivisen järjestyksen murtaminen on Butlerin mukaan mahdollista, koska sukupuoli on kulttuurinen konstruktio. Järjestyksen murtaminen on kuitenkin sosiaalisesti siinä määrin sanktioitua, että sukupuolen toisin toistaminen on poikkeavaa ja sukupuoli on alkanut näyttää joltakin, jonka alkuperä on olemuksellisissa, biologisissa ominaisuuksissa. (Butler 1990, 30, 114; 1993, 232.) Olen määritellyt sosiaalityöntekijöiden ja opiskelijoiden muistot edellä esitellystä teoriasta käsin sosiaalityöntekijyyden ja sukupuolen (naiseuden) esityksiksi. Kyse on kertomuksista, joissa itseä tuotetaan tai esitetään ensisijaisesti sosiaalityöntekijänä. Tämä tuottaminen ei kuitenkaan ole irrallaan sukupuolijärjestyksistä. Vaikka muistelijat antavat vain harvoin kokemuksilleen sukupuolittuneita tulkintoja, sukupuolijärjestykset ja -käsitteet ovat muistoissa läsnä esimerkiksi naiseutta ja mieheyttä määrittävinä odotuksina ja normeina. Muistoja jäsentävät sosiaalityön ammatillisuutta, mutta myös naiseutta ja mieheyttä koskevat ihanteet, odotukset ja normit.

Muistojen määrittely sosiaalityöntekijyyden ja sukupuolen esityksiksi merkitsee niiden ymmärtämistä kulttuurisia jäsenyystapoja lainaaviksi ja muunteleviksi kertomuksiksi. Samalla muistot ovat myös omaelämäkerrallisia kertomuksia, joiden keskiössä ovat tutkimukseni aiheeseen liittyviä elämäntapahtumiaan tulkitsevat kertojat itse (Komulainen 1998, 71-72). Muistelun kohteeksi ovat nousseet episodit, joissa muistelijat ovat jostakin syystä tulleet tietoisiksi, tai ehkä vain aavistelleet jotakin siitä, millaisia heidän pitäisi olla ja miten toimia heitä itseään määrittelevien diskursiivisten järjestysten mukaan, millaisia he itse olisivat halunneet olla, sekä miten he lopulta päätyivät toimimaan ja olemaan. Tarkastelen naisten subjektiuden muotoutumista kysymällä muistoilta, millaisia subjektiasemia he ovat tavoitelleet, millaisia saaneet ja millaisia jännitteitä pyrkimysten ja elettyjen tapahtumien välille rakentuu muistoissa. Kysyn myös, miten erilaisiin sosiaalityön toimintatiloihin liittyvät odotukset ja normit ovat mahdollistaneet ja rajanneet muistelijoiden toimintaa ja pyrkimyksiä sekä jäsentäneet muisteltuihin tilanteisiin liitettyjä tulkintoja omasta asemasta ja toimijuuden mahdollisuuksista. Kiinnitän huomiota siihen, millaisiksi muistelijat kuvailevat erilaiset ammatilliset toimintatilat. Kerrotaanko niistä esimerkiksi kotoisina vai vieraina, vastaanottavina vai torjuvina jne. Kiinnitän

huomiota myös muistojen emotionaaliseen sävyyn, koska pidän myös tunteita ja tuntemuksia osana subjektiuden rakentumisen prosesseja. Tunteet ja tuntemukset ovat tilanteisesti rakentuvia konstruktioita, osa itseymmärryksen ja omaa toimijuutta koskevien tulkintojen tuottamista (Ronkainen 1999; Shields 2002; Barbalet 2001).

Muistojen määrittely sosiaalityöntekijyyden ja sukupuolen esityksiksi merkitsee niiden lukemista performatiivisina, itseä esittävinä ja tuottavina kertomuksina. Matti Hyvärisen, Eeva Peltosen ja Anni Vilkon (1998,13) mukaan itsen esittämistä ja identiteetin performatiivisia ulottuvuuksia esiin nostava näkökulma on noussut esiin 1990-luvulla (feministisessä) elämäkertatutkimuksessa. Muistoihin voidaan soveltaa Hyvärisen, Peltosen ja Vilkon ajatusta, jonka mukaan ”omaelämäkertaa eivät määritä vain kysymykset siitä, miten minusta on tullut sellainen kuin olen tai elämästäni sellaista kuin se on, vaan yhtäläillä kysymykset siitä, miten minä olen, miten elämäni on muuttumassa ja miten haluaisin itseäni ja elämäni muuttaa”. Vaikka muistot ovat varsinaisiin omaelämäkertoihin verrattuna lyhyitä ja katkelmallisia menneen elämän kuvauksia, myös niitä jäsentävät tulevaisuuteen ja nykyhetkeen liittyvät motiivit. Muistojen ymmärtäminen subjektiuden esityksinä merkitsee muistojen tulkittamista vallan käytäntöjen alaisuudessa rakentuneiksi rekonstruktiiivisiksi kokemuskertomuksiksi. Se, millaisena itsestä muistoissa kerrotaan ei ole irrallaan elettyjen tapahtumien aika-tilallisista sijainneista ja kertojien toimijuutta niissä rajan-neista rakenteista. Samalla itsestä kertominen muistoissa (tässä- ja-nyt) kuitenkin irtautuu kuvatuista menneistä tapahtumista ja aikanaan koetusta siten, että muistelussa mieleen palautuneiden tapahtumien yleispiirteet ja yksityiskohdat täydentyvät muistelijan (nykyisten) käsitysten ja odotusten mukaisilla seikoilla ja tulevat tulkituksi niistä käsin. (esim. Rauste-von Wright, von Wright ja Soini 2003,94; Middleton ja Edwards 1990). Nykyhetkeen ja tulevaisuuteen liittyvät pyrkimykset ohjaavat sitä, millainen tarinaversio menneisyydestä - ja samalla itsestä menneiden tapahtumien kokijana ja tulkitsijana - muisto on. Tästä näkökulmasta muistoissa tuotetut kuvaukset menneistä tapahtumista ja myös kuvaukset tapahtumien näyttämöinä toimineista ammatillisista tiloista ovat tärkeitä ensisijaisesti muistojen kertomishetkellä rakentuvien sosiaalityöntekijänaisuuden esitysten materiaalina.

2.4 Muistojen paikantunut tieto

Muistot ovat tiettyjä sosiaalisia sijainteja saaneiden yksilöiden kuvauksia tiettyissä aika-tiloissa eletyistä tapahtumista ja kokemuksista. Ne ovat tulleet kerrotuiksi tutkimukseni aineistonkeruutilanteissa sen vuoksi, että niiden kuvaamiin tapahtumiin liittyy muistelijoiden näkökulmasta jotakin erityistä ja tulkin-taa odottavaa, jotakin, joka on saanut ajatukset ja tunteet liikkeelle. Olennaista muistoissa on, että ne ovat erityisillä, vaihtelevilla tavoilla sosiaaliin järjestyk-siin, aikaan ja paikkaan sijoittuneiden kokijoiden ja toimijoiden kertomuksia sosiaalityöntekijänä toimimiseen liittyneistä itselle merkittävistä hetkistä. Muistoja voi Suvi Ronkaista (1999, 31-37) seuraten luonnehtia kertomuksiksi subjek-tiuksista, jotka rakentuvat ajan ja paikan merkitseminä.

Miten tällaiset yksilölliset ja subjektiiviset kertomukset sitten voivat kertoa subjektiuden rakentumisen ja sukupuolittumisen prosesseista? Vastausta voi perustella lainaamalla Teresa de Lauretis'n ajatusta:

yksilö paikantuu – hänet paikannetaan – sosiaaliseen todellisuuteen, ja siksi hän hahmottaa ja ymmärtää subjektiivisiksi (häneen viittaaviksi, jopa hänestä itsestään kumpuaviksi) ne materiaaliset, taloudelliset ja yksilöitten väliset suhteet, jotka itse asiassa ovat sosiaalisia ja laajemmassa tarkastelussa historiallisia. (de Lauretis 1984,159, suomennos Anu Koivunen 2000).

Tämä näkemys merkitsee muistojen analyysiin sovellettuna käsitystä, että muistoissa yksilöllisiksi, "itsestä" lähtöisin oleviksi mielletyt kokemukset ja tunteet eivät ole pelkästään yksilöllisiä, vaan ne ovat yhteydessä muistelijoiden paikantumisiin sosiaalisissa järjestyksissä. Joan Scott (1992,26) muotoilee saman toteamalla, ettei "yksilöillä ole kokemuksia, vaan subjektiudet konstituotuvat kokemusten kautta". Vaikka muistot artikuloivat yksilöllisiltä vaikuttavia kokemuksia, niiden tarkastelu kertoo naisten subjektiuksien sosiaalisista ja kulttuurisista, joskin tilanteittain eri tavoin näyttäytyvistä, rakentumishedoista.

Koska muistot ovat ruumiillisten, paikantuneiden kokijoiden ja tulkitsijoiden kertomuksia, muistojen kantamaa tietoa voi luonnehtia paikantuneeksi tiedoksi (Haraway 1991). Donna Haraway kuvaa paikantunutta tietoa ja tietämistä näkemisen metaforan avulla: ruumiillinen subjekti ei voi nähdä mitä tahansa, vaan hän näkee aina jossakin ja jostakin käsin. Myös muistoihin sisältyvät tulkinnot ovat rakentuneet tällaisella, ruumiillisille subjekteille mahdollisella tavalla. Kyse on havainnoista, kokemuksista ja tulkinnoista, jotka ovat mahdollisia muistelijoiden sosiaalisista sijainneista tai paikantumisista käsin (vrt. Lewis 1996).

Muistojen sisältämän tiedon paikantuneisuus ei tee muistoista kuitenkaan pelkästään yksilöllisiä. Useiden muistelijoiden muistoissa esiin tulevat rinnakkaiset kokemukset ja arjen toistot rakentavat paikantuneista, aiemmin yksityisiksi jääneistä kokemuksista ja tulkinnoista yhteisen tiedon ja jaettavissa olevien kokemusten verkostoja (vrt. esim. Koski & Tedre 2003). Eeva Jokisen (1989, 94) mukaan muistelutyön ja muistojen avulla voidaan tutkia esimerkiksi sitä "kuinka meistä tuli naisia" tai "kuinka meistä tuli seksuaalisia". Muistoja kirjoittamalla ja niiden yksityiskohtiin kirjoittuneita merkityksiä purkamalla voidaan rakentaa tietoisuutta siitä, miten esimerkiksi erilaiset tieteelliset teoriat, ideologiat ja arki ajattelu sisäistetään ja miten niiden edustamat ajattelutavat "menivät läpi, miten tulimme hyväksyneeksi ja omaksuneeksi ne" (Jokinen 1989, 94-96).

Muistojen määrittely paikantuneeksi tiedoksi tarkoittaa irtautumista sellaisesta epistemologiasta, jossa tietävä subjekti ja hänen tietonsa ajatellaan erillisiksi siten, että subjektille olisi mahdollista tuottaa 'objektiivisia' kuvauksia 'ulkopuolisesta' todellisuudesta. Tästä syystä lähestyn niitä ammatillisia toimintatiloja, joihin muistojen tapahtumat sijoittuvat, yhtäläillä subjektiivisina konstruktioina kuin esimerkiksi omien tunteiden tai tuntemusten kuvauksia. Itsen "ulkopuolisten" tilojen ja niihin liitettyjen normien ja käytäntöjen kuvailu ja toisaalta "sisäisten" kokemusten, kuten tunteiden kuvailu, eivät oman käsitykseni mukaan käsittele olennaisesti kahta erillään olevaa ilmiötä, minää ja maailmaa, vaan molemmat käsittelevät todellisuutta, joka koetaan ja ymmärretään tiettyjen sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneiden tulkinta- ja jäsennystepojen vä-

littämänä. Osassa empiirisiä artikkeleita olen käsitteellistänyt muistoissa konstruoidut ammatilliset toimintatilat Lorraine Codea (1995) seuraten sosiaalisten valtasuhteiden ja diskurssien rakenteistamiksi retoriseksi tiloiksi. Tällöin muistojen aika-tilojen kuvauksissa on kyse tiloista, joita muistojen kertojat retorisesti tuottavat tai konstruoivat muistoissaan. Toisaalta retorisen tilan käsite viittaa myös kuvausten kohteena olevien sosiaalisten näyttämöiden valtasuhteisiin ja merkityksenannon käytäntöihin.

2.5 Muistojen tuottaminen ja järjestäminen

Työhöni kuuluvissa viidessä erillisessä artikkelissa sosiaalityöntekijöiden subjektuuden muotoutumista tarkastellaan kolmen erilaisen muistoista koostuvan aineiston kautta. Avausartikkelin aineistona ovat seitsemän sosiaalityöntekijänaisen (minä mukaan luettuna) muisteluryhmässä kirjoittamat muistot. Julkisuusartikkelin aineistoina ovat seitsemän sosiaalityöntekijänaisen kahdenkeskisissä haastatteluissa kertomat muistot. Yhteisartikkelissa aineiston muodostaa yhden sosiaalityöntekijän, eli sosiaalityöntekijä Anja Auvisen haastattelussaan kertomat episodimaiset muistot. Opiskelija-artikkelin ja Hoiva-artikkelin aineistoina on kolmen eri yliopiston sosiaalityön opiskelijoilta kirjoitustehtävän avulla kerätty muisto- ja esseeaineisto.

Olen soveltanut kaikkien aineistojen tuottamiseen muistelutyön menetelmää (Frigga Haug ym. 1987). Muistelutyön keskeinen tieto-opillinen ja metodologinen lähtökohta on sitoutuminen osallistavaan, anti-positivistiseen tiedontuotannon tapaan siten, että kaikki tutkimukseen osallistujat ovat samaan aikaan sekä tutkijoita että tutkittavia. Muistelutyön tavoitteena on ollut kehittää metodi, jonka avulla luonnolliselta ja itsestään selvältä vaikuttavia ilmiöitä ja niihin kietoutuvia kokemuksia on mahdollista tarkastella siten, että henkilökohtaisten kokemusten sosiaalinen ulottuvuus tulee näkyväksi. Muistelutyössä muistot ymmärretään kertomuksiksi niistä sosiaalisista rakenteista ja suhteista, jotka ovat muotoilleet uskomuksiamme, arvojamme, itseymmärrystämme ja käsityksiämme omista mahdollisuuksistamme sosiaalisina toimijoina (Haug ym. 1987, 33). Muistelutyön teoriasta olen löytänyt perustelut kerätä aineistoksi muistoja. Sen sijaan muistelutyöhön kuuluva kollektiivisen ja osallistavan tutkimuksen ihanne toteutui vain yhden analyysiprosessin ja artikkelin kirjoittamisen osalta.

Haastatteluaineiston kokosin syksyllä 1999 haastatteleamalla seitsemää työelämässä toimivaa naissosiaalityöntekijää. Tavoitteenani oli kerätä episodimaisia (tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoittuvia) muistoja sosiaalityöntekijänä toimimisesta ja ammattiin liittyvistä vuorovaikutustilanteista. Toinen aineisto, muisteluryhmässä kirjoitetut muistot, muotoutui keväällä 2000 kahden kuukauden ajan kokoontuneessa seitsemän naistyöntekijän muodostamassa muisteluryhmässä. Kolmas aineisto, eli sosiaalityön opiskelijoiden kirjoitukset, tuotettiin lukuvuoden 2002-2003 aikana. Kolmetoista opiskelijaa kirjoitti ensiksi muistoja sosiaalityöhön suuntautumisen kannalta keskeisiksi tulkitsemistaan elämäntapahtumista. Tämän jälkeen he kirjoittivat esseet, joissa muistoja pohditaan sukupuolinäkökulmasta. Opiskelijoiden kirjoitukset tuotettiin yhtä lukuun

ottamatta osana kahden eri yliopiston sosiaalityön opetukseen kuuluvaa kurssia³. Opiskelijoista kymmenen oli naisia, kolme miestä. Kaiken kaikkiaan tutkimukseen on osallistunut aineistontuottajina 25 eri henkilöä.

Muistelumenetelmän soveltaminen aineistonkeruuseen on tuottanut monitahoisen ja monenlaisia analyysi- ja tulkintatapoja mahdollistavan aineiston. Muistojen teemat ja tapahtumat sekä tapahtumien ajankohdat ja tapahtumapaikat vaihtelevat runsaasti. Sekä temaattisesti että sisällöllisesti vaihtelevat muistot olisivat mahdollistaneet monenlaisia tapoja järjestää aineistoa. Jari Eskola ja Juha Suoranta (1996, 146,150-152) nimittävät aineiston analyysiksi aineiston järjestämistä ja jäsentämistä tutkimustehtävän näkökulmasta mielenkiintoisiksi merkityskokonaisuuksiksi. Tulkinnaksi he nimeävät järjestetyn ja tiivistetyn aineiston teoreettisen jäsentelyn. Olen edellä selostanut, millaisista teoreettisista näkökulmista olen *tulkinnut* muistoja. Tässä luvussa selostan aineistojen muotoutumiseen ja järjestämiseen eli *analyysiin* liittyviä vaiheita.

2.5.1 Haastattelumuistot

Löysin haastateltavat kirjoittamalla Sosiaalityöntekijä -lehteen jutun tutkimuksestani ja sen tavoitteista (ks. liite 1). Lehden ilmestyttyä syksyllä 1999 minuun otti yhteyttä yhdeksän sosiaalityöntekijää. Yhteydenotoista seitsemän johti haastattelun tekemiseen.⁴

Haastateltavat olivat haastatteluhetkellä iältään 40-60 -vuotiaita. Heidän ammattihistoriansa poikkesivat toisistaan. He asuivat eri puolilla maata ja työskentelivät erilaisissa sosiaalityön organisaatioissa. Kaikilla oli useiden vuosien kokemus sosiaalityöstä, useimmilla kokemusta oli jopa yhden tai useamman vuosikymmenen ajalta. He toimivat aluesosiaalityössä, lastensuojelun kehittämisprojektin työntekijänä, sosiaalityön yliopistolehtorina, pienen maaseutumaisen kunnan sosiaalityöntekijänä, yliopistollisen sairaalan psykiatrisen osaston sosiaalityöntekijänä, lastenvalvojana sekä sosiaalityön kouluttajana ja konsulttina. Haastateltavia yhdistivät sosiaalityöntekijän ammatti, naiseus ja kiinnostuminen Sosiaalityöntekijä-lehdessä olleen jutun perusteella tutkimusaiheestani.

Haastattelut tehtiin useimmiten haastateltavien työpaikoilla. Kaksi haastattelua tehtiin Helsingin yliopiston kirjaston tiloissa ja yksi haastateltavan kotona. Haastatteluja voi luonnehtia puolistrukturoiduiksi haastatteluiksi (ks. esim. Winther Jorgensen & Phillips 2000, 120-121). Haastattelut alkoivat kysymyksellä sosiaalityöntekijäuran keskeisistä vaiheista. Vastauksena tähän kysymykseen muistoja ammattielämän varrelta nousi jo runsaasti esiin. Avauskysymyksen jälkeen haastattelua jäseni tavoite muistella omakohtaisia, tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoittuvia työelämän tapahtumia ja tilanteita. Toivoin haastateltavien kertovan erityisesti tällaisia, konkreettisista tapahtumista kertovia episodimaisia muistoja. Episodeja, joita pyysin haastateltaviani muistelemaan

³ Kolmannesta yliopistosta aineiston tuottamiseen osallistui yksi opiskelija. Hän kirjoitti muistoja ja esseen opetuksen ulkopuolella, kuitenkin samojen kirjoittamisohjeiden mukaan kuin muutkin opiskelijat.

⁴ Yksi haastatelluista oli sosiaalityöntekijä Anja Auvinen. Olen käyttänyt hänen haastatteluaan sekä osana toisen artikkelini aineistoa että omana kokonaisuutenaan kolmannessa artikkelissani. Omalla nimellään Anja Auvinen esiintyy kuitenkin vain jälkimmäisessä artikkelissa.

olivat erilaisiin työelämän julkisiin puhetilanteisiin liittyvät kokemukset sekä tilanteet, joissa haastateltavat olivat kokeneet erityisesti onnistuneensa tai epäonnistuneensa omien ammattiin liittyvien mielipiteidensä, tietojensa tai näkemystensä esiintuojina. Muisteltavana olivat myös tilanteet, joissa haastateltavat olivat tavalla tai toisella tulleet tietoiseksi sukupuolen merkityksestä omaa toimintaansa tai vuorovaikutustilannetta jäsentävänä tekijänä. Lisäksi pyysin muistelemaan tilanteita, joita oli jollakin tavalla jäsentänyt haastateltavien suhde sosiaalityön ammattikunnan piirissä käytyyn ammatilliseen keskusteluun ja asiantuntijatietoon.

Vaikka etukäteen laatimani muisteluteemat ohjasivat haastattelujen kulkua, ne virittivät haastattelutilanteissa hyvin monenlaista keskustelua ja muistoja. Kerrottaviksi tulleet muistot olivat paikoitellen teemoiltaan yllättäviä. Haastattelut tehtyänä totesin, etten etukäteen ollut osannut kuvitella, miten laajan ja temaattisesti vaihtelevan kirjon muistoja haastattelut tuottaisivat. Osassa haastatteluja muistot keskittyivät haastateltavien tuolloisiin työympäristöihin ja sosiaalityöntekijänä toimimiseen niissä. Joissakin haastatteluissa muistelun kohteena olivat laajemmin erilaiset sosiaalityössä eletyt tilanteet. Käsitykseni mukaan muistojen teemoissa on paljon vaihtelua paitsi muistojen erilaisten aika-tilallisten paikantumisten vuoksi, myös siksi, että omakohtaisten, itse elettyjen tapahtumien muistelemista jäsentävät sosiaalityöntekijyyden ja naiseuden ohella kertojien muutkin sosiaaliset sijainnit sekä kullekin elämänhistorian varrella merkittäviksi muodostuneet sisäiset tarinat ja niihin kietoutuvat motiivit (vrt. Hänninen 1999).

Middletonin ja Edwardsin (1990, 36-37, 43) mukaan muistot ovat menneisyydestä kerrottuja tarinaversioita, joita tuotetaan oikeuttamaan nykyistä ja tulevaa toimintaa. Se, millaisen version muisto menneisyydestä esittää, on tiiviisti sidoksissa kerrontakontekstiin. Millaisen keskusteluympäristön haastattelut sitten muodostivat? Haastattelukerrontaa jäsentävät osaltaan kertojapositionit, jotka haastateltavat saivat jo lukiessaan *Sosiaalityöntekijä-lehdessä* olleen haastattelukutsuni. Kerroin kutsussa etsiväni haastateltavikseni naissosiaalityöntekijöitä, joita askarruttavat sosiaalityön asiantuntijuuteen, tietoperustaan ja sukupuoleen liittyvät teemat, erityisesti naisten asiantuntijuuden sukupuolittuneet rakentumisehdot. Liitin tutkimukseni tuolloin sosiaalityössä vilkkaasti keskusteltuun teemaan, ns. ”sosiaalityön hiljaisuuden kulttuurista” (Mutka 1998) ja ehdotin haastattelukutsussa tällekin ajankohtaiselle ilmiölle sukupuolittunutta tulkintaa.

Vilma Hännisen mukaan ns. kulttuurinen tarinavaranto tarjoaa periaatteessa ehtymättömän varaston erilaisia mallitarinoita yksilöiden käyttöön heidän jäsentäessään omaa elämäänsä. Kulttuurisia tarinamalleja ei kuitenkaan omaksuta mekaanisesti ja mielivaltaisesti, vaan yksilö seuloo tarjolla olevista malleista ne, jotka hän kokee omikseen, ja muokkaa niitä itselleen sopiviksi. Seuloina tarinamallien valinnassa ja soveltamisessa omaan elämään toimivat keskeisesti erilaiset osakulttuurit ja viiteryhmät, joiden moraalijärjestykseen yksilö sosiaalistuu. Kullakin osakulttuurilla on omat mallitarinansa, jotka määrittelevät mitkä ominaisuudet, toiminnat ja suhtautumistavat ovat niiden piirissä arvostettavia. (Hänninen 1999, 52.) Haastattelutilanteissa kerrottujen muistojen voi ajatella olevan kertomuksia, joita rakenteistavat sekä sosiaalityön ammattikulttuuriin kuuluvat puhe- ja jäsenystävät, että sellaiset tulkintaresurssit, joita haasteltaville on tarjoutunut tutkimukseni feministisen orientaation vuoksi.

Koska haastateltavaksi pääseminen on edellyttänyt sosiaalityöntekijyyttä, haastattelukerrontaa jäsentävät sosiaalityön ammattikulttuurissa vakiintuneet puhe- ja jäsenystavat. Toinen haastateltavaksi pääsyn kriteeri, naiseus, sekä haastattelutilanteiden ja koko tutkimushankkeen feministinen ja emansipatorinen viritys on toisaalta tehnyt mahdolliseksi myös sosiaalityön ammattikulttuuristen puhe- ja jäsenystapojen kyseenalaistamisen. Ammattikulttuurisia jäsennyksiä on ollut sallittua, jopa toivottavaa kyseenalaistaa haastattelutilanteissa sellaisista tulkintamalleista käsin, jotka vastoin sosiaalityön ammattikulttuurista sukupuolineutraalisuusoletusta korostavat sukupuolijärjestysten esiin nostamisen ja näkyväksi tekemisen merkitystä.

Haastattelujen kulkuun ja muistojen kertomiseen on vaikuttanut myös tapa, jolla olen asettunut haastattelijaksi: annoin haastattelujen muotoutua epämuodollisiksi ja keskustelunomaisiksi. Koetin myös parhaani mukaan eläytyä siihen, mitä naiset olivat muistojen kuvaamissa tilanteissa kokeneet ja mitä tilanteet olivat heille merkinneet. Osallistuin aktiivisesti keskusteluun omilla kommentteillani. Kuullessani ristiriitaisina tai hämmentävinä koettuja muistoja, asetuin kertojien puolelle, ihmettelemään yhdessä heidän kanssaan tapahtunutta. Jälkikäteen arvioiden haastattelutilanteita luonnehti Jennifer Coatesin (1996,117) kuvaus naisten välisestä ystävällisestä keskustelusta, jolle on ominaista ”yhteisyyttä luova, jopa yhteen sulautuva tyyli, jossa naiset tuottavat puheellaan ’yhteistä tekstiä’”.

Eläytyvä ja osallistuva haastattelutyö, jonka omaksuin, merkitsee tutkijan ja tutkittavan välisen etäisyyden murtumista. Tutkijan aktiivinen osallistuminen vuorovaikutukseen tutkimushaastatteluissa on ristiriidassa sellaisten ihanteiden kanssa, joissa tutkijan edellytetään minimoivan oma vaikutuksensa tutkimusaineiston muotoilemiseen. Positivistisessa ajattelussa tutkijan aktiivinen osallistuminen ajatellaan tutkimuksen luotettavuutta vähentäväksi tekijäksi, koska tutkija voi tuottaa aineistoja esimerkiksi johdattelevien kysymysten avulla Laadullisessa tutkimuksessa kysymystä haastatteluaineistojen luotettavuudesta voi kuitenkin arvioida myös toisin: haastattelu on eräs sosiaalisen vuorovaikutuksen muoto, jolloin sekä tutkija että tutkittava vaikuttavat vuorovaikutuksen etenemiseen ja siinä rakentuvien merkitysten tuottamiseen (Winther Jorgensen & Phillips 2000, 120). Itse ajattelen, ettei tutkija voi sulkea pois vaikutustaan haastattelukerronnan muotoutumiseen koska vuorovaikutusta jäsentävät haastattelun molempien osapuolten tietoisten pyrkimysten ohella heidän tiedostamattomat motiivinsa (ks. esim. Scheuring 1997,73-74). Tästä näkökulmasta myös etäisenä pysyttelevä ja niukasti vuorovaikutukseen osallistuva tutkija vaikuttaa haastattelukerronnan rakentumiseen esimerkiksi elekielensä kautta tai osoittamalla kiinnostusta eniten joitakin kerrottavaksi tulevia koemuksia kohtaan. Tärkeämpää kuin tutkijan vaikutuksen minimoiminen aineistojen muotoilijana on tällöin se, missä määrin tutkija tuo esiin vuorovaikutuksen muotoutumiseen vaikuttaneita tekijöitä tutkimuksesta raportoidessaan.

Olen käyttänyt haastatteluja aineistona Julkisuusartikkelissa, jonka tavoitteena oli tarkastella sosiaalityöntekijänaisten suhdetta julkisten puhujaposition ottamiseen. Koska haastatteluaineisto sisältää määrättyyn aikaan ja paikkaan sijoittuvien muistojen ohella paljon muutakin kerrontaa ja kuvausta, aloitin paikantamalla noin sata tekstiliuskaa käsittävästä aineistosta sekä tiettyihin tilanteisiin liittyvät muistot että muut temaattiset kokonaisuudet, joissa kertojat käsittelivät joko omaa julkista toimintaansa, omaa suhdettaan julkiseen toiminn-

taan tai yleisemmin sosiaalityöntekijöiden julkisuussuhdetta. ‘Julkisiin’ tilanteisiin viittaavien muistojen ja kuvausten tunnistamiskriteereinä ei ollut mitään vakiintunutta julkisen määritelmää. Keskeisiksi julkisen toiminnan kriteereiksi muotoutui aineistoa lukemalla kaksi muisteltuihin tilanteisiin liittyvää vuorovaikutuksen piirrettä: retorisuus ja vuorovaikutuksen rakentuminen instituutio-naalisille asemille ja suhteille. Vuorovaikutuksen retorisuudella tarkoitan tilanteita, joissa on olemassa joko retoriseen yksilöpuhujaan ja yleisöön. Instituutio-naalisten suhteiden jäsentämiksi vuorovaikutustilanteiksi määrittelin puolestaan kuvaukset tilanteista, joissa vuorovaikutuksen osapuoliin viitattiin esimerkiksi virka-asemien haltijoina. Ei-julkiseksi tai yksityiseen assosioituviksi määrittelin sellaiset haastatteluissa tuotetut muistot ja kuvaukset, joissa vuorovaikutustilanteet kuvattiin intiimeiksi, pientä joukkoa koskeviksi, spontaanille vuorovaikutukselle perustuviksi ja ‘epävirallisen’ oloisiksi. Paikansin aineistosta kaikkiaan noin kuusikymmentä julkisiin puhetilanteisiin tavalla tai toisella liittyvää temaattista kokonaisuutta tai muistoa. Lisäksi paikansin aineistosta kuvaukset, joissa kertojat käsittelevät ei-julkisia ammatillisia vuorovaikutustilanteita sekä sosiaalityöntekijöiden vetäytyvää tai varovaista suhdetta julkisuuteen. Tällaisia kuvauksia oli aineistossa muutamia.

Ryhmittelin julkiseen toimintaan liittämäni aineisto-otteet neljään ryhmään sen mukaan, millaisesta ‘osajulkisuudesta’ oli kyse. Tuloksena syntyi aineiston ryhmittely siten, että noin puolet noin kuudestakymmenestä julkiseen toimintaan liittyvästä muistosta tai kuvauksesta sijoittuu ryhmään ‘amatilliset julkisuudet’, noin neljännes ryhmään ‘paikallispoliittiset julkisuudet’, vajaa neljännes ryhmään ‘mediajulkisuudet’ ja muutama viittaus ryhmään ‘akateemiset’ julkisuudet. Julkisuusartikkelissa olen käsitellyt esimerkkejä kaikista edellä olevista ryhmistä, eli noin viidenneksen kaikista aineisto-otteista.

Haastatteluaineistoa käytän myös Yhteisartikkelissa. Siinä aineistona ovat kuitenkin pelkästään yhden haastattelun, eli Anja Auvisen kertomat episodimaiset, eli tiettyihin aika-tiloihin sijoittuvat, eletyistä työelämän tapahtumista kertovat muistot. Olen kirjoittanut sen yhdessä hänen kanssaan soveltamalla yhteistoiminnallista tarinallista tutkimusotetta. Tämän artikkelin osalta analyysin etenemistä on selostettu yksityiskohtaisesti kyseisessä artikkelissa (ks. tämä julkaisu, 114-116).

2.5.2 Muisteluryhmässä kirjoitetut muistot

Toinen keräämäni aineisto muodostuu muistoista, jotka kirjoitettiin keväällä 2000 kahden kuukauden ajan kokoontuneessa muisteluryhmässä. Ryhmän jäsenenä oli seitsemän sosiaalityöntekijänäistä ja tarkoituksenamme oli muistella kokemuksia erilaisista ammatillisista vuorovaikutustilanteista sekä pohtia naisten asiantuntijuuden rakentumista sosiaalityössä. Ryhmäläiset olivat iältään 30 ja 60 ikävuoden väliltä ja he toimivat erilaisissa sosiaalityön tehtävissä. Koska tieto ryhmästä levisi pääasiassa itselleni tuttujen sosiaalityöntekijöiden välityksellä, tunsin tai tiesin useimmat ryhmään tulleista entuudestaan. Kaksi ryhmäläisistä tuli mukaan osallistuttuaan edellisenä syksynä tutkimukseeni haastattelutavina. Kahden kuukauden ajan ryhmä kokoontui viikon välein, yhteensä kahdeksan kertaa. Esiteltyäni ensimmäisellä kokoontumiskerralla ryhmäläisille muistelutyön menetelmän, ideoimme muisteltavat teemat yhdessä. Ryhmän

kokoontuessa käsitelimme etukäteen kirjoitettuja ja sähköpostitse muille toimitettuja muistoja vapaasti keskustellen. Muistelutyön menetelmään sisältyvää ideaa soveltaen muistot kirjoitettiin yksikön kolmannessa persoonassa.

Muisteluryhmä ja haastattelut eroavat toisistaan muistojen kertomiskonteksteina keskeisimmin siten, että ammatilliset normit ja ammattirooliin liittyvät vaatimukset säätelivät enemmän muistojen kirjoittamista ryhmässä kuin niiden kertomista kahdenkeskisissä haastattelutilanteissa. Moni ryhmäläinen kertoi, että muistojen kirjoittamiseen liittyi yllättävän hämmentäviä tunteita. Niiden syyksi ryhmäläiset arvioivat ammattirooliin liittyvän objektiivisuusvaatimuksen, jota henkilökohtaisten, usein ristiriitaisia kokemuksia käsittelevien muistojen kertomisen koettiin murtavan. Ristiriitaisista kokemuksista kertomiseen liittyi epämiellyttävä tunne, että muistelu jollakin tavalla rikkoo ammatielämään liitettyjä objektiivisuuden, neutraalisuuden ja rationaalisuuden ihanteita. Muistojen kirjoittamiseen vaikutti ryhmäläisten mukaan myös se, että solidaarisuus omaa ammattikuntaa kohtaan oli kaikille tärkeä arvo. Koska tutkimuksessa julkaistavien muistojen ajateltiin osaltaan vaikuttavan käsityksiin sosiaalisuudesta ammattikuntana, eräs ryhmäläinen kertoi ristiriitaisista kokemuksistaan kirjoittaessaan miettineensä, olivatko muistoihin kirjatut tapahtumat nyt ”ihan varmasti näin”. Muutkin ryhmäläiset totesivat, että ammattirooli ohjasi sekä säätelemään omaa esiintymistä ryhmässä että ”siistimään” kirjoitettuja muistoja.

Ammatillisten normien välittymisestä muistojen kirjoittamistapaan kertoo myös se, että muihin muistelutyöryhmiin aikaisemmin osallistuneet kertoivat muistelemisen olleen erilaista silloin kun muisteltavana olivat henkilökohtaiseen elämään liittyvät kokemukset. Ammatielämän ulkopuolisten, yksityisten elämäntapahtumien muistelemisen oli herättänyt tunteita ja ryhmässä oli ”itketty ja naurettu”. Omassa ryhmässämme tunteet olivat kontrollissa ja hankalista tunteista puhuttiin enimmäkseen menneessä aikamuodossa. Eräs ryhmäläisistä totesi, että hämmentävien tunteiden ja kokemusten pohtimisen ja käsittelemisen sijaan ”yleisammattillinen keskustelu valtaa helposti alaa” ryhmässämme. Vaikka ammatielämään liittyvät muistot kuvasivat toisinaan hämmentävinä ja ristiriitaisina koettuja, emotionaalisesti latautuneita tilanteita, niistä kerrottiin muistoissa rationaaliseen sävyyn, ”ammattillisen” oloisesti. Eräs ryhmäläisistä totesi, että kirjoittaessa tuli muokattua muistoista kertomuksia, joissa on johdanto, varsinainen tapahtuma ja jonkinlainen selitys tai tulkinta lopussa. Muistojen kirjoittaminen kollegoiden muodostamassa ryhmässä muokkasi hänen mukaansa muistoista usein selviytymistarinoita, joihin tuli laadittua ”onnellinen loppu”.

Ryhmän työskentelyä muotoili osaltaan myös tiukka aikataulu. Joku ryhmäläisistä kuvasi viikottaisten kokoontumisen tuottaneen kokemuksen, että seuraavan kerran muisto piti ”puristaa itsestä”. Joku toi esiin näkemyksen, etteivät muistojen teemat ”kumuloituneet” kun seuraavalla tapaamiskerralla oli jälleen uusi teema ja uudet muistot käsiteltävänä. Antoisaksi ryhmäläiset kertoivat muistelutyössä sen, että henkilökohtaisiksi ajatelluille kokemuksille annettiin asema varteenotettavana tiedonlähteenä. Muistelutyö koettiin menetelmänä, jonka avulla ristiriitaisiin kokemuksiin oli mahdollista löytää uusia näkökulmia.

Avausartikkeli perustuu muisteluryhmässä kirjoitettujen muistojen analyysiin. Siinä olen tarkastellut sitä, miten ja millaisten diskursiivisten käytäntö-

jen kautta sukupuoli järjestää naisten asettumista sosiaalityön subjekteiksi ja millaiset tilat ovat naisten asiantuntijuuden kannalta tärkeitä. Artikkelin aineistoksi kerätyt muistot kertovat, kuten haastattelumuistotkin, monenlaisista sosiaalityössä eletyistä tiloista, tilanteista ja kokemuksista. Avausartikkelissa ryhmittelin muistoja aluksi kahta kriteeriä käyttämällä. Katsoin, millaisiin konkreettisiin tiloihin muistojen tapahtumat sijoittuivat sekä millaisia muita toimijoita muistoissa esiintyi. Muistojen ryhmittely tapahtumatilan mukaan osoitti, että muistot sijoittuivat pääasiassa erilaisiin sosiaalityön virastojen ja organisaatioiden tiloihin ja tilanteisiin: omalle työpaikalle kuten sosiaalitoimistoon tai A-klinikalle, erilaisiin ammatillisiin asiantuntija- tai kehittämisseminaareihin sekä sosiaalityön toimintaympäristöinä toimiviin muiden ammattiryhmien hallitsemiin organisaatioihin kuten esimerkiksi sairaaloihin tai kouluihin. Muistojen järjestäminen niissä kuvattujen toimijoiden mukaan kertoi, että lähes puolessa muistoista (23/48) käsiteltiin kohtaamisia toisten ammattilaisten eli omien työtovereiden, esimiesten, muiden sosiaalityöntekijäkollegoiden ja muiden ammatikuntien edustajien kanssa. Kuudennes (8/48) muistoista käsitteli kohtaamisia asiakkaiden kanssa. Kuudennes (8/48) muistoista käsitteli kohtaamisia työajan ja työpaikan ulkopuolella sukulaisten, tuttujen tai muiden ihmisten kanssa. Loput muistoista (9/48) käsitelivät kohtaamisia vaihtelevien ammatillisten tai muiden toimijoiden kuten sosiaalityön tutkijoiden, yliopiston opettajien, lehti- ja televisiotoimittajien, tuttavien ja naapureiden kanssa.

Avausartikkelissa olen analysoinut muisteluryhmässä kirjoitettuja muistoja. Aineistosta artikkeliin poimitut esimerkit olen valinnut siten, että niissä näkyvät mahdollisimman monipuolisesti sekä erilaiset sosiaalityön ammatilliset toimintatilat, että vuorovaikutustilanteet erilaisten sosiaalityössä kohdattujen muiden toimijoiden kanssa. Toinen esimerkkien valintaa ohjaava kriteeri on ollut muistojen emotionaalinen latautuneisuus. Tämän kriteerin käyttämistä perustelin erään muistelutyötä käyttäneen tutkijaryhmän näkemyksellä, jonka mukaan erityisesti emotionaalisesti latautuneet muistot kertovat subjektia tuottavien diskurssien jännitteistä (ks. Crawford ym. 1992,9). Kun analyysin tavoitteena on ollut tarkastella naisten subjektiuden rakentumista yhtäältä ammatillisten, toisaalta sukupuoleen liittyvien puhe- ja jäsenystapojen leikkauspisteissä, on huomion kiinnittäminen muistojen emotionaaliseen lataukseen eräs tapa tunnistaa subjektiuden rakentumiseen liittyviä ristiriitoja ja jännitteitä. Tällä tavoin päädyin käsittelemään avausartikkelissa kaikkiaan yhdeksän muistoa eli noin viidenneksen kaikista muisteluryhmässä kirjoitetuista muistoista.

2.5.3 Opiskelijoiden muistot ja esseet

Kolmas aineistoni ovat sosiaalityön opiskelijoilta lukuvuoden 2002-2003 aikana keräämäni muistot sosiaalityöhön suuntautumisen kannalta keskeisiksi tulkituista elämäntapahtumista sekä muistoihin liittyvät esseetekstit. Aineisto rakentui vastauksena laatimaani kirjoitustehtävään (ks. liite 2). Sen tuottamiseen osallistui kolmesta noin 25-30 -vuotiasta opiskelijaa, mutta joukossa oli myös pari tätä vanhempaa, noin neljäkymmenvuotiaasta opiskelijaa. Monilla oli takanaan muitakin opintoja.

Aloitin aineiston keräämisen ottamalla kevään ja syksyn 2002 kuluessa yhteyttä kolmen eri yliopiston sosiaalityön laitoksiin. Kahdesta yliopistosta löytyi

sopiva, sosiaalityön opintojen loppuvaiheeseen liittyvä kurssi, johon osallistuville opiskelijoille pääsin esittelemään muistelemiseen perustuvan kirjoitustehtävän. Tapasin ensimmäisen opiskelijaryhmän yhden kerran alkusyksystä 2002. Esittelin heille muistelutyön menetelmän ja annoin heille kirjalliset kirjoitusohjeet muistojen ja esseen kirjoittamista varten. Opiskelijat lähettivät kirjoituksensa minulle muutamia viikkoja myöhemmin sähköpostitse. Toisen opiskelijaryhmän tapasin kaksi kertaa tammi-helmikuussa 2003, ensin tehtävänannon yhteydessä ja toisen kerran antaessani opiskelijoille palautetta muistoista ja esseekirjoituksista. Kolmanteen yliopistoon lähetin vain kirjalliset kirjoitusohjeet, jotka yhteyshenkilönä toimiva henkilökunnan jäsen välitti opiskelijoille. Tästä yliopistosta aineiston tuottamiseen osallistui lopulta vain yksi opiskelija, jota en lainkaan tavannut. Muut kaksitoista opiskelijaa tulin siten tavanneeksi joko yhden tai kaksi kertaa.

Ensimmäisessä aineistonkeruuseen osallistuneessa yliopistossa muistojen ja siihen liittyvän esseen kirjoittaminen esiteltiin opiskelijoille yhtenä vaihtoehtona sosiaalityön opintoihin kuuluvan kurssin suorittamiseksi. Osa kyseisen kurssin opiskelijoista osallistui muistelevaan kirjoittamiseen, mutta suurempi osa valitsi toisen vaihtoehdon kurssin suorittamiseksi. Toisessa yliopistossa kohtaamalleni opiskelijaryhmälle ei esitelty useita vaihtoehtoja kurssin suorittamiseksi, vaan kaikilta opiskelijoilta edellytettiin osallistumista muistojen ja esseen kirjoittamiseen. Tältä opiskelijaryhmältä kysyttiin kuitenkin lupa tekstin tutkimuskäyttöön. Kolmanteen yliopistosta aineiston tuottamiseen osallistui yksi opiskelija. Hän kirjoitti omat muistonsa ja esseensä kokonaan opetuksen ulkopuolella ja lähetti ne minulle sähköpostitse.

Kirjoittamistehtävässä, jonka opiskelijat saivat, heitä pyydettiin kirjoittamaan ensin muistoja sellaisista oman elämänsä tapahtumista, joiden he ajattelivat vaikuttaneen päätökseen hakeutua sosiaalityön opintojen pariin. Lisäksi jokaista pyydettiin kirjoittamaan näihin muistoihin perustuva essee, jonka teemana oli ”Miten sukupuoli jäsentää sosiaalityöhön suuntautumistani?”. Muistot saivat liittyä mihin tahansa elämänvaiheeseen, joka opiskelijan mielestä oli tavalla tai toisella jäsentänyt hänen ammatillista suuntautumistaan. Tehtävässä pyydettiin muistelutyön ideaa soveltaen kirjoittamaan nimenomaan tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoitettavia muistoja, joiden ajan, ihmiset, tunnelman, paikan jne. kirjoittaja muistaisivat mahdollisimman konkreettisesti. Lisäksi muistot kehoitettiin muistelutyön periaatetta noudattaen kirjoittamaan yksikön kolmannessa persoonassa.

Esseen kirjoittamisen tavoitteena puolestaan oli eräänlainen itseanalyysi käyttämällä aineistona omia muistoja, niissä näkyviä menneitä ja nykyisiä ajattelutapoja, uskomuksia, motiiveja, arvoja, ihanteita ja tavoitteita. Näkökulmana esseen kirjoittamiseen ja siten kunkin omien muistojen analyysiin oli sukupuolen merkityksen pohtiminen ammattiin suuntautumisen jäsentäjänä. Ammattiin suuntautuminen viittasi kirjoitustehtävässä sekä aikaisempiin elämäntapahtumiin, että tulevaisuudenodotuksiin. Opiskelijoita kehoitettiin pohtimaan esseessä omien muistojensa sukupuolittumista. Toiseksi heidän tuli pohtia sitä, miten sosiaalityön opiskelu oli vaikuttanut kirjoittajan tapaan hahmottaa maailmaa, miten se oli muokannut käsityksiä sukupuolen merkityksestä oman toiminnan ja ajattelun jäsentäjänä tai miten muuten opiskelu oli muokannut kirjoittajan ajattelua. Kolmanneksi opiskelijoita pyydettiin kertomaan mitä he odottavat tu-

levaisuudelta ja sosiaalityöntekijänä toimimiselta, millaiset arvot, ihanteet ja tavoitteet ovat tulevassa ammatissa heille tärkeitä.

Opiskelijoiden tekstit eroavat sekä muisteluryhmämuistoista että haastatteluaineistosta keskeisimmin tavassa, jolla niissä kommentoidaan sukupuoliteeman esiin nostamisen merkitystä. Aineistoa käsitellessäni yllätyin monissa esseissä esiintuodusta teemasta, opiskelijoiden kokemista vaikeuksista hahmottaa, mitä merkitystä sukupuolella voi olla sosiaalityön ammatissa toimimiselle. Kun haastatellut ja muisteluryhmään osallistuneet sosiaalityöntekijänaiset pitivät tärkeänä sukupuolen merkityksen esiin tuomista, oli opiskelijoiden teksteissä kannanottoja, joiden mukaan sukupuoliteeman esiin nostamista ei pidetty tärkeänä, sitä ei oltu ajateltu tai sitä jopa vastustettiin. Tavatessani opiskelijoita jouduin selittämään ja perustelemaan sitä, miksi sukupuolen merkitystä on mielestäni tärkeää pohtia sosiaalityössä. Yksi kohtaamistani opiskelijaryhmistä antoi minulle kirjoittamistehtävän jälkeen palautetta, jonka mukaan kirjoittamistehtävä oli tuntunut hämmentävältä ja herättänyt sekä ihmettelyä että kritiikkiä. Opiskelijat kertoivat, ettei sukupuolen merkityksen pohtiminen ollut opintojen aikaisemmissa vaiheissa tuntunut millään tavalla tärkeältä ja ettei sukupuolen merkitystä sosiaalityölle oltu opinnoissa aikaisemmin käsitelty. Jotkut toivat esiin näkemyksen, että sukupuoliteeman käsittelyyn nostaminen on tasa-arvon näkökulmasta epäilyttävää ja jollain lailla myös vanhanaikaista. Osa toteasi, että sukupuolen merkityksen pohtiminen tuntui vain jostakin syystä vaikealta. Joku ihmetteli myös muistojen käyttöä tutkimusaineistona kysymällä mitä merkitystä menneisyyttä käsittelevillä muistoilla voisi olla sosiaalityötä koskevalle itseyttämykselle. Opiskelijat tuntuivat siten lähestyvän sukupuolen merkityksen pohtimista ammattitoiminnassa melko erilaisista lähtökohdista kuin muut tutkimukseni aineistontuottajat. Tästä syystä jouduin kysymään, mistä näkökulmien ero voi johtua.

Eräs keskeisimmistä selityksistä näkökulmaerolle on käsitykseni mukaan se, että muut aineistontuottajat osallistuivat tutkimukseeni omasta kiinnostuksesta sukupuolikysymykseen sosiaalityössä. Haastatteluihin ja muisteluryhmään osallistuneet sosiaalityöntekijät ilmaisivat itse halunsa osallistua tutkimukseen haastattelukutsun nähtyään tai kuultuaan perusteilla olevasta muisteluryhmästä. Opiskelijoiden osalta sen sijaan olin itse hyvin aktiivisesti aloitteentekijänä. Haastateltujen ja muisteluryhmään osallistuneiden sosiaalityöntekijänaisten voi tästä syystä ajatella olevan sukupuoliteemasta tavallista enemmän kiinnostuneita ammattikunnan jäseniä. Opiskelijat eivät olleet vastaavalla tavalla valikoituneita, he eivät missään vaiheessa ilmaisseet erityistä kiinnostusta sukupuoliteemaan.

Sosiaalityön opiskelijoiden erilainen suhde sukupuolen merkityksen esille nostamiseen voi toisaalta olla seurausta paitsi erilaisista reiteistä aineistontuottajiksi, myös eroista työelämässä jo pitkään toimineiden työntekijöiden ja ammattiuraansa vasta aloittavien kokemusten välillä. Sosiaalityön ammattikenttää rakenteistavat sukupuolihierarkiat kohdataan konkreettisimmillaan kenties vasta kun itse toimitaan työelämässä. Opiskeluvaiheessa nais- ja miesopiskelijat ovat keskenään vielä suhteellisen tasavertaisessa asemassa, eikä sukupuolella tällöin näytä olevan vielä paljoa merkitystä ammatillisen uran rakentumiselle. Toiseksi opiskelijoilta kerätty aineisto voi heijastaa myös sosiaalityön tietoperustan sukupuolineutraaleja lähestymistapoja. Kun enin osa sosiaalityön opintovaatimukseen kuuluvasta kirjallisuudesta useimmissa suomalaisissa yliopis-

toissa edelleen nojaa sukupuolen sivuuttaviin tulkintamalleihin, voi sukupuolen merkityksen pohtiminen sosiaalityön ammatissa toimimiselle tuntua tästäkin syystä vieraalta tai hankalalta.

Opiskelijoiden muistoista ja esseistä koostuvia kirjoituksia olen analysoinut sekä Opiskelija-artikkelissa että Hoiva-artikkelissa. Koska opiskelijoiden muistot olivat muiden muistoaineistojen tapaan jälleen temaattisesti hyvin vaihtelevia, järjestin muistot aluksi sen mukaan mihin elämänvaiheeseen ne liittyivät. Aineistoon sisältyvistä viidestäkymmenestä muistosta hieman yli viidennes käsitteli lapsuus- ja perhemuistoja (12/55), noin kaksi viidennestä opiskelualan valintaan ja opiskeluun liittyviä pohdintoja, kokemuksia ja ratkaisuja (21/55) ja hieman yli kaksi viidennestä kokemuksia erilaisista sosiaalialan työharjoitteluista ja kesätöistä joko sosiaalityöntekijänä tai muissa sosiaalialan töissä (22/55). Opiskelija-artikkelissa olen analysoinut kahdesta kolmeen esimerkimuistoa kustakin ryhmästä kysymällä, miten sukupuoli niissä tematisoituu. Muistoihin liittyviä esseetekstejä olen lukenut kysymällä, millaisia sukupuoleen liittyviä puhe- ja jäsennystapoja opiskelijat käyttävät käsitellessään omiin muistoihinsa rakentuneita sukupuolijärjestyksiä ja sukupuolen merkitystä sosiaalityössä toimimiselle. Hoiva-artikkelissa keskityin käsittelemään ja syventämään tulkintojani lähinnä niistä opiskelijoiden kirjoittamista muistoista ja esseissä esiin tuoduista pohdinnoista, joita tulkintani mukaan jäsentävät tavalla tai toisella ns. naistapaiset hoivaeettiset lähestymistavat.

Opiskelija-artikkelissa tavoitteenani oli selvittää, millaisia käsityksiä opiskelijoilla on sosiaalityöstä ammattina sekä miten sukupuoli jäsentää opiskelijoiden muistoja ammatinvalinnastaan ja käsityksiä itsestään aloittelevina/tulevina sosiaalityöntekijöinä. Halusin selvittää, miten sosiaalityön koulutuksessa ja ammattikulttuurissa tarjolla olevat ajattelu- ja puhettavat mahdollistavat tai rajaavat sukupuolen merkityksen tietoista käsittelyä. Hoiva-artikkelissa keskityin pohtimaan eettisten hoivateorioiden kautta sitä, millaisia eettisiä ja episteemisiä, sukupuolittuneita orientaatioita opiskelijoiden muistoista oli löydettävissä.

3 SOSIAALITYÖN SUKUPUOLIJÄRJESTYKSET MUISTOISSA

Sukupuoli ei tarkastelemissani muistoissa määritä muistojen kirjoittajien toimijuutta ja itseymmärrystä vain yhdellä määrätyllä tavalla. Sen sijaan sosiaalityön ammatillisissa tiloissa rakentuu monenlaisia sukupuolijärjestyksiä ja sukupuolittuneita subjektiaseamia. Erillisissä artikkeleissani olen tehnyt näkyväksi tätä moninaisuutta. Seuraavaksi selostan, millaiset sukupuolijärjestykset näyttävät toistuvan useimmin eri aineistoissani, ja olevan tavalla tai toisella yltilanteisia, ja sosiaalityön ammattikulttuurissa siten laajemminkin vallalla olevia. Näitä ovat (1) ammatillista toimintaa jäsentävä miestapainen rationaalisuuden ihanne, (2) naisten ja miesten ammatillisten toimintatilojen erottelu ja tuottaminen julkisina (julkiseen toimijuuteen eri tavoin assosioituvina) ja miehille osoitettuna sekä toisaalta yksityisinä (yksityiseen toimijuuteen assosioituvina) ja ensisijaisesti naisille soveltuvina tiloina, (3) naistyöntekijyyden määrittely naiseutta ja hoivaa yhteenliittävien ajattelu- ja jäsennostapojen (sukupuolittuneiden hoiva-diskurssien) kautta, sekä (4) sukupuolen merkitystä häivyttävä ammattiretoriikka. Lopuksi käsittelen tapoja, joilla näitä sukupuolijärjestyksiä murretaan muistoissa.

3.1 Miestapainen rationaalisuus ammatillisena ihanteena

Sukupuolta tuotetaan Silvia Gherardin mukaan moderneissa organisaatioissa - jollaisiin myös sosiaalityöntekijöiden muistot sijoittuvat - sukupuolittuneen merkityksenannon tai symbolisaation avulla. Eräs keskeisimpiä sukupuolta tuottavia arvoja on rationaalisuuden idea tai ihanne. Gherardin mukaan sukupuolittamisen prosessit rakentuvat moderneissa organisaatioissa keskeisimmin rationaalisuuden ja emotionaalisuuden vastakohtaistamiselle. Rationaalisuus määritellään miehisyudeksi ja emotionaalisuus naisisuudeksi, minkä lisäksi rationaaliseen miehiseen ja emotionaaliseen naisiseen assosioituu monia muita sukupuolta tuottavia arvoja ja merkityksiä. Mieheys määrittyy rationaalisuuden lisäksi esimerkiksi julkisuudeksi, aktiivisuudeksi, erillisyydeksi, kovuudeksi,

kylmyydeksi ja 'vertikaalisuudeksi' naiseuden määrittyessä emotionaalisuudeksi, yksityisyydeksi, passiivisuudeksi, vastaanottavuudeksi, yhteydeksi, pehmeudeksi, lämpimyudeksi ja 'horisontaalisuudeksi' (Gherardi 1995, 34). Rationaalisuuden ihannetta tuotetaan myös tarkastelemissani muistoissa rationaalisen ja emotionaalisen vastakohtaistamisen, sekä tähän kytkeytyvien muiden dikotomisten erottelujen kautta. Tällaisia ovat muistoissa esimerkiksi jako ammatilliseen ja henkilökohtaiseen, jako teoria- ja kokemustietoon sekä jako julkisiin rationaalista tyyliä edellyttäviin ja yksityisiin, emotionaalisia kykyjä ja taitoja edellyttäviin ammatillisiin toimintatiloihin. Selostan seuraavaksi, miten rationaalisuuden ja emotionaalisuuden vastakohtaistamiseen kietoutuvat erottelet sekä niiden kautta tuotettava käsitys ammatilliseksi ihanteeksi määrittyvästä rationaalisesta toiminnasta näkyy eri aineistoissani.

Avausartikkelissa tarkastelen sosiaalityöntekijänaisten subjektiuden kannalta keskeisiä toimintatiloja. Lisäksi analysoin yhtäältä naiseutta, toisaalta sosiaalityön ammatillisuutta määrittelevien puhe- ja jäsenystapojen välille rakentuvia jännitteitä. Aineistona ovat tunnelataukseltaan erityisen intensiiviset, emotionaalisesti latautuneet sosiaalityöntekijänaisten työelämää käsittelevät muistot. Järjen ja tunteiden vastakohtaistamiselle perustuva rationaalisuuden ihanne näkyy Avausartikkelin useissa muistoissa (intensiivisten) tunteiden puuttumisen ihanteena. Hankalissa työtilanteissa syntyneet, usein voimakkaiksi, hämmentäviksi ja ristiriitaisiksi koetut tunteet kerrottiin monissa muistoissa ammatilliseen ajatteluun ja toimintaan kuulumattomiksi voimiksi, jotka heikentävät kykyä järkevään ajatteluun, itsenäiseen harkintaan ja määrätietoiseen toimintaan. (vrt. esim. Sihvola 1999,15.)

Esimerkiksi Elisa kertoo muistossaan (74)¹ tilanteesta, jossa kotikäynnillä kohdattujen sijaisvanhempien lapsen kohdistamat kielteiset tunteet olivat herättäneet hänessä paljon ristiriitaisia tunteita ja vaatineet häneltä "erityisen paljon omien tunteiden hillitsemistä ja oman avuttomuuden kanssa painimistä". Onnistuttuaan omien tunteidensa piilottamisessa ja kyettyään siten esiintymään tilanteessa ikään kuin tilanne ei olisi lainkaan herättänyt tunteita, hän kertoo ajatelleensa, että selvisi hankalasta tilanteesta loppujen lopuksi kohtalaisen hyvin. Muistossa onnistuneen ammatillisen toiminnan kriteeriksi kerrotaan kyky esiintyä ikään kuin ammatillisen julkisivun taakse kätkeytyviä voimakkaita tunteita ei lainkaan olisi ollutkaan.

Tiia puolestaan kuvaa tilannetta, jossa hän ei kyennyt oman tulkintansa mukaan toimimaan lainkaan, vaan lamaan tui kuunnellessaan sosiaalityöntekijänaisten asioivan naisasiakkaan tunnevaltaista kertomusta uhkaavasta avioerosta. Vaikka muisto kertoo asiakkaan eläytyvästä ja tarkasta kuuntelemisesta, Tiia määrittelee oman toimintansa rationaalisen toimijuuden ihanteesta käsin epäonnistumiseksi, lamaan tuiaksi ja ei-toiminnaksi. Oikeaan ammatillisuuteen olisi kuulunut omien tunteiden hallinta sekä sujuvasti etenevä, aktiivinen toiminta (76). Kuten Elisan muisto, myös Tiia esittää muistossaan voimakkaat tunteet lamaan tuiattavana voimana ja ammatilliseksi määrittyvän toimintatyylin esteenä.

Julkisiksi määrityissä ammatillisissa toimintatiloissa, joita olen käsitellyt erityisesti Julkisuusartikkelissa, rationaalisuuden vaikutelmaan pyritään niin

¹ Viitataan alkuperäisartikkeleissa käsitelyihin aineisto-otteisiin mainitsemalla pelkästään sivun, jolta kyseiset aineisto-otteet löytyvät tässä julkaisussa.

ikään tunteiden kontrolloimisen avulla, mutta myös omaa elekieltä, kielenkäyttöä ja pukeutumista muokkaamalla. Julkisissa toimintatiloissa ihanteellinen ammatillinen toiminta saa miehiä määreitä: haastatellut kertovat, kuinka he julkisiin puhujapositioneihin astuessaan ovat pyrkineet käyttäytymään, puhumaan ja elehtimään naisellisuuden vaikutelmaa välttämättä miehen jämakästi, miehiseksi miellettyä kieltä käyttäen tai androgyynisti. Pienen kunnan sosiaalityöntekijänä toimiva Helena, joka osallistui aktiivisesti myös kunnallispolitiikkaan, kertoi esimerkiksi, että oli tietoisesti karsinut itsestään 'naisellisia tapoja' tilanteissa, joissa oma näkemys piti pyrkiä esittämään mahdollisimman vakuuttavasti. Hän kertoi tällaisissa tilanteissa esimerkiksi välttävänsä naisellista pukeutumista (106). Hanna puolestaan kertoi sosiaalityön kouluttajana häivyttävänsä muun muassa ruumiillisten asentojen valinnoilla ja argumentointitavojensa omaa naiseuttaan, koska "yhteiskunnassa arvostetaan miehiseksi miellettyä tapaa esiintyä ja esittää asioita" (106). Eija kuvasi, kuinka oli ammatillisista koostuvassa työryhmässä käyttänyt miehisinä pidettyjä, teknisiä kielikuvia saadakseen asiansa paremmin ymmärretyksi ja hyväksytyksi (106).

Opiskelija-artikkelissa rationaalisuuden ja emotionaalisuuden vastakohtaistamiseen kietoutuvat sukupuolikäsitykset näkyivät hyvin selkeinä naisten ja miesten erilaisuutta ja vastakohtaisuutta korostavina kuvauksina: miehiseksi ominaisuuksiksi nimettiin aineistossa esimerkiksi jämakkyys, kyky päätöksentekoon ja realismi. Eräässä muistossa kuvataan työyhteisöä, jossa ei ollut mies-sosiaalityöntekijää. Tällöin miehen realismin tuominen naisvaltaiseen työyhteisöön kuvattiin miespuolisten vahtimestareiden tehtäväksi. Naiseuteen liitettiin aineistossa monia sosiaalityössä tarpeellisia, myönteisiä ominaisuuksia kuten päämäärätietoisuus, vastuullisuus, paineensietokyky ja taitavuus. Naiset kuvattiin kuitenkin miehiä herkemmiiksi, jopa uhrautuvuuteen saakka avuliaisiksi, ymmärtäväisiksi ja toisia empaattisuudellaan tukeviksi. Naisten esittäminen miehiä empaattisempina ja herkempinä tuli näkyviin sekä nais- että miesopiskelijoiden esseissä. Anssi kertoi ajattelevansa, että kyky kuunnella empaattisesti ja keskustella on naisille tyypillisempää kuin miehille. Koska empaattisuus on miehille vieraampaa, eivät miehet hänen mielestään tästä syystä hakeudu sosiaalityöhön (145). Susanna puolestaan kertoi, että mahdollisuus hoivata, auttaa, kuunnella ja asettua tukemaan toisia ihmisiä oli juuri "naisuuden vuoksi" hänelle itselleen tärkeää (145). Joidenkin opiskelijoiden kirjoituksista oli lisäksi luettavissa käsitys, jonka mukaan erityisesti sosiaalityön asiakastyö emotionaalisesti latautuneena ihmissuhdetyönä tarjoaa tarjoaa naisille sopivia tehtäviä kun taas miehet sopivat ja myös päätyvät usein asiakastyöstä irrottautuviin johto- ja asiantuntijatehtäviin (145).

Eri aineistot kertovat sosiaalityön ammatikulttuurissa vallalla olevien ammatillista toimintaa määrittelevien ihanteiden nojaavan rationaalisuuskäsitykselle, joka erottaa toisistaan sekä esittää toistensa vastakohtina järjen ja tunteet, sekä liittää yhteen rationaalisuuden ja mieheyden. Tällaiseen rationaalisuuskäsitykseen nojaavat ammatilliset ihanteet näkyvät muistoissa usein juuri naisten kokemana välttämättömyytenä piilottaa, hallita ja kontrolloida voimakkaita, hämmentäviä ja ristiriitaisia tunteita.

3.2 Julkisen ja yksityisen erottelu tila- ja sukupuolijärjestyksenä

Sosiaalityö on ammatti, joka sijoittuu julkisen ja yksityisen rajalle (ks. esim. Satka 1995; Parton 1996). Siinä yhdistyvät yksilökohtainen asiakastyö ja yhteiskunnallisen muutostyön haaste: sosiaalityöntekijöiltä odotetaan vaikuttamista sosiaalisia ongelmia ylläpitäviin yhteiskunnan rakenteisiin. Koska sosiaalityötä tehdään julkisen ja yksityisen rajalla, voi sosiaalityölle osoitettujen yksityisen ja julkisen rajalle sijoittuvien tehtävien olettaa jäsentävän sosiaalityöntekijöiden kokemuksia ammattitoiminnastaan. Tästä syystä olen eri artikkeleissani pohtinut julkisen ja yksityisen erottelua eräänä sosiaalityön ammattikentän sukupuolijakojen tuottajana.

Avausartikkelissa tulkitsin Vernan, Mailiksen ja Iiriksen muistojen käsittelevän sosiaalityön julkiseksi määritettyjä toimintatiloja. Sellaisia olivat esimerkiksi ministeriön ja kansalaisjärjestöjen järjestämä seminaari, useamman sosiaalityön yksikön yhteinen sosiaalityön kehittämisseminaari sekä sosiaalityöntekijän televisiohaastattelu. Yhteistä näiden toimintatilojen kuvauksissa oli niiden kertominen naistryöntekijöiden arkityöstä erillisiksi ja myös vuorovaikutuskäytännöiltään poikkeaviksi tiloiksi, joissa suhteet toisiin eivät perustuneet henkilökohtaiselle tuntemiselle ja kasvokkaiselle vuorovaikutukselle, vaan etäisemmille, institutionaalisille suhteille ja asemille. Julkisiin tiloihin pääsyyn kerrottiin liittyneen erilaisia rajoituksia. Lisäksi julkiset tilat kuvattiin usein erilaisten asiantuntija-asemiin liittyvien kamppailujen foorumeiksi. Muistojen kertojat kuvasivat asiantuntijuudesta käytävien kamppailujen ja siihen liittyvän konfliktisen retoriikan yllättäväksi, hämmentäväksi ja itselleen vieraaksi. (81-83.) Julkiset tilat näyttivät siten määritettyinä muistoissa eräänlaisiksi liminaalisiksi tiloiksi, joissa tutut käyttäytymismallit eivät päde ja joissa toimiakseen on omaksuttava uudenlaisia toimintatapoja (vrt. Gherardi 1995).

Julkisuusartikkelissa, jossa keskeisimmin tarkastelen muistoja sosiaalityön julkisista toimintatiloista, tuotin haastatteluaineistoa jäsentämällä ryhmittely neljänlaisiin sosiaalityön osajulkisuuksiin. Niitä olivat ammatilliset ja akateemiset julkisuudet, paikallispoliittiset kuntatason kekeskustelufoorumit ja erilaiset mediajulkisuudet. Kuvauksissa ammatillisista ja akateemisista julkisuuksista korostuivat professionaalista ammatillisuutta rakenteistavat tietoon liittyvät hierarkiat. Esimerkiksi Riitta kuvasi kuinka kohtaamiset yliopistoväen kanssa 1980-luvulla olivat tuottaneet kokemuksen että ”keskustelu liitelee teoreettisissa korkeuksissa ja operoi hienoilla käsitejärjestelmillä” siten, ettei siihen ole sosiaalityöntekijänä mahdollista osallistua. Sittenkin kuilu yliopistoväen ja sosiaalityöntekijöiden välillä oli kuitenkin hänen mukaansa kaventunut (98). Livian muistoissa puolestaan näkyivät yliopistosairaalan eri ammattikuntien väliset, sukupuolittuneet valtasuhteet. Hän kertoi muistossaan kansainvälisestä hoitoalan konferenssista, jossa yksinomaan lääkärikuntaa edustavat miespuoliset osallistujat saivat puhujapositiona muiden ammattilaisten ja naisten saadessa vaikenevan yleisön aseman (99).

Paikallispoliittisia ja mediajulkisia toimintatiloja käsittelevissä muistoissa keskeisimmäksi teemaksi ei noussut edellä kuvattujen muistojen tavoin niinkään oman asiantuntijuuden arviointi. Sen sijaan näihin julkisuuksiin liitettiin usein sosiaalityöhön sen ulkopuolelta kohdistuva kritiikki, jota luonnehtii pyr-

kimys kyseenalaistaa paitsi sosiaalityöntekijöiden toiminnan järkevyyttä, myös sen oikeutus. Keskustelun sosiaalityöstä kuvataan sekä kuntatason paikallispoliittisilla foorumeilla että mediajulkisuudessa olevan sävyiltään poliittis-ideologista. Tämä näkyy esimerkiksi sosiaalityön määrittelyä epäilyttäväksi marginaaliryhmiin kohdistuvaksi toiminnaksi, kuten toimeentulotukea saavien päihdeongelmaisten paapomiseksi. Poliittis-ideologisen kamppailun kohteeksi joutumista paikallispoliittisella foorumilla kuvasi erityisesti pienen maaseutukunnan sosiaalityöntekijänä ja kunnanvaltuutettuna toimiva Helena muistonsaan. Hän kertoi kunnan valtuustoon kuuluvien päätöksentekijöiden määrittelleensä hänet kyseenalaisten poliittisten näkemysten edustajaksi ja sosiaalityön asiakkaina olevien päihdeongelmaisten ”muovikassimiesten” puolesta puhujaksi (100). Hannan muisto puolestaan kuvasi yllätyksellistä ja hämmentävää sosiaalityöntekijänä politisoitumista mediajulkisuudessa. Lehtihaastattelun antaminen sosiaalityöntekijänä oli nostanut pintaan voimakkaita pelontunteita. Hanna kertoi pelänneensä määrittelyä julkisuudessa ”vihattujen sosiaalipummien” edustajaksi ja joutumista jopa jonkinlaisen ajojohdin kohteeksi (102). Sosiaalityön hankalaa asemaa mediajulkisuudessa käsitteli myös Merja kertoessaan siitä, miten yleistä julkisen arvostelun pelko oli omassa lasten huoltajuus- ja tapaamisasioita hoitavassa työyhteisössä (102).

Riippumatta siitä, millaisesta julkisesta toimintatilasta oli kyse, muistot kertovat julkisten puhujapositionien ottamiseen liittyvän usein erilaisia tulevaisuutta ennakoivia tunteita, kuten arvostelun pelkoa ja itsekriittistä oman toiminnan reflektointia sekä pohdintoja oman tiedon ja asiantuntemuksen riittävyydestä. Livia kertoi, että julkisia esiintymisiä oman alan asiantuntijana estää muun muassa tunne, ettei oma sanottava tunnu riittävän tärkeältä ja että tietoa on liian vähän. Myös torjutuksi tuleminen pelko oli hänen mukaansa esteenä julkisille esiintuloille (97). Oman sanottavan kyseenalaistumisen pelosta esimerkiksi julkiseksi määrittyvissä koulutustilanteissa kertoi myös Hanna (97). Toisaalta julkisten puhujapositionien ottamiseen liitettiin myös palkitsevia puolia, kuten tunne oman toimintakyvyn vahvistumisesta uuteen ja arvostettuun ammatilliseen toimintatilaan astuminen seurauksena. Suhde julkisten puhujapositionien ottamiseen kuvattiin tästä syystä melko ambivalentiksi. Halu astua esiin asiantuntijana sekä samanaikainen pelko oman asiantuntemuksen ja puheoikeuden kyseenalaistumisesta tuli erityisen havainnollisesti näkyviin Merjan muistossa. Hän kuvasi kuinka hänen päätöksensä pitää alustus sosiaalityöntekijöiden kansainvälisessä seminaarissa oli johtanut useita kuukausia kestävään prosessiin, jossa julkiseen esiintymiseen liittyviä pelkoja ja epävarmuutta oli pitänyt käsitellä (97).

Julkisia toimintatiloja käsitteleviin muistoihin rakentuu tulkintani mukaan jakoja vieraaksi kuvattuihin ja julkisiksi assosioituviin, sekä muistelijoiden näkökulmasta tutumman oloisiin ja yksityisemmiksi määrittyviin sosiaalityön toimintatiloihin. Muistelijoiden tuottamat tilalliset jaot eivät kuitenkaan toistu samanlaisina kaikkien kertojien muistoissa. Sen sijaan jakoja voi luonnehtia tilanteittain rakentuviksi ja imaginaarisiksi jaoiksi. Graham Dawsonin (1994, 48) mukaan kullakin yksilöllä on subjektiivinen, kulttuurinen imaginaarisensa, joka muotoilee hänen tapaansa käsittää sosiaalinen todellisuus. Se muotoilee myös itsekunakin alitajuisia fantasioita, ”sisäistä”, psyykkistä elämää. Kulttuurisen imaginaarisen käsitte viittaa sosiaalisen ja psyykkiseen leikkauspisteeseen. Jaotellut julkisiin ja yksityisiin toimintatiloihin muistoissa, sekä jakoihin liittyvät

diskursiiviset teemat, mielikuvat, motiivit ja narratiivit artikuloituvat aineistoisani monenlaisina psyykkisinä ja sosiaalisina kokemuksina. Nämä kokemukset ohjaavat ja suuntaavat naisten tietämistä, pyrkimyksiä ja toimintaa sosiaalityön ammattilaisina. Vaikka ammatillisten tilojen julkisiksi ja yksityisiksi määrittelyissä on kyse vaihtelevista ja häilyvistä, yksilöllisistä ja symbolisista jaoista, nämä jaot eivät kuitenkaan ole naisten toimijuuden kannalta merkityksettömiä, koska ne rajaavat naisten mahdollisuuksia sosiaalityön toimijoina.

Miten julkisiin toimintatiloihin aineistoissa liitetyt pelontunteet sitten liittyvät julkisen ja yksityisen erotteluun sukupuolijärjestyksenä? Sara Ahmedin (2003, 198-201) mukaan pelko on tunne, johon liittyy kokemus omasta haavoittuvuudesta. Tästä syystä pelko kutistaa tilankäyttöä, esimerkiksi saa jäämään kotiin tai muuten suljettuun tai rajattuun tilaan. Ahmedin mukaan pelko on tulevaisuuteen suuntautuva tunne, joka ennakoi tulevaa kipua tai vammaa. Vaikka pelkääminen liitetään usein naiseen, pelkoon olennaisesti liittyvä haavoittuvuuden kokemus ei Ahmedin mukaan ole naisten myötäsyntyinen ominaisuus, vaan yhteiskunnallisesti rakentunut tunne tai voima. Se rajoittaa naisten liikkuvuutta julkisuudessa ja sijoittaa naisia korostuneesti yksityiseen. Pelon tunne säätelee sitä, keiden on asuttava julkisia tiloja ja keiden liikkuminen rajoittuu tiloihin, jotka ovat tavalla tai toisella suljettuja tai rajattuja.

Koska pelko torjutuksi tulemisesta, riittämättömäksi osoittautumisesta ja häpeään joutumisesta oli keskeinen julkisiin toimintatiloihin ja puhujapositioniin ottamiseen liitetty kokemus aineistoissani, voi Ahmedin tulkintaa pelosta soveltaa myös oman aineistoni pelkokuvauksiin. Asettumalla julkiseen tilaan toimijoiksi sosiaalityöntekijänaiset ylittävät symbolisen rajan suljetummista tai rajatumista sosiaalityön (asiakastyön) toimintatiloista julkisiin tai ainakin julkisempiin (asiantuntijuuden esittämisen) tiloihin. Koska sosiaalityön ammatilliset julkisuudet ovat pitkään rakentuneet naisten ulossulkemiselle, ne ovat muotoutuneet miesten keskinäisen vuorovaikutuksen areenoina näennäisen sukupuolettomiksi, mutta tosiasiasa miehiä toimintatyylejä ihannoiviksi ja korostaviksi. Julkisten ammatillisten toimintatilojen asuttajina naistyöntekijät toiseutuvat siksi, että julkisten tilojen miestapaisuus korostaa erityisellä tavalla naisten sukupuolisuutta: vaikka naistyöntekijät pyrkivät ottamaan puhujapositionia sukupuolineutraaleina, jopa miestapaisina ammattilaisina, he määrittyvät tahottomaan sukupuolisubjekteiksi, naisiksi. Naiseksi määrittyminen miestapaisien normien rakenteistamissa toimintatiloissa tekee naistyöntekijöistä episteesinä ja ammatillisina toimijoina haavoittuvia. Naisten on erityisen ponnekaasti pyrittävä vakuuttamaan julkisten toimintatilojen yleisöt siitä, että he hallitsevat tilojen toimintasäännöt ja ovat uskottavia ammattilaisia ja asiantuntijoita, vaikka ovatkin naisia.

Doreen Massey (1994,186) mukaan tilat ja paikat, sekä kokemuksemme niistä sukupuolittuvat yhä uudestaan monenlaisilla vaihtelevilla tavoilla. Tilojen ja paikkojen sukupuolittuminen sekä heijastaa yhteiskunnassa vallalla olevia sukupuolikonstruktioita että vaikuttaa siihen, miten sukupuoli käsitetään ja millaisena sitä tuotetaan. Muistojen perusteella tiettyjen, usein erityisen arvostettujen ammatillisten toimintatilojen määrittyminen julkisiksi ja samalla ensisijaisesti miestapaiselle rationaalisuudelle varatuiksi toimintatiloiksi, on eräs sosiaalityön ammatikkulttuurina keskeisesti rakenteistava hierarkkinen sukupuoli-järjestys.

3.3 Naistyöntekijäyys empatiana, herkkytenä ja huolenpitona

Sosiaalityön ammattihistoria osoittaa, että sosiaalityö on jo sadan vuoden ollut ensisijaisesti naisten ammatti niin Suomessa kuin muissakin länsimaissa (ks. esim. Hering & Waaldijk 2003). Vaikka ammattia on koetettu toisinaan miehittää (ks. esim. Satka 1997), on sosiaalityö pysynyt pääasiassa naisten ammattina.

Sosiaalityöllä ja niin sanotuilla naisilla hoiva-ammateilla on paljon yhteistä. Mirja Satkan (1990) mukaan niistä yhdistävät sellaiset naisammateille ominaiset yhteiskunnalliset rakennetekijät kuten ajanpuute, liian suuret asiakasmäärät, heikko palkka, ammattikuntien selkeä naisvaltaisuus sekä ammattien naistoimijoiden hoiva- tai vastuurationaalisuus. Sosiaalityötä ei kuitenkaan ole määritelty suomalaisessa eikä kansainvälisessä keskustelussa hoiva-ammattiksi. Esimerkiksi Mirja Satka (1990) on puhunut sosiaalityöstä reprodusioammattina. Sosiaalityöntekijän hän on määritellyt sosiaalisten suhteiden ammattilaiseksi, joka "auttaa rakentamaan yksilöllisiä tai perhekohtaisia suoriutumisstrategioita käyttämällä hyväkseen yhteiskunnallisten toimintajärjestelmien tuntemusta, ihmissuhdetaitoja sekä sosiaalitieteellistä tietoa" (Satka 1990, 38).

Sosiaalityön nimittäminen hoiva-ammattiksi ei omasta mielestänikään ole perusteltua, koska ammatti eroaa monin tavoin varsinaisista hoiva-ammateista. Sosiaalityö ei kuitenkaan ole myöskään kokonaan irrotettavissa hoivasta, koska naiseutta hoivan ja huolenpidon subjektiivana tuottavat kulttuuriset jäsenyydet konstituivat myös sosiaalityöntekijänaisten ammatillisia toimijuuksia ja itseyemmärrystä. Käsittekseni mukaan ajatus naiseudesta hoivan ja huolenpidon subjektiivana jäsentää osaltaan myös sosiaalityön kulttuurista paikkaa ylläpitäen ammatin naisvaltaisuutta. Niissä kulttuurisissa mielikuvissa, jotka ohjaavat esimerkiksi opiskelijoiden ammatinvalintaa ja sosiaalityöstä julkisuudessa käytäviä keskusteluja, sosiaalityö määrittyy ensisijaisesti naisten työksi.

Opiskelijoiden tuottamassa aineistossa sosiaalityöntekijyyden määrittely naisiseksi huolenpidoksi näkyi monin tavoin. Lapsuusmuistoissaan naisopiskelijat kertoivat itsestään tyttöinä, jotka olivat ottaneet hoiva- ja huolenpitovastuuta jo varhain esimerkiksi auttamalla äitiä arkiaskareissa tai pienempien sisarusien hoidossa. Lapsuusmuistoissa hoivan ja huolenpidon maailma oli selkeän naisinen äitien, tyttölasten ja heidän huolehtimiensa pienempien sisarusien maailma. Ammatinvalinnan vaiheita kuvaavissa muistoissa sukupuoli ei jostakin syystä juurikaan tematisoitunut. Sen sijaan opiskelijoiden työkokemuksia kuvaavia muistoja jäseni lapsuusmuistojen tavoin se, että muistojen keskeisiksi toimijoiksi, niin työntekijöiksi kuin asiakkaiksikin kuvattiin naiset, yhtäältä naistyöntekijät ja hyvin usein äiteinä asiakkaistuvat naiset. Sosiaalityöstä kerrottiin työkokemuksia käsittelevissä muistoissa usein äiti-asiakkaiden hoiva- ja huolenpitotehtävää tukevana ja myös kontrolloivana toimintana. Hoivan ja huolenpidon teemat näkyivät työkokemuksia käsittelevissä muistoissa myös haluna huolehtia erityisesti asiakaslasten hoivan ja huolenpidon tarpeisiin vastaamisesta (143).

Koska opiskelijoiden kirjoittamat muistot tuotettiin kuvauksina sellaista oman elämän tapahtumista, joiden opiskelijat arvioivat vaikuttaneen sosiaalityöhön suuntautumiseen, voi muistojen perusteella väittää, että sosiaalityö

määritytty opiskelijoiden ammatinvalintaa ohjaavissa mielikuvissa paljolti juuri naisten tekemäksi huolenpitotyöksi tai työksi, jonka kohteena ovat naisisiin huolenpito- ja hoivasuhteisiin liittyvät ongelmat. Muistoissa näkyvä naiseuden ja huolenpidon/hoivan yhteys tuli näkyviin myös opiskelijoiden omia muistojaan ja omaa ammatillisuuttaan sukupuolinäkökulmasta refleктоivissa esseissä. Vaikka huolenpidon ja hoivan käsitteitä ei yleensä käytetty esseissä eikä muistoissakaan eksplisiittisesti, käsitykset naisista hoivaavina, hoivahaluisina ja -kykyisinä subjekteina näkyivät esseissä esimerkiksi mielipiteinä joiden mukaan naiset ovat miehiä herkempiä ja empaattisempia ja siten miehiä kyvykkäämpiä emotionaalisen tuen antajia. Tulkitsen tämänkaltaisten naisiin liitettyjen kuvauksen kertovan naiseuden määrittelystä myös sosiaalityössä sellaisten puhe- ja jäsenystapojen kautta, joissa naiseuden ja hoivan yhteys on itsestäänselvää ja luonnollista.

Opiskelijoiden esseissä käsiteltiin runsaasti myös erästä kirjoitustehtävän näkökulmasta yllättävää teemaa, sosiaalityöntekijöiden työuupumusta. Moni opiskelija liitti uupumuksen ylivastuullisuuteen ja uhrautuvuuteen, joita puolestaan pidettiin naisina ominaisuuksina. Esimerkiksi Susannan mukaan naisen hoivavietin ja työuupumuksen välillä on yhteys. Naistyöntekijät eivät hänen mielestään kykene pitämään huolta omista tarpeistaan. Lotta puolestaan kysyi esseessään, miksi naistyöntekijät eivät puolusta itseään, vaan suostuvat nöyrästi alipalkkaukseen ja ylitöihin, ”Siksikö kun ovat naisia!” (146). Koska uupumisteema tuli esiin vain naisopiskelijoiden esseissä ja koska uupuminen ilmiönä liitettiin juuri naistyöntekijöihin, tulkitsen myös uupumisteeman liittyvän ajatukseen naisista hoivan ja huolenpidon subjekteina.

Suomalaisen sukupuolisopimuksen mukaan naisten on oltava jaksavia ja kestäviä työssään (Julkunen 1999), mutta heidän oletetaan myös huolehtivan kanssaihminen hyvinvoinnista uhrautuvasti (vrt. Korhonen 1996). Koska sosiaalityö on naisten palkkatyönä tekemää huolenpitotyötä, työssä jaksamisen ja kestämissen sekä uhrautuvan huolenpidon ihanteet kerrostuvat sosiaalityöntekijöiden kokemuksissa altistaen juuri naistyöntekijöitä työuupumukselle. Tässä mielessä sukupuolittuneita hoivadiskursseja tai ”kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti rakentunutta hoivan sukupuolisuutta” (Julkunen 1999, 80-82) voi pitää sosiaalityöntekijänaisia alistavana sukupuolidiskurssina.

Sukupuolittuneet hoivadiskurssit eivät kuitenkaan pelkästään alista ja uuvuta sosiaalityöntekijänaisia, vaan ne myös tuottavat ja mahdollistavat naisten toimijuutta. Hoiva-artikkelissa olen analysoinut tapoja, joilla sukupuolittuneet hoivadiskurssit artikuloituvat opiskelijoiden muistoissa ja esseissä myönteisinä ja myös asiakkaiden oikeuksien näkökulmasta eettisesti perusteltavissa olevina ammatillisen toimijuuden ja itsemäärittelyn muotoina. Tulkintani mukaan sukupuolittuneet hoivadiskurssit artikuloituvat opiskelijoiden tuottamassa aineistossa myönteisimmillään sellaisina ammatillisina tiedonrakentamisen ja moraalisen arvioinnin tyyleinä, joissa on keskeistä eläytyvän ymmärtämisen ja kasvokkaisten kohtaamisten korostus. Hoivan ja huolenpidon korostus näkyy muistoissa tulkintani mukaan haluna ”kuunnella ja ymmärtää”. Aineistossa sosiaalityön asiakastyöhön liitettyä kasvokkain asettuvaa, eläytyen kuuntelevaa ja ymmärtämään pyrkivää tiedonrakentamisen tapaa luonnehtivat tulkintani mukaan erityiset epistemologiset piirteet. Tiedonrakentamisen osalta kasvokkaiden kohtaamisten korostukseen liittyy ns. ”partikulaarinen paradigma” eli tiedon muodostaminen siten, että huomio kiinnitetään todellisissa konkreettisissa

ympäristöissä eläviin ainutkertaisiin ja erityisiin yksilöihin (Walker 1995/1989, 142). Kyseessä on käsitykseni mukaan sitoutuminen positivistisen epistemologian esineparadigmasta poikkeavaan tieto-oppiin, jonka mukaan tietoa toisesta ihmisestä ei voida rakentaa etäältä tarkkaillen, vaan ainoastaan suhteessa ollen (Code 1995, 46-48). Vaikka tulkintaa, jonka mukaan naistyöntekijäisyys määrittyy sosiaalityössä hoivan ja huolenpidon subjektiudeksi voi kritisoida perinteisen naiskäsityksen ja työnjaon vahvistamisesta, pidän tärkeänä käsitellä sukupuolittuneiden hoivadiskurssien välittymistä sosiaalityön ammattikulttuuriin ja naistyöntekijöitä koskeviin käsityksiin. Hoiva-artikkelissa olen korostanut sitä, ettei muistoissa kuvattujen orientaatioiden nimeäminen naistapaisiksi hoivaeettisiksi lähestymistavoiksi merkitse naistyöntekijöihin liitetyn hoivan ja huolenpidon tulkittamista tyyleiksi, joiden alkuperänä ovat naisten psykologiset tai biologiset ominaisuudet. Sen sijaan kyse on kulttuurisesti muotoutuneista naistapaisuuksista, eli sellaisista toimintatyyleistä ja lähestymistavoista, joita naisiin on perinteisesti liitetty (Veijola & Jokinen 2001,24-25). Artikkelissani olen huomauttanut myös, ettei aineistoni anna perusteita pitää kaikkia sosiaalityöntekijänaisia keskenään samanlaisina toimijoina, jotka orientoituisivat työhönsä muistoissa käsitellyillä hoivaeettisiksi nimettävillä tavoilla.

3.4 Sukupuolen häivyttäminen ja naisten toimintatilat

Käsitteliäni muistoja voi pitää monenlaisten sukupuolijärjestysten jäsentäminä kuvauksina sosiaalityön ammatillisista toimintatiloista. Kuitenkin muistoille on ominaista kielenkäytön ja muistojen tapahtumiin liitettyjen tulkintojen sukupuolineutraalisuus. Suurimmasta osasta muistoja ei voi päätellä kertojan omaa, eikä myöskään muiden muistoissa kuvattujen toimijoiden sukupuolta. Silloin kun joissakin muistoissa poikkeuksellisesti nostetaan esiin sukupuoli käsiteltyjä tilanteita ja niihin liittyviä kokemuksia jäsentävänä tekijänä, tätä näyttää selittävän se, että muistelemisen eksplisiittisenä tavoitteena aineistoja tuotettaessa on ollut sukupuolen merkityksen pohtiminen.

Tulkintani mukaan sosiaalityön ammattikulttuuriset puhe- ja jäsennystavat eivät ohjaa työntekijöitä sukupuolen reflektointiin, eivätkä ne tarjoa käsitteitä ja näkökulmia, joiden kautta sosiaalityön sukupuolittumista olisi mahdollista käsitellä tietoisesti. Eräs esimerkki ammattiretoriikan sukupuolineutraalisuudesta löytyy yhdessä Anja Auvisen kanssa kirjoittamastani artikkelista. Anja Auvista voidaan pitää sukupuolisensitiivisten sosiaalityön käytäntöjen keskeisimpänä kehittäjänä Suomessa (ks. esim. Auvinen 1994; 1996;1998). Sukupuoli jäi kuitenkin paikoitellen näkymättömiin myös hänen muistoissaan (123). Anja Auvinen toteaa yhdessä kirjoittamassamme artikkelissa, kuinka sukupuolen merkityksen pohtiminen tuli hänelle itselleen mahdolliseksi vasta 80-luvulla naistutkimuksen esiin nostamien keskustelujen ja käsitteiden myötä. Ne alkoivat tarjota sukupuoliteoreettisia käsitteitä myös sosiaalityössä kohdattavien ilmiöiden jäsentämiseen. Vaikka naistutkimuksen tarjoamat käsitteet auttavat jäsentämään myös sosiaalityössä kohdattavia ilmiöitä, ne eivät kuitenkaan tarjoutu sosiaalityöntekijöille osana sosiaalityötä koskevaa ammatillista keskustelua. Koska sukupuolen huomioon ottavaa keskustelua on toistaiseksi käyty

niukasti sosiaalityön omilla akateemisilla ja ammatillisilla keskustelufoorumeilla, sukupuoliteoreettisiin käsitteisiin ja näkökulmiin perehtyminen edellyttää sosiaalityöntekijöiltä runsaasti omaa aktiivisuutta.

Sukupuolineutraalia ammattiretoriikkaa ylläpitää suomalaisessa sosiaalityökeskustelussa tulkintani mukaan paitsi suomalaiselle työelämälle muutoinkin ominainen sukupuolineutraaliin kielenkäyttöön nojaava (tasa-arvoideologinen) keskustelukulttuuri, myös sosiaalityölle keskeinen ideologia, moderni professionalismi. Professionaalinen ideologia määrittelee ammatillaiset korostuneen rationaaliseksi ja autonomiseksi toimijoiksi, jotka kykenevät ja joiden myös tulee ylittää omiin sosiaalsiin sijainteihinsa liittyvät toiminta- ja ajattelutavat ammatillisessa toiminnassaan. Vaikka sosiaalityön suhde professionaaliin arvoihin ja ihanteisiin on vaihdellut, sosiaalityön ammatillistumishistoriasta voidaan kuitenkin esimerkiksi Ulla Mutkan mukaan 'löytää professionaalistuneen ammatin tuntomerkit puhtaimmillaan'. (Mutka 1998,137-138.) Professionaaliseen ajatteluun ja arvoihin sitoutuminen on merkinnyt sosiaalityössä muun muassa perinteisten "hyvän tieteen" ihanteiden ja positivistisen tieteen taustaoletusten hyväksymistä sosiaalityön tiedontuotannon ja ammatti-toiminnan perustaksi. Ajatus tieteen arvovapaudesta ja siihen liittyvä tieteellisen objektiivisuuden ihanne ovat olleet keskeisiä ammatillisen sosiaalityön arvoja (emt. 159). Koska tietävän subjektin sosiaaliset sijainnit eivät modernia professionalismia jäsentävien positivistien tieteen- ja tiedonihanteiden mukaan saa vaikuttaa professionaaliseen toimintaan, on myös sukupuoli nähty ammatillisuuteen kuulumattomaksi elementiksi, jonka vaikutus on pitänyt minimoida tai jopa sulkea kokonaan ulos ammatillisesta toiminnasta.

Sosiaalityön ammattiretoriikan sukupuolineutraalisuus ei ole suomalaisessa työelämässä poikkeuksellista tai ainutlaatuista. Työelämän tutkijoiden mukaan suomalaista työelämää jäsentää laajemminkin sukupuolineutraali retoriikka (Kinnunen & Korvajärvi 1996,24). Myöskään sosiaalityössä vaikuttavan rationaalisuuden ihanteen keskeisyys ja miestapainen määrittely ei ole pelkästään sosiaalityöerityistä. Esimerkiksi opettajuutta tutkineen Päivi Naskalin mukaan älyllinen, rationaalinen toimijuus rakentuu miestapaisena koulutustinstituiotioihin rakentuvissa retorisisissa tiloissa. Naskali (2001b, 7) on pohtinut, 'miten (nais)opettaja ja (nais)opiskelija asemoituvat ruumiillisina subjekteina yliopistollisessa opetustilanteessa' sekä kysynyt 'onko opetuskulttuurin maskuliinista perinnettä mahdollista murtaa niin, että naiselle avautuisi tila toimia älyllisenä subjektina opetuksen näyttämöllä'.

Sosiaalityöntekijyyttä ammatillisena toimijuutena rakenteistavat sukupuolittuneet ammatilliset ihanteet ja hierarkiset sukupuolijaot yhdessä ammattiretoriikan sukupuolineutraalisuuden kanssa muotoilevat käsitykseni mukaan perustavalla tavalla sosiaalityöntekijänäisten ammatillisia toimintatiloja sekä toimijuuden ja itseymmärryksen ehtoja. Yhtäältä ammatilliset ihanteet ohjaavat naisia asettumaan subjekteiksi miestapaisesti: sosiaalityöntekijänäisten vakuuttavuus ja uskottavuus rationaaliseen toimintaan kykenevinä ammatillisina edellyttää naisiksi miellettyjen toimintatyylien piilottamista ja korvaamista miehiksi määrittävillä tyyleillä. Toisaalta sukupuolineutraali ammatikulttuuri ohjaa tulkitsemaan ammatilliset käytännöt sukupuolijärjestyksistä vapaiksi alueiksi, jolloin naisten kokemat vaikeudet esimerkiksi sosiaalityössä arvostettujen asiantuntija-asemien haltuunottamisessa jäävät vaille selitystä. Syiksi naisten marginalisoitumiselle ammatillisesti arvostetuista tietäjä- ja puhujapositionis-

ta tarjoutuvat tässä tilanteessa joko yksilölliset, psykologiset ominaisuudet ja reagoitavat tai naisiin liitetyt stereotyyppiset käsitykset. Koska sukupuolijärjestyksiä ei ammattikulttuurissa keskusteluissa artikuloida, sukupuolijärjestyksiin liittyvät ristiriidat koetaan, kuten muistot kertovat, usein ei-artikuloituna ruumiillisena tietona, esimerkiksi epämääräisinä hämmennyksen ja ambivalenssin tunteina sekä selittämättöminä riittämättömyyden ja oman tiedon puutteellisuuden kokemuksina auktorisoituja puhujapositioneja otettaessa.

3.5 Sukupuolijärjestysten murtumisia muistoissa

Vaikka hierarkkiset sukupuolijärjestykset rajaavat naisten toimintatiloja sosiaalityössä ja toiseuttavat heitä auktorisoitujen, julkisten puhujapositionien ottajina, aineistoissani äänessä olevat sosiaalityöntekijänaiset eivät ole lamaantuneita ja toimintakyvyttömiä subjekteja. Muistoissa on kuvauksia siitä, kuinka muistojen kertojat ja kirjoittajat ovat asettuneet vastustamaan omaa toimijuuttaan kapeuttavia ja rajoittavia määrittelyjä. Avausartikkelissa esitelty Iiriksen muistot kertoivat tilanteista, joissa hän oli tullut tietoiseksi itseensä sosiaalityöntekijänä kohdistuvasta vallankäytöstä lääkäriprofession hallitsemassa sairaalaympäristössä ja pyrkineet vastustamaan sitä (80). Rita puolestaan kuvaa kuinka oli koettanut asettua omassa työyhteisössään teorian tiedon edustajaksi vaikka yhteisö nojautui muunlaiseen ammatilliseen tietoon ja näytti suhtautuvan torjuvasti teorian tiedosta ammentavaan ammatillisuuteen (77). Julkisuusartikkelissa käsitellyt Raijan muistot kertoivat niin ikään työyhteisössä vallitsevien normien vastustamisesta, hänen aktiivisesta julkisesta toiminnastaan vastoin työyhteisössä omaksuttua julkisuudesta vetäytyvää asennetta (104). Samassa artikkelissa käsitellyn Merjan kuvauksen sisäisestä kamppailusta julkisen puhujaposition ottamiseen liittyvien pelkojen voittamiseksi voi tulkita käsittelevän hänen pyrkimyksiään tuottaa vastapuhetta sellaisille ammatillisille puhe- ja jäsenystavoille, jotka varaavat julkiset asiantuntijapositionit ensisijaisesti miehille (97). Butlerin (1990;1997) subjektiteorian ja siihen sisältyvän foucault'laisen valtakäsityksen näkökulmasta nämä erilaisten vallan käytäntöjen vastustamisesta kertovat muistot ovat kuvauksia subjektin muotoutumisesta tilanteissa, joissa subjektin vallan alaisuus (subject to) ja toimijuus (subject of) toteutuvat ja muotoutuvat samanaikaisesti ja sidoksissa toisiinsa. Yhtäältä sosiaalityöntekijänä toimiminen edellyttää oman toiminnan sopeuttamista erilaisiin ammatillisiin puhe- ja jäsenystapoihin sekä institutionaalsiin käytäntöihin. Toisaalta sosiaalityöntekijän positioon asettuminen merkitsee mahdollisuutta kyseiseen positioon liittyvien odotusten vastustamiseen ja kyseenalaistamiseen eli sosiaalityöntekijyyden toisin toistamiseen.

Muistoja, joissa eri toimintatiloissa vallitsevia käytäntöjä asetutaan vastustamaan, luonnehtii usein intensiivinen tunnelataus. Sosiaalityöntekijän positioon liittyvien odotusten murtamiseen ja toisin toimimiseen kuvataan liittyneen esimerkiksi torjutuksi tulemisen pelkoa, korostunutta itsekritiikkiä tai epävarmuutta, mutta toisaalta uudenlaisten toimintatilojen ja subjektiasemien halluunottoon liittyviä onnistumisen ja vahvistumisen kokemuksia. Koska tunteet olivat erityisesti vallitsevien käytäntöjen vastustamisesta kertovissa muistoissa

keskeinen elementti, on kiinnostavaa kysyä, miten muistoissa kuvatut tunteet jäsentyvät osaksi subjektivoitumisen ambivalentteja prosesseja. Suvi Ronkaisen (1999, 132) mukaan tunteminen voidaan ajatella yksilötasoa laajemmaksi ”merkityksellistämiseksi, jossa yksilöhistoria, sosiaalinen kognitio ja tilanne kietoutuvat tuntemuksiin”. Tunteet eivät tästä näkökulmasta ole jotakin sosiaalisen ulkopuolelle sijoitettavaa henkilökohtaista, eivätkä ne ole myöskään pelkkää reagoimista. Sen sijaan tunteet rakentuvat osana sosiaalista toimintaa. Tunteiden hahmottamisen ja nimeämisen avulla tilanteelle, itselle ja kokemukselle tietyssä tilanteessa haetaan tulkintaa. Tästä näkökulmasta muistoissa kuvattuja tunteiden, kuten julkisten puhujapositionien ottamiseen liittyvien pelkojen työstämisen prosesseja voi pitää valtasuhteita kyseenalaistavana toimintana. Tunteiden työstäminen voidaan ajatella ”sisäiseksi vastapuheeksi” (ks. Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004), jonka avulla muistojen kertojat ovat reflektoineet sekä itseensä kohdistuvaa vallankäyttöä että vallankäytön seurauksena rakentuneita, mutta usein sisäisiksi ja yksilöllisiksi koettuja rajoituksia ja esteitä.

Vaikka subjektit ovat aina tavalla tai toisella sidottuja diskursiivisiin valtasuhteisiin, vallan käytäntöjen vastustaminen on mahdollista koska diskurssit eivät ole suljettuja järjestelmiä. Diskursiivisten subjektiasemien samanaikainen läsnäolo ja toiminta esimerkiksi muistojen kuvaamisessa toimintatiloissa mahdollistaa monenlaisia ”subjektiivisten rekonfiguraatioita” toisin sanoen yksilöiden on mahdollista yhdistellä eri diskursseissa tarjolla olevia subjektiasemia uusilla ja odottamattomilla tavoilla siten että syntyy uudenlaisia subjektuuden versioita (Butler 1990, 145). Vastarintaan asettumisen ja toisin toistamisen prosesseihin liittyy muistojen perusteella sekä ei-kielellisiä tunteita ja tuntemuksia että tietoisia ja artikuloitavissa olevia ajatuksia. Tulkintani mukaan vastarintaan asettumista käsittelevissä muistoissa kuvatut voimakkaat tunteet ja tuntemukset rakentuvat diskursiivisten valtasuhteiden tuotoksina. Tietoisten vallankäyttöä vastustavien pyrkimysten ohella myös tunteiden kokemiseen ja työstämiseen sisältyy toisin toistamista, pyrkimyksiä asettua sosiaalityön subjekteiksi toisin kuin vallitsevat ammatilliset käytännöt sekä puhe- ja jäsenystävät edellyttävät.

4 KOHTI SUKUPUOLISENSITIIVISTÄ AMMATTIKULTTUURIA

Eräs keskeisimmistä tulkinnoista, jonka olen tutkimuksessani esittänyt, on käsitys sosiaalityön modernien professionaalisten puhe- ja jäsenyystapojen sukupuolineutraalista retoriikasta. Tämä retoriikka esittää sosiaalityön ammatilliset toimintakentät sukupuolijärjestyksistä vapaina alueina ja sosiaalityön ammattilaiset sukupuolettomina toimijoina. Toinen, tähän liittyvä tulkinta on käsitys, jonka mukaan ammattiretoriikka on kuitenkin vain näennäisen sukupuolineutraalia. Näennäisen sukupuolineutraaleilta vaikuttaviin ammatillisuutta, rationaalisuutta, asiantuntijuutta ja tietoa määritteleviin puhe- ja jäsenyystapoihin piiloutuu sukupuolierotteluja ja -hierarkioita. Olen käsitellyt näitä tulkintoja edellä. Tässä luvussa koetan jäsentää keskeisimmin aineistoissani näkyneitä sukupuolittavia erotteluja ja sosiaalityön naistapaisuuksia vaihtoehtoisista näkökulmista.

4.1 Rationaalinen toimijuus toisin

Rationaalisuuden ihanne ilmenee sosiaalityöntekijänaisten muistoissa ammatillisena normina, joka ohjaa piilottamaan tai häivyttämään erilaisista ammatillisuuden ja asiantuntijuuden esityksistä ristiriitaiset ja hämmentävät tunteet. Tulkintani mukaan nämä ammatilliset tunnenormit osallistuvat sukupuolen tuottamiseen sosiaalityössä. Stephanie Shieldsin (2002,55-56) mukaan tunteisiin liittyy uskomus, että yksilöiden tapa ilmaista tunteita kertoo heidän feminiinisyystään tai maskuliinisuudestaan. Jo pienet lapset opetetaan sekä ilmaisemaan tunteitaan sukupuolen mukaisesti että arvostamaan tiettyjä sukupuoleen sidottuja tunteiden ilmaisun tapoja. Toiseksi myös varsinainen tunteiden kokeminen on osa sukupuolen tuottamista, osa yksilön sukupuolittuneen itsemäärittelyn prosessia (emt. 56). Edellä oleva tarkoittaa, että aineistojeni naiset esittäessään ja tuottaessaan itseään muistoissaan sukupuolisubjekteina eli kulttuuristen käsitysten mukaisesti naisina, esittävät myös tunteita naisille sopiviksi ajatelluilla tavoilla. Toisaalta tunteiden kuvausten voi ajatella olevan myös osa

miestapaiseen rationaalisuusianteeseen sidotun sosiaalityöntekijyyden esittämistä. Yhtäältä tunteiden kuvaukset muistoissa kertovat naiseuteen liittyvästä odotuksesta olla tunteva tai tunneherkkä, toisaalta muistoissa tuotetut tunteiden kuvaukset kertovat tiedostetuista ja reflektoiduista, eli ammatillisesti ja rationaalisesti haltuunotetuista tunteista. Nähdäkseni muistelijat sovittelevat tällä tavoin omaa toimintaansa sellaisiin naiseutta määrittäviin tunnenormeihin, jotka edellyttävät naisilta erityistä emotionaalista herkkyyttä, kykyä tunteiden ilmaisemiseen ja tunnistamiseen. Toisaalta he tuottavat muistoissaan sellaisia tunteiden kuvauksia, jotka sopivat ammatillista toimijuutta määrittäviin ihanteisiin tai normeihin.

Miksi ammatillista ajattelua rakenteistava järjen ja tunteiden vastakohtaisamiselle nojaava rationaalisuuden määrittely sitten on naisten kannalta ongelmallinen? Sen vuoksi, että kyseinen määrittelytapa toimii länsimaisessa kulttuurissa eräänä keskeisenä naisten ja miesten tehtäviä ja toimintatiloja erottelevana ja hierarkisoivana sukupuolijärjestyksenä. Genevieve Lloyd (2000/1993, 10) toteaa, että “mies-nainen –erottelu liittyy eri muodoissaan, filosofisina metaforina, järjen ja sen vastakohtien erotteluihin koko filosofisessa traditiossa”. Koska ‘mieheyden metafora’ jäsentää järkeä koskevien käsitysten ja –ihanteiden filosofisia ilmaisuja, sillä on perustava merkitys tavoille joilla ymmärrämme ‘järjen’ ja joilla ajattelemme itseämme miehinä tai naisina. Tällaisten ajatteluperinteiden vallitessa naisten määrittely erityisen tunneherkiksi toiseuttaa heitä rationaalisina, ammatillisina toimijoina. Naiseuteen liitetty emotionaalisuuden ja ei-rationaalisuuden juonne tuottaa tilanteita, joissa naiset, halutessaan ottaa rationaalisen toimijan position, joutuvat lainaamaan miestapaiseen rationaalisuuteen viittaavaa kulttuurista eleistöä.

Eräs tapa jäsentää rationaalisuus toisin kuin edellä, on rationaalisuuden määrittely tunteeksi. James Barbalet on William James’iin (1897/1956) nojaten esittänyt rationaalisuuden tunteen (sentiment of rationality) luonnehtivan tilanteita, joissa yksilön ajatteluprosessit ja pyrkimykset voivat toteutua häiriöttä. Jamesin (1956, 64 ref. Barbalet 2001,46) mukaan tunteiden kokeminen tai niiden intensiivistyminen liittyy erityisesti tilanteisiin, joissa aikomukset ja pyrkimykset estyvät. Kun rationaalisuus ymmärretään emootioksi, joka rakentuu tilanteisesti kuten muutkin emootiot, voidaan kysyä, onko naisissa sosiaalityön toimintatiloissa ja asiakkaiden kanssa kasvokkain tehtävässä työssä edes tarkoituksenmukaista kyetä toimimaan ilman tunteiden heräämistä eli siten, etteivät työntekijöiden ajatteluprosessit ja pyrkimykset lainkaan häiriinny.

4.2 Sosiaalityön tilalliset järjestykset toisin

Sosiaalityön julkisiksi määrittyvät toimintatilat kuvataan muistoissa miestapaisen ammatillisten ihanteiden rakenteistamiksi ja sellaisina naisia ulos sulkeviksi. Aineistojeni naiset eivät kuitenkaan kategorisesti rajautuneet julkisten toimintatilojen, eivätkä myöskään niissä rakentuvien auktorisoitujen puhujapositionien ulkopuolelle. Naisten kuvauksissa julkisista toimintatiloista ja puhujapositioneista on lisäksi eroja siinä, miten tutuksi tai vieraaksi, helpoksi tai vaikeaksi asettuminen julkiseen toimintatilaan ja puhujapositioneihin kerrotaan. Samal-

la kuvaukset julkisiin toimintatiloihin astumiseen liittyvistä vierauden ja ambivalenssin, sekä torjutuksi tulemistä ennakoivan jännityksen ja pelon kokemuksista ovat keskeinen teema aineistoissani.

Aineistoissani näkyy käsitys julkisten puhujaposition ottamiseen liitettyistä poikkeuksellisen korkeista tietoa ja asiantuntemusta koskevista vaatimuksista. Tämän voi ajatella kertovan hierarkiasta julkisiksi ja yksityisiksi määrittyvien ammatillisten toimintatilojen välillä siten, että julkiset tilat määrittyvät erityisen merkityksellisiksi verrattuna yksityisiksi määrittyviin ja ei-julkisiin tiloihin, jollaisiksi kerrottiin jokapäiväiseen asiakastyöhön liittyvät tilat (vrt. Julkunen 1995, 203; Keränen 1995; 1996.) Aineistojeni naiset kuvasivat tilanteita, joissa omia onnistumisen mahdollisuuksia julkisten puhujaposition ottajina arvioitiin pelonsekaisin odotuksin. Toisaalta naiset kertoivat myös julkisiin puhujaposition astumisen jälkeisestä helpotuksen, onnistumisen ja oman toimijuuden vahvistumisen tunteista.

Erään näkökulman julkisten ja yksityisten toimintatilojen väliseen hierarkiaan sosiaalityössä avaa Ann Weickin (2000) näkemys sosiaalityöstä piilossa tehtävänä työnä. Weickin mukaan sosiaalityö nousee julkisuuteen lähinnä sellaisissa tilanteissa, joissa yksittäisten työntekijöiden tekemät virheet nostattavat julkista arvostelua. Weick vertaa sosiaalityötä naisten tekemään kotityöhön: sosiaalityön määrittäminen kotona ja perheessä tehtävän huolenpitotyön laajentumaksi on johtanut siihen, että sosiaalityön ei-julkiset asiakastyön käytännöt jäävät naisten tekemän kotityön tavoin näkymättömäksi työksi.

Osaltaan jakoa merkitykselliseen julkiseen toimijuuteen ja näkymättömyyden, arkiseen tai triviaaliksi määrittyvään ei-julkiseen asiakastyöhön voi selittää sosiaalityöhön liittyvä yhteiskunnallisen vaikuttamisen ihanne. Satkan, Pohjolan ja Rajavaaran (2003) mukaan rakennekeskeinen yhteiskunnanäkemus ja siihen liittyvä sosiaalityön määrittely yhteiskunnalliseksi muutostyöksi 1970-luvulla teki yhteiskunnallis-poliittisiin kysymyksiin suuntautuvasta ja poliittisesti vaikuttamaan pyrkivästä sosiaalityöstä tavoiteltavan ihanteen. 1980-luvulla nousi puolestaan esiin ajatus sosiaalityöstä, joka asiantuntijatiedon avulla vaikuttaa yhdyskuntasuunnitteluun. Muistot kertovat julkisen, poliittis-rakenteellisen vaikuttamisen ihanteen olevan edelleen keskeistä sosiaalityön ammattikulttuurissa. Kenties tästä syystä hyvä sosiaalityöntekijä on ammattikulttuuristen ihanteiden mukaan sellainen, joka uskaltaa rohkeasti astua esiin julkisesti ja sanoa sanottavansa kiistanalaisissa sosiaalityötä koskevissa keskusteluissa, eikä ensisijaisesti työntekijä, joka on taitava asiakkaiden kanssa tehtävässä työssä (Mutka 1998).

Karen Healyn (2000, 135-136) mukaan yhteiskunnallisen muutostyöntekijän (eli usein juuri julkiseen keskusteluun osallistuvan ja vaikuttamaan pyrkivän toimijan) positio avautuu eri tavalla naisille ja miehille. Healy katsoo, että esimerkiksi kriittisen sosiaalityön keskusteluissa representoitu 'sankarillinen aktivisti' on maskulinistisesti määrittynyt, sukupuolittunut subjektipositio. Omissa aineistossani näkyvät sosiaalityöntekijänäisten ambivalenssin, torjutuksi tai arvostelluksi tulemisen pelot sekä oman asiantuntijuuden epäily julkista toimintaa edellyttävissä tilanteissa kertovat, että julkisiin toimintatiloihin ja subjektiasemiin sosiaalityössä liittyy jotakin naisten näkökulmasta vierasta ja pelottavaa.

Eivätkö asiakastyötä erilaisten julkisuuksien ulkopuolella, näkymättömissä tekevät sosiaalityöntekijät sitten tee yhteiskunnallista muutostyötä? Onko

julkinen toimijuus yhteiskunnallisen muutostyön edellytys? Sosiaalityöhön sisältyvää muutostyöntekijyyden ihannetta voi naisten toimijuuden näkökulmasta arvioida pohtimalla, miten poliittinen toimijuus, jollaista sosiaalityöhön kuuluva yhteiskunnallinen muutostyökin on, on määritelty. Rian Voet'n (1998, 78) mukaan poliittinen toimijuus on perinteisesti esitetty juuri julkisena toimijuutena. Feministit ovat kuitenkin ehdottaneet poliittisen toimijuuden representoimista siten, että rakennettaisiin monenlaisia, vaihtoehtoisia poliittisia toimijuuksia, joista naiset voivat valita itselleen eri tilanteissa erilaisia poliittisen vaikuttamisen tapoja ja subjektiasemia. Rian Voet kutsuu tällaista tapaa esittää poliittinen toimijuus ”pomppaavaksi strategiaksi” (jumping image). (emt. 93.) Sosiaalityössä poliittisen toimijuuden määrittely ensisijaisesti julkis-poliittisen toimijuuden sijaan monenlaisina, tilanteisina subjektiasemina merkitsisi naisvaltaiseen ammattikuntaan liitetyn hiljaisuuden kulttuurin kyseenalaistumista. Vaikka hyväksyttäisiin tulkinta, jonka mukaan sosiaalityöntekijät suhtautuvat vetäytyvästi julkisten puhujaposition ottamiseen, tämän ei tarvitse merkitä sitä, että sosiaalityöntekijät laistavat yhteiskunnallisen muutostyön haasteen. Yhteiskunnalliseen muutokseen tähtääväksi poliittiseksi toiminnaksi voidaan ymmärtää myös perinteisten poliittisen vaikuttamisen keinojen ulkopuolelle jäävät paikalliset, yhteisölliset ja asiakastyössä toteutuvat toimintatavat.

4.3 Naistapaiseksi määritelty hoivaettäisyys toisin

Olen nimennyt eräät sosiaalityön asiakastyöhön aineistoissani liitetyt eettiset ja tiedolliset orientaatiot naistapaisiksi hoivaettäisiksi lähestymistavoiksi. Hoivaa ja huolenpitoa korostavien arvojen ja tiedonrakentamisen tyylien jäsentämiä lähestymistapoja on sosiaalityötä koskevista keskusteluista kiritsoitu epäpoliittisuudesta ja kriitikittömyydestä yhteiskunnallisia valtarakenteita ja niissä ilmenevää epäoikeudenmukaisuutta kohtaan (esim. Orme 2002). Itse en ajattele näiden näkökulmien olevan toisensa poissulkevia.

Catherine Faver (2001) on tarkastellut sosiaalityötä palkkatyönä ja vapaaehtoisesti tekevien naisten motivaatioita ja toimintatapoja heidän työskennellessään esimerkiksi kodittomien, rotu- ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvien, psyykkisesti tai fyysisesti sairaiden, ikääntyneiden, vammaisten ja pakolaisten parissa. Faverin mukaan yhteiskunnallinen aktivismi liitetään usein toimintaan, jonka tavoitteena ovat yhteiskunnalliset reformit, ei niinkään yksilöiden auttaminen. Faverin mukaan nämä pyrkimykset ovat todellisuudessa usein kietoutuneet yhteen. Hän toteaa feministien nousseen puolustamaan sosiaalisen protestin laajempaa määrittelyä, koska naiset osallistuvat poliittisesti usein tavoilla, joita ei tunnisteta poliittiseksi toiminnaksi. He osallistuvat erilaisten epäpoliittisten organisaatioiden kautta. Faverin mukaan sosiaalityötä tekevien naisten narratiiveissa nousi esiin sellaisia työmotivaatioihin liittyviä teemoja kuin halu puolustaa oikeuksien toteutumista, halu ’täyttää oma velvollisuutensa’ sekä halu olla rakentamassa yhteisöllisiä siteitä ja suhteita (emt. 329). Faverin mukaan yhteiskunnalliset, poliittiset motivaatiot kuten halu puolustaa vähemmistöjen oikeuksien toteutumista sekä yksilöiden auttamiseen liittyvät motivaatiot kietoutuivat narratiiveissa toisiinsa. Faver päätyy nimittämään naisten motivaatioita

tioita modifioidun hoivaetiikan jäsentämiksi, koska kuvauksissa ei ole kyse vain yksisuuntaisista auttamissuhteista, vaan vastavuoroisesti palkitsevista suhteista. Kuten Faverin haastatteleminen naisten tarinat, myöskään omat aineistoni eivät kerro pelkästään yksilöihin kohdistuvasta auttamisesta, vaan halusta huolehtia samanaikaisesti sekä yksilöiden hyvinvoinnin edellytyksistä että eri tavoin marginalisoitujen ihmisryhmien yhteiskunnallisen aseman parantamisesta. Tekemäni tulkinta sosiaalityön asiakastyössä rakentuvista naistapaisista hoiva-eettisistä lähestymistavoista ei siten sisällä ajatusta oikeudenmukaisuuden tavoittelun ja yhteiskuntakriittisen näkökulman sivuuttamisesta.

4.4 Postmoderni, kriittinen, feministinen - sosiaalityön seuraava käänne?

Ulla Mutka (1998) kutsuu väitöskirjassaan sosiaalityön neljänneksi käänneeksi siirtymistä vahvan hyvinvointivaltion jälkeiseen, sekä modernin ammatillisuuden näkökulmasta myös jälkiprofessionaaliseen sosiaalityön asiantuntijuuteen. Aikaisemmiksi sosiaalityön vaiheiksi hän nimeää 1930-luvulla tapahtuneen oikeudellistamisen, sotien jälkeisen psykologisoimisen ja 1970-luvulla toteutetun tieteellistämisen. Aila-Leena Matthies (1996) puolestaan jakaa ammatillisen sosiaalityön kehitysvaiheet esimoderniin altruistiseen, moderniin professionaaliseen, sekä postmoderniin reflektiiviseen sosiaalityöhön. Vaikka sosiaalityön menneet kehitysvaiheet voidaan hahmotella monin eri tavoin, suomalaisen sosiaalityön asiantuntijuuskeskusteluissa päädytään usein nimeämään sosiaalityön ammatillisuuden meneillään oleva, viimeisin vaihe jollakin tavoin postmoderniksi. Uusinta vaihetta luonnehtii moderneista uskomuksista ja ihanteista eri tavoin irrottautuva postmoderni ajattelu (esim. Karvinen 2000; Raunio 2000).

Sosiaalityön kehitysvaiheita voidaan jäsentää pohtimalla sitä, miten eri aikoina vallitsevat sukupuolijärjestykset ovat näkyneet sosiaalityön ammattikentällä naisten ja miesten tehtävien ja työalueiden tuottajina. Matthies'n (1996, 101-102) hahmottelemien sosiaalityön modernisaatiovaiheiden voi nähdä heijastavan myös historiallisesti muotoutuneita sukupuolikäsityksiä ja -sopimuksia. Tällöin sosiaalityön esimodernia vaihetta voi nimittää vaikkapa *avoimesti naisisen esimodernin sosiaalityön vaiheeksi*. Vapaaehtoistyöstä ja hyväntekeväisyydestä kehittymään alkanut naisten sosiaalinen työ kodin ja perheen ulkopuolella tuli mahdolliseksi 1800-luvun lopulla siten, että naisten toiminta määriteltiin yhteiskunnalliseksi äitiydeksi eli naisen kutsumuksen toteuttamiseksi (Satka 1995, 17,28-30,193; ks. myös Hering & Waaldijk ym. 2003). Äitiys ja äidillisyydet olivat 1800-luvun lopulla ja pitkään vielä 1900-luvun puolellakin itsestäänselviä naisille asetettuja ihanteita (ks. esim. Sulkunen 1987, 165-167). Sosiaalityön institutionalisoituessa muotoutui tähän sukupuolisopimukseen perustuva työnjako, jossa miehet johtivat ja hallinnoivat sosiaalityötä naisten (erityisesti naimattomien ja koulutettujen) asettuessa tekemään sitä (Satka 1995, 30). Sosiaalityön esimodernia vaihetta määrittävä sukupuolijärjestelmä tarjosi naisille naisen kutsumukseen soveltuvan paikan ja tehtäviä sosiaalityössä. Samalla se asetti heidät miesten valvontaan ja alaisuuteen.

Institutionaalis-rationaalisen sosiaalityön vaihetta on leimannut moderniin professionalismiin perustuva käsitys tavoiteltavasta sosiaalityöntekijän toiminnasta ja tiedosta. Modernien ihanteiden mukaisesti professionaalinen ammattilaisuus on määritelty abstraktina ideaalina ja kuvattu toimijuudeksi irrallaan sellaisista tekijöistä kuin esimerkiksi työntekijän sukupuoli, ikä, etninen tausta tai seksuaalinen suuntautuminen. 1960- ja 70-luvuilta alkaen sosiaalityöntekijän määrittelyä sukupuolineutraaliksi ammattilais-subjektiksi on vahvistanut tasa-arvoideologisen ajattelun nousu, joka alkoi häivyttää sukupuolten välisiä eroja (ks. esim. Julkunen 1994). 1980-luvulla, sosiaalityön akatemisoitumisen vuosikymmenellä, sosiaalityön ammatillisuuteen liittyvää sukupuolineutraalisuuden ihannetta on vahvistanut sosiaalityön määrittely androsentristä, näennäisen sukupuolineutraalista sosiaalipolitiikka-tieteestä käsin. Akatemisoitumisvaiheissa on korostunut sosiaalityön määrittely toiminnaksi, jossa tulee sitoutua tieteellisen ajattelun ja toiminnan näennäisen sukupuolineutraaleihin ihanteisiin (Sipilä 1989; Anttonen 1997). Vaihetta voi tästä syystä nimittää *näennäisen sukupuolineutraalin modernin ammatillisuuden vaiheeksi*. Näennäisen vuoksi, että modernit professionaaliset puhe- ja jäsenystävät ovat häivyttäneet ammattikunnan naisisuuden ja naisten ja miesten sukupuolittuneen työnjaon sosiaalityössä, mutta eivät purkaneet niitä.

1990- ja 2000 -luvuilla käyty suomalainen keskustelu ns. reflektiivisestä asiantuntijuudesta sosiaalityössä (esim. Karvinen 1996; 2000; Mutka 1998) on purkanut erityisesti sosiaalityön tiedontuotantoon liittyviä hierarkioita ja korostanut sosiaalityön naisisissa käytännöissä rakentuvan kokemustiedon arvoa. Pyrkimys tiedostaa kriittisen itsereflektion avulla omaa ajattelua ja tiedonrakentamista jäsentäviä oletuksia, asenteita, myyttejä ja ajattelutapoja kuvataan keskeiseksi reflektiivisessä asiantuntijuudessa (Karvinen 2000, 11). Keskustelu reflektiivisestä asiantuntijuudesta ei kuitenkaan ole erityisesti nostanut esille juuri sukupuolijärjestyksiin kohdistuvan kriittisen reflektoinnin merkitystä. Eronteko modernille professionalismille ominaisista tiedonihanteista on tehnyt tilaa käytännön työtä tekevien naisten kokemustiedon esiintulolle. Kuitenkaan reflektiivisen asiantuntijuuden korostukset eivät sellaisenaan ole uudistaneet sosiaalityön ammattikulttuuria merkittävästi aikaisempia vaiheita sukupuolisensitiivisemmäksi. Vaiheelle on vaikea keksiä nimeä. Nimitän sitä tässä *retoriikaltaan sukupuolineutraalin postmodernin ammatillisuuden vaiheeksi*.

Millaista sitten olisi sukupuolierot tunnistava, sukupuolihierarkioita purkava ammatillisuus sosiaalityössä? Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa on viime vuosina alkanut näkyä viitteitä sellaisen kansainvälisen sosiaalityön tutkimuksen näkökulmien soveltamisesta, jota voidaan luonnehtia postmoderniksi, kriittiseksi ja osin feministiseksi (ks. Kuronen, Granfelt, Nyqvist & Petrelius 2004; Keskinen 2004). Postmodernille kriittiselle, feministiselle sosiaalityökeskustelulle on ominaista yhtäältä sosiaalityön modernien ajattelutapojen kritiikki ja vaihtoehtojen etsiminen niille. Postmoderni näkökulma kyseenalaistaa esimerkiksi pyrkimyksen tuottaa universaaleja kokemuskategorioita, representaatioita ja selitysmalleja. Yleistettävissä olevaan tietoon ja siihen nojaviin poliittisiin ohjelmiin ja käytäntöihin suhtaudutaan kriittisesti (esim. Parton 1996). Vaikka postmoderni kriittinen sosiaalityökeskustelu suhtautuu modernille professionalismille ominaisiin ajattelumalleihin kyseenalaistaen ne, se sitoutuu toisenlaisiin moderneihin ideoihin, nimittäin 1960- ja 70-luvuilla syntyneen kriittisen (progressiivisen, radikaalin, osin feministisen) sosiaalityön keskeisiin po-

liittisiin tavoitteisiin. Postmoderni kriittinen sosiaalityö pitää tavoitteinaan alistettujen ja marginalisoitujen ryhmien emansipaatiota kritisoiden rakenteita, jotka tuottavat alistusta ja marginalisaatiota (esim. Rossiter 2000,24). Näkemys siitä, kuinka muutosta saadaan aikaan on postmodernin kriittisen sosiaalityön näkökulmasta kuitenkin toisenlainen kuin modernissa kriittisen sosiaalityön suuntauksessa. Mittavien rakenteellisten muutosten sijaan postmoderni kriittinen keskustelu korostaa paikallista toimintaa, vivahteikkaita ja hienosyisiä valta-analyyseja sekä niihin kytkettäviä mikropoliittisia toimintapoja (ks. esim. Healy 2000).

Postmoderni, kriittinen, feministinen sosiaalityö erottautuu puolestaan aikaisemman feministisen sosiaalityön teoreettisista, mustavalkoisiksi tulkituista ja naisten kokemuksia universalisoivista lähtökohdista. Sukupuolta pidetään kyllä perustavana ja aina läsnäolevana, mutta ei ainoana merkittävänä, eikä välttämättä kaikkialla keskeisimpänä sosiaalisena erotteluna (esim. Fawcett ym. 2000, Featherstone 2001; Wise 1995). Perusajatuksena kuitenkin on, ettei sukupuolta voida sivuuttaa sosiaalityön käytäntöjä ohjaavissa valta-analyyseissa koska sukupuolittuneet sijainnit voivat kerrostua yksilöiden kokemuksissa esimerkiksi etnisyyteen tai ”luokkaan” perustuvien sijaintien päälle ja toiseuttaa esimerkiksi etnisiin vähemmistöihin kuuluvia naisia moninkertaisesti. Postmodernia feminististä sosiaalityön suuntausta luonnehtii myös se, ettei sukupuolen ajatella merkityksellistyvän samoin kaikkien naisten, kuten ei miestenkään, kohdalla, vaan sen nähdään kietoutuvan tilanteittain vaihtelevilla tavoilla osaksi yksilöiden kokijuuksia, toimijuuksia ja itseymmärryksiä.

Omaa tutkimustani voi pitää yrityksenä jäsentää naissosiaalityöntekijöiden toimijuuksien ja itseymmärryksien rakentumista postmodernista, kriittisestä, feministisestä näkökulmasta. Lähtökohtanani postmoderni, feministinen subjektiutta ja sukupuolta koskeva keskustelu olen pyrkinyt kuvaamaan, kuinka sosiaalityöntekijöiden subjektiudet rakentuvat sidoksissa sosiaalityön toimintatiloissa vallitseviin merkityksenannon käytäntöihin ja valtasuhteisiin. Hankettani on motivoinut näkemys, etteivät modernit, kontekstista irralliset, universalisoivat ja abstraktit sosiaalityön ammattitoiminnan ja sosiaalityöntekijyyden kuvaukset useinkaan onnistu jäsentämään sitä, miten sosiaalityöntekijöiden kokijuuudet ja toimijuuudet muotoutuvat sosiaalityön monimuotoisissa paikallisissa käytännöissä ja toimintatiloissa. Toisena motiivinani on ollut halu haastaa modernien sosiaalityöntekijyyden esitysten eettiset perustukset. Pidän modernille professionaalisuudelle ominaisia sosiaalityön ammatillisuuden esityksiä haitallisina paitsi naistyöntekijöiden, myös asiakkaiden näkökulmasta. Moderni professionalismi rakentuu dikotomisille erotteluille. Se ensisijaistaa ammattilaisen verrattuna asiakkaaseen, miehen verrattuna naiseen, teorian tiedon verrattuna kokemustietoon, järjen verrattuna tunteisiin, julkis-poliittisen verrattuna paikalliseen, jne.

Työni tarkoituksena on ollut osoittaa, millaisia seurauksia modernia professionaalista ajattelua rakenteistavilla dikotomioilla, uskomuksilla ja ihanteilla on naistyöntekijöille. Muistoja analysoimalla olen halunnut edistää sellaista sosiaalityön ja sosiaalityöntekijyyden ymmärtämis- ja esittämistapaa, jolle on ominaista, että työntekijöitä ei representoida modernia universaalisubjektiutta rakenteistavien ihanteiden kautta korostuneen tietoisiksi, riippumattomiksi ja autonomisiksi toimijoiksi (vrt. esim. Kosonen 1996; Parton 1996; Mansfield 2000). Kun ammattilaisuus representoidaan lähtemällä liikkeelle postmodernis-

ta subjektikäsitteestä, rakentuu tilaa sellaisten kokemusten artikuloimiselle, jotka eivät aikaisemmin ole sopineet ääneenlausuttaviksi ammatillisissa yhteyksissä. Tämä lieventää käsitykseni mukaan katkoksia tekstuaalisesti representoitujen sosiaalityön ammattilaisuuden määrittelyjen ja eletyn sosiaalityöntekijyyden välillä.

Postmodernista subjektikäsitteestä liikkeelle lähtevä sosiaalityöntekijyyden määrittely voi myös olla asiakkaita emansipoivaa. Keith Pringle (1995) kritisoi sosiaalityön modernille ammatillisuudelle ominaista jyrkkää jakoa asiakkaaseen ja työntekijään. Esimerkkinään lasten seksuaalinen hyväksikäyttö hän toteaa, että asiakkaiden tavoin myös monet sosiaalityöntekijät ovat olleet hyväksikäytön uhreja. Työntekijät ja asiakkaat eivät tällöin määrity toisilleen vastakkaisiin kategorioihin kuuluviksi, vaan heillä voi nähdä olevan myös samankaltaisia subjektiasemia ja kokemuksia (ks. myös Healy 2000). Kun ammattilaisuutta ei lukita moderneihin ihanteisiin, voi tämä näkökulma auttaa asiakastyössä välttämään asetelmaa, jossa asiakas saa asiantuntija-ammattilaisen vastakohdaksi määriteltynä marginalisoidun tietäjän aseman. Modernien ihanteiden jäsentämien ammattilaisuuden esitysten sijaan sosiaalityöntekijät voivat lähestyä asiakkaitaan tunnistaen itsekin olevansa vain osin itsestään tietoisia, sisäisten erojen jakamia subjekteja, joiden tieto on yhtäläillä paikantunutta ja osittaista kuin asiakkaidenkin.

Postmoderni, kriittinen, feministinen näkökulma sosiaalityön kehittämiseen merkitsee käsitystä, jonka mukaan sosiaalityön sukupuolijärjestysten näkyväksi tekemisessä tarvitaan paikallisten käytäntöjen moninaisuuden tunnistavia, hienojakoisia valta-analyyseja. (esim. Ristock & Pennell 1996; Healy 2000; Keskinen 2004; Pease & Fook 1999; Fook 2002.) Tällaista näkökulmaa soveltava tutkimus, jota on onneksi alkanut rakentua myös Suomessa, on kenties keskeisin resurssi sukupuolihierarkioita purkavan kriittisen, feministisen sosiaalityön kehittämiseksi. Siksi toivon, että sukupuolen huomioon ottava tutkimustieto alkaisi tulevaisuudessa näkyä entistä paremmin myös sosiaalityön koulutusohjelmissa ja opintovaatimuksissa.

4.5 Lopuksi

Feministiseen teoriakeskusteluun sitoutuvaa tutkimusotettani voi arvioida kysymällä, ovatko teoreettiset sitoumukseni määränneet myös tulokset. Olisinko löytänyt aineistoista jotakin muuta, jos lähestymistapani olisi ollut toisenlainen? Koska lähinnä feministinen tutkimus on tuottanut sukupuoliteoriaa ja -käsitteitä, en pidä mielekkäänä pohtia, millaista olisi ollut sellainen sukupuolen merkitystä pohtiva sosiaalityöntekijänaisten toimijuutta käsittelevä tutkimus, josta feministinen näkökulma puuttuu. Tämä ei merkitse, ettenkö olisi voinut edetä tutkimuksessani myös aivan eri tavoin kuin nyt olen tehnyt.

Keskeisimmin tutkimustani ovat suunnanneet kolme valintaa: sitoutuminen postmoderniin, feministiseen subjektiutta ja sukupuolta käsittelevään keskusteluun tutkimuksen yleisenä lähtökohtana, Judith Butlerin subjekti- ja sukupuoliteorian valitseminen analyysia ohjaavaksi teoriaksi sekä muistelutyön teorian soveltaminen aineistojen tuottamiseen. Tutustuessani feministiseen subjek-

tiuskeskusteluun pohdin joissakin vaiheissa työni teoreettista jäsentämistä esimerkiksi Luce Irigarayn (Whitford 1991) ja Teresa de Lauretis'n (1987) ajattelun avulla. Judith Butlerin jäsennyksiin päädyin kuitenkin sen vuoksi, että hänen ajattelunsa sopi hyvin yhteen muistelutyön teorian kanssa. Haugin ja muiden (1987) mukaan muistelutyön tarkoituksena on purkaa tapoja, joilla yksilöt uusintavat yhteiskunnan alistavia rakenteita ja myös omaa alistustaan. Muistoja pidetään muistelutyössä todistusaineistona alistavista prosesseista. Butler puolestaan teoretisoi subjektiuden alistumiseksi diskursiiviselle vallalle (1997) ja esittää, että sukupuoli rakentuu performatiivisen lainaamisen tuotoksena (1990). Mielestäni nämä Butlerin sekä Haugin ja kumppaneiden näkemykset mahdollistivat muistojen tulkittamisen kuvauksiksi prosesseista, joissa sosiaalityöntekijänaisuus rakentuu diskursiivisen vallankäytön tuotoksena, performatiivisen toiston (uusintamisen) kautta. Muistelutyötä ja Butlerin teoriaa yhdistämällä pääsin kysymään muistoilta, millaisten merkityksenannon käytäntöjen konteksteissa naistyöntekijöiden subjektiudet rakentuvat muistoissa, ts. kuinka sosiaalityön toimintatiloihin sijoittuvat yksilöt, naiset esittävät itsensä ammatillisina toimijoina ja sukupuolensa edustajina. En ole katunut näitä valintojani, koska Butlerin feministinen, diskurssiteoreettinen käsitys subjektiuden ja sukupuolen rakentumisesta on osoittautunut toimivaksi muistojen jäsentäjäksi. Luottamusta valintoihini on matkan varrella lisännyt se, että toisetkin tutkijat ovat käyttäneet juuri Butlerin teoreettisia ideoita muistojen (Davies ym.2001) ja ammatillisen toimijuuden (Naskali 2000a;2000b) jäsentämiseen.

Jos olisin nyt aloittamassa tutkimustani uudelleen, mutta näillä kokemuksilla varustettuna, miettin, miten muistelutyöhön kuuluva osallistavuus voisi toteutua paremmin. Nyt osallistavuus jäi enimmäkseen toteutumatta (ja toteutui vaillinaisena yhden artikkelin tuottamisessa). Yhteisartikkelissa sovellettu yhteistoiminnallinen, dialoginen tutkimusote oli opettavainen kokemus. Sen ansiona oli, että pääsin näkemään aineistoni kahdesta erilaisesta näkökulmasta, omastani ja aineistontuottajan. Lisäksi jouduin perustelemaan hyvin huolellisesti erilaisia metodisia valintojani ja aineistoja koskevia tulkintojani tutkijakumppanilleni Anja Auviselle. Muista artikkeleista tällainen aineistontuottajan läsnäolo ja dialogisuus puuttuvat. Uskon, että dialogi muiden aineistontuottajien kanssa olisi tarkentanut ja monipuolistanut analyysien tuloksena rakentuneita tulkintoja myös muissa artikkeleissa.

Pidän oikeana näkemystä, jonka mukaan tiedeinstituutioon liittyvää vallankäyttöä voitaisiin purkaa tutkijoiden ja tutkimuksen kohteena olevien välisen keskustelun avulla. Tutkijat voisivat, sen sijaan että vain esittävät tulkintojaan tutkimuksen kohteena olevista yksilöistä, kääntyä puhumaan heidän kanssaan, ja tarjota tällä tavoin tutkimuksen kohteille puhuvan subjektin aseman (ks. Alcoff 1995, 110). Tämä näkemys mielessäni olen miettinyt, miten aineistontuottamiseen osallistuneiden opiskelijoiden asemaa olisi voinut muokata tutkimuskumppanuuden suuntaan. Haastateltujen ja muisteluryhmään osallistuneiden kanssa keskustelin sentään jonkin verran tutkimukseni tavoitteista, ja osin myös tekemistäni tulkintaehdotuksista. Opiskelijoiden kanssa tällainen keskustelu jäi puuttumaan. Yhden opiskelijaryhmän kanssa sain tilaisuuden käydä hyvin lyhyesti keskustelua siitä, mitä olin alustavasti heidän kirjoituksistaan löytänyt. Kunnollista dialogia pääsyt kuitenkin rakentumaan käytettävissä olleen ajan puitteissa. Opiskelijoiden osalta tunnen syyllisyyttä siitä, että olen osallistunut yliopistoinstituution hierakkisten rakenteiden vahvistamiseen.

Tutkijana minulla on ollut tilaisuus perustella opiskelijoiden tuottamaan aineistoon liittyvät näkemykseni julkisesti kirjoittamissani artikkeleissa. Tätä mahdollisuutta opiskelijat eivät valitettavasti saaneet.

LÄHTEET

- Ahmed, Sara (2003) Pelon politiikka. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 189-211.
- Alcoff, Linda Martin (1995) The problem of speaking for others. Teoksessa Roof, Judith & Wiegman, Robyn (eds.) *Who Can Speak? Authority and Critical Identity*. University of Illinois Press.
- Autonen-Vaaranieniemi, Leena (2004) Onko miehillä kotia sosiaalityössä? Teoksessa Kuronen, Marjo, Granfelt, Riitta, Nyqvist, Leo ja Petrelius Päivi (2004) (toim.) *Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Anttonen, Anneli (1997) *Feminismi ja sosiaalipolitiikka*. Tampere: Tampere University Press.
- Anttonen, Anneli, Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) (1994) *Naisten hyvinvointivaltio*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Auvinen, Anja (1994) *Naisten kesken – juomisesta, naiseudesta, elämästä. Raportteja 164*. Jyväskylä: Stakes.
- Auvinen, Anja (1996) *Elämän vyyhdessä. Naisten selviytymiskeinojen kehittäminen –projektin raportti*. Helsinki: A-klinikkasäätiö ja Ensi- ja turvakohtien liitto.
- Auvinen, Anja (1998) *Puhtia elämään. Naisten itsehoidon ja ryhmätoiminnan kehittämisprojektin raportti*. Tampere: A-kiltojen Liitto ry.
- Barbalet, J. M. (2001) *Emotion, Social Theory and Social Structure. A Macrosociological Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barretti, Marietta (2001) *Social work, women and feminism: a review of social work journals, 1988-1997*. *Affilia*, 16 (Fall), 266-294.
- Braidotti, Rosi (1994) *Nomadic Subjects. Embodiment and sexual difference in contemporary feminist theory*. New York: Columbia University Press.
- Brook, Eve & Davis, Ann (eds.) (1985) *Women, the Family and Social Work*. London: Tavistock.
- Butler, Judith (1990) *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Butler, Judith (1993) *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of 'Sex'*. New York: Routledge.
- Butler, Judith (1995) *Contingent foundations: feminism and the question of 'postmodernism'*. In S. Benhabib, J. Butler, D. Cornell & N. Fraser (eds.) *Feminist Contentions. A Philosophical Exchange*. New York: Routledge, 35-57.
- Butler, Judith (1997) *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*. Stanford: Stanford University Press.
- Coates, Jennifer (1996) *Women Talk. Conversation between Women Friends*. Oxford: Blackwell.
- Code, Lorraine (1995) *Rhetorical Spaces. Essays on Gendered Locations*. London & New York: Routledge.
- Crawford, June, Kippax, Susan, Onyx, Jenny, Gault, Una & Benton, Paula (1992) *Emotion and Gender. Constructing Meaning from Memory*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications.

- Davies, Bronwyn, Dormer, Suzy, Gannon, Sue, Laws, Cath, Sharn, Rocco, Lenz Taguchi Hillevi & McCann, Helen (2001) Becoming schoolgirls: the ambivalent project of subjectification. *Gender and Education*, Vol 13, No. 2, 167-182.
- Dawson, Graham (1994) *Soldier Heroes. British Adventure, Empire and the Imagining of Masculinities*. London: Routledge.
- De Lauretis, Teresa (1984) *Alice Doesn't. Feminism, Semiotics. Cinema*. London: Macmillan.
- De Lauretis, Teresa (1987) *Technologies of Gender: Essays on Theory, Film and Fiction*. Bloomington: Indiana University Press.
- Dominelli, Lena & McLeod, Eileen (1989) *Feminist Social Work*. London: Macmillan.
- Dominelli, Lena (2002) *Feminist Social Work Theory and Practice*. Basingstoke & New York: Palgrave.
- Eräsaari, Leena (1990) *Nilkin naamio*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Eräsaari, Leena (1995) *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Tampere: Gaudeamus.
- Eräsaari, Leena, Julkunen, Raija & Silius, Harriet (toim.) (1995) *Naiset julkisen ja yksityisen rajalla*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1996) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Faver, Catherine A. (2001) Rights, responsibility, and relationship: motivations for women's social activism. *Affilia*, Vol. 16, No. 3, Fall 2001, 314-336.
- Fawcett, Barbara, Featherstone, Brid, Fook, Jan & Rossiter, Amy (eds.) (2000) *Practice + Research in Social Work. Postmodern Feminist Perspectives*. London & New York: Routledge.
- Featherstone, Brid (2001) Where to for feminist social work? *Critical Social Work* 2: 1, Spring. [Http://www.criticalsocialwork.com/01_1_where_featherstone.html](http://www.criticalsocialwork.com/01_1_where_featherstone.html) (viitattu 13.10.2003).
- Fook, Jan (2002) *Social Work. Critical Theory and Practice*. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Forsberg, Hannele (1998) *Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Forsberg, Hannele, Kuronen, Marjo & Ritala-Koskinen, Aino (1992) Feministinen sosiaalityö – kysymyksiä ja uusia kysymyksiä. *Keskustelupuheenvuoro. Janus* (ei numeroa ja volyymia), 3-9.
- Foucault, Michel (2000/1969) *The Archaeology of Knowledge*. London & New York: Routledge. Ranskankielinen alkuteos *L'archéologie du savoir*. Editions Gallimard.
- Foucault, Michel (1997/1984) The ethics of concern of the self as a practice of freedom. Teoksessa P. Rabinow (ed.) *Ethics: Subjectivity and Truth*, 281-301. (Foucault'n haastattelu tehty vuonna 1984).
- Gherardi, Silvia (1995) *Gender, Symbolism and Organizational Cultures*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: SKS.
- Granfelt, Riitta (2004) *Marginaalitarinoita. Asunnottomuuden, päihteiden ja rikosten kierre naisten ja miesten tulkitsemana*. Teoksessa Kuronen, Marjo, Granfelt, Riitta, Nyqvist, Leo ja Petrelius Päivi (2004) (toim.) *Sukupuoli ja*

- sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Granfelt, Riitta, Jokiranta, Harri, Karvinen, Synnöve, Matthies Aila-Leena & Pohjola, Anneli (1993) Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan kirjallisuus, sarja Sosiaalityö 1. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.
- Grosz, Elizabeth (1994) *Volatile bodies. Toward a Corporeal Feminism*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Gruber, C. (1995) Sozialarbeit – ein Frauenberuf? Geschlechtsspezifische Unterschiede in der sozialarbeit. Teoksessa Wilfing, H. (ed.) *Konturen der Sozialarbeit*. Wien: WUV Univ.-Verlag, 116-124.
- Hall, Stuart (2003/1995) Kulttuuri, paikka, identiteetti. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (2003) (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 85-128. Alkuperäinen artikkeli on julkaistu nimellä 'New cultures for the old'. Teoksessa Doreen Massey & Pat Jess (toim.) (1995) *A Place in the World*. Milton Keynes, The Open University.
- Haraway, Donna (1991) *Simians, Cyborgs and Women. The Reinvention of Nature*. London: Free Association Books.
- Haug, Frigga ym. (eds.) (1987) *Female Sexualization. The Collective Work of Memory*. London: Virago.
- Healy, Karen (2000) *Social Work Practices. Contemporary Perspectives on Change*. London. Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Hedin, Ulla-Carin & Månsson, Sven-Axel (2000) Kön och socialt arbete – en introduktion. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 7 (1-2), 3-12.
- Hering, Sabine & Waaldijk Berteke (eds.) (2003) *History of Social Work. Female Pioneers and their Influence on the Development of International Social Organizations*. Opladen: Leske + Budrich.
- Honkatukia, Päivi & Pösö, Tarja (2004) Rajattu tila, sukupuoli ja väkivalta – nuoret puhumassa väkivallasta koulukodissa. Teoksessa Kuronen, Marjo, Granfelt, Riitta, Nyqvist, Leo ja Petrelius Päivi (2004) (toim.) *Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Huotari, Kari (2002) Hiv-positiivisten homomiesten salatut elämät. Teoksessa Juhila, Kirsi, Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (2002) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi.
- Husso, Marita (2003) *Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila*. Tampere: Vastapaino.
- Hyvärinen, Matti, Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (1998) Johdanto. Teoksessa Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkkö (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino.
- Hyyryläinen, Ari, Karvinen, Synnöve, Koskiluoma, Kristiina, Lindqvist, Tuija, Metteri, Anna, Nummela, Tuoja, Rommi, Eila & Salonen-Sorri, Valpuri (toim.) (1996) *Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Sosiaalityön vuosikirja 1996*. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin Liitto r.y ja Edita.
- Hänninen, Jorma (1990) Sosiaalityön miehet. *Sosiaaliviesti* (1), 72-77.
- Hänninen, Jorma (2004) Sosiaalityön miehet ja huoltapitävä valta. Teoksessa Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist ja Päivi Petrelius (toim.) *Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, 77-100.

- Hänninen, Vilma (1999) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Tampereen yliopisto, Acta Universitatis Tamperensis, 696.
- Inkinen, Tiina (1998) *Pyhiä ja arkisia tekstejä – viitteitä suomalaisesta sosiaalityökeskustelusta vuosilta 1977-1998*. Aiheita 47/1998. Helsinki: Stakes.
- James, William (1956/1897) "The Sentiment of Rationality". Teoksessa *The Will to Believe and Other Essays in Popular Philosophy*. New York: Dover Publications.
- Jokinen, Arja (1996) *Asunnottomat miehet ja kodittomat naiset: Asunnottomuuden sukupuolisidonnaiset tulkinnat*. Janus 4 (2), 97-117.
- Jokinen, Arja (2004) *Asuntola kulttuurisella kartastolla*. Teoksessa Arja Jokinen, & Laura Huttunen & Anna Kulmala, (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1996) *Merkitykset ja vuorovaikutus: poimintoja asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta*. Tampere: Tampereen yliopisto, Acta Universitatis Tamperensis, Ser. A, Vol. 510.
- Jokinen, Arja, Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004) (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*.
- Jokinen, Eeva (1989) *Muistelutyö. Sosiaalipoliittinen yhdistyksen vuosikirja*, 93-102.
- Jokinen, Eeva (1994) *Subjektius*. Teoksessa Risto Eräsaari & Eeva Jokinen (toim.) *Näkymätön käsite*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita No. 88/1994, 212-131.
- Jokinen, Eeva (1997) *Vihjeet*. Teoksessa Eeva Jokinen (toim.) *Ruumiin siteet. Tekstejä eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta*. Tampere: Vastapaino, 7-18.
- Juhila, Kirsi, Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (2002) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi.
- Julkunen, Raija (1994) *Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä*. Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Jyväskylä: Vastapaino, 179-201.
- Julkunen, Raija (1995) *Feministiseen analyysiin*. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen & Harriet Silius (toim.) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino, 15-28.
- Julkunen, Raija (1999) *Sukupuoli, työ, hyvinvointivaltio*. Teoksessa Satu Apom ym. *Suomalainen nainen*. Helsinki: Otava.
- Karvinen, Synnöve (1996) *Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen*. Kuopio: Kuopion yliopiston julkaisuja. E, Yhteiskuntatieteet, 34.
- Karvinen, Synnöve (2000) *Sosiaalityön tutkimuksen metodologiset jännitteet*. Teoksessa Synnöve Karvinen, Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) *Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia*. Jyväskylä: SoPhi, 9-31.
- Karvinen, Synnöve, Matthies Aila-Leena, Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli, Saarnio, Pekka & Suhonen Heikki (toim.) *Suomalainen sosiaalityö - Sosiaalipoliittinen 1990:2*. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys.
- Karvinen, Synnöve, Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.) (2000) *Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia*. Jyväskylä: SoPhi.
- Kaskisaari, Marja (2000) *Kyseenalaiset subjektit*. Jyväskylä: SoPhi.
- Keränen, Marja (1995) *Yksityisen ja julkisen muuttuvat rajat*. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen ja Harriet Silius (toim.) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino, 29-48.

- Keränen, Marja (1996) Reconstructing social spaces: the rhetoric of the public/private split. *Scandinavian University Press, NORA*, 4 (1), 44-52.
- Keskinen, Suvi (2001) Ahdistavien tunteiden äärellä: tutkijan, väkivaltaa kokeneiden naisten ja kulttuurin kohtaamisia. *Naistutkimus* 14 (2001) 3, 29-40.
- Keskinen, Suvi (2002) The threat of violence and the strengt of motherhood. Teoksessa *Kön och våld i Norden: Rapport från en konferens i Koge, Danmark*. Kobenhavn: Nordisk Ministerråd, 219-232.
- Keskinen, Suvi (2003) Tulkintojen tuottamisen asiantuntijuus ja asiakkaiden narratiivit. Lastensuojelun kehittämstä sosiaalityön käytäntöjen opetuksen yhteydessä. Teoksessa Merja Anis, Suvi Keskinen, ja Synnöve Karvinen-Niirikoski (toim.) *Käytännön opetus sosiaalityötä kehittämässä. Vuoropuhelua käytännön sosiaalityön, opetuksen ja kehittämisen tiimoilta. Sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja B 27*. Turku: Turun yliopisto, 77-89.
- Keskinen, Suvi (2004) Katkokset ja jatkumot feministisessä sosiaalityökeskustelussa. Teoksessa Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist ja Päivi Petrelius (toim.) *Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, 19-45.
- Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi (toim.) (1996) *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Tampere: Vastapaino.
- Kivipelto, Minna (2004) Sosiaalityön kriittinen arviointi sukupuolistavien merkitysten ja käytäntöjen purkajana. Teoksessa Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist ja Päivi Petrelius (toim.) *Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, 249-276.
- Koivunen, Anu (2000) Teresa de Lauretis: Sosiaalisen ja subjektiivisen rajankäyntiä. Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen ja Marianne Liljeström (toim.) *Feministejä – aikamme ajattelijoita*. Tampere: Vastapaino.
- Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (1996) Kritiikki, visiot, muutos. Teoksessa Anu Koivunen ja Marianne Liljeström (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 9-34.
- Komulainen, Katri (1998) Kotihiiriä ja ihmisiä: retorinen minä naisten koulutusta koskevissa elämäkertomuksissa. *Yhteiskuntatieteellinen julkaisusarja, No. 35*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Korhonen, Merja (1996) Äideiltä tyttärille periytyvä naiskulttuuri ja huolenpidon ansat. *Naistutkimus* 9 (1), 13-17.
- Korte, Riitta (1989) Sosiaalityöntekijä työnsä jäsentäjänä. *Sosiaalipolitiikan laitos, tutkimuksia B1*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Koski, Leena & Tedre, Silva (2003) Sukupuolipiiloja ja -huolia. *Naisten muistoja yliopistouralta. Naistutkimus* (16) 3, 19-32.
- Kosonen, Päivi (1996) Subjekti. Teoksessa Anu Koivunen ja Marianne Liljeström (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 178-205.
- Kosonen, Ulla (1998) *Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta*. Jyväskylä: SoPhi.
- Kuronen, Marjo (2004) Valtaistumista vai voimavaraistumista – feministisiä näkökulmia empowermentiin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist ja Päivi Petrelius (toim.) *Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, 277-296.

- Kuronen, Marjo, Granfelt, Riitta, Nyqvist, Leo ja Petrelius Päivi (2004) (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kuronen, Marjo, Granfelt, Riitta, Nyqvist, Leo ja Petrelius, Päivi (2004) Sukupuolistunut ja sukupuoleton sosiaalityö. Teoksessa Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist ja Päivi Petrelius (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Laitinen, Merja (2004a) Inestinin uhrin särjetty sukupuolisuus. Teoksessa Teoksessa Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist ja Päivi Petrelius (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Laitinen, Merja (2004b) Häväistyt ruumiit, rikutut mielet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.
- Lewis, Gail (1996) Situated voices. 'Black women's experience' and social work. *Feminist Review*, No. 53, Summer, 1996, 24-56.
- Lloyd, Genevieve (2000) Miehen järki. "Mies" ja "nainen" länsimaisessa filosofiassa. Tampere: Vastapaino.
- Mansfield, Nick (2000) Subjectivity. Theories of the Self from Freud to Haraway. New York University Press.
- Massey, Doreen (1994) Space, place and gender. Cambridge: Polity Press.
- Marchant, Helen & Wearing Betsy (eds.) (1986) Gender reclaimed. Women in Social Work. Sydney: Hale & Iremonger.
- Marjamäki, Pirjo, Mäntysaari, Mikko & Ristimäki, Tero (1998) Sosiaalityöntekijät Suomessa 1998. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Matthies, Aila-Leena (1996) Epävirallinen ja virallinen sosiaalityön modernisaatio. Teoksessa Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, Synnöve Karvinen, Aila-Leena Matthies ja Anneli Pohjola. Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan kirjallisuus, sarja Sosiaalityö 1. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.
- Middleton, David and Edwards, Derek (eds.) (1990) Collective Remembering. Sage. London.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Jyväskylä: SoPhi.
- Naskali, Päivi (2001a) Sukupuoli ja ruumiillisuus opetuksellisessa vuorovaikutuksessa. *Naistutkimus* 14 (3), 4-15.
- Naskali, Päivi (2001b) Sukupuolitettu subjekti pedagogisella näyttämöllä. Näkökulmia feministiseen pedagogiikkaan. *Aikuiskasvatus* 21 (4), 284-293.
- Nichols-Casebolt, Ann & Krysik, Judy (1994) Coverage of women's issues in social work journals: are we building an adequate knowledge base? *Journal of Social Work Education*, Fall94, Vol 30 (3), 348-362.
- Nousiainen, Kirsi (2004) Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylä: SoPhi.
- Nyqvist, Leo (2001) Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos: prosessarviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Nyqvist, Leo (2004) Sukupuoli parisuhdeväkivallan ammatillisessa kohtaamisessa. Teoksessa Teoksessa Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist ja Päivi Petrelius (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 101-130.

- Orme, Joan (2002) Social work, gender, care and justice. *British Journal of Social Work* 32, 799-814.
- Parton, Nigel (1996) *Social Theory, Social Change and Social Work*. London and New York: Routledge.
- Pease, Bob & Fook, Jan (1999) (eds.) *Transforming Social Work Practice: Postmodern Critical Perspectives*. London: Routledge.
- Petäjaniemi, Soili (1997) Judith Butler ja ruumiin poliittinen fenomenologia. Teoksessa Sara Heinämaa, Martina Reuter ja Kirsi Saarikangas (toim.) *Ruumiin kuvia. Subjektin ja sukupuolen muunnelmia*. Helsinki: Gaudeamus, 245-267.
- Pösö, tarja (1985) Minäkö itse? Nainen sosiaalihuollon asiakkaana. *Sosiaaliviesti* 2.
- Pösö, Tarja (1993) Kolme koulukotia: tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Pringle, Keith (1995) *Men, Masculinities and Social Welfare*. London: UCL Press.
- Rantalaiho, Liisa (toim.) (1986) *Miesten tiede, naisten puuhut*. Tampere: Vastapaino.
- Raunio, Kyösti (2000) *Sosiaalityö murroksessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rauste-von Wright Majjaliisa, von Wright, Johan & Soini, Tiina (2003) *Oppiminen ja koulutus*. Helsinki: WSOY.
- Riege M., Benvenuti P, Gristina, D. & Hume S. (1997) Frauen in der sozialen arbeit, deutsche, englische und italienische Sozialarbeiterinnen im Verleich. *Neue Praxis*, No. 1, 3-21.
- Ristock, Janice L. & Pennell, Joan (1996) *Community Research as Empowerment. Feminist Links, Postmodern Interruptions*. Toronto, New Yor, Oxford: Oxford University Press.
- Ronkainen, Suvi (1999) *Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rossiter, Amy (2000) *New condition for social work*. Teokessa Barbara Fawcett, Brid Featherstone, Jan Fook and Amy Rossiter, (eds.) (2000) *Practice + Research in Social Work. Postmodern Feminist Perspectives*. London & New York: Routledge.
- Saarnio, Pekka (1990) *Sosiaalityön tutkimuksen teoreettisista lähtökohdista ja tutkimuskohteesta*. *Sosiaaliturva* 78 (1990):22, 1134-1136.
- Salih, Sara (2002) *Judith Butler*. London & New York: Routledge.
- Satka, Mirja (1988) *Origins of task division by gender. Why do men decide and women deliver personal services in Finnish social welfare?* *Hallinnon tutkimus* 7 (4), 282-289.
- Satka, Mirja (1990a) *Keskustelu hoivasta paljastaa sukupuolen*. *Sosiaaliviesti* 1990 (1), 34-40.
- Satka, Mirja (1990b) *Klass och kön som hörnstenar for en förklarning av socialt arbete*. *Institutionen för social politik*. Tampere: Tammerfors universitet.
- Satka, Mirja (1995) *Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work*. Jyväskylä: SoPhi.
- Satka, Mirja (1997a) *Miksi sosiaalityön naisenemmistö oli ongelma sosiaalihuollon päättäjille? Teoksessa Saarenmaa, Pekka ym. (toim.) "Valitse sosiaalihuolto elämäntehtäväksesi"*. Tampere: Tampereen yliopisto, 85-99.

- Satka, Mirja (1997b) Sosiaalityö ajassa – ydinkysymysten äärellä. Teoksessa Riitta Viialainen & Maisa Maaniittu (toim.) "Tehdä itsensä tarpeettomaksi?" Sosiaalityö 1990-luvulla. Raportteja 213. Helsinki: Stakes.
- Satka, Mirja (2003) Gender in the history of social work: biographies of male and female social work pioneers in Finland. Teoksessa Hering, Sabine & Waaldijk Berteke (eds.) History of Social Work. Female Pioneers and their Influence on the Development of International Social Organizations. Op-laden: Leske + Budrich.
- Satka, Mirja, Pohjola, Anneli & Rajavaara, Marketta (2003) Vaikuttamisen vaihtuvat tulkinnat. Teoksessa Mirja Satka, Anneli Pohjola & Marketta Rajavaara (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Sosiaalityön tutkimuksen 2. vuosikirja. Jyväskylä: SoPhi, 7-29.
- Scheuring, James J. (1997) Research Method in the Postmodern. London. Washington DC: The Falmer Press.
- Scott, Joan (1992) 'Experience' Teoksessa Butler Judith & Scott Joan (toim.) Feminists Theorise the Political. New York & London: Routledge.
- Shields, Stephanie (2002) Speaking from the Heart. Gender and the Social Meaning of Emotion. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sihvola (1999) Antiikin tunneteoriat nykyajattelun lähtökohtana. Teoksessa Sari Näre (toim.) Tunteiden sosiologia II: Historiaa ja säätelyä. Helsinki:SKS, 15-47.
- Sipilä, Jorma (1989) Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi.
- Sulkunen, Irma (1987) Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.) Kansa liikkeessä. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Tedre, Silva (1993) Ammatillinen huolenpito vanhusten kotipalvelussa: kahden naisen kohtaaminen yksityisen ja julkisen hauraalla rajalla. Keskustelu-aloitteita. Joensuun yliopisto. Yhteiskuntapolitiikka ja sosiologia, nro 16.
- Tedre, Silva (1999) Hoivan sanattomat sopimukset: tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, nro 40.
- Trinder, Liz (2000) Postmodern feminism and the 'doing' of research. Teoksessa Barbara Fawcett, Brid Featherstone, Jan Fook and Amy Rossiter, (eds.) (2000) Practice + Research in Social Work. Postmodern Feminist Perspectives. London & New York: Routledge.
- Walker, Alice (1995/1989) Moral understandings. Alternative 'epistemology' for a feminist ethics. Teoksessa Virginia Held (ed.) (1995) Justice and Care. Essential Readings in Feminist Ethics.
- Weick, Ann (2000) Hidden voices. Social Work, Oct2000, Vol. 45, Issue 5., 395-402.
- Veijola, Soile & Jokinen, Eeva (2001) Voiko naista rakastaa? Avion ja eron karuselli. Helsinki: WSOY.
- Whitford, Margaret (1991) Luce Irigaray: Philosophy in the Feminine. London & New York: Routledge.
- Winther Jorgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000) Diskursanalys som teori och metod. Lund: Studentlitteratur.
- Voet, Rian (1998) Feminism and Citizenship. London, Thousand Oaks & New Delhi: sage Publications.

Wise, Sue (1995) *Becoming a feminist social worker*. Teoksessa Liz Stanley (ed.) *Feminist Praxis*. London & New York: Routledge.

Haastateltavat haussa

Millaista on naisten puhe sosiaalityöstä?

U

lla Mutkan tuore kirja Sosiaalityön neljäs käänne nostaa esiin tutun teeman, sosiaalityöntekijöiden vaitonaisuuden. Mutkan mukaan sosiaalityöntekijöiden vaikenemisen, hiljaisuuden kulttuurin, keskeisin syy on ammatin professionaalistumiskehitys, jonka sivutuotteena sosiaalityöntekijät ovat oppineet käsityksen tieteellisen tiedon ylemmyydestä mielekkäitä ja toimivia ammattikäytäntöjä rakennettaessa. Sosiaalityöntekijöiden on ollut pakko unohtaa ammatillinen arki ja siellä syntyneet kokemukset, jos on halunnut antaa itsestään kelvollisen vaikutelman.

Teen Jyväskylän yliopiston jatko-opiskelijana tutkimusta sosiaalityöntekijänaisten puheesta ja puhekokemuksista työotsikolla Naiset sosiaalityön puhujasubjekteina. Sosiaalityöntekijöiden vaikeneminen alkoi joitakin vuosia sitten kiinnostaa minua sukupuoleen liittyvänä kysymyksenä. Suurin osa sosiaalityöntekijöistä (esimerkiksi Sosiaalityöntekijöiden liiton jäsenistä yhdeksän kymmenestä) on naisia. Siksi on luontevaa kysyä, miten alan ammattilaisten sukupuoli vaikuttaa siihen sosiaalityön toimijoiden ja äänten kenttään, joka nähdään ja kuullaan julkisen piirissä. Kiinnostavaa on myös se, mikä jää julkisen ulkopuolelle. Jos sosiaalityöntekijät eivät puhu julkisuudessa ja julkisesti, puhuvat he kuitenkin jossakin omasta työstään ja sen kehittämisestä.

Y

ritän etsiä vastauksia ainakin seuraaviin kysymyksiin: millaisia kokemuksia naisilla on puhumisistaan erilaisissa työhön liittyvissä tilanteissa, missä ja miten naiset puhuvat sosiaalityöstä arjen erilaisissa tilanteissa, millaista tietoa naisten arkinen sosiaalityöpuhe välittää tai tuottaa sekä miten naiset kokevat oman alansa julkisen asiantuntijapuheen ja tiedontuotannon.

Oletan, että vaikeneminen ja siitä arvostelluksi tuleminen vaikuttaa kielteisesti sosiaalityöntekijöiden kokemukseen itsestä ammatillisena toimijana. Siksi on mielestäni tärkeää selvittää, millaiset käytännöt mahdollistavat puhumista tai tuottavat vaikenemista sosiaalityössä. Tiedontuotannolla on sosiaalityössä pitkät maskuliiniset perinteet, kuten esimerkiksi Mirja Satka on osoittanut. Vaikka naisten asema suomalaisessa yhteiskunnassa on vahvempi kuin useimmissa muissa maissa, julkinen puhuminen on meilläkin suhteellisen miehinen ilmiö. Julkiseksi puhujaksi ryhtyminen voikin merkitä naisille monien laisten sukupuoleen liittyvien kulttuuristen ja sosiaalisiin käytäntöihin liittyvien rajojen ylittämistä.

E

tsin parhaillaan teemahaastateltaviksi tutkimukseen yliopistokoulutuksen saaneita sosiaalityöntekijänaisia, joilla on jo kokemusta työelämästä. Toinen mahdollisuus tuoda esiin puhumiskokemuksia on osallistuminen Helsingissä touko-kesäkuussa kokoontuvaan keskusteluryhmään. Ryhmässä on tavoitteena käydä läpi puhekokemuksia ja keskustella uusista mahdollisista tavoista tuottaa tietoa sosiaalityössä.

Mikäli tutkimusaihe tuntuu tärkeältä ja olet valmis haastateltavaksi ja/tai tulemaan mukaan ryhmään tai haluat muuten vain kommentoida tutkimusta, pyydän ottamaan yhteyttä osoitteella Päivi Petrelius, Helsinginkatu 21 C 68, 00510 Helsinki, tai puhelimitse iltaisin numeroon 09-7732125 tai sähköpostitse osoitteella sospuhe@hotmail.com

Päivi Petrelius
YTM, sosiaalityöntekijä
Helsinki

LIITE 2. Sosiaalityön opiskelijoiden saamat kirjoittamisohjeet

Kirjoita muistoihisi perustuva essee, jonka teemana on

MITEN SUKUPUOLI JÄSENTÄÄ SOSIAALITYÖHÖN SUUNTAUTUMISTANI?

1. VAIHE

Kirjoita ensin noin viidestä kymmeneen tiivistä, episodimaista muistoa sellaisista elämäsi tapahtumista, joiden arvelet vaikuttaneen siihen, että olet päätenyt opiskelemaan sosiaalityötä ja että olet nyt suuntautumassa sosiaalityöntekijäksi. Muistosi voivat liittyä mihin tahansa elämänvaiheeseen, joka omasta mielestäsi on ollut tavalla tai toisella jäsentämässä ammatillista suuntautumistasi.

Kirjoita tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoitettavia muistoja, joiden ajan, ihmiset, tunnelman, paikan jne. muistat mahdollisimman konkreettisesti. Kirjoita ylös mitä tapahtui, missä, milloin, keitä osallistui, mitä näit, kuulit, tunsit, teit, ajattelit kyseisessä tilanteessa. Muistoja kirjoittaessasi käytä yksilön kolmatta persoonaa vaikka kirjoitatkin itsestäsi. Tuloksena on pieniä (ihannepituus enintään 20-30 riviä) omakohtaisia tarinoita elämästäsi.

Huom! Älä arvota äläkä analysoi menneitä tilanteita tai esimerkiksi omaa toimintaasi tilanteissa muistoja kirjoittaessasi. Älä myöskään mieti muistojen ”todeneräisyyttä”. Muistot ovat versioita menneisyydestä ja samalla kertomuksia itsestäsi ja sellaisina aina oikeanlaisia.

2. VAIHE

Kirjoita omia muistojasi refleктоiva essee, jossa pohdiskelet muistoissasi näkyviä menneitä/nykyisiä ajattelutapojasi, uskomuksiasi, motiivejasi, arvojesi, ihanteitasi ja tavoitteitasi annetun kirjoitustehtävän (sukupuoli ja sosiaalityöhön suuntautuminen) näkökulmasta. Pohdi myös sitä, miten sosiaalityön opiskelu on vaikuttanut tapaasi hahmottaa maailmaa, miten se on muokannut käsityksiäsi sukupuolen merkityksestä tai miten muuten opiskelu on muokannut ajatteluasi. Kerro lisäksi mitä odotat tulevaisuudelta ja sosiaalityöntekijänä toimimiselta, millaiset arvot, ihanteet ja tavoitteet ovat tulevassa ammatissasi sinulle tärkeitä.

MIHIN MUISTOJA JA ESSEITÄ KÄYTETÄÄN

Muistoja ja esseitä on tarkoitus käyttää tutkimusaineistona artikkelissa, jossa tarkastellaan sitä, miten sukupuoli jäsentää sosiaalityön opiskelijoiden sosiaalityöhön suuntautumista ja miten opiskelijat puhuvat sukupuolesta. Artikkeliksi on osa tekeillä olevaa väitöskirjaani, jossa pohdin sosiaalityöntekijöiden subjektiivisuuden sukupuolittuneita ehtoja. Olen käyttänyt muissa artikkeleissani aineistona työelämässä toimivien sosiaalityöntekijänaisten kertomia ja muistelu-ryhmässä kirjoittamia muistoja.

Jos haluat tutustua siihen, miten olen aikaisemmin käyttänyt muistoja, löytyy yksi kirjoittamistani artikkeleista otsikolla ”Sosiaalityöntekijänaiset – marginalisoituja toimijoita työelämässä?” teoksesta Juhila, Forsberg & Roivainen (2002) (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö.

Jos jokin kirjoitustehtävässä herättää kysymyksiä tai haluat kommentoida, ota yhteyttä,

terveisin

Päivi Petrelius

paivi.petrelius@helsinki.fi

ARTIKKELIT

I

SOSIAALITYÖNTEKIJÄNAISET -MARGINALISOITUJA TOIMJOITA TYÖELÄMÄSSÄ?

Avausartikkeli

Päivi Petrelius 2002

Teoksessa Kirsi Juhila, Irene Roiviainen ja Hannele Forsberg (2002) (toim.)
Sosiaalityö ja marginaalit. Jyväskylä:SoPhi, 188-210.

Julkaistaan uudelleen SoPhin toimituskunnan ja Minerva-kustannuksen luvalla.

SOSIAALITYÖNTEKIJÄNAISET - MARGINALISOITUJA TOIMIJOITA TYÖELÄMÄSSÄ?

Ovatko sosiaalityöntekijänaiset marginalisoituja toimijoita työelämässä? Miten käytännöissä tuotettavat ja uusinnettavat ammatilliset ihanteet, hierarkiat ja sukupuolikäsitykset voivat vahvistaa, mutta myös purkaa sosiaalityöntekijänaisen alisteista asemaa? Miten ja millaisten diskursiivisen käytäntöjen avulla sukupuoli järjestää naisten asettumista sosiaalityön subjekteiksi? Etsin vastauksia näihin kysymyksiin sosiaalityöntekijänaisen kirjoittamista muistoista, jotka kertovat erilaisista työelämän vuorovaikutustilanteista.

Artikkelin kirjoittamista on motivoinut halu purkaa sosiaalityötä koskevan tieteellisen ja ammatillisen keskustelun sukupuolineutraalisuusoletusta. Mirja Satkan (1997, 97) mukaan sukupuoli oli vielä 1990-luvun puolivälissä keskustelematon ja näkymätön teema suomalaisen sosiaalihuollon ja sosiaalityön tietoperustassa. Hannele Forsberg, Marjo Kuronen ja Aino Ritala-Koskinen (1992) ovat nostaneet esiin feminististä sosiaalityötä koskevan keskustelun puuttumisen sosiaalityökeskustelusta. Heidän mukaansa nais erityisellä otteella oli 1990-luvun alkuvuosiin mennessä kirjoitettu vain muutamia tutkimuksia tai artikkeleita. (ks. esim. Pösö 1985; Korte 1989; Eräsaari 1990; Satka 1988 ja 1990.) Muutamista nais erityisistä näkökulmaa esillä pitäneistä tutkijoista ja sosiaalityöntekijöistä huolimatta sukupuoli on 90-luvun puolivälin jälkeenkin pysynyt sosiaalityökeskustelujen marginaalissa.

Keskeisenä lähtökohtana tässä artikkelissa on ajatus sukupuolen aktiivisesta tekemisestä tai tuottamisesta työelämässä esimerkiksi vuorovaikutuksen, ajatusmuotojen ja mielikuvien avulla. Merja Kinnusen ja Päivi Korvajärven (1996, 26) mukaan sukupuolen näkyväksi tekemisessä on kyse erilaisten sukupuolistavien rutiinien jäljittämisestä, eli sellaisten vakiintuneiden, luonnollistuneiden ja itsestäänselvyyksiksi muuttuneiden puhetaiposten ja ajatusmuotojen analysoimisesta, joiden avulla sukupuolta tehdään. Tavoitteenani on sosiaalityöntekijänaisen kirjoittamia muistoja analysoimalla paikantaa ajattelutapoja, joiden avulla sukupuolta tuotetaan sosiaalityötä määrittävissä ammatillisissa diskursseissa ja diskurssien ohjaamisessa käytännöissä. Pyrin osoittamaan sosiaalityöntekijöiden kertomuksiin välittyneiden näennäisen sukupuolineutraali-

den diskurssien olevan piilorakenteeltaan paitsi sukupuolistavia, myös maskuliinisuutta ihannoivia siten, että ne tuottavat sosiaalityön työnjaossa perinteisesti naisille kuuluneita toiminta-alueita, tiedonlajeja ja toiminnan tyylejä miehiin verrattuna vähemmän tavoiteltavina tai ammatillisina. Mikäli alan diskurssit osoittautuvat maskuliinisuutta ihannoiviksi, niiden voi ajatella olevan naisia marginalisoivia.

Diskurssit subjektin tuottajana

Olen lukenut sosiaalityöntekijänaisten kirjoittamia muistoja siten, että olen soveltanut ja yhdistellyt aineksia kolmesta erilaisesta käsitteestä tai teoriasta. Käyttämäni subjektin käsite, on peräisin Judith Butlerilta. Butlerin (1996) mukaan subjektiksi tuleminen merkitsee tulemistä sosiaalisesti olemassa olevaksi tietyssä diskurssissa. Koska diskurssi on subjektin olemassaolon edellytys, merkitsee subjektiksi tuleminen välttämättä myös diskursiivisen vallan alaiseksi tulemistä. Subjekti on Butlerin teoriassa kielellinen kategoria, paikka kielessä. Subjektiksi tuleminen tapahtuu kun yksilö valtaa subjektiaseman, eli ottaa paikan tietyssä diskurssissa. Vaikka subjekti on Butlerin mukaan merkityksenannon prosessissa tuotettu ja tähän prosessiin kytkeytyvän "vallan toistamisen paikka", subjekti ei kuitenkaan ole merkityksenannon determinoima. (mt., 6-17.) Butlerin mukaan "vallan omaksuminen ei ole yksinkertainen prosessi, koska valtaa ei jäljitellä mekaanisesti kun se omaksutaan" (mt., 21). Diskursiivinen valta on Butlerin mukaan paitsi rajoittavaa, myös tuottavaa. Diskursiivinen valta tekee subjektin mahdolliseksi. Valta on jotakin, jonka subjekti ottaa käyttöönsä ja jota hän toistaa omassa toiminnassaan. (mt., 14.)

Butlerin subjektin käsite sopii analyysiin välineeksi sen vuoksi, että se perustuu ajatukselle, jonka mukaan sukupuolta tehdään tai tuotetaan diskursiivisissa käytännöissä. Butlerin mukaan diskurssit ovat subjektin olemassaolon ehto, minkä vuoksi niiden merkitys subjektin rakenteille on keskeinen. Diskurssit tuottavat sukupuolta sosiaalisena ja yhteiskunnallisena suhteena. Samalla subjektit osallistuvat itsekin itsensä ja sukupuolen tuottamiseen toimimalla diskurssien ohjaamalla tavalla tai kertomalla itsensä esimerkiksi tiettyjä diskursiivisia normeja noudattaviksi toimijoiksi.

Koska sosiaalityöntekijänaisten kertomuksissa on paljon viitteitä tiloihin, käytän kertomusten analyysin myös Lorraine Codeelta (1995) lainaamaani "retorisen tilan" käsitettä. Code käyttää käsitettä kuvaamaan erilaisten puheyhteisöjen tuottamia tiloja ja niissä vallitsevia diskursiivisia rakenteita, joiden puitteissa subjektit esittävät lausumiaan ja neuvottelevat identiteeteistään. Coden mukaan ihmiset tulevat tuotetuiksi epistemologisina ja moraalisen-poliittisina subjekteina sosiaalisissa prosesseissa, joiden näyttämöitä retoriset tilat ovat. Retoriset tilat voivat olla subjektin näkökulmasta ystävällisiä tai epäystävällisiä, vastaanottavia, vihamielisiä tai neutraaleja. (mt., ix-xiv.)

Retorisiksi tiloiksi miellän ne diskursiiviset ympäristöt, joihin sosiaalityöntekijänaiset kertomuksissaan sijoittavat oman toimintansa. Vaikka en tarkoita retorisen tilan käsitteellä niitä todellisia, materiaalis-konkreettisia tiloja, joissa sosiaalityöntekijät ovat toimineet, vaan erilaisten diskurssien rakenteistamia ja

subjektien kertomuksissaan rakentamia tiloja, kietoutuvat retoriset ja konkreettiset tilat muistoissa yhteen. Esimerkiksi sairaalaympäristö kerrotaan retorisena tilana, jota rakenteistavat hierarkkiset suhteet ja lääkäreiden sijoittuminen hierarkian huipulle.

Kolmas suunta, josta olen etsinyt välineitä aineiston analyysiin, on Vilma Hännisen (2000) kehittämä tarinallisen kiertokulun teoria. Teoriassa erotetaan toisistaan sisäinen tarina, draama ja kertomus. Sisäinen tarina viittaa mielen sisäiseen prosessiin, jossa ihminen tulkitsee omaa elämäänsä tarinallisten merkitysten kautta. Draama puolestaan viittaa elävään elämään, toiminnalliseen prosessiin, jossa ihmiset pyrkivät toteuttamaan sisäisessä tarinassa muotoilemiaan tarinallisia projekteja. Draaman käsitteen käyttäminen eletystä elämästä korostaa sitä, ettei elämä edellä tarinoita, vaan on jo itsessään tarinoiden jäsentämä. Kertomuksella Hänninen tarkoittaa tarinan esitystä merkkien muodossa, esimerkiksi kielellisesti. Hännisen mukaan yksi kertomus voi sisältää useita tarinoita eli tulla tulkituksi monella tavalla. (mt., 20.)

Yksilöllisen ja kulttuurisen suhde nähdään tarinallisen kiertokulun teoriassa toistamisen ja uuden luomisen prosessina, jossa "jokainen tarina on sekoitus vanhaa ja uutta, odotuksenmukaisuutta ja yllätyksellisyyttä" (mt., 79). Kertomusaineiston analyysiin tällainen tarinoiden läpi elämisen, kierrättämisen ja uusien tarinoiden tuottamisen ajatus sopii hyvin sen vuoksi, että se kuvaa subjektin tuotetuksi tulemistä ja aktiivista itse itsensä tuottamista sellaisena prosessina, jossa tarinoilla ja tarinallisuudella on keskeinen asema. Yksilöiden itseymmärrys, toiminta ja kertomukset ovat tarinallisesti muotoutuneita. Kertoesseenä itseään tai toimiessaan sisäisten tarinoidensa ohjaamina yksilöt omaksuvat ja muuntelevat kulttuurissa tarjolla olevia mallitarinoita. Toimiessaan useiden eri diskurssien muotoilemissa retorisisissa tiloissa, he tulevat tietoisiksi eri diskurssien piirissä kerrotuista tarinoista sekä myös tarinoiden välisistä jännitteistä.

Kirjoitetut muistot eli kertomukset, joiden joukosta artikkelin aineistona olevat muistot on poimittu, tuotettiin seitsemän eri ikäisen naisen muodostamassa muisteluryhmässä. Ryhmän yleisenä teemana oli "Naiset sosiaalityön puhujasubjekteina", Ryhmän tavoitteena oli tutkia naisten asiantuntijuuden rakentumista sosiaalityössä, pohtia kielen ja puheen merkitystä sekä jakaa kokemuksia ammatillisista puhetilanteista toisten sosiaalityöntekijänaisten kanssa. Muistot kirjoitettiin Frigga Haugin ja kumppaneiden (1987) kehittämän muistelutyön idean mukaisesti yksikön kolmannessa persoonassa. Olin itse ryhmän kokoaja ja osallistuin muisteluun myös ryhmän jäsenenä.

Ryhmässä tuotetuista muistoista noin viidennes (9/48) on poimittu aineistoksi tähän artikkeliin. Muistojen valintaa ohjasi kaksi kriteeriä. Ensinnäkin halusin ottaa mukaan muistoja, jotka kertovat erilaisista sosiaalityöntekijänaisten toimintaympäristöistä ja työn vuorovaikutustilanteista. Siksi mukana on esimerkkejä vuorovaikutustilanteista asiakkaiden, kollegoiden ja muiden ammattikuntien edustajien kanssa sekä muistoja, jotka sijoittuvat erilaisiin konteksteihin tai tiloihin, kuten asiakastilanteisiin, työyhteisön yhteiseen kokoukseen, sairaalaan tai julkiseksi määrittyvään seminaariin.

Toiseksi valitsin ryhmässä kirjoitetuista muistoista analyysin kohteeksi sellaisia muistoja, joihin sisältyi jokin draamaattinen jännite tai tunnelataus. Perustelen tämän kriteerin käyttämistä sillä, että erityisesti emotionaalisesti latau-

tuneissa muistoissa subjektia tuottavien yhtäaikaisten diskurssien ristiriitaisuus tulee selvästi näkyviin. Vaikka aineistona on emotionaalisesti latautuneita ja ristiriitaisiakin kertomuksia, ne eivät ole lamaantuneiden subjektien kertomuksia vaan sisältävät usein pyrkimyksen tai toiveen ristiriidan ratkaisemiseksi. Emootiot ristiriitaisia tilanteita koskevissa muistoissa kertovat usein yrityksestä ratkaista ristiriita (Crawford ym.1992, 9).

Olen järjestänyt muistot niiden näyttämöinä toimivien tilojen perusteella eräänlaiselle yksityisen ja julkisen jatkumolle. Luen aluksi muistoja, joissa työntekijät kohtaavat asiakkaita vastaanottohuoneessa ja asiakkaiden kodissa, kahden- tai kolmenkeskisissä tilanteissa ja käsittelevät asiakkaiden yksityisiä asioita. Toisena ovat muistot, joiden näyttämönä on oma työyhteisö ja joissa kohdetaan työtovereita. Kolmanneksi luen muistoja, joissa toimintaympäristöksi kerrotaan kokonainen organisaatio ja joissa sosiaalityöntekijänaiset kohtaavat muiden ammattikuntien jäseniä. Neljäntenä ovat muistot, joissa naiset astuvat eri tavoin julkisiksi määrittyviin tiloihin, kuten seminaarialustajiksi julkisten tahojen järjestämiin tilaisuuksiin tai mediajulkisuuteen ja ottavat siten julkisia puhuja-/tietäjäpositioita.

Ammatillisuus rationaalisenä tyylinä

Ensimmäisessä, kotikäynnille sijoittuvassa kertomuksessa tuotetaan kaksi keskeistä subjektipositiota, ammattilaisen ja asiakkaiden. Kertomuksesta voi paikantaa ristiriidan, joka johtuu kertojan spontaanien tunteiden ja ammattilaisena toimimista ohjaavien tunnenormien yhteensopimattomuudesta:

Hän oli tekemässä niin sanottua seurantakäyntiä perheeseen, johon oli sijoitettu alle kouluikäinen poika. Tuoreet vanhemmat olivat erittäin ahdistuneita ja hirveässä tunnemyllerryksessä. Vanhemmat järkyttyivät omista voimakkaan kielteisistä ja torjuvista tunteistaan lasta kohtaan. Tunnelma kotikäynnillä oli todella ahdistava, koska vanhemmat siirsivät selvästi omat vihan- ja pettymyksen tunteensa lapsen ja viranomaisiin. He myös kinastelivat vähän väliä keskenään. Sosiaalityöntekijä luovi heidän välissään ja onnistui pääsemään jonkinlaiseen neuvotteluyhteyteen vanhempien kanssa. Tämä tilanne vaati sosiaalityöntekijältä aivan erityisen paljon hänen omien tunteidensa hillitsemistä ja myös oman avuttomuutensa kanssa painimista. Mielestään hän kuitenkin selvisi tilanteesta hyvin ja sai sanottua vanhemmille ystävällisesti mutta kuitenkin hyvin tiukasti asioita, jotka hän halusi tuoda lapsen kannalta esille. Työnohjauksen ja lastenpsykiatriin taustatuella sosiaalityöntekijä työskenteli tämän perheen kanssa jatkossa tiiviisti.

Kertomus kuvaa kertojan, Elisan kaksijakoista tehtävää tilanteessa. Yhtäältä hän ponnistelee omien tunteidensa piilottamiseksi asiakkailta ja pyrkii ylläpitämään ammattilaisuuteen kuuluvaa neutraalisuusvaikutelmaa. Toisaalta hänen tehtävään on säädellä vuorovaikutuksen kulkua ja asiakkaiden tunteita. Ammatillisuuden esitykseen näyttää kuuluvan kahtaalle, itseen ja asiakkaisiin, suuntautuva tunteiden kontrolli. Kertomuksesta voi lukea myös asiakkuuteen ja ammattilaisuuteen liittyviä erilaisia tunnenormeja. Asiakkuus kerrotaan positiona, jossa tunteiden ilmaiseminen on sallittua. Ammatillisuus sen sijaan kerrotaan positiona, joka edellyttää kykyä hallita ja piilottaa tunteet. Kertomuksesta saa vaikutelman, jonka mukaan itsekontrollin menettäminen tai sisäisten

avuttomuuden tunteiden ilmaiseminen olisi merkinnyt myös ammattilaispositi-
tion menettämistä.

Tulkitsen Elisan kertomuksen sosiaalityön ammatillisuutta muotoilevia
professionaalisia mallitarinoita lainaavaksi kertomukseksi. Professionaalista ar-
vostusta tavoitellut sosiaalityön julkikeskustelu on Hannele Forsbergin (1996,
381-382) mukaan sitoutunut rationaaliseen, teoreettiseen ja tieteelliseen tietoon
sekä tieteeseen. Ihmisten pulmien on uskottu ratkeavan kunhan työntekijöillä
on riittävästi teoreettista tietoa. Forsberg (1996, 383) toteaa, että “emotionaalisen
etäisyyden säätely on sosiaalityön piirissä nähty tärkeäksi, työntekijän on pitä-
nyt kontrolloida tunteitaan rationaalisesti”. Myös Ilmari Rostila toteaa tuntei-
den säätelyn olevan tärkeä osa sosiaalityötä. Tunnettyö on Rostilan (1997, 39)
mukaan “mikrovuorovaikutuksellista työtä, jota sosiaalityöntekijä tekee omien
ja asiakkaiden tunteiden säätelemiseksi. Työntekijä vaikuttaa tilanteissa tuntei-
den esittämistä ja käsittelyä koskeviin sääntöihin”.

Mirja Satkan (1995, 168) mukaan professionalismi kantaa ja uusintaa dua-
lismia, jossa ammatillisuuden ja ei-ammattillisuuden välille piirretään raja, mikä
vaatii ammattilaisilta itsen irrottamista ammatillisesta itsestä. Sekä ammatilli-
suuden ja ei-ammattillisuuden erottelussa, että emotionaalisen etäisyyden sääte-
lyssä on käsitykseni mukaan kyse käytännöistä, joita tuottaa rationaalisen ja
emotionaalisen kulttuurinen erottelu – eikä vain sosiaalityössä, vaan myös
muualla työelämässä. Esimerkiksi Kaj Ilmonen toteaa, että työelämä on puhdis-
tettu kaikesta henkilökohtaisesta ja irrationalisena pidetystä, kuten tunteista.
Ilmosen (1999,304) mukaan “vain emotionaalisesti anorektisten työläisten ja
työorganisaatioiden on uskottu toimivan tehokkaasti”. Elisan kertomuksessa
rationaalisen ja emotionaalisen erottelut näkyvät henkilökohtaisten ja siten
ammattilaisuuteen kuulumattomiksi määriteltyjen spontaanien tunnereaktioi-
den häivyttämisenä.

Sara Heinämaan ja Martina Reuterin (1996) mukaan länsimaista perinnettä
luonnehtii paitsi järjen ja tunteiden erottelu, myös tunteiden ja naisellisuuden
ideoiden yhteen kietoutuminen sekä uskomus naisten erityisestä tunneherk-
kydestä. Heinämaa ja Reuter toteavat, että tämä on naisten tasa-
arvopyrkimysten kannalta kielteinen asia: “Jos naiset ovat miehiä tunteellisem-
pia ja jos tunteellisuus haittaa rationaalista ajattelua ja toimintaa, niin naiset
ovat miehiä heikompia järjen käyttöä edellyttävissä tehtävissä: valtion hallin-
nossa, tieteellisessä tutkimuksessa, tuotannollisissa laskelmissa jne.” (mt., 132).
Elisalle on ammattilaisena toimiessa ja kertomusta kirjoittaessa ollut siten tarjol-
la ainakin kahdenlaisia mallitarinoita: yhtäältä kertomukset ammattilaisista
tunteensa hallitsevina subjekteina, toisaalta kertomukset naisista epärationaali-
sina ja tunneherkkinä olentoina. Näiden kulttuuristen rakenteiden muotoile-
massa retorisisessa tilassa Elisa on valinnut position ammattilaisdiskurssissa ja
kertonut itsensä rationaalisen tyylin hallitsevana subjektina. Hän on samalla
joutunut piilottamaan tai marginalisoimaan osia itsestään ollakseen ammattilai-
sena vakuuttava.

Sosiaalityöntekijä ammatillisen ja henkilökohtaisen rajalla

Toisin kuin Elisa kertomuksessaan, tuottaa Tiia itsensä ammatillaisen positiosta marginalisoituvana subjektina:

Opiskelijaharjoittelija ottaa sosiaalitoimistossa vastaan ensimmäisiä asiakkaitaan. Käytäntönä on, että osa tapaamisista nauhoitetaan ja ne käydään läpi ohjaajan kanssa. Ohjaaja on luotettavan oloinen ja nauhoittaminen ei tunnu ylivoimaisen epämiellyttävältä. Opiskelijaa jännittää, osaako hän käyttää tietokoneohjelmaa, muistaako hän mitkä laskut huomioidaan. Pystyykö hän luontevasti keskeyttämään tilanteen tarvittaessa pyytääkseen apua kokeneemilta. Huoneeseen astuu keski-ikäinen nainen ja purskahtaa itkuun heti istuuduttuaan. Nauha pyörii. Perhe on eroamassa, mies on jo muuttanut pois. Nainen kaivaa kassistaan kasan papereita. Paljonko kello on, jokaista asiakasta varten on vain 15 minuuttia aikaa. Nainen nyhykii ja kertoo miehen haukkuvan huoraksi lasten kuullen. Mitä lapsille selittäisi? Opiskelija tuntee olonsa avuttomaksi. Kaksikymppinen, ei edes parisuhteessa. Miten voisi neuvoa aikuista naista? Toimeentulotukilaskelma ei anna myöden avustamiselle, avuttomuus lisääntyy. Nainen kerää paperit ja sanoo reippaammalla äänellä, että hän arvasi. Eikä taloudellinen tilanne ole ihan katastrofaalinen. Mutta oli kiva saada jutella, olo helpottui. Nainen lähti ja opiskelija sulkee nauhan. Miten tämän nyt kääntäisi edukseen?

Vaikka Tiia tuottaa itsensä kertomuksessaan asiakastilanteen passiivisena, hämmentyneenä ja avuttomana havainnoijana, kertomuksessa on merkkejä Tiian toiminnasta. Siitä on luettavissa esimerkiksi se, että Tiia on kuunnellut asiakasta; mainitseehan hän kertomuksessaan monia asiakkaan elämäntilanteeseen liittyviä yksityiskohtia. Lisäksi hän kirjoittaa asiakkaan kertoneen, että olo helpottui kun sai jutella. Vaikka Tiian toimijuus katoaa kertomuksen rakenteesta, se on mielestäni löydettävissä rivien välistä. Tilanteessa ei näytä lopulta olleen kyse toiminnan puutteesta, vaan vuorovaikutukseen osallistumisesta tavalla, jonka ansiosta asiakas koki saaneensa emotionaalista tukea. Miksi tällainen asiakasta auttava kuunteleminen kuitenkin kerrotaan ei-toimintana?

Kuten Elisan, myös Tiian kertomusta jäsentävät professionaalisten diskurssien rajaukset. Juhani Lehdon (1991) mukaan sosiaalityön kohteen määrittelyä voidaan tarkastella residualistisen ja imperialistisen mallin avulla. Residualistisen mallin mukaisesti sosiaalityö saa hoidettavakseen sellaisia alueita, jotka jäävät yli tai eivät kelpaa muille ammatillisille. Imperialistisessa mallissa sosiaalityön kohde sen sijaan määritellään niin laajasti, että se on päällekkäinen muiden hyvinvointivaltion toimintasektoreiden kanssa. Tiian kertomuksessa residualistisen mallin mukaista, ”muilta yli jäänyttä” ammatillista toimintaa on toimeentulotuen jakaminen. Se kerrottiin itsestään selvästi sosiaalityöhön kuuluvana ammatillisena toimintana. Sen sijaan asiakasta kuunteleva, terapeuttisia elementtejä sisältävä työ, josta Tiian kertomuksessa myös oli kyse, kuuluu ammattikuntien välisessä työnjaossa muiden ammattikuntien, esimerkiksi psykologien ja psykoterapeuttien asiantuntemuksen alueeseen. Sitä ei kerrottu toimintana lainkaan.

Kun sosiaalityön kohteen residualistinen määrittely sulkee terapeuttisen luonteisen työn pois sosiaalityöstä, jäävät sosiaalityöntekijät terapeuttisen, tunteita vastaanottavan työn tekijöinä ambivalenttiin tilanteeseen, jossa tämän toiminnan status sosiaalityön ammatillisissa diskursseissa on hyvin epäselvä. Niinpä sosiaalityöntekijät kyllä tekevät asiakkaita kohdatessaan myös terapeut-

tisen luonteista työtä, mutta he voivat joutua sen tekijöinä hakemaan välineet siihen muualta kuin ammatillisista diskursseista. Luontevimmin välineet näytävät löytyvän omista elämäkokemuksista. Ainakin Tiian kertomuksessa sosiaalityöntekijän tekemä emotionaalinen työ näyttää toiminnalta, jota tehdään ammatillisen ja henkilökohtaisen kulttuurisella rajalla.

Terapeuttisluonteisen työn ambivalentin paikan sosiaalityössä voi nähdä paitsi professioiden välisiin suhteisiin liittyvänä ilmiönä, myös ilmiönä, joka kytkeytyy sosiaalityöhön naisvaltaisena ammattina. Lorraine Code toteaa, että länsimainen empatiapuhe on jakautunut kahtia siten, että yhtäällä empatiaa pidetään naisten luonteenomaisena, lajityypillisenä ominaisuutena. Toisessa länsimaisessa empatiadiskurssissa – käsitteen tuottaneen psykoanalyysin piirissä – empatia kuitenkin nähdään tuloksellisena, rationaalisena ja pitkää koulutusta edellyttävänä professionaalisenä taitona. (Code 1995, 129-130.) Tämän kulttuurisen kahtiajaon valossa ”empatiatyö”, eli asiakkaiden tunteita vastaanottava, terapeuttinen työ määrittyy sosiaalityöntekijä-naisten toimintana pikemminkin vähämerkityksiseksi ja naiseksi kuin ammatilliseksi empatiaksi. Tiian kertomuksessa tämä näkyy siten, että hän tuottaa itsensä henkilökohtaisten ominaisuuksiensa, nuoruutensa ja puuttuvien elämäkokemustensa vuoksi riittämättömänä auttajana.

Teoria- ja kokemustieto sukupuolittuneina tiedonlajeina

Seuraavat kaksi muistoa ovat kertomuksia, joiden teemana on teoretiedon ja kokemustiedon välinen jännite eräässä sosiaalialan työyhteisössä. Ensimmäisessä niistä Rita kuvaa kuinka hän jää uudessa työyhteisössään vaille perehdyttämistä. Hän joutuu etsimään välineet ensimmäisestä asiakastilanteesta selviytymiseen samalta suunnalta kuin Tiiankin eli omasta elämäkokemuksestaan:

Hän ei ollut saanut minkäänlaista perehdytystä tehtäväänsä. Hänelle oli annettu luettavaksi ainoastaan paksu (perehdytys) pumaska. Ensimmäinen asiakaskontakti tapahtui puhelimitse. Ensimmäinen ajatus ja tunne joka puhelun aikana hänet valtasi oli: ”Apua, mitä minun pitää sanoa tai tehdä? Miten näissä tapauksissa toimitaan? Hän kuitenkin pakotti pakokauhun omaisen tunteen taka-alalle ja päätti toimia terveen järjen ja oman elämäkokemuksensa tuoman taidon mukaan. Sitä hän piti ensimmäisenä sosiaalityön tehtävänä ja siinä tuli myöskin onnistumisen kokemuksia, joskin myös paljon hämmennystä, epävarmuutta, tuskastuneisuutta, kiukkua ja epäonnistumisenkin tunteita.

Kun Rita edellä olevassa muistossaan asettuu henkilökohtaisia aineksia sisältävän kokemustiedon subjektiksi, pyrkii hän seuraavassa ottamaan subjektiposition tutkimus- ja teoretiedon edustajana – ja kertoo tulleen oman työyhteisönsä torjumaksi:

Hän kokee olevansa sillä tavoin etuoikeutetussa asemassa, että on jatkuvasti uusimman sosiaalityössä tuotetun tiedon ja tutkimuksen lähteillä ja voi peilata sitä tekemäänsä työhön. Keskustelu sosiaalityön ammatillisuudesta on koko hänen opiskelunsa ajan ollut yksi jatkuvasti esillä olleista kysymyksistä ja myös sellainen asia, jota hän on itse kovasti pohtinut. Hänelle oli muutaman kerran kollegoiden kanssa käyty keskusteluissa käynyt niin, että kun hän on yrittänyt nostaa esiin keskustelua sosiaalityön määrittelystä tai sisällöstä, hänelle on lyhykäisestään tokaistu jotakin sen

suuntaista, jolla tuollainen keskustelunaihe on tyrmätty. Yksi tällainen tilanne, jossa hän taas kerran mietti tätä asiaa, oli oman työntekijäryhmän viikkopalaveri, jossa oli tapana silloin tällöin käsitellä asiakasasioita kollegiaalisen työnohjauksen merkeissä. Yksi kollega esitteli oman asiansa ja kertoi että oli järjestänyt verkostotapaamisen, mikä oli tuossa työryhmässä poikkeuksellinen työmenetelmä ja näin ollen ensimmäinen kerta kun joku tällaista teki. Kun kollega oli esitellyt asiansa, kysyin häneltä, keitä tuohon verkostokokoukseen oli osallistunut. Kollega suorastaan tiuskaisi vastauksensa hänelle ja sanoi jotenkin niin, että kyllä sosiaalityöntekijän pitäisi tietää keitä verkostokokoukseen kutsutaan. Tämä tyrmistytti häntä ja hiljensi hänet eikä hän enää tämän jälkeen puuttunut keskusteluun.

Kahdessa samasta työyhteisöstä kertovassa muistossaan Rita rakentaa työyhteisönsä sellaisena retorisenä tilana, jossa uudet tulokkaat sosiaalistetaan kokemustietoon nojautuviksi ammattilaisiksi melko karulla tavalla ja jossa uuden (nais-)työntekijän pyrkimys ottaa subjektipositio teoria- ja tutkimustietoon nojaavana ammattilaisena torjutaan.

Vaikka tieteellinen tieto määrittyy usein sosiaalityössä kokemustietoa arvostetummaksi tiedonlajiksi, (ks. esim. Mutka 1998,157), on tiedonlajien hierarkia Ritan kuvaamassa työyhteisössä päinvastainen: työyhteisössä on vallalla jokin muu kuin uusimpaan tutkimustietoon perustuva ammatillisuus. Kokemus- ja teorialeirien vastakkainasettelu on yksittäisten työntekijöiden näkökulmasta hankalaa. Hyväksytyksi tuleminen omassa työyhteisössä edellyttää nojautumista kokemustietoon. Työntekijän asettuminen teoria- ja tutkimustiedon edustajaksi sen sijaan koetaan työyhteisöä uhkaavana. Tiedonlajien hierarkia näyttäytyy muistossa myös tilallistuneena järjestyksenä, jossa teorialtietoa pidetään aktiivisesti marginaalissa kokemustiedon hallitsemassa alan työyhteisössä.

Kokemustiedon asema naisvaltaisen työyhteisön hallitsevana tiedonlajina vahvistaa Bob Peasen ja Jan Fookin (1999) ajatusta sosiaalityön kahdesta äänestä, joita ovat yhtäältä kirjoitettuun sanaan nojaava teoreettinen, ja toisaalta käytännön kokemuksista ammentava puhuttu diskurssi. Nämä äänet tai diskurssit on Peasen ja Fookin mukaan mielletty myös sukupuolittuneiksi käytännön työtä tekevien naisten nojautuessa lähinnä kontekstuaaliseen/narratiiviseen kokemustietoon (mt., 28-32). Kokemustieto näyttäytyy Ritan (kuten Tiiankin) muistossa tiedonlajina, joka perustuu ainakin osittain omille elämäkokemuksille ja rakentuu emotionaalisesti latautuneissa vuorovaikutussuhteissa asiakaisiin. Henkilökohtaisia kokemuksia hyödyntävänä ja emotionaalisia aineksia sisältävänä tietona kokemustieto määrittyy kulttuurisesti feminiiniseksi tiedonlajiksi. Teoriatieto puolestaan saa maskuliiniset määreet rationaalisenä ja julkisena tiedonlajina. Teoriatiedon subjektiksi asettuvan Ritan ”ruotuun palauttamisen” tulkitsemisen liittyvän teoria- ja kokemustiedon hierarkkiseen suhteeseen ja käytännön työhön orientoituneen (naisvaltaisen) työyhteisön pyrkimykseen pitää kiinni ja puolustaa julkisessa keskustelussa marginalisoitua kokemustietoa legitimiin ammattillisena tietona. Vaikka kokemustieto näyttää hallitsevan työyhteisöä, voi sen kuljettaminen osaksi sosiaalityön julkisia, tekstuaalisia diskursseja olla hankalaa muun muassa siksi, että kokemustieto murtaa professionalismiin rakentunutta erottelua ammatilliseen ja henkilökohtaiseen. Vaikka henkilökohtaiset elämäkokemukset tarjoutuvat kulttuuriseksi resurssiksi asiakastyössä, niiden esittäminen ammattilaisen toimintaa ohjaavana tietona julkisissa diskursseissa olisi professionalististen ja rationalististen ihanteiden vastaista.

Professionaalistaminen ammatin maskuliinistamisena

Anne Witz (1990, ref. Mutka 1998, 134) toteaa naisvaltaisten ammattikuntien pyrkineen professionaalistumaan yhtäältä kilpailemalla professionaalisista monopoleista miehisten ammattikuntien kanssa, toisaalta sulkemalla ulos omalta toiminta-alueeltaan muita ammattiryhmiä. Ulla Mutkan (1998,136) mukaan Witzin mainitsemat professionaalistumisstrategiat jäsentävät myös sosiaalityön professioprojektia, joka huipentui 1980-luvulla ammatin akatemisoitumiseen ja kelpoisuusehtojen määrittelyyn.

Sosiaalityön asema professionaalista asemaa tavoittelevana naisammattina tuli näkyviin erityisen selkeästi kertomuksissa sairaalan sosiaalityöstä. Niissä sosiaalityöntekijänaiset pyrkivät ottamaan autonomisen asiantuntijaposition lääkäreiden rinnalla. Sairaaloihin sijoittuvien kertomusten keskeiseksi teemaksi nousi kuitenkin sekä lääkäreiden että sairaanhoitajien pyrkimys pitää sosiaalityöntekijänaiset entisellä paikallaan lääkäreiden alaisuudessa. Seuraavassa muistossa kuvataan sitä, millaisten tilallisten ja ruumiiseen kohdistuvien käytäntöjen avulla sosiaalityöntekijää pidetään sosiaalityölle varatulla paikalla sairaalassa:

Ensimmäisenä päivänä hän menee sairaalan ruokalaan lounaalle ja istuu yhteen salin lukuisista pöydistä. Hän huomaa, että muut ruokailijat luovat häneen pitkiä katseita. Vähitellen samaan pöytään alkaa kertyä muita lounastajia, ja hän huomaa että nämä kaikki ovat lääkäreitä. Silloin hän tajuaa istuneensa "väärään" pöytään, koska ruokalassa syödään ammattiryhmittäin. Eräänä päivänä kaksi sairaanhoitajaa tulee vastaan käytävällä. He sanovat hänelle happamasti, että hän ei saisi pitää takkia tuolla tavalla, koska lääkärit pitävät sitä niin, ja häntä voidaan luulla lääkäriksi. Ruokalassa hän siirtyy loppukesäksi eri pöytään, mutta tässä asiassa hän ei alistu vaan pitää takkia edelleen auki kestäen sairaanhoitajien mulkaisut.

Edellä olevassa muistossa Elisa kertoo siitä, miten hänet tehdään tietoiseksi sairaalassa vallitsevista ammattikuntien välisistä hierarkioista. Elisa tuottaa itsensä vastarintaan asettuvana subjektina. Seuraavassa saman muiston katkelmassa hän kuitenkin kertoo tilanteesta, jossa hänet onnistuttiin sijoittamaan sosiaalityöntekijälle varatulle paikalle sairaalan hierarkkisessa järjestyksessä:

Sairaalan hierarkia näkyy myös lääkärinkierroilla, joista ensimmäisellään hän saa kurinpalautuksen, jälleen sairaanhoitajalta. Hän nimittäin erehtyy astumaan potilashuoneeseen ennen lääkäreitä. Sairaanhoitaja vetää hänet syrjään ja selittää järjestyksen: ensin huoneeseen astuu ylilääkäri, sitten osastonlääkäri, sitten osastonhoitaja, sitten ja hännillä tulevat fysioterapeutti ja sosiaalityöntekijä. Poistuminen sujuu samassa järjestyksessä. Kierto tuntuu hänestä näytelmältä, jossa hänellä on mykän rooli.

Kertomuksissaan Elisa kuvaa sairaalaa retorisenä tilana, jossa professionaalinen monopoli on lääkäreillä ja jossa muut sairaalan ammattiryhmät sijoittuvat lääkäreiden alaisuuteen. Elisan kertomuksessa lääkärit tuottavat itseään ylimmän professionaalisen vallan haltijoina tilallisina ja ruumiillisina käytännöin, ruokailemalla omassa pöydässään ja astumalla potilashuoneeseen ensimmäisinä. Kyseessä olevia käytäntöjä voisi Paul Connertonin (1989) sanoin nimittää "auktoiteetin koreografiaksi", jossa valtaa ja asemaa ilmaista asennoilla suhteessa toisiin. "Tavasta, jolla ihmiset ryhmittyvät ja jolla he asettavat omat ruumiinsa

suhteessa toisten ruumiisiin, voidaan dedusoida kunkin auktoriteetin määrä“, Connerton (1989,73) toteaa. Lääkäreiden lisäksi myös sairaanhoitajat osallistuvat tämän hierarkkisen järjestyksen ylläpitämiseen. Sairaanhoitajan edustamassa ”järjestyksessä” sosiaalityöntekijän paikka ammattikuntien hierarkiassa on niin lääkäreitä kuin sairaanhoitajiakin alempana. Kertomuksessaan Elisa yhtäältä tuottaa itsensä vaiennettuna ja marginalisoituna toimijana, mutta nimeämällä episodin ”näytelmäksi, jossa hänellä on mykän rooli” hän tuottaa tapahtuneen vallan käytäntönä ja asettuu siten kriittiseen, ei alistuneeseen subjektipositioon.

Seuraavassa muistossa kamppailua professionaalista asemasta sairaalassa käydään virallisen organisaation tasolla. Iris yrittää muuttaa sosiaalityön paikkaa sairaalassa kuljettamalla sinne uuden nimikkeen muodossa tietoisuutta sosiaalityöntekijöiden ammatillistumiskehityksestä:

Hän otti esiin pian toimen vakinaistamisen jälkeen, että (sosiaalihuoltaja) nimike muutettaisiin sosiaalityöntekijäksi. Silloin vastaava, pian eläkkeelle jäävä sosiaalityöntekijä ei nähnyt muutosta kuitenkaan tarpeelliseksi, nimikkeellä oli perinteitä, joten asiaa ei viety edes ylilääkärille. Kun hänet nimitettiin vastaavaksi sosiaalihuoltajaksi, hän otti asian uudelleen esille ja silloin hän sai kannatusta myös toisilta sosiaalityöntekijöiltä. Hän keskusteli asiasta ylilääkärin kanssa vedoten siihen, että sosiaalityön kentällä oltiin yleisesti siirtymässä sosiaalityöntekijänimikkeeseen. Ylilääkäri ei kiinnostunut asiasta. Sairaalan johtoryhmäkin päätyi säilyttämään vanhan nimikkeen, siihen oli totuttu eivätkä he nähneet mitään syytä muuttaa sitä. Hän koki tilanteen melkein henkilökohtaisena tappiona. Häntä harmitti se, että lääkärit ja ylihoitaja katsoivat voivansa päättää sosiaalityöntekijöiden yli heitä koskevassa nimikeasiassa. Se kuvasti hänen mielestään sosiaalityön arvostuksen vähäisyyttä ja oli heijastusta monista muista tilanteista, joissa sosiaalityön yli käveltiin. Hän ajatteli, että jos vastaavana olisi ollut mies, silloin häntä olisi kuunneltu aivan eri tavalla.

Iris tulkitsee edellä keskeiset subjektipositionsa, naiseuden ja sosiaalityöntekijyyden syiksi sille, että hänen ehdotuksensa tulee torjutuksi. Kuten Elisankin muistoissa, sekä lääkärit että hoitajat asettuvat vastustamaan pyrkimystä vahvistaa sosiaalityöntekijöiden ammatillista asemaa sairaalassa. Vaikka Iiriksen ehdotukset eivät mene läpi, ei hänkään tuota itseään alistuvana vaan vastarintaan asettuvana subjektina.

Sairaalaan sijoittuvia kertomuksia leimasi se, että lääkäreiden valtaan ja sairaalan hierarkkisiin rakenteisiin kohdistettiin avointa kritiikkiä. Kriittisyys voi osaltaan liittyä siihen, että sosiaalityöntekijöiden suhteesta muihin ammattikuntiin ja esimerkiksi lääkäreihin on keskusteltu sosiaalityön julkidiskursseissa ja tutkimuksessa. (esim. Metteri 1996; Eräsaari 1991.) Sosiaalityön ammatillisessa tarinavarannossa on siten olemassa mallitarinoita, joiden avulla sosiaalityöntekijät voivat jäsentää kokemuksiaan toisten ammattikuntien hallitsemisissa organisaatioissa.

Oman sukupuolen mainitseminen Iiriksen kertomuksessa tulkintavaihtoehtona nimikevaihdoksen torjumiselle ei kuitenkaan selity sosiaalityön ammatillisen tarinavarannon tarjoamien mallitarinoiden avulla. Sukupuolen mainitukseksi tuleminen Iiriksen kertomuksessa liittyy käsitykseni mukaan pikemminkin muisteluryhmään sukupuolen merkitystä tietoisesti esiin nostavana kirjoittamiskontekstina.

Vaikka eri ammattikuntien välisiä suhteita ei kertomuksissa esitetty sukupuolistuneina, voi muistot tulkita kertomuksiksi perinteisesti miehisen (joskin naisistuvan) lääkäriprofession ja sille alistaisen naisisen sairaanhoitajakunnan

välisestä vakiintuneesta hierarkiasta, jota sosiaalityön professionaalistumispyrkimys uhkaa. Sairaalaan sijoittuvissa kertomuksissa on tulkintani mukaan kyse perinteisesti naisvaltaisen ja kulttuurisesti naisiseksi mielletyn sosiaalityön ammattikunnan pyrkimyksistä ”nousta” naisesta, sairaanhoitajiin rinnasteisesta ammatillisesta asemasta professionaalista monopolia pitävän miehisen lääkärikunnan rinnalle. Muistoissa professionaalisen position ottaminen näytetään paitsi ammatillisena projektina, myös kulttuurisen naisposition uudelleen määrittelemisenä professionaaliseksi, maskuliiniseksi valtapositioniksi.

Julkisiin puhujapositioniin astuminen kulttuurisen rajan ylittämisenä

Edellä kerrotut muistot sijoittuvat paikallisiin käytäntöihin, jotka esimerkiksi keskustelussa sosiaalityön hiljaisuuden kulttuurissa (esim. Mutka 1998) on mielletty julkisten areenojen ulkopuolelle kuuluviksi. Seuraavat kolme muistoa kertovat sen sijaan sosiaalityöntekijöiden kokemuksista eri asteisesti julkisiksi määrittävissä puhetilanteissa.

Marja Keräsen (1995, 31) mukaan julkisen käsite sidotaan usein valtioon ja sen vastakohtaksi määrittävällä yksityisellä viitataan kansalaisyhteiskuntaan, joka sekin jakautuu enemmän ja vähemmän yksityisiin alueisiin kuten markkinoihin ja työelämään ja niitäkin yksityisempään henkilökohtaiseen, kuten yksilölliseen ja perheeseen. Vaikka julkisesta on tapana puhua ikään kuin julkinen voitaisiin erottaa yksityisestä, on jako julkiseen ja yksityiseen Marja Keräsen (1995,32) mukaan ensisijaisesti ”retorista rajatyötä...toimiva tapa jakaa sosiaalinen järjestelmä, vaikka emme voikaan sanoa missä raja menee”. Myös Raija Julkunen (1995,203) määrittelee julkisen ja yksityisen erottelun tila- ja järjestysmetaforaksi, joka muovaa todellisuutta dikotomisiksi vastakohtiksi, siten, että julkinen määrittyy yhteiskunnallisesti merkitykselliseksi, yksityinen triviaaliksi.

Seuraavassa muistossa Verna käsittelee tilannetta, jossa hänelle on tarjottu julkista puhujapositionia ministeriön järjestämässä seminaarissa. Verna kertoo julkisen puhujaposition kuitenkin kontrolloituna positiona. Sisään pääsyn vartijaksi julkiseen tilaan kynnykselle asettuu esimies:

Sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijä pyysi häntä mukaan sosiaalitoimiston, ministeriön ja paikallisen kansalaisjärjestön järjestämään seminaariin pari tunniksi. Häneltä toivottiin lyhyttä alustusta ja paikalla oloa kysymyksiä ja keskustelua varten. Asia tuntui hänestä tosi tärkeältä, mutta hän tiesi, että hänen esimiehensä oli jo aiemmin sanonut samaan projektiin, ettei heidän yksiköstään ehditä mukaan. Sopivassa tilanteessa hän sitten sanoi esimiehelleen, että häntä oli pyydetty tilaisuuteen, kertomiseen liittyi puolittainen kysymys. Kun kieltoa tai voimakasta kyseenalaistamista ei tullut, hän valmisteli tilaisuuteen sanomista. Vähän ennen tilaisuutta myös esimies ilmoitti tulevansa tilaisuuteen. Hän halusi nähdä minkälaisesta asiasta oli kyse, olihan mukana ministeriönkin väkeä. Hän vähän ihmetteli asiaa. Aluksi päivään ei olisi liittynyt ketään ja nyt jo pari ihmistä. Hänestä tuntui siltä, että esimies oli tullut paikalle voidakseen tarkkailla ja kontrolloida, mitä hän puhuu ja sanoo.

Ministeriön järjestämä seminaari esitetään muistossa eräänlaisena asiantuntijuuden julkisen esittämisen näyttämönä, arkityön tiloista erillisenä ja erilaisena tilana. Tulkintani mukaan julkiseen tilaan pääsy ja julkisen puhujaposition ot-

taminen kerrotaan kontrollin kohteena sen vuoksi, että julkisiin puhujapositioniin sisältyy mahdollisuus asiantuntija-aseman vahvistamiseen. Julkisia puhujapositioneita ottamalla yksilöt voivat tuottaa itsensä asiantuntijoina. Esimiehen kontrollinhalua selittäisi tällöin se, että alaisen pääsy puhujaksi julkiseen tilaan voi merkitä tämän asiantuntija-aseman vahvistumista ja keskinäisten valtasuhteiden muuttumista.

Seuraavassa muistossa julkinen tila kuvataan konfliktiseksi ja valtataistelun sävyttämäksi tilaksi. Mailis osallistuu erään valtakunnallisen sosiaalishallinnon yksikön järjestämään seminaariin oman paikallisen työyksikkönsä, erikoistuneen sosiaalialan toimiston johtajana. Kyse on paikallisesta sosiaalityön kehittämishankkeesta ja mukaan on kutsuttu myös perussosiaalitoimistojen väkeä. Jos edellinen muisto kertoi julkiseen tilaan pääsyn kontrollista, kertoo Mailis muistossaan julkisen seminaarin tilana, johon hän on jo päässyt, mutta josta hänet yritetään saada vetäytymään:

Ollaan sosiaalityön kehittämishankkeen ensimmäisessä seminaarissa, jossa on mukana edustajia kolmesta sosiaalitoimistosta. Hän ja työtoverinsa ovat (erityisyksiköistä). Kohta seminaarin alussa esitetään ihmettelyä, miksi (yksikkö) on otettu projektiin mukaan, eihän niiden työ ole samanlaista kuin sosiaalitoimistojen. Projektin vetäjä kertoo perusteluista, jonka aikana jotkut osanottajat katsovat toisiaan ja naurahtelevat. Hänellä nousee jokseenkin kylmä hiki otsaan ja samalla hän myös puree hammastaan.

Seminaariin tehtyä ennakotehtävää esitellessään hän tuntee olevansa jokseenkin luskossa, siinä määrin kalsea ja "uloslyövä" tunnelma seminaarisalissa on. Jokunen naissosiaalityöntekijä uskaltautuu ilmaisemaan tyytyväisyyttään ko. pyrkimyksistä, mutta kohta seminaarin miespuolisista osallistujista jotkut kiirehtivät kertomaan omia huonoja kokemuksiaan yhteistyöstä (kyseisen yksikön) kanssa. Väliajoilla hän seisoskelee syrjässä tai juttelee muutamien entuudestaan tuttujen sosiaalityöntekijöiden kanssa. Hän katselee kateellisena työtoveriaan, joka juttelee ja nauraa arvostelijoidenkin kanssa. Hänen mielellään kulkee muistikuvia kollegoidensa tapaamisista, jolloin hän usein tuntee jäävänsä yksin taas siitä syystä, että kritisoi työn terapiapainotteisuutta. Itsesääli, kiukku ja surkeus valtaavat mielen. Miksi tällaiseen projektiin olikin suostunut, pitihän se arvata, mitä se toisi tullessaan.

Vuorovaikutus julkiseksi määrittävässä seminaarissa kerrotaan institutionaalisille suhteille rakentuvaksi ja kilpailun sävyttämäksi. Vaikka Mailis kertoo naureskelun, vähättelyn ja kalseuden liittyneen hänen edustamaansa instituutioon, hän kuvaa tilanteen henkilökohtaisellakin tasolla tukalaksi.

Saman muiston loppuosassa kuvataan toisenlaista retorista tilaa, kertojan omaa työryhmää, josta tulee seminaarin tapahtumia tulkitseva yhteisö. Mailiksen mukaan oman työryhmän naisten tuki on hänelle hyvin merkittävä vastarinnan rakentamisen paikka, josta voi hakea taustatukea vastaavista hankalista tilanteista selviytymiselle:

Mikä onni kun hän lopulta pääsee palaamaan omaan työryhmäänsä kertomaan kokemuksistaan. Siinä riittää ihmettelemistä. Työryhmässä on viisaita naisia, jotka pystyvät näkemään tilanteessa pontta entistä tietoisemmalle kehittämiselle ja oman työn kuvaamiselle. Niinpä seuraavan seminaariin ja myös seuraaviin valmistaudutaan taas pontevasti. Koko projektin ajan hän tuntee olevansa altavastaajana. Etsimättä hänelle tulee mieleen, ettei arvostelu olisi samanlaista, jos hänen paikallaan olisi mies?

Edellä olevissa saman muiston otteissa Mailis kertoo julkisen seminaarin ja oman työryhmänsä erilaisina retorisisina tiloina. Oma työryhmä näyttäytyy tuttuna, naisisena ja emotionaalista tukea antavana julkisen tahon järjestämän seminaarin määrittäessä vieraaksi, miehiseksi ja kilpailevaksi. Mailis esittää kertomuksessaan myös julkisessa tilassa tukea antaneet kollegat naisiksi ja arvostelijat miehiksi. Kertomuksen päätteeksi hän esittää tulkinnan, jonka mukaan häneen kohdistuva kriittisyys seminaarissa liittyi keskeisesti hänen sukupuoleensa. Tulkintani mukaan toimijoiden sukupuolistaminen kertomuksessa eli poikkeaminen sukupuolineutraalista retoriikasta liittyy tässäkin kertomuksessa ensisijaisesti muisteluryhmään sukupuolisensitiivisenä kirjoittamisen kontekstina.

Kamppailu, konfliktinen vuorovaikutus ja julkiseen pääsyn kontrolloiminen luonnehtivat myös seuraavaa, Iiriksen kertomusta televisiohaastattelusta. Kertomuksessa yksityisen ja julkisen ero tuotetaan vuorovaikutustyyliä vaihtamalla:

Hän oli aamulla hyvin jännittynyt vaikka oli yrittänyt valmistautua haastatteluun palttamalla mieleensä perhehoidon tilastoja ja muutenkin mietiskellyt asiaa. Toimittaja saapui yhden kameramiehen kanssa. Haastattelu päätettiin tehdä hänen huoneessaan vaikka se ei suuren suuri ollutkaan. Hänestä tuntui että tv-kamera täytti huoneen kirkkaine valoineen. He keskustelivat lastensuojelusta ja perhehoidosta lyhyesti ennen nauhoitusta ja toimittaja kertoi, mitä hän aikoi kysellä. Hieman korvauksista ja sijaisperheistä yms. Toimittaja vaikutti miellyttävältä, joten hän hieman rentoutui.

Sitten kuvaus alkoi. Hän tunsu jäykistyvänsä kirkkaiden valojen edessä. Toimittaja aloitti kyselyn, mutta nyt sävy olikin toinen. Tämä ahdisteli häntä kysymyksillä korvauksista, eikö ne olleetkin liian suuret, eikö moni ryhtynytkin sijaisperheeksi lähinnä taloudellisista syistä. Toimittaja heitteli ilmaan suuria summia, mitä perheet ansaitsivat lasten kustannuksella jne. Eikö lapsia otettu huostaankin aivan liian kevein perustein. Häntä alkoi hermostuttaa ja suututtaaakin, mutta hän pysytteli kuitenkin rauhallisena. Hän kertoi korvauksista, niiden pienuudesta, lasten ongelmista yms. Toimittaja yritti kaikin taoin saada häntä lankaan, sanomaan jotakin kielteistä, jota voisi käyttää. Hän oli haastattelun jälkeen kauhuissaan! Mitähän hän oli oikein sanonut, saiko siitä poimittua jotakin kielteistä. Koko tilanne tuntui kissa-hiirileikiltä ja hän tunsu olleensa hiiri, joka epätoivoisesti yritti vältellä ansaa.

Hän oli hermostunut koko seuraavan päivän ja istuessaan illalla kotona television ääreen hän pohti, uskaltaisiko hän katsoa koko ohjelmaa. Ohjelma alkoi, se oli todella kriittinen ja perhehoitoon ja sijaisvanhempiin kriittisesti suhtautuva. Haastattelu toisensa jälkeen meni ja sitten ohjelma oli oh! Hänen haastattelustaan ei ollut sanan sanaa! Hän oli niin onnellinen. Hän oli kyennyt haastattelussa väistämään ne sudenkuopat, joita toimittaja hänelle viritteli. Tämä ei ollut pystynyt väentelemään hänen sanomaansa.

Kun Iiriksen ja toimittajan välinen keskustelu kameroiden käynnistyessä muuttuu puheeksi, joka on tarkoitettu mediajulkisuuteen, myös vuorovaikutus muuttuu konfliktiseksi ja kamppailevaksi. Iiris kertoo kokemuksen paitsi hyvin yllättäväksi, myös harmittavaksi ja suututtavaksi. Kertomus valaisee osaltaan myös ns. hiljaisuuden kulttuuria: kun sosiaalityöntekijä ei puhunut tavalla, joka olisi sopinut julkiseen diskurssiin, hänen puheensa "leikattiin" siitä ulos.

Silvia Gherardin (1995, 108 ja 123-124) mukaan miehisissä ammateissa toimivien uranuurtajanaisten tarinoista löytyy usein "matkailijana miesten maailmassa" -juoni. Tarinoihin sisältyy ajatus, että tietyt toiminta-alueet on varattu miehille. Nämä alueet kerrotaan naisten tarinoissa liminaalisiksi tiloiksi,

joissa entiset käyttäytymisnormit eivät päde, mutta joissa toisaalta on mahdollista omaksua uusia rooleja. Sosiaalialan sukupuolistuneessa työnjaossa julkisten tekstien tuottaminen ja julkiset puhujapositionit, esimerkiksi erilaiset hallinnolliset ja akateemiset tehtävät, ovat perinteisesti olleet miesten toiminta-aluetta (ks. esim. Satka 1995). Naisille astuminen julkisiin tiloihin ja puhujapositioneihin voi merkitä entistä laajempaa ammatillista liikkumatilaa. Toisaalta julkisiin tiloihin astumiseen ja julkisten puhujapositionien ottamiseen liittyy naisten näkökulmasta odottamattomia ja myös ikäviä piirteitä.

Naisten paikat sosiaalityön diskurssien sukupuolistavissa rakenteissa

Sosiaalityöntekijänaisten muistot erilaisista työelämän episodeista osoittivat sukupuolistavien rutiinien, eli itsestään selviksi muuttuneiden ja vakiintuneiden sukupuolieroa tuottavien järjestysten leimaavan sosiaalityön ammatillisia diskursseja. Sosiaalialan ammatilliset diskurssit näyttävät uusintavan useita erilaisia naisia toiseuttavia erotteluja. Nämä erottelut halkovat ammattilaisten subjektiviteettia esimerkiksi rationaaliseen ja emotionaaliseen sekä ammatilliseen ja henkilökohtaiseen osaan, joista jälkimmäiset osat on pidettävä piilossa toimittaessa ammattilaispositiossa. Paitsi subjekteja, erottelut sijoittavat myös subjektien tietoa ja toimintaa toisilleen vastakkaisiin eriarvoisiin kategorioihin. Lisäksi erottelut tuottavat hierarkkista eroa ammattilaisten ja asiakkaiden välille.

Erottelujen lisäksi ammatillisia diskursseja - tai Vilma Hännisen (1999) käsitettä soveltaen ammatillista tarinavarantoa - näyttää luonnehtivan myös sukupuolineutraali retoriikka, josta kertoo muun muassa se, että seitsemässä yhdeksästä analysoidusta kertomuksesta kertojan omaa sukupuolta ei voi paikantaa tekstistä, siihen ei viitata, eikä sitä esitetä tulkintavaihtoehtona muis-toepisodien tapahtumille. Käsitteet, joilla itseen viitataan, kuten esimerkiksi ”sosiaalityöntekijä”, eivät paljasta sukupuolta. Myös kollegoihin, työtovereihin ja muihin ammattilaisiin viitataan sukupuolineutraaleiden ammattinimikkeiden avulla. Sukupuolen lisäksi myös muut ammattilaisten subjektiiviset ominaisuudet, kuten ikä, jäävät piiloon kertomuksissa. Silloin kun sukupuoli mainitaan kertomuksissa tai esitetään tapahtumien selittäjänä, se johtuu pikemminkin kirjoittamisen kontekstina toimineesta muisteluryhmästä ja siitä, että sukupuolen merkitys mainittiin kyseisten kirjoitustehtävien otsikossa kuin ammatillisessa tarinavarannossa tarjolla olevista mallitarinoista. Sukupuolen (ja iän) piiloutuminen kertomusten rakenteissa heijastaa professionalististen diskurssien sitoutumista moderneihin universalistisiin ihanteisiin. (ks. esim. Parton 1996, 13.)

Vaikka sosiaalityöntekijänaisten kertomukset oli kirjoitettu ammattilaispositioissa toimivien yksilöiden sukupuolta häivyttäen, sukupuoli löytyi kuitenkin kertomuksista erilaisina sukupuolieroa tuottavina ja yksilöiden toimintaa määrittävinä diskursiivisina erotteluina, kuten ammatillinen/henkilökohtainen, rationaalinen/emotionaalinen, teoriatieto/kokemustieto sekä julkinen/yksityinen. Sosiaalityöntekijänaisten itselleen tuottamia subjektipositiota luonnehti edellä mainittuihin erotteluihin liittyvä

ambivalenssi. Edellä mainitut vastakohtaparit kietoutuvat muistoissa yhteen muodostaen sellaisia toisilleen vastakkaisten arvojen jatkumojä, joissa esimerkiksi rationaalinen, teoritieto ja julkinen määrittäivät tavoiteltaviksi ja ammatillisiksi toiminnan tyyleiksi ja alueiksi jälkimmäisten eli emotionaalisen, kokemustiedon ja yksityisen määrittäessä vähemmän ammatillisiksi, piilossa pidettäviksi tai näkymättömiksi toiminnan tai tiedon tyyleiksi ja alueiksi.

Linda L. Putnamin ja Dennis K. Mumbyn (1993, 39-40) mukaan dualistisuus ja rationaalisuus-myytti jäsentävät keskeisesti organisaatioiden työntekijöiltä edellyttämää tunnettyötä. Organisaatioiden kielenkäytössä dualismi näkyy spatiaalisina metaforina, joissa tietyt kokemukset sijoitetaan ylös ja eteen, toiset alas ja taakse. Läntisissä kulttuureissa rationaalisuus sijoitetaan spatiaalisesti ylös ja emotionaalinen alas. Rationalistisiin ihanteisiin sitoutuneissa organisaatioissa emootiot tuotetaan arvottomina ja niitä marginalisoidaan rationaalisuuden ollessa tavoiteltu ihanne. Tiettyjen, ei-rationaaliseksi määrittävien tyylien, arvojen ja kokemusten marginalisaatio ja sijoittaminen 'taakse' luonnehti myös analysoituja muistoja. Esimerkiksi Elisan muistossa emootiot piilotettiin asiakkailta. Rationaalisuutta ihannoivat ja emootioita marginalisoivat ammatilliset ihanteet edellyttävät sosiaalityöntekijöiltä omien tunteiden piilottamista ikään kuin itsellä ammatillisena ei olisi spontaaneja tunteita. Rationaalisuuden ja emotionaalisuuden erottelu tuottaa sosiaalityöntekijöinä toimiville yksilöille dualistista tietoisuutta ja pakottaa käyttämään suuren määrän energiaa 'väärin' emootioiden piilottamiseen. Lisäksi se luo hierarkkista eroa asiakkaiden ja ammattilaisten välille. Asiakkaat määrittävät byrokraattisissa instituutioissa tunnevaltaisiksi ja epärationaaliseksi vastakohtana tunteitaan rationaalisesti kontrolloiville ammatillisille (ks. esim. Ferguson 1984).

Muistojen eräänä teemana oli henkilökohtaisen elämän alueelta peräisin olevan tiedon käyttäminen asiakastyön resurssina. Tällä tiedolla ei kuitenkaan ole sijaa professionalistisissa diskursseissa, mistä seuraa, että osa sosiaalityöntekijänäisten tekemästä työstä jää näkymättömiin ammatillisissa diskursseissa. Nojautuminen asiakastyössä myös henkilökohtaisen alueelta peräisin olevaan ei-ammattilliseen tietoon selittää ainakin osittain pulmia, jotka liittyvät kokemustiedon politisoimiseen osaksi ammatillista tietoperustaa. Kokemustiedon hyväksytyksi tuleminen ammatillisena tietona edellyttäisi esimerkiksi sen professionalistisen normin kyseenalaistamista, jonka mukaan ammatillisen on objektiivisuuden ja neutraalisuuden nimissä jätettävä kaikki henkilökohtaisen elämän alueelle kuuluva ammatillisen elämän ulkopuolelle.

Ritan kertomuksessa teoritiedon ja kokemustiedon välinen hierarkia asetui toisin päin kuin alan julkikeskusteluissa. Vaikka sosiaalityön julkikeskustelut korostavat rationaalista, teoreettista ja tieteellistä tietoa, näytti kokemustieto alan työyhteisössä olevan ensisijainen ja vallitseva tiedonlaji. Tiedonlajien vastakkainasettelu asetti myös työntekijänaisen valintatilanteeseen, jossa vaihtoehtoina näyttivät olevan kokemustieto ja työyhteisön hyväksyntä tai teoritieto ja marginalisoituminen omassa työyhteisössä. Tulkintani mukaan kyseisen paikallisen työyhteisön torjuva asenne teoritietoa kohtaan on strategia, jolla käytännön työtä tekevä yhteisö pyrkii suojautumaan teoritiedon kokemustietoa marginalisoivilta vaikutuksilta omalla alueellaan. Siten teoritieto ja kokemustieto näyttävät muistoissa olevan paitsi sukupuolistuneita, myös tilallistuneita tiedonlajeja. Stephen Finemanin (1993, 21) mukaan normaalisti piilossa olevien

tunteiden sosiaalinen jakaminen muodostaa alakulttuurin, johon sen jäsenet voivat emotionaalisesti liittyä. Julkiselta suojatuissa, 'näyttämön takaisissa' tiloissa vallitsevat julkisesta poikkeavat tunnesäännöt. Ritan kertomus työyhteisöstä muistutti tällaista 'näyttämön takaista tilaa'. Kun sosiaalityön julkiset diskurssit edellyttävät ja ihannoivat teoriatietoon nojautumista, näytti työyhteisö alakulttuurilta, jossa julkisesti ihanteeksi nostettuun tiedonlajiin oli hyväksyttävää suhtautua torjuvasti.

Muistoissa nousivat esiin myös professioiden kilpailun ja sulkemisen prosesseissa muotoutuneet sosiaalityön ammatillista toiminta-alueita koskevat rajaukset. Esimerkiksi asiakastyöhön kuuluva terapeuttiluonteinen työ, joka on joidenkin muiden professioiden ammatillisuudessa keskeinen, määrittyy muistojen perusteella sosiaalityöntekijänaisten tekemänä pikemminkin henkilökohtaiseksi tai naisiseksi kuin ammatilliseksi toiminnaksi. Tämä johtuu siitä, että terapeutin, asiakasta empaattisesti kuuntelevan työn asema sosiaalityön ammatillisuuden legitimiinä alueena on epäselvä. Kun sosiaalityön ammattikunta on naisinen, tuottavat ammattikuntien väliset rajaukset terapeuttiluonteista työtä sosiaalityössä pikemminkin naiseuteen luonnostaan kuuluvana kuin ammatillisena empatiatyönä. Henkilökohtaiseksi tai naisiseksi määrittyvän työn tekeminen ammattilaispositiossa on kuitenkin ongelmallista siksi, että ammatilliset diskurssit eivät tunnista naisista toimintaa, jolloin osa sosiaalityöntekijänaisten tekemästä työstä jää näkymättömäksi työkse.

Tavoitellessaan professionaalista asemaa naisvaltainen ja myös kulttuurisesti feminiiniseksi määrittyvä sosiaalityön ammattikunta tavoittelee samalla tulkintani mukaan kulttuurisesti maskuliinista, professionaalista valtapositiota. Pyrkimys professionaaliseen asemaan tuli näkyviin erityisen vahvasti sairaaloihin sijoittuvissa muistoissa, joissa sosiaalityöntekijöiden tavoittelivat paikkaa lääkäreihin rinnastettavina autonomisen ammatillisen position haltijoina. Pyrkimystä sosiaalityöntekijän position uudelleen määrittelyyn vastustettiin kuitenkin sekä epävirallisella että institutionaalisella tasolla.

Edellä kerrottujen erottelujen lisäksi sukupuolta tuotetaan julkisen ja yksityisen erottelun avulla. Kertomuksissa esimerkiksi ammatilliset seminaarit ja mediajulkisuus tuotettiin julkisina tiloina liittämällä niihin sellaisia ominaisuuksia kuin sisäänpääsyn kontrolloiminen, institutionaalisille suhteille perustuva vuorovaikutus, kamppailu valta-asemista ja konfliktinen retoriikka. Lisäksi sosiaalityöntekijänaiset kertoivat julkiset tilat itselleen vieraina tiloina, joiden vuorovaikutusta säätelevät normit yllättivät ja myös suututtivat heitä. Tulkitani mukaan kertomukset julkisten puhujapositionien ottamisesta olivatkin kertomuksia siirtymisistä kulttuurisen rajan yli maskuliinisiksi määrittyville vallan ja kilpailun areenoille.

Muistojen sukupuolineutraalia retoriikkaa selittää se, että ammatillinen subjekti tuotetaan professionaalisissa diskursseissa abstraktina ja ruumiittomana toimijana, eli modernina universaalisubjektina. Joidenkin muistoissa kerrottujen toimintatapojen heikkoa ammatillista statusta puolestaan selittää ammatillisuuden määrittely julkiseen toimintaan liitettyjen ihanteiden avulla. Koska esimerkiksi jotkin sosiaalityöntekijöiden kokemustiedon elementit, kuten henkilökohtaisiin elämäkokemuksiin perustuva tieto ja emotiot assosioituvat kulttuurisesti yksityiseen, ne määrittyvät myös ei-ammattillisiksi. Muistojen perusteella näyttääkin siltä, että sosiaalityöntekijäisyys on kulttuurisena konstruktiona

perustavalla tavalla sidoksissa professionaalisia diskursseja laajempiin sukupuolistaviin ajattelutapoihin, kuten esimerkiksi käsitykseen kansalaisuudesta julkisen alueelle sijoittuvana universaalina toimintana. (ks. esim. Ruth Lister 1997.) Professionaalisten ihanteiden ja normien kytkeytymisestä kansalaisuuden ihanteisiin kertoo esimerkiksi se, että kansalaisen tavoin myös ammattilainen käsitetään julkiseksi ja näennäisen sukupuolineutraaliksi positioksi, joka kuitenkin edellyttää irrottautumista yksityiselämään kuuluviksi ja feminiinisiksi määrittelyistä tavoista tietää ja toimia. Tästä syystä sosiaalityötä tekevät naiset joutuvat kertomaan itsestään kyseisiin ihanteisiin sopivina toimijoina, vaikka he 'kulissien takana', esimerkiksi asiakastyössä toimiessaan murtavat niitä. Jos professionaaliset diskurssit ajattelee tiloiksi, jossa subjektit tulevat tuote-
tuiksi, näyttävät ne muodostavan sellaisia tiloja, joihin kaikki sosiaalityöntekijänaisten toiminta ei mahdu ja jossa toimiakseen naisten on piilotettava toimintatapojaan ja marginalisoitava osia itsestään.

Vaikka diskursiivisten rakenteiden muuttaminen on hidasta, on mielestäni tärkeää pohtia sitä, millaista olisi naisystävällinen tai jopa työntekijöiden sukupuolta tietoisesti näkyväksi tekevä nais erityinen ammatillisuus sosiaalityössä? Mitä seuraisi siitä, että toimijoiden sukupuoli otettaisiin huomioon nykyistä perusteellisemmin esimerkiksi kaikessa sosiaalityötä koskevassa teoreettisessa keskustelussa? Miten ammattilaisen ja asiakkaan suhteet muuttuisivat jos emotionaalisuutta ei enää varattaisi vain asiakkaille ja rationaalisuutta vain ammatillisille kuuluvaksi tyyliksi? Miten alan tietoperusta muuttuisi jos työntekijöiden henkilökohtaisissa naispositioissaan ja emotionaalisissa vuorovaikutussuhteissa rakentama tieto saisi ammatillisen tiedon statuksen? Entä miten käsitys sosiaalityöntekijöistä yhteiskunnallisina vaikuttajina muuttuisi, jos julkisten areenoiden ulkopuolelle jäävä paikallinen ja yksilökohtainen toiminta saisi yhteiskunnallisesti vaikuttavan, poliittisen toiminnan statuksen?

Vaikka sosiaalityön ammatillisiin diskursseihin on rakentunut useita marginalisoivia erotteluja, joiden juuret ovat professionaalista sosiaalityötä laajemmissa ja vanhemmissa ajatteluperinteissä, ei marginalisoviin erotteluihin tarvitse alistua. Naisia toiseuttavia ajattelutapoja on mahdollista purkaa esimerkiksi nais erityisellä otteella tehtävän tutkimuksen avulla. Käytännön työntekijät voivat ryhtyä etsimään ja kokeilemaan edellä kuvatuista universalistisista normeista irrottautuvia ammatillisia toimintamuotoja ja tiedon tuottamisen tapoja. Erotteluja on mahdollista tehdä näkyväksi ja purkaa yksinkertaisin ja pienimuotoisinkin keinoin, kuten muisteluryhmän tai vastaavien "mikro-poliittisten" toimintatapojen avulla. Yksittäisten työntekijöiden ja paikallisten käytäntöjen tasolla tapahtuvat muutokset voivat lopulta johtaa muutoksiin myös hallitsevien diskurssien ja institutionaalisten käytäntöjen tasolla.

KIRJALLISUUS

- Butler, Judith (1997) *The Psychic Life of Power*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Code, Lorraine (1995) *Rhetorical Spaces. Essays on Gendered Locations*. London and New York: Routledge.
- Connerton, Paul (1989) *How societies remember*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crawford, June, Kippax, Susan, Onyx, Jenny, Gault, Una, Benton, Paula (1992) *Emotion and Gender. Constructing meaning from memory*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications.
- Eräsaari, Leena (1991) Yksilöllistävä sosiaalityö. Historian tarkastelua. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia A 7.
- Eräsaari, Leena (1990) *Nilkin naamio*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Ferguson, Kathy E. (1984) *The Feminist Case Against Bureaucracy*. Philadelphia: Temple University Press.
- Fineman Stephen (1993) Introduction. Teoksessa Stephen Fineman (toim.) *Emotion in Organizations*. Lontoo, New Delhi, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Forsberg, Hannele, Kuronen, Marjo & Ritala-Koskinen, Aino (1992) Feministinen sosiaalityö – kysymyksiä ja uusia kysymyksiä. *Janus* 4, 367-372.
- Forsberg, Hannele (1996) Mikä on tietoa lastensuojelussa? Nonverbaalisen tunnetiedon verbalisointiharjoitus. *Janus* 4 (4), 381-394.
- Gherardi, Silvia (1995) *Gender, Symbolism and Organizational Cultures*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Haug, Frigga (1987) (toim.) *Female Sexualization. The Collective Work of Memory*. Lontoo: Virago.
- Heinämaa, Sara & Reuter, Martina (1996) Naisten tunneherkkyydestä: Filosofinen keskustelu tunteiden järjellisyydestä. Teoksessa Ilkka Niiniluoto & Juha Räikkä (toim.) *Tunteet*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Hänninen, Vilma (1999): *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 696.
- Ilmonen, Kaj (1999) Työelämä ja tunteet. Teoksessa Sari Näre (toim.) *Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja Sääteilyä*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Julkunen, Raija (1995) Feministiseen analyysiin. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen ja Harriet Silius (toim.) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino.
- Keränen, Marja (1995) Yksityisen ja julkisen muuttuvat rajat. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen ja Harriet Silius (toim.) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino.
- Korte, Riitta (1989) Sosiaalityöntekijä työnsä jäsentäjänä. *Sosiaaliviesti* 1.
- Kinnunen, Merja & Korvajärvi Päivi (toim.) (1996) *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Tampere: Vastapaino.
- Lehto, Juhani (1991) Juoppojen professionaalinen auttaminen. Tutkimus lääkäreiden, sosiaalityöntekijöiden ja poliisien juoppouteen kohdistamasta työstä ja siihen kohdistuvien professionaalisuusodotusten vaikutuksista. Tutkimuksia 1. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.

- Lister, Ruth (1997) *Citizenship. Feminist Perspectives*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire RG21 6XS, Lontoo: MacMillan Press Ltd.
- Metteri, Anna (1996) Arjen tieto ja sosiaalityö terveydenhuollon moniammatillisessa työryhmässä – tietojen yhteensovitus. Teoksessa Anna Metteri (toim.) *Moniammatillinen sosiaalityö. Sosiaalityön vuosikirja 1996*. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto r.y. ja Edita.
- Mutka, Ulla (1998) *Sosiaalityön neljäs käänne*. Jyväskylä: SoPhi.
- Parton, Nigel (1996) *Social Theory, Social Change and Social Work*. Lontoo, New York: Routledge.
- Pease, Bob & Fook, Jan (toim.) (1999) *Transforming Social Work Practise. Post-modern Critical Perspectives*. Lontoo, New York: Routledge.
- Putnam, Linda L. & Mumby, Dennis K. (1993) *Organizations, Emotion and the Myth of Rationality*. Teoksessa Stephen Fineman (toim.) *Emotion in Organizations*. Lontoo, New Delhi, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Pösö, Tarja (1985) Minäkö itse? Nainen sosiaalihuollon asiakkaana. *Sosiaaliviesti* 2.
- Rostila, Ilmari (1997) *Keskustelu sosiaaliluukulla*. Acta Universitatis Tamperensis 547.
- Satka, Mirja (1988) Origins of task division by gender. Why do men decide and women deliver personal services in Finnish Social Welfare? *Hallinnon tutkimus* 7(1988):4.
- Satka, Mirja (1990) *Klass och kön som hörnstenar för en förklaring av socialarbetets utveckling*. Teoksessa *Forskning oc socialt arbete*. Institutionen för social politik, Tammerfors universitet.
- Satka, Mirja (1995) *Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work*. Jyväskylä: SoPhi.
- Satka, Mirja (1997) Miksi sosiaalityön naisenemmistö oli ongelma sosiaalihuollon päättäjille? Teoksessa Saarenmaa Pekka, Gartman Maija, Hakkarainen Pirkko ym. (toim.) "Valitse sosiaalihuolto elämäntehtäväksesi", Tampereen sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisu, C-sarja, n:o 9.
- Witz, Anne (1990) Patriarchy and Professions: the Gendered Politics of Occupational Closure. *Sociology* 24 (4), 675-690.

II

SOSIAALITYÖNTEKIJÄNAISET MASKULIINISISSA JULKISUUKSISSA - SUKUPUOLINÄKÖKULMIA “HILJAISUUDEN KULTTUURIIN”

Julkisuusartikkeli

Päivi Petrelius 2003

Janus sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 11 (1), 4-22.

Julkaistaan uudelleen Janus-lehden toimituskunnan luvalla.

SOSIAALITYÖNTEKIJÄNAISET MASKULIINISISSA JULKISUUKSISSA - SUKUPUOLINÄKÖKULMIA “HILJAISUUDEN KULTTUURIIN”

Yhteiskunnallinen ja kulttuurinen jako maskuliiniseksi määrittyvään julkiseen ja feminiiniseksi määrittyvään yksityiseen on useiden naistutkijoiden mukaan keskeinen naisten ja miesten toimijuutta tuottava ja toisistaan erotteleva sosiaalinen järjestys. (Eräsaari, Julkunen, Silius ja ym. 1995; Elhstain 1981; Pateman 1989; Lister 1997; Voet 1998; Prokhovnik 1998; Yuval-Davis & Werner 1999.) Vaikka julkisen ja yksityisen erottelu ei enää, kuten joissakin aikaisemmissa historian vaiheissa¹ sijoita naisia yksityisen piiriin, on naisten asettuminen näkyville paikoille julkisissa instituutioissa (tiede, talouselämä, politiikka, oikeuslaitos, uskonto) edelleen miehiä harvinaisempaa.

Sukupuolta näkyväksi tekevään tutkimukseen sisältyy vaara tuottaa niitä sukupuolittuneita rakenteita ja ajattelutapoja, joita asetetaan tarkastelemaan. Tästä tietoisena asetun kuitenkin tutkimaan sosiaalityöntekijöiden suhdetta julkiseen toimintaan sukupuolinäkökulmasta. Lähden liikkeelle ajatuksesta, että julkisen ja yksityisen erottelu on tuottanut ja tuottaa edelleen naisille ja miehille - vaikkakaan ei kategorisesti - erilaista suhdetta siihen, mikä kulloinkin määrittyy julkiseksi toiminnaksi. Vaikka en oleta naiseutta perustaksi, joka tuottaa kaikille haastattelimilleni sosiaalityöntekijöille samanlaista suhdetta julkiseen toimintaan, oletan kuitenkin löytäväni heidän kokemuksistaan joitakin sellaisia samankaltaisuuksia, joita tuottavat samantapaiset sijainnit yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa sukupuolijärjestyksissä. En hyväksy dikotomioita, jotka jakavat yksilöt olemuksellisten erojensa perusteella erilaisiin, toisilleen vastakkaisiin kategorioihin, kuten naisiin ja miehiin. Otan sen sijaan lähtökohdaksi ajatuksen yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa käytännöissä rakentuvista sukupuolieroista pyrkiessäni tekemään näkyväksi ja purkamaan sukupuoleen perustuvia hierarkioita.

¹ Vielä 1800-luvulla naimisissa oleva nainen ei ollut olemassa yksilönä, vaan eli aviomiehensä alaisuudessa, jolla oli kansalaisyhteiskunta (ks. esim. Lister 1997,67).

Sosiaalityö julkisen ja yksityisen rajalle sijoittuvana työnä

Keräsen (1995, 31) mukaan julkisen käsite sidotaan usein valtioon ja sen vastakohtaksi määrittävällä yksityisellä viitataan kansalaisyhteiskuntaan, joka sekin jakautuu enemmän ja vähemmän yksityisiin alueisiin kuten markkinoihin ja työelämään ja niitäkin yksityisempään henkilökohtaiseen kuten yksilölliseen ja perheeseen. Sosiaalityöntekijät sijoittuvat näin määritellyn julkisen ja yksityisen kannalta mielenkiintoisille raja-alueille. Sosiaalityöntekijöiden työssä valtiollinen/poliittinen (sosiaaliturvajärjestelmä, lainsäädäntö, institutionaaliset käytännöt) ja asiakkaiden arkielämä eli yksityinen/henkilökohtainen kohtaavat. Partonin mukaan sosiaalityö alkoi kehittyä 1800-luvun puolivälissä hybridiksi tiettyyn tilaan, 'sosiaaliseen', joka sijaitsee julkisen ja yksityisen välillä ja jonka synnyttivät uudet suhteet lainsäädännön, hallinnon, lääketieteen, koulun ja perheen välillä. Sosiaalityö näyttäytyi ratkaisuna liberaalin valtion edessä oleviin ongelmiin, kuten siihen, miten valtio voisi yhtäältä turvata heikkojen ja haavoittuvien perheenjäsenten kehityksen ja toisaalta vahvistaa perhettä 'luonnollisena' hoivaamisen paikkana olemalla puuttumatta *kaikkien* perheiden elämään (Parton 1996, 6). Tämän tehtävän ohella Parton toteaa sosiaalityön saaneen välittäjän roolin eräillä muillakin akseleilla: 'kunniallisten' ja 'vaarallisten' yhteiskuntaluokkien välillä sekä niiden välillä, jotka saavat äänensä kuuluviin poliittisilla areenoilla ja niiden, jotka eivät saa (Parton 1996, 6).

Sosiaalityön moniulotteinen välittäjän tehtävä yhtäältä julkisen ja yksityisen ja toisaalta eri yhteiskuntaluokkien tai marginaalin ja valtavirran välillä edellyttää sosiaalityöntekijöiltä osallistumista julkiseen keskusteluun. Satkan mukaan ammattikunta mieltää tehtäväkseen eräänlaisen tulkin roolin: sosiaalityön tehtävänä on nimetä ja kääntää esiin nousevia sosiaalisia ongelmia professionaaliin diskursseihin sopiviksi, niiden kielelle (Satka 1995, 1). Ammattikunnan suhde julkiseen keskusteluun on kuitenkin sosiaalityötä koskevissa keskusteluissa nähty ongelmallisena. Esimerkiksi brittiläistä sosiaalityötä koskevaa lehtikirjoittelua analysoineet Franklin ja Parton (1991; ks. myös Aldridge 1999) kuvaavat kirjoittelun olleen hyvin leimaavaa ja siten sosiaalityöntekijöitä vaientavaa. Heidän mukaansa sosiaalityöntekijöistä on tullut brittiläisessä lehdistössä ja televisiossa metafora tai symboli koko julkiselle sektorille siten että sosiaalityö personoi sitä 'pahaa', joka poliittisen oikeiston näkökulmasta on siihen sisäänrakennettuna (mt., 8) Sosiaalityöntekijöitä leimaavan lehtikirjoittelun² seurauksena brittiläinen sosiaalityöntekijäkunta on omaksunut julkisuusstrategiakseen, suomalaisten sosiaalityöntekijöiden tavoin (ks. Mutka 1998, 123-127), matalan profiilin suhteessa julkisuuteen, siis eräänlaisen hiljaisuuden kulttuurin.

Asetun tarkastelemaan sosiaalityöntekijöiden suhdetta työelämässä rakentuviin erilaisiin julkisuuksiin käyttämällä aineistona sosiaalityöntekijöiden kuvauksia ja muistoja työelämän julkisista vuorovaikutustilanteista ja omasta toi-

² Franklinin mukaan sosiaalityöntekijöitä on kuvattu brittiläisissä päivä- ja iltapäivälehdissä muun muassa epäpäteviksi töppäilijöiksi, välinpitämättömiksi, satunnaisesti ja epäjohdonmukaisesti toimiviksi epäintellektuaalisiksi hahmoiksi. Näitä suomalaisessakin keskustelussa esiintyviä teemoja rankempia syytöksiä ovat lehtijutut, joissa sosiaalityöntekijöiden on esimerkiksi väitetty käyttäneen hyväksi huostaan ottamiin lapsia tai pahoinpidelleen asiakkaitaan (Franklin 1999, 2).

minnastaan niissä. Ymmärrän muistoissa rakentuvat julkisuudet, siis tietyt työelämän sosiaaliset näyttämöt eräänlaisiksi retorisisiksi tai diskursiiviksi tiloiksi (ks. Code 1995), joissa sosiaalityöntekijöitä määritellään tiedon ja/tai moraalisien toiminnan subjekteina ja jossa heidän uskottavuuttaan ja pätevyyttään arvioidaan. Sovellan sosiaalityötä määrittelevien julkisuuksien paikantamiseen Keräsen (1996, 44) ajatusta, jonka mukaan julkiseksi tai yksityiseksi nimeäminen on sekä ajallisesti että paikallisesti vaihtelevaa ja kontekstuaalista, mutta sisältää samalla aina sosiaalista arvottamista ja yksilöiden sosiaalisen aseman tuottamista. Julkisella ei ole omissa aineistoissanikaan yhtä ja vakiintunutta sisältöä. Käsitellyt muistot ja muu haastattelukerronta ovat yksilöllisiä kuvauksia työelämästä ja niissä tuotetaan julkisina hyvin monenlaisia sosiaalisia näyttämöitä ja niille sijoitettavaa toimintaa. Koska kuvaukset ja muistot koskevat vuorovaikutustilanteita, käytän julkisuuden kriteerinä tilannekuvauksiin liittyvää vuorovaikutuksen retorisuutta vs. henkilökohtaisuutta. Kun tilanteet kuvataan intii-meiksi, pientä joukkoa koskeviksi ja henkilökohtaiselle, spontaanille vuorovaikutukselle perustuviksi, olen määritellyt niiden assosioituvan yksityiseen. Kun tilanteisiin liittyy ajatus laajemmista yleisöistä, retorisesta puheesta ja institutionaalisten roolien ohjaamasta vuorovaikutuksesta, olen määritellyt tilanteiden assosioituvan julkisuuteen.

Aineistona haastattelupuhe

Haastattelut, josta käsitellyt aineisto-otteet on poimittu, muotoutuivat kirjoitetuani Sosiaalityöntekijä -lehteen 3/1999 jutun, jonka otsikkona oli ”Haastateltavat haussa? Millaista on naisten puhe sosiaalityöstä?”. Haastattelujen tavoitteena oli kerätä ensisijaisesti episodimaisia muistoja, joissa käsiteltäisiin sosiaalityöntekijänäisten kokemuksia puhujapositioiden ottamisesta erilaisissa työelämän puhetilanteissa. Eräänä käsiteltävänä teemana oli naisten suhde oman alansa julkiseen puheeseen ja tiedontuotantoon.

Omaehtoisten, elettyyn elämään perustuvien, tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoittuvien episodimaisten muistojen keräämistä aineistoksi motivoi tutustuminen Haugin ja kumppaneiden (1987) kehittämään muistelutyön menetelmään, jossa yksilöllisiksi miellettyjä kokemuksia tarkastellaan sosiaalisesti rakentuneina. Muistelutyössä pyritään kollektiivisen muistelun ja muistojen kriittisen analyysin avulla tekemään näkyväksi sitä, miten yksilöt itsekin uusintavat omalla toiminnallaan vallitsevia rakenteita. Haastatteluja tehdessäni olin kiinnostunut erityisesti sellaisista muistoista, jotka sisältäisivät kuvauksia tietystä todellisista tapahtumaketjuista sekä kuvauksia kertojien ajatuksista ja tunteista suhteessa tapahtumiin. Muistoja keräämällä ja tarkastelemalla halusin tehdä näkyväksi sitä, millaisina sosiaalisina näyttämöinä sosiaalityöntekijänaiset tuottavat erilaisia työelämän julkisia vuorovaikutustilanteita ja miten he itse asettuvat niille toimijoiksi.

Lehtijutun perusteella minuun otti yhteyttä yhdeksän sosiaalityöntekijää. Seitsemän yhteydenottoa johti haastattelun tekemiseen. Haastateltavien ikä vaihteli neljästäkymmenestä kuuteenkymmeneen. Haastattelut etenivät väljästi strukturoituina teemahaastatteluina. Kävin kaikkien kanssa läpi haastattelu-

rungon kysymykset, mutta pyrkimys muistojen keräämiseen toi haastatteluihin paljon vaihtelua. Haastattelun teema viritti eri haastateltavissa hyvin erilaisia muistoja ja haastateltavien vapaa kerronta ohjasi merkittävästi haastattelujen kulkua.³ Kaikki haastattelupuhe ei myöskään koske yksinomaan julkista toimintaa tai puhetilanteita. Niinpä olen aluksi etsinyt hieman yli satasivuisesta haastatteluaineistosta episodimaiset, tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoittuvat muistot sekä sellaiset kuvaukset työelämästä, joissa haastateltavat käsittelevät joko yleisemmin julkisia puhetilanteita tai omaa suhdettaan julkiseen esiintymiseen tai puhumiseen.

Ryhmittelin julkisia tilanteita käsittelevät muistot ja kuvaukset neljään luokkaan sen mukaan käsittelevätkö ne ammatilliseen, akateemiseen, paikallispoliittiseen vai mediajulkiseen keskusteluun liittyviä vuorovaikutustilanteita. Ammatillisista, siis ammattikunnan tai kollegoiden piirissä käytyihin keskusteluihin ja kokoontumisiin liittyvistä julkisista puhetilanteista kertovia episodimaisia muistoja tai muulla tavoin niitä kuvaavia temaattisia kokonaisuuksia oli seitsemässä haastattelussa eniten, noin puolet kaikkiaan noin kuudestakymmenestä nimeämästäni kokonaisuudesta. Paikallispoliittisten keskustelufoorumien kuvauksia, joissa käsiteltiin erilaisia kohtaamisia pääasiassa kuntatason muiden virkamiesten tai poliittisten päättäjien kanssa oli toiseksi eniten, runsas neljäsnes. Mediajulkisuudesta kertovia muistoja tai kokonaisuuksia oli vajaa neljäsnes. Akateemiseksi nimesin ne kolme kokonaisuutta, joissa sosiaalityöntekijänaiset kertoivat kohtaamisistaan tutkijoiden tai muun yliopistoväen kanssa. Käsitellen ensin ammatillisiin ja akateemisiin vuorovaikutustilanteisiin liittyviä, sitten paikallispoliittisiin ja mediajulkisiin kohtaamisiin ja keskusteluihin liittyviä muistoja ja kuvauksia ja lopuksi sitä, miten sosiaalityöntekijät puhuivat sosiaalityöhön liitetystä hiljaisuuden kulttuurista.

Ammatilliset puhetilanteet yksityisen ja julkisen jatkumolla

Ammatillisiksi (ei siis pelkästään julkisiksi) tunnistamani puhetilanteet vaihtelivat omalle työpaikalle sijoittuvista muutaman työntekijän välisistä epävirallisista kohtaamisista moniammatillisiin tapaamisiin ja ammattikuntaa laajemmin kokoaviin kokouksiin ja konferensseihin.⁴ Vähiten julkisina aineistossa tuotettiin kohtaamisia omalla työpaikalla lähimpien kollegojen kanssa. Näissä tilanteissa vuorovaikutuksen kuvattiin olleen spontaania ja melko voimakkaitakin tunteenilmaisujakin sallivaa:

Se on kyllä aika graaviakin joskus, siis hyvinkin graavia. Se on jopa semmosta kielenkäyttöä että mä en viitsis omassa kodissa käyttää, enkä käytä....että kun mä py-sähdyn ajattelemaan sitä kielenkäyttöä ja ammattislangia taikka jotain niin...kai siinä niinku puhutaan ulos sitä omaa pahaa oloa. (Eija)

³ Olen käsitellyt yhtä haastatteluista toisaalla omana tapauksenaan. Tarkastelimme yhteistoiminnallisesti haastateltavani Anja Auvisen kanssa hänen työuraansa liittyviä muistoja otsikolla *Sosiaalityöntekijän muistot sukupuolen jäsentäminä subjektivoitumistarinoina*. (Petrelius & Auvinen 2003)

⁴ Keskityn jatkossa pelkästään julkisiksi määrittymiin tilanteisiin, mutta esittelen aluksi myös eräitä vähemmän julkisia ammatillisia puhetilanteita havainnollistaakseni julkisina ja yksityisinä tuotettujen tilanteiden eroja.

Myös sosiaalityötä koskevan, kollegojen kesken käydyn 'kehittämispuheen' kuvattiin olevan luontevaa ja spontaania:

Upeita visioiteja siitä, et mitä kaikki vois olla, et tossa (sosiaalityöntekijöiden) paikallisyhdistyksessä aika paljon visioitiin ja keskusteltiin. (Hanna)

(Viimeisimmässä työyhteisössä) käytiin ihan spontaanisti ihan tämmösiä syvällisesti ammatillisiakin keskusteluja kaikkien näitten hörhötysten, näiden yksityiselämän sun muiden hörhötysten rinnalla... Ja samoin näissä tiimin (viikottaisissa ryhmissä) oli paljon semmosta hyvin vakavaa pohdintaa ammatillisista kysymyksistä. (Riitta)

Astetta julkisempiin, oman työpaikan ulkopuolelle sijoittuviin puhetilanteisiin kerrottiin liittyvän myös astetta enemmän itsekontrollia:

Jos ajatellaan jotain tämmöstä ammattiporukkaa, vaikkapa nyt sosiaalitoimistojen väkeä, tai yhtä hyvin jotakin päihdehuollon väkeä tai poliiseja...jos tietää suurin piirtein tai uskoo tietävänsä, että he ajattelee niin kovin eri tavoin, niin mä en ilkee sano, en uskalla jäädä semmoseksi ainokaiseksi, että mä mieluummin sit vaan vähän hymähtelen ja siirrän puheenaiheen johonkin vaarattomampaan. (Riitta)

Tilanteisiin, joissa itsestä kerrottiin laajemman yleisön eteen astuvana yksilöpuhujana, liitettiin jännittämisen ja pelon tunteita sekä epäilyksiä siitä onko itsellä riittävästi tietoa ja asiantuntemusta tai ylipäätään mitään sanottavaa:

Se mikä estää sitä julkista esiintymistä, on että ei usko sitä omaa asiaansa tärkeäks eikä oo tietoa, puuttuu ihan tietoa, tai jos on ujo ja ei osaa olla esillä...että pelkää tulevaisuutta, että joku räväyttää siellä luut kurkkuun...että tää tukkii helposti. (Livia)

Joka kerta miettii, et pelottaa...että onko mitään sanottavaa, et se on jotain semmosta ittensä likoon panemista...voi olla että meidän alalla ajatellaan, et ihminen panee itteensä enemmän likoon, enemmän on henkilönä siinä mukana ja enemmän ehkä sit puolustaa semmosia asioita, jotka ei oo julkisesti tunnettuja. (Hanna)

Seuraava Merjan muisto kuvaa yksilöpuhujaksi asettumista ammatillisesti vaativalla foorumilla sosiaalityöntekijöiden kansainvälisessä konferenssissa ja tähän liittyvää ambivalenssia:

Kesällä oli se sosiaalityöntekijöiden kansainvälinen seminaari. Se oli semmonen kokemus, että kun sinne sai itse tarjoutua, niin se oli hirveen vaikeeta. Koko syksyn mä pyöritin sitä päässäni. Tavallaan mua kiehto se, että mä kyllä halusin mennä, mut onhan se nyt hirveen vaativaa mennä. Se, että mä sain sen päätöksen tehtyä, että mä tarjoudun (alustuksen pitäjäksi), niin oli hirveen vaikeeta. Sitten kun mä sain sen tehtyä, niin siinä kevään mittaan odottelin sitä ja ajattelin, että kuinka mun oikeen käy.

Että kyllä siinä oli kauheeta sellasta pelkoo ja jännitystä koska tuntu, että se on tommonen kansainvälinen seminaari. Ja vaikka se oli tämmönen työpaja että se ei ollu mikään yleinen luentosali missä olis paljon (yleisöä), että sinänsä se ei ollu niin vaativa tilanne, mutta kuitenkin mulle kuitenkin tavallaan ihan uus...

Mut sit siinä tilanteessa, että vaikka mä olin jonkin verran jännittynyt, niin sitten mun mielestä lähti aika kivasti se puhe siinä. Että kun oli kymmenen minuuttia menny tai jonkin sopivan ajan kuluttua niin alko niinku rentoutua, että alko kotiutua siihen paikkaan, että alko oleen niinku oma itsensä ja aika luonnollinen kuitenkin. Että se suju sitten niinku ihan tyydyttävästi tai että mä olin tosi tyytyväinen, että mä olin us-

kaltanu että se oli mulle tällanen kauheen suuri sisäinen voitto itelleni, et siitä sai itsetunnon vahvistusta todella paljon.

Merjan muiston emotionaalinen lataus kertoo hänen seminaarissa puhumiseen liittämistään merkityksistä. Se kertoo hänen yhtäältä halunneen asettua julkiseksi puhujaksi samalla kun julkiseen astuminen on ollut hänelle uutta ja vaativaa siten, että tilanteeseen on liittynyt voimakasta torjunnan, arvioinnin ja arvostelun kohteeksi joutumisen pelkoa.

Merjan tapa kertoa oman alan kansainvälinen seminaari itselle pelottavana ja vieraana tilana kuvaa Merjan suhdetta puhujaposition selkeästi julkiseksi määrittävällä ammatillisella foorumilla. Hän katselee muistonsa alussa tulevaa seminaaria ja itseään alustuksen pitäjänä siten, että katse suuntautuu omalta tutulta toiminta-alueelta vieraalle toiminta-alueelle eli eräänlaisen tilallisen rajan tai kynnyksen yli. Tilallisen rajan olemassaolosta kertoo se, että seminaarialustuksen pitäminen määrittyy muiston alussa positioksi, johon itseä ei uskalla ajatella toimijaksi. Muiston lopulla raja oman ja vieraan tilan välillä kuitenkin ylittyy ja mielikuvat itsen saamasta kohtelusta julkisena toimijana muuttuvat eleyksi elämäksi. Merja kuvaa kokemustaan ”kotiutumisenä” julkiseen tilaan. Muisto päättyy helpotuksen tunteisiin kun aluksi vieraalta tuntunut areena on oman toiminnan myötä alkanut tuntua tutummalta ja kenties myöskin feminiinisemmältä – viittaahan kotiutuminen kotiin ja yksityiseen, eli alueisiin, jotka ovat perinteisesti olleet naisten osaamisen aluetta.

Sosiaalityöntekijät akateemisten julkisuuksien yleisinä

Aineistossa oli vain muutama kuvaus tai muisto sellaisista tilanteista, joissa sosiaalityöntekijät kohtasivat yliopistoväkeä. Seuraavassa muistossa sosiaalityöntekijöiden ja yliopistoväen asetelmien kuvattiin jossakin vaiheessa olleen hyvin hierarkkisia ja sosiaalityöntekijöitä vaientavia, mutta muuttuneen myöhemmin tasavertaisemmiksi:

Muistan 80-luvulta montaki sellasta tilannetta, jossa olin ammattiväen piirissä, jossa oli yliopistorukkaa mukana. Sillonhan oli vielä hyvin vahvasti tämmönen ajatus, että sosiaalityöntekijät on niin arkisia eikä ne ymmärrä näitä tieteen tekemisen hienouksia eikä oikeita käsitejärjestelmiä eikä mitään. Ja kielenkäyttö oli sillon hyvin tällasta akateemista...että kyllä minä vaikenin visusti ja kuuntelin vaan ihailen, että onpas hienoja juttuja joista ihmiset puhuu, en kyllä ymmärrä yhtään mitään. Sehän on muuttunu ihan täysin. Ei mulle nykysin tuu sellasta oloa, että kyllä käytännön työnteko on arvossaan ja sitä kuunnellaan. (Riitta)

Edellinen kuvaus viittaa kohtaamisiin sosiaalityön omia perustieteitä, sosiaalipoliittikkaa ja sosiaalityön tutkimusta edustavien yliopistoihmisten kanssa. Kuvauksessa on näkyvissä sekä sosiaalityön kivuliaaksi kuvattu professionaalitumis- ja akatemisoitumisvaihe, jolloin tiede alkoi määrittää sitä, mikä sosiaalityössä on oikeaa, mikä väärää tietoa (Mutka 1998, 131, 142) että myöhempi kehitys (ks. esim. Karvinen 2000, 24), joka on tasavertaistanut tutkijoiden ja sosiaalityöntekijöiden välisiä suhteita.

Seuraava Livian muisto käsittelee niin ikään tilannetta, jota akateeminen keskustelu hallitsee, mutta siinä on kyse toisen tieteenalan piiriin sijoittuvasta lääketieteellisestä konferenssista:

Esimerkiks nyt mä olin tuolla, hyvä esimerkki kun olin (eräässä ulkomaisessa kaupungissa hoitoalan)...konferenssissa niin sehän nyt on tämmönen foorumi jossa tehdään tiedettä ja esitellään tutkimustuloksia, ja se on musta selvä formaatti ja siellä oli miehet rohkeina, ihan selkeästi nousiin ylös ja hyvin selkeetä kritiikkiä (esitettiin) ja se toinen vastas siihen kritiikkiin ja musta se oli nautinnollista, koska ei siellä niinkun loukkaannuttu ja menty lukkoon.

Ja sit kun nää kukot oli tässä esiintyny niin sitten tuli naiset, niinkun naiset tuli sen jälkeen ja ne edusti ihan selvästi maata. Ne siirsi sen tiedon maanläheiseksi, ja ne puhu potilaista, hoidettavista. Miehet puhu tutkimustuloksista, jossa potilas on jo hävinny ja on vaan numero. Naiset siirsi sen puheen maan tasalle ja puhuivat musta potilaan suulla ja potilaan tarpeista ja mä olin aistivinani turhautuneisuutta ja kiukua siitä, että ne löi tyhjää nää kova data. Se oli musta upea seurata.

Mut naiset tuli sitten niinku kakkoskierroksella, että kun miehet oli sanonu ne tärkeimmät, ja kun ne isoimmat auktoriteetit oli argumentoineet tätä jonkun esittämää työtä ja käyneet tätä kukkoilua siinä tai se ei ollu oikeestaan kukkoilua, se oli rohkeeta ajattelua ja sen esiintuomista. Ensinnä kävi miesrivit ja sit vasta naiset ja siinä ainaki seitsemän kertaa yks nainen viittas. Ei se tullu, ei mikkiä tuotu hänelle. Ja se vaan on näin.

Livian muistossa lääketieteellinen konferenssi kerrotaan hyvin hierarkkisesti rakentuneeksi tilanteeksi. Puheoikeudet liittyvät tiiviisti lääketieteelliseen asiantuntijastatukseen ja puheoikeuksien kuvataan myös sukupuolittuneen siten, että keskusteluun ovat päässeet osallistumaan lähinnä akateemista auktoriteettia omaavat miehet. Muistosta saa vaikutelman, että naisten pääsy esiin konferenssissa vasta ”kakkoskierroksella” on muuttumaton tosiasia, joka yhtäältä on hyväksyttävä ja joka toisaalta aiheuttaa turhautumista. Joidenkin naisten kerrotaan yrittäneen päästä mukaan miesten keskusteluihin, mutta epäonnistuneen. Itsensä Livia kertoo melko itsestään selvästi ulkopuoliseksi ja vaikeneväksi tarkkailijaksi tässä tilanteessa.

Sosiaalityöntekijät altavastaajina paikallispoliittisissa julkisuuksissa

Aineistoon sisältyi runsaasti kuvauksia tilanteista, jotka liittyivät sosiaalityön sijaintiin ja sosiaalityötä koskeviin kiistoihin ja debatteihin kuntatason hallinnollis-poliittisilla foorumeilla. Sosiaalityön asema kunnanhallinnossa ja oma asema sosiaalityöntekijänä kerrottiin näissä kuvauksissa usein tavalla tai toisella ristiriitaiseksi:

Jos ajattelen kunnallishallinnon puolella...kun on tienny, että joku mua hyvin paljon yläpuolella oleva virkamies on hyvin tätä ja tätä mieltä ja asennoituu hyvin kielteisesti rapajuoppoihin vaikka, niin kyllä mä monta kertaa muistan, että mä en rohjenu ruveta esittämään riittävän perusteellisesti niitä tietoja ja käsityksiä, mitä mulla olis ollu esimerkiksi kokoustilanteissa, joissa oli enemmän väkeä tai useita virkamiehiä, joilla oli samankaltanen se näkemys (Riitta)

Meidän oma johtaja, perusturvajohtaja on hyvin kipakka nainen, että tämmösissä yhteisissä keskusteluissa, jotka on niinkun kunnan työntekijöille...niin kyllä hän siellä näitä meidän asioita pitää esillä, ja kyllä siellä muutkin käyttää puheenvuoroja...kyllä sen niinkun sitten sillä tavalla vaistoo, että ei niitä oikein hyväksytä juuri sen takia, että me esitämme niin poikkeavia näkökantoja taikka me joittenkuitten, erityisesti keskushallinnon ja teknisen viraston kanssa taitetaan peistä. Että kyllä sen silleen vaistoo ja tietää, että ei meistä kauheesti tykätä kun me laitetaan kapuloita rat-taisiin. (Eija)

Kuntatason keskusteluihin liittyvät jännitteet näyttivät syntyvän siitä, että sosiaalityöntekijät ajatellaan kunnanhallinnossa asiakkaidensa, esimerkiksi 'rapajuoppojen' edustajiksi. Kunnan virkamiesten ja muidenkin paikkakuntalaisten kielteiset asenteet erilaisiin omasta syystä syrjäytyneisiin näkyivät Eijan mukaan esimerkiksi nuivana asenteena sosiaalityöntekijöiden palkankorotusvaatimuksiin:

Esimerkiks sairaanhoitajat, heidän palkkataisteluunsa kansa on suhtautunut myötmielisesti, että heidän täytyy saada lisää palkkaa koska he tekee niin raskasta työtä, mutta että jos me pyydämme palkkaa lisää kun teemme raskasta työtä niin ei meille kyllä tukijoita riitä mistää...tämmönen yleinen asenne (on) että kyllähän sairaalaan voi joutua kuka vaan, mutta sosiaalitoimiston asiakkaaksi kun joutuu niin silloin on syy vähän niinkun itessä. (Eija)

Kaikkein selvimmin sosiaalityön asema valtavirrasta sivuun joutuneiden marginaalikansalaisten edustajana näkyi Helenan haastattelussa. Helena kertoi joutuneensa noin kolmentuhannen asukkaan maaseutumaisessa kunnassa sosiaalityöhön kohdistuvien kontrollipyrkimysten ja epäluulojen kohteeksi. Hän kuvasi asemaansa kunnassa altavastajaksi ja kertoi joutuneensa perustelemaan ja puolustamaan kunnan päätöksentekijöille esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden tekemiä toimeentulotukipäätöksiä:

Täällähän perustettiin toimeentulotukiryhmä kun valtuustoseminaarissa nämä valtuutetut kiinnitti huomiota siihen, että täällä on kovin suuret toimeentulotukimenot verrattuna esimerkiksi naapurikuntaan...näiden kahden kunnan välistä eroa selitti se, että meillä on tämmösiä ansiosidonnaisella päivärahalla olevia, köyhää väkeä, vähävarasta väkeä ja sitten meillä on tämmösiä laitapuolen kulkijoita enemmän kun ympäristökunnissa...vaikka me kuinka vakuutettiin, että ei se oo sen kummempaa meillä kuin muuallakaan, niin kunnanhallitus pisti tämmösen toimeentulotukiryhmän selvittämään tätä, että jotain mätäähän tässä täytyy olla, että ei nämä menot muuten selity...meitä ei sillä tavalla mielletä oman ammattimme taitavina edustajina, jotka kyllä hommansa hallitsee, vaan siihen kohdistuu joku semmonen ihmeellinen epäluulo.

Helenan haastatteluun sisältyi useita kuvauksia episodeista, joissa hänen ja kunnan valtapuoluetta edustavien päätöksentekijöiden näkemykset poikkesivat toisistaan. Helena kuvasi edustaneensa ja puolustaneensa kiistoissa sosiaalipalvelujen säilyttämistä ja sosiaalietuuksien kuten toimeentulotuen jakamista sosiaalityöntekijöiden harkinnan mukaan myös ennaltaehkäisevästi. Kiistojen ytimenä tuntui olevan erimielisyys siitä, kenellä on päätösvalta sosiaalipalveluja ja -etuuksia koskevissa asioissa, sosiaalityöntekijöillä vai kunnan päätöksentekijöillä. Vastustajiaan Helena kuvasi itsellisiksi isäntämiehiksi, jotka tuntuivat edellyttävän, että jokainen tulee toimeen omillaan. Sosiaalityöntekijöiden työ näyttäytyi Helenan mukaan heille lähinnä kunnan rahojen epämääräisenä jake-

luna kylän muovikassimiehille. Määrittyminen sosiaalipalvelujen edustajaksi kunnassa oli tuntunut hänestä ajoittain raskaalta ja ristiriitaiselta:

Hallituksen kokouksissa kun olin varajäsenenä...niin näissä hallituksen kokouksissa minä monta kertaa mykistyin. Se nousi varmaan siitä ristiriidasta kun mä en oikein kyenny ratkasemaan, että oonko minä kuntalainen, joka on hallituksen jäsen vai oonko minä hallituksen jäsen, joka on sossu. Elikkä irrottaa se se sosiaalityöntekijän rooli sitä hallituksen jäsenen roolista niin se sai minut sulkemaan suuni. Mä en niinkun mitenkään halunnu olla sosiaalityöntekijä siellä koska se hyökky oli niin valtava ja mä olin niin kauheen yksin...siitä tuli semmonen pilkanaihe tavallan, että jopas (Helenan sukunimi)kin sulki suunsa.

Taustavoimakseen kamppailussa paikallishallinnon sosiaalityötä kontrolloivia ja rajoittavia pyrkimyksiä vastaan Helena kertoi valtiollisen hyvinvointipolitiikan, siihen liittyvän lainsäädännön ja arvot. Hän kuvasi haastattelussa tuntevansa toisinaan jopa voitoremua voidessaan olemassa olevaan lainsäädäntöön nojaten tehdä sellaisiakin toimeentulotukipäätöksiä, joiden hän tiesi poikkeavan kunnassa vallalla olevista näkemyksistä. Voimia paikallisiin kamppailuihinsa Helena kertoi saavansa erilaisista sosiaalialan valtakunnallisista koontumisista:

Mä oon erittäin koulutusmyönteinen ihminen ja mä oon menossa niin moniin koulutuksiin kun ikinä pääsen...nääkin sosiaaliturvan päivät ja TerveSos-tapahtumat ja kaikki tämmöset valtakunnalliset. Siellä mä voin hyvin koska ne vetää tällaisia yleisiä näkymiä ja mä voin soveltaa ja niveltää sen oman pienen osuuden jota mä teen täällä syrjäkulmilla, mä voin niveltää sen osaks jotain semmosta valtavan hienoa yleistä näkemystä ja se rakentaa ja ravitsee...et ehkä täällä nämä tämmöset arjen pienet tapahtumat eli se rahanjako saa niin valtavan suuren painotuksen kun se ei oo osa jostakin suuremmasta kokonaisuudesta, vaan se itsessään on kokonaisuus, että se vääristyy täällä, se mittakaava ei näy.

Helenan kuvaus pienen maaseutumaisen kunnan kunnallispoliittisesta debatisesta rakentaa kuvaa sosiaalityöntekijästä hyvinvointivaltiollisten sosiaalipoliittisten näkemysten ja arvojen sekä sosiaalityön asiakkaina olevien marginaaliryhmien edustajana. Nämä asetelmat määrittävät sosiaalityöntekijän paikallispoliittisella näyttämöllä altavastaajaksi, jolla kuitenkin on taustatukenaan valtiollinen hyvinvointipolitiikka ja lainsäädäntö. Siten sosiaalityöntekijä sijoittuu kuntatason debateissa pikemminkin poliittiseksi kuin ammatilliseksi toimijaksi.⁵

⁵ Helenan kuvaus kunnallisista kamppailuista muistuttaa Krögerin (2000) tapausselektiossa kuvattuja asetelmia Saarijärven kunnan päivähoitokiistoista 70-luvulta. Tuolloin kunnallisen päivähoiton toteutumiseen eli paikallisiin sosiaalipalveluihin vaikuttivat sekä paikallistason valtakamppailut keskustapuolueen hallitseman paikallishallinnon ja naispuolisen sosiaalisihteri Taimi Sarkin välillä että jälkimmäisen pyrkimyksiä tukeva valtiollinen politiikka.

Mediajulkisuus sosiaalityötä määrittävänä poliittisena näyttämönä

Mediajulkisuutta koskevista kuvauksista tuli usein esiin käsitys sosiaalityöhön liittyvästä negatiivisesta julkisuuskuvasta, joka leimaa sosiaalityöntekijät julkisuudessa epäpäteviksi ja virhearviointeja tekeviksi toimijoiksi. Lasten huoltajuus- ja tapaamisasioita hoitava Merja kuvasi arvostelun pelon johtaneen omalla työpaikalla vetäytyvään julkisuusstrategiaan:

Me pantataan jotenkin täällä sitä, et pelätään sitä arvostelua...että nää on tietysti tän toimiston asiat tosi herkkiä juttuja...pelätään niin hirveesti sitä, että kun mennään täältä meidän asioista kerton julkisuuteen niin sieltä tulee jotain kauheeta ryöppyä että kuinka väärin taas on sosiaalityöntekijät tehny ja kuinka ne ei osaa mitään arvioida. Että se on valtava se pelko kyllä...

Myös seuraava Hannan muisto kertoo siitä, miten sosiaalitoimeen ja sosiaalityöhön liitetyt poliittisesti latautuneet mielikuvat olivat vaikuttaneet hänen kokemuksiinsa mediajulkisuudesta.

Mulle tuli mieleen semmonen tapahtuma tuolta ... sosiaalitoimistosta, et meille tuli pyyntö (paikallislehdeltä), että ne haluis tulla haastattelemaan jotakin sosiaalityöntekijää, joka tekee asiakastyötä, et ihan ruohonjuuritason työtä. Ja työkokouksessa toimistopäällikön sijainen esitti sen toiveen ja et kuka ois kiinnostunu. Kukaan ei tietysti liikauttanu evääkään tai liikautti joku, mä en muista enää kuka, ilmotti et Hannahan olis hirveen hyvä. Ja mä sitten varmaan menneisyydestä viisastuneena ajattelin, että mä en enää halua katua sellasia asioita, mitä mä jätän tekemättä ja mä sanoin, et joo mikäs ettei, et jos porukka on sitä mieltä niin voin mä tän homman ottaa tehdäkseeni ja sitten sovittiin sen haastattelijan kanssa kun niillä on hirveen kiire aikataulu, et sen pitää tapahtuu heti...

Kertomuksen kannalta olennainen on prosessi, joka käynnistyi Hannan annettua sosiaalityöntekijänä haastattelun paikallislehdelle ja kerrottua asiasta omalle äidilleen:

Sit seuraava vaihe oli semmonen, et kaks kolme viikkoo oli semmosta tulisilla hiilillä olemista koska sit mä kerroin meidän äidille siitä. Sen reaktio oli ihan uskomaton: sä oot ihan hullu, sä oot ihan täysin hullu, et nyt sä saat kaikki hullut perääs. Siitä tuli semmonen mitä mä en ollu ikinä kuvitellu, et meidän äiti on kai sitte pelänny mun ammattii jollain tavalla, et hän pelkäs et mä saan kaikki hullut perään et ihmiset vihaa sosiaaliturvaa ja pummeja ja kaikkee tämmöstä, et jos mä oon kasvoillani ja nimelläni menny julkisuuteen, et mähän oon ihan hullu...

Ei hän hullu sanaa välttämättä käyttäny mut hän pelästy ihan hirveesti. Ja silloin oli teeveessä vielä joku mikä lie asiaohjelma, joka oli hirveen tämmönen raflaava, ja hän sano, et nyt ne pyytää varmaan sua sinne. Mä sanoin, että ei kuule, että rauhotus nyt, ei täs nyt semmosista sfääreistä oo kysymys, et enhän mä nyt mihin tahansa lähde, et kyl mä nyt katon, et riittäks mun rahkeet suunnilleen... mut se sai se reaktio mut silleen, et mä olin ite ihan vauhko vähän aikaa, et mä olin hirveen peloissani et mitä se kirjottaa. Etukäteen mä olin jo varuillani siitä, et mä yritän puhuu selvästi ja mä vaaadin, et mä haluan nähdä sen jutun ennenku se painetaan.

Sit siinä kävi niin että sen toimittajan pienet lapset sairastu, et hänellä veny sen jutun työstäminen valmiiks. Mä sain lopulta sen faksilla sen jutun ja olin hirveen helpottu-

nu koska se oli ihan asiallinen, koska siinä puhuttiin kokonaiskartotuksesta ja tällasta... Et loppujen lopuksi kaikki meni hyvin.

Mut se oli kyl semmonen, et tietyl tavalla pani itteesä likoon, et juttuhan ei sinällään ollu iso, mut et mä olin just valmistunu, mä olin toukokuussa valmistunu. Tää tuli tää juttu mua vastaan, et se oli joulukuun ekana päivänä ilmestyny.

Et se oli semmonen hirvee tulikoitos, et siitä oppi paljon ja se oli ihan mielenkiintoista. Mut niiden omien tunteiden seuraaminen oli jännää sen kahden viikon aikana. Et kylhän mä niinku tiesin, et mä meen nyt kauheen tunne-myllerryksessä ja proggiksessa ja prosessissa ja se mun äidin reaktio sen nosti vielä, et mä itekin aattelin, et oonks mä nyt ihan hullu ja siin yhteydessä tein itseasiassa sen että mä sanoin, et mun osotetta ei saa antaa väestörekisteristä, tän osotekiellon, mikä nyt oli vähän ylimitoittua.

Hanna kertoo muistossaan aluksi lehtihaastattelusta neutraalina ammatillisena työtehtävänä. Hän kuvaa jo ennen haastattelua olleensa tietoinen lehtikirjoitteluun liittyvistä riskeistä ja harkinneensa siksi tarkkaan, mitä ja miten kertoo työstään. Äidin reaktion myötä Hannan neutraali ammatillinen orientaatio kuitenkin muuttuu hänen tullessaan tietoiseksi mahdollisuudesta joutua lehtihaastattelun myötä vihamielisten (ihmiset vihaa sosiaaliturvaa ja pummeja) reaktioiden kohteeksi. Muisto kertoo siitä, miten puhujaposition ottamiseen sosiaalityöntekijänä mediajulkisuudessa sisältyy vahvoja poliittisia ja moraalisia latauksia jopa siinä määrin, että julkisuuteen astumiseen sisältyy uhka päätyä kielteisen julkisuuden vuoksi myös sosiaalityöhön kielteisesti suhtautuvien kansalaisten vihamielisten reaktioiden kohteeksi. Aiemmin esitelty Franklinin ja Partonin (1991, 9) brittiläistä mediaa koskeva analyysi sosiaalityöntekijöistä poliittisesti kiistanalaisen hyvinvointivaltiollisen järjestelmän ruumiillistumina näyttääkin Hannan muiston perusteella selittävän sosiaalityöhön kohdistuvaa arvostelua myös suomalaisessa mediajulkisuudessa.

Hiljaisuuden kulttuuri yhteisöllisenä julkisuusstrategiana

Haastatteluissa tuotetut kuvaukset sosiaalityöntekijöiden vetäytyvästä suhteesta julkisuuteen koskivat sekä esiintuloja oman ammattikunnan piirissä että ammatillisten keskustelujen ulkopuolelle sijoittuvia muita julkisuuksia. Vetäytyvyydestä kerrottiin muun muassa näin:

Tulee semmonen tunne, että hyvinkin kauan työtä tehneet ihmiset, niillä ei oo pontta antaa ymmärtää, että miten paljon ne tietää asioita ja miten paljon ne osaa asioita, että ne jotenkin pitää sitä lyhtyä vakan alla. Että semmoset, jotka on vähän enemmän esillä olevia, on ilahduttavia poikkeuksia tässä ammattikunnassa. (Raija)

Ylipäänsä tuntuu, ettei tulla esille tai että kun on jotain asioita julkisuudessa, joihin vois vastata yleisönosastolla, vois mennä johonkin radioon tai johonkin niin ei oteta

Näitä ei koeta neutraaleiks asioiks, että jos olis puhumassa jostakin kirjanpidosta tai arkkitehteinä aluesuunnittelusta, samat ihmiset, ne varmaan olis rohkeempia (Hanna)

Raija, joka edellä kuvaa sosiaalityöntekijöitä yleisesti ottaen vaikenevaksi ammattikunnaksi, kertoi itse olevansa hyvin aktiivinen julkinen toimija. Hän kuvasi haastattelun kuluessa useita tilanteita, joissa oli ottanut yhteyttä poliittisiin päätöksentekijöihin, ottanut kantaa sosiaalityötä koskeviin asioihin julkisuudessa tai toiminut muuten sosiaalityön julkisuuskuvan kirkastamiseksi. Vaikka Raijan muistot eivät kerro julkiseen astumisesta itselle poikkeuksellisenä toimintana, voi työelämän tiloja ja toimijoita toisistaan erottelevan rajan paikantaa myös hänen muistoistaan. Raijan muistoja luonnehtii itsen sijoittaminen julkiseksi toimijaksi ja kollegojen kuvaaminen julkisuuden ulkopuolelle jääviksi, vaikeneviksi toimijoiksi:

Minkä takia sosiaalityöntekijät on tämmöstä vaikenevaa työntekijäkuntaa? Se on semmonen aihe, jota mä oon kaikki nää sosiaalityöntekijävuodet miettiny ja minulle ei oo siihen tullu koskaan vastausta...kun ite nuorena opiskelijana oon lähteny sosiaalityöä opiskelemaan, niin oon ajatellu, että sosiaalityöntekijä on se vaikuttaja tässä yhteiskunnassa ja sit kuitenkin kun on tullu työelämään niin on törmänny siihen, että se on ollukin minun oma kuvitelma vaan koska ei sosiaalityöntekijät ainakaan sanallisesti pyri vaikuttamaan eikä myöskään kirjallisesti.

Raijan kertomus itsestään aktiivisena julkisena toimijana jatkuu myös omaa työpaikkaa koskevassa kuvauksessa:

Kun oon kirjottanu lehtiin juttuja niin mulle tulee soittoja tuolta muualta että olipa hyvä juttu ja kiva että otit tähän asiaan kantaa. Ja tulee psykologeilta ja psykiatreilta kun puutun lasten tilanteeseen ja kirjotan lasten asemasta lehteen, niin tulee palautetta että olipa hyvä juttu ja näin, mutta (omalla työpaikalla) niin kukaan ei sano halistua sanaa, ei mitään, ei edes sitä että sun juttu oli lehdessä.

Työtovereiden torjuvan asenteen hän kertoi rankaksi kokemukseksi, jota hän oli joutunut käsittelemään paitsi työnohjauksessa, myös vapaa-aikanaan:

Oon ollu vuoden omassa henkilökohtasessa työnohjauksessa jossa oon puhunu juuri tästä puhumattomuudesta kontra tästä puhumisesta ja siitä oman itteni erilaisena kokemisesta kun minä puhun ja muut ei puhu...Sit oon käynny kaikenmaailman tämmösiä työyhteisön ihmissuhdekursseja vapaa-aikanani ja koittanu löytää jotain selvyyttä siihen, että oonks mää ite ihan täysin bimbo, että onks mulla joku täällä loksahdanu pois paikaltaan...Että ei mun oo koskaan tarvinnu työpaikoistani ajatella, että mä lähtisin pois, ennen tätä. Ei koskaan. Et se on niinkun aikamoinen prosessi olu käydä läpi.

Raijan kuten muidenkin haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden muistot kertovat siitä, että kaikki sosiaalityöntekijä(naise)t eivät suinkaan suhtaudu julkisuuteen vetäytyvästi. Samalla vetäytyvyyden kerrotaan niin Raijan kuin useimpien muidenkin haastateltujen kuvauksissa kuitenkin luonnehtivan ammattikuntaa ja ilmenevän esimerkiksi työyhteisöissä kollektiivisen vetäytyvinä julkisuusstrategioina. Nämä yhteisölliset strategiat ohjaavat sosiaalityöntekijöitä ja työyhteisöjä vetäytymään julkisuudesta ja tuottavat liian aktiiviselle julkiselle toimijalle poikkeavuuden kokemuksia.

Sukupuolittuneet julkisuudet sosiaalityön määrittäjinä

Edellä esitellyissä sosiaalityöntekijänaisten muistoissa ja työelämää koskevissa kuvauksissa käsitellään erilaisia sosiaalityötä määrittäviä retorisia tiloja, joita olen nimittänyt ammatillisiksi, akateemisiksi, paikallispoliittisiksi ja mediajulkisiksi 'julkisuuksiksi'. Ammatillisia ja akateemisia julkisia näyttämöitä luonnehtivat tietoon ja rationaalisuuskäsityksiin liittyvät sosiaalityöntekijöiden tietäjäyttä ja asiantuntijuutta määrittävät hierarkiat ja valtasuhteet. Paikallispoliittisia ja mediajulkisia näyttämöitä sen sijaan näyttävät määrittävän sosiaalityön hyväksyttävyyttä ja oikeellisuutta koskevat, poliittis-moraaliset debatit.

Ammatillisissa ja akateemisissa vuorovaikutustilanteissa sekä niissä rakentuvissa julkisuuksissa julkiset puheoikeudet näyttävät perustuvan sille, missä määrin yksilöt määrittyvät tai onnistuvat määrittelemään itsensä riittävän päteviksi ja asiantunteviksi, tietäviksi subjekteiksi. Tietäjäyden ja asiantuntijuuden vaatimus sekä haastateltujen sosiaalityöntekijöiden epäröinti ja pohdinat oman asiantuntemuksen ja tiedon riittävydestä ja pätevyydestä korostuivat työelämän vuorovaikutustilanteiden kuvauksissa sitä enemmän, mitä julkisemmiksi puhetilanteet kerrottiin. Omaan tietäjäyteen liittyvä epäröinti ja tietäjänä marginalisoitumisen kokemukset luonnehtivat erityisen selvästi akateemisia julkisuuksia, eli tieteellisen keskustelun hallitsemia puhetilanteita. Niissä sosiaalityöntekijät asettuivat hierarkkisten tietorakenteiden alistamiksi, vaike-neviksi subjekteiksi, joskin sosiaalityön oman professionaalis-akateemisen keskustelun todettiin muuttuneen 80-luvulta nykyhetkeen tultaessa tasavertaisemmaksi. Kaiken kaikkiaan ammatillisissa ja akateemisissa julkisuuksissa sosiaalityöntekijöiden marginalisoitumista puhujapositiona näyttivät kuitenkin selittävän, kuten Mutka (1998) on esittänyt, juuri tietoon ja tietäjäyteen liittyvät valtasuhteet ja eriarvoisuudet.

Kuvauksissa paikallispoliittisista julkisuuksista ja mediajulkisuuksista nousevat esiin toisensävyiset, eivät niinkään sosiaalityöntekijöiden tietoa, vaan sosiaalityön oikeutusta ja oikeellisuutta eli poliittista ja moraalista hyväksyttävyyttä arvioivat keskustelut. Jos ammatillisiin vuorovaikutustilanteisiin liitettiin omaa ja sisäisenä koettua asiantuntijuuteen ja tietoon liittyvää epäröintiä, nousevat hallinnollis-poliittisia ja mediajulkisia tilanteita koskevissa kuvauksissa esiin muiden, ammatin ulkopuolisten tahojen sosiaalityöhön kohdistamat arvioinnit ja asenteet. Poliittisissa julkisuuksissa, jollaisia sekä kuntatason poliittiset debatit että mediajulkinen keskustelu oman aineistoni perusteella näyttivät olevan, nousi esiin sellaisia kysymyksiä kuin kenelle päätösvalta sosiaalitoimeen liittyvissä asioissa kuuluu, toimivatko sosiaalityöntekijät valtuuksiinsa nähden oikein vai väärin, tai onko sosiaalityön asiakaskuntaan kuuluvien marginaaliryhmien auttaminen ylipäänsä hyväksyttävää vai ei.

Koska tavoitteenani on ollut tarkastella sosiaalityöntekijöiden suhdetta julkisuuteen myös sukupuolen huomioon ottavasta näkökulmasta, käsittelen lopuksi sitä, miten edellä kuvaamani sosiaalityöjulkisuuksien voi ajatella sukupuolittuvan. Erilaisiin julkisuuksiin liittyvät sosiaalityöntekijöiden muistot ja kuvaukset ovat retoriikaltaan pääosin sukupuolineutraaleja, toisin sanon sukupuolittuneisuudet eivät välttämättä tule näkyviin eksplisiittisen kerronnan tasolla. Aineistosta löytyi kuitenkin joitakin viittauksia julkisuuksien sukupuolit-

tumisesta. Osa haastatelluista kertoi esimerkiksi omiin julkisiin esiintymisiinsä liittyneen oman puheen, käyttäytymisen ja esiintymisen maskuliinistamispyrkimyksiä:

Mä oon tietoisesti karsinu ittestäni niitä naisellisia tapoja olla miesten maailmassa, että mä oon ihan varsin tahallani ottanu käyttöön semmosia keinoja ja tapoja, joita miehet käyttää...ihan ilmiselvästi mä haen semmosta jämäkkyyttä olemukseeni myös pukeutumisessa. Mulla on haalari tai housut päällä ja matalat kengät, ei mitään korkokenkiä. (Helena)

Mä oon semmosessa työryhmässä, jossa on eri ammattikuntien ihmisiä...siinä on hyvin selkeästi nähtävissä se, että miten erilailta erityisesti eräs mies suhtautuu meihin naisiin ja erityisesti sosiaalityöntekijöihin. Että sillä mitä me sanotaan, ei ole, se ei ole niin painavaa puhetta. Hänen kohdallaan olen huomannu, että sitten kun käyttää sellaisia tietynlaisia maskuliinisia vertauksia siinä puheessa, niin hän pysähtyy enemmän kuuntelemaan. (Eija)

Mä oon perinteisesti esiintyny aika androgyynisti...ehkä mä oon halunnu häivyttää sukupuolta siitä mitä mä esitän...että mä en missään nimessä korosta sitä, että mä oon nainen varmaankaan...esimerkiks tää mun ruumiin kieli on semmosta että mä voin istua rohjottaa jonku pöydän reunalla kun mä puhun...että mä en välttämättä kannan itseäni hirveen sievästi...et tää yhteiskuntahan arvostaa semmosta maskuliinista tapaa esiintyä ja esittää asioita, niin varmaan se tulee siitä et jos sosiaalityön arvo haluaa nostaa niin esiintyy ja esittää asioita sillä tavalla (Hanna)

Asiantuntijastatusta, uskottavuutta ja kuulluksi tulemista on pyritty varmistamaan irrottautumalla julkisiksi määrittyvissä tilanteissa naisisina pidetyistä eleistä ja puhetyyleistä. Yksityisempiin ammatillisiin vuorovaikutustilanteisiin vastaavaa pyrkimystä ei liitetty. Julkisiin puhujapositioneihin liittyvät, ruumiillisia ja puhetyylejä muokkaavat strategiat perustuvat käsitykseni mukaan sellaisiin kulttuurissa edelleen vallalla oleviin mielikuviin, jotka liittävät julkisen toiminnan maskuliinisuuuteen, joka puolestaan liitetään rationaalisuuuteen, objektiivisuuteen, oikeudenmukaisuuteen ja puolueettomuuteen. Koska naiseus puolestaan liitetään kulttuurisesti emotionaalisuuuteen, irrationaalisuuuteen ja puolueellisuuteen (ks. esim. Lister 1997, 69; Heinämaa & Reuter 1996) on naiseuden häivyttäminen rationaalisuutta ihannoivissa julkisissa tilanteissa tapahtuvista asiantuntijuuden esityksistä ymmärrettävää. Jako julkiseen ja yksityiseen sukupuolittavana erotteluna näkyy sosiaalityöntekijänaisten kertomuksissa ainakin julkisiin asiantuntijapositioneihin liittyvinä maskulinistisina tieto- ja rationaalisuuskäsityksinä. Miten jaon voisi ajatella jäsentävän sosiaalityön määrittelyä poliittisten debattien hallitsemilla julkisilla näyttämöillä?

Aineistojeni perusteella sosiaalityöhön kohdistuvat moraaliarvioinnit kytkeytyvät tiivistä sosiaalityön välittäjän asemaan julkisen valtion ja yksityisten kansalaisten, kunniallisten ja vaarallisten yhteiskuntaluokkien sekä poliittisia oikeuksia omaavien ja niitä omaamattomien välillä. Sosiaalityöntekijät samasteaan sekä paikallispoliittisissa että mediajulkisissa kiistoissa yhtäältä julkiseen, hyvinvointipoliittikkaa edustavaan valtioon ja toisaalta valtavirrasta sivuun joutuneisiin ja enemmän tai vähemmän moraalittomiksi leimattuihin sosiaalityön asiakkaisiin. Sosiaalityön arvostelun ensimmäinen linja liittyi sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa sosiaalityöntekijöihin kansalaisten perhe- ja yksityiselämään puuttuvina julkisen vallan edustajana (vrt. Franklin 1999). Tämä ulottuvuus tuli näkyviin selkeimmin Merjan kuvauksissa, jotka liittyivät lasten huol-

tajuus- ja tapaamisoikeusasioiden julkiseen käsittelyyn ja niihin liittyvään julkisen arvostelun pelkoon. Arvostelun toinen linja näyttää liittyvän sosiaalityön välittäjän tehtävään valtavirran ja marginaaliryhmien välillä, jolloin sosiaalityöntekijät samastetaan marginalisoituihin ryhmiin ja heidät nähdään julkisten resurssien kanavoijina marginalisoiduille, 'omasta syystä' ahdinkoon joutuneille ihmisryhmille.

Mikäli aineistossa kuvatut sosiaalityötä arvostelevat poliittiset debatit haluaa nähdä sukupuolineutraaleina kiistoina, joilla ei ole mitään tekemistä sukupuolijärjestysten kanssa, se on täysin mahdollista; haastatellut sosiaalityöntekijänaiset eivät liittäneet julkisen arvostelun uhkaa ammattikuntansa naisisuuteen tai sosiaalityön naisisiin määreisiin. Kuitenkin sosiaalityöhön kohdistuvaa arvostelua poliittis-moraalisissa kiistoissa voi mielestäni lähestyä myös suomalaisen yhteiskunnan sukupuolijakojen näkökulmasta, joille on ominaista selkeä naisten ja miesten ammattien ja tehtävien eriytyminen siten että naiset sijoittuvat palkkatyöntekijöinä hyvin usein sosiaali- ja terveysaloille eli yhteiskunnallistuneen hoiva- tai huolenpitotyön tekijöiksi (Anttonen 1997, 138; Kinnunen & Korvajärvi 1996, 9-19). Vaikka sosiaalityön erityistä kritiikkiä osakseen saavat osa-alueet kuten lastensuojelu sekä toimeentulotuki- ja päihdetyö eivät tyhjene hoiva- tai huolenpitotyöksi, niihin sisältyy kuitenkin hoivalle ja huolenpidolle tyypillisiä piirteitä kuten asiakastyössä toimivien sosiaalityöntekijöiden (naisten) vastuurationaalinen ajattelu eli moraalisen vastuun ottaminen huolenpidon tai hoivan kohteena olevien ihmisten hyvinvoinnista sekä samastuminen itsestä riippuvien ihmisten tilanteeseen (ks. esim. Satka 1990). Kun sosiaalityöhön kohdistuvaa julkista kritiikkiä puolestaan näyttää luonnehtivan yksilön vastuuta ja autonomiaa korostava ajattelu arvoineen voidaan sosiaalityöntekijöiden ja sen kriitikoiden erimielisyydet tulkita paitsi poliittisiksi näkemyseroiksi, myös sukupuolittuneiden moraalisten toimintasääntöjen välisiksi katkoksiksi.⁶ Julkisen ja yksityisen erottelut ja niihin kietoutuvat sukupuolijärjestykset halkovat sosiaalityötä poliittisissä debateissa paradoksaalisilla tavoilla: julkisesta (hyvinvointi-)valtiollisesta vallasta tulee sosiaalityöntekijöiden käytössä alun perin yksityiseen, naisiseen huolenpitoon, hoivaan ja vastuurationaaliseen ajatteluun assosioituvaa vallankäyttöä.

Vaikka sosiaalityöntekijöiden vetäytyvää suhdetta julkisuuteen ei voida selittää pelkästään sukupuolihierarkioilla ja valtasuhteilla, ei sukupuolittuneen vallan merkitystä mielestäni pidä myöskään kieltää tai vähätellä koska sosiaalityöntekijöiden suhdetta erilaisiin julkisuuksiin määrittävät paitsi työelämässä vallalla olevat ammatilliset, akateemiset ja poliittiset diskurssit, myös niihin kietoutuvat ja piiloutuvat sukupuolittuneet ajattelutavat, ihanteet ja arvot. Kuten artikkelin alkupuolella totesin, sukupuolen merkitystä näkyväksi tekevään tutkimukseen sisältyy riski päätyä tuottamaan niitä ilmiöitä, joita oli tarkoitus tarkastella. Koska sukupuolikäsityksiä tuotetaan ja ylläpidetään kielellisesti, voi sukupuolesta puhumista pitää myös sukupuolen tuottamisena. Tästä näkökulmasta esimerkiksi sosiaalityöntekijänaisista puhuminen kategorisesti hoivavaraationaalina toimijoina on heidän tuottamistaan naisiin liittyvien stereotyyppioi-

⁶ Franklinin ja Partonin esittelemässä brittiläisessä lehtikirjoittelussa sosiaalityö määrittyy hoiva-ammattiksi ja samalla epärationaaliseksi. Tämä näkyy vaikkapa seuraavassa sosiaalityöntekijöihin viittaavassa Daily Mirror -lehden sitaatissa: "Whenever two or more members of the caring professions are gathered together to solve a problem, a string of inept decisions will follow"⁶ (Franklin & Parton 1991, 16).

den mukaisina hoivaavina naissubjekteina vaikka kaikki sosiaalityö ei ole hoivaa eikä hoivarationaalisuus välttämättä ohjaa kaikkia sosiaalityöntekijänaisia. Toisaalta myös näennäisen sukupuolineutraaliin ammatilliseen tai akateemiseen retoriikkaan sisältyy sukupuolen tuottamista - usein esimerkiksi juuri kulttuurissa vallitsevien maskulinististen rationaalisuuskäsitysten toistamista ja vahvistamista. Ilman kielellisiä käsitteitä (kuten vastuurationaalisuus tai hoiva) sukupuolijärjestyksiin on vaikeaa tarttua. Siksi sukupuolineutraalit ammatilliset ja akateemiset puhe- ja ajattelutavat voivat johtaa siihen, että sosiaalityöntekijät, joista valtaosa kuitenkin on naisia, joutuvat käsittelemään sukupuolihierarkoiden subjektiivisia seurauksia yksityisasioinaan, yksilöllisinä ongelmina, ominaisuuksina ja tunteina. Mielestäni sosiaalityössäkin vaikuttavien sukupuolihierarkioiden purkaminen edellyttää nais- ja mieserityisten – vaikka tilanteittaisten ja muuntuvienkin – orientaatioiden tunnistamista ja sukupuolihierarkioiden näkyväksi tekemistä sen sijaan että illuusiota ammattikulttuurin, työelämän ja yhteiskunnan tasa-arvoisuudesta ylläpidetään häivyttämällä sukupuolieroja ja niihin liittyviä eriarvoisuuksia.

KIRJALLISUUS

- Aldridge, Meryl (1999) *Poor relations: state social work and the press in UK*. Teoksessa Bob Franklin (toim.) *Social Policy, the Media and Misrepresentation*. London and New York: Routledge.
- Anttonen, Anneli (1997) *Feminismi ja sosiaalipolitiikka*. Tampere: Tampere University Press.
- Code, Lorraine (1995) *Rhetorical Spaces. Essays on Gendered Locations*. London and New York: Routledge.
- Elshtain, Jean Bethke (1981) *Public Man, Private Woman. Women in Social and Political Thought*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Eräsaari, Leena, Julkunen, Raija & Silius Harriet (toim.) (1995) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino.
- Franklin Bob (1999) *Misleading messages: the media and social policy*. Teoksessa Bob Franklin (toim.) *Social Policy, the Media and Misrepresentation*. London and New York: Routledge.
- Franklin Bob & Parton, Nigel (1991) *Media reporting of social work: a framework for analysis*. Teoksessa Bob Franklin ja Nigel Parton (toim.) *Social Work, The Media and Public Relations*. London and New York: Routledge.
- Haug, Frigga and Others (1987) *Female Sexualization. A Collective Work of Memory*. Lontoo: Verso.
- Heinämaa, Sara & Reuter, Martina (1996) *Naisten tunneherkkyydestä: Filosofinen keskustelu tunteiden järjellisydestä*. Teoksessa Ilkka Niiniluoto & Juha Räikkä (toim.) *Tunteet*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Karvinen, Synnöve (2000) *Sosiaalityön tutkimuksen metodologiset jännitteet*. Teoksessa Synnöve Karvinen, Tarja Pösö ja Mirja Satka (toim.) *Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia*. Jyväskylä: SoPhi.
- Keränen, Marja (1995) *Yksityisen ja julkisen muuttuvat rajat*. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen ja Harriet Silius (toim.) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino.
- Keränen, Marja (1996) *Reconstructing social spaces: the rhetoric of the public/private split*. NORA no. 1 /1996: Scandinavian University Press.
- Kröger, Teppo (2000) *Paikallishistoria sosiaalipalvelujen tutkimuksen menetelmänä*. Teoksessa Synnöve Karvinen, Tarja Pösö ja Mirja Satka (toim.) *Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia*. Jyväskylä: SoPhi.
- Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi (1996) *Johdanto: Naiset ja miehet työelämässä*. Teoksessa Merja Kinnunen & Päivi Korvajärvi (toim.) *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Tampere: Vastapaino.
- Lister, Ruth (1997) *Citizenship. Feminist Perspectives*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, London MacMillan Press Ltd.
- Mutka, Ulla (1998) *Sosiaalityön neljäs käänne*. Jyväskylä: SoPhi.
- Parton, Nigel (1996) *Social Theory, Social Change and Social Work*. Lontoo ja New York: Routledge.
- Pateman, Carol (1988) *The Sexual Contract*. Cambridge: Polity Press.
- Petrelis, Päivi & Auvinen, Anja (2003) *Sosiaalityöntekijän muistot sukupuolen jäsentäminä subjektivoitumistarinoina*. Teoksessa Mirja Satka, Marketta

- Rajavaara & Anneli Pohjola (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Sosiaalityön tutkimuksen 2. vuosikirja. Jyväskylä: SoPhi.
- Prokhovnik, Raia (1998) Public and Private Citizenship. From Gender Invisibility to Feminist Inclusiveness. *Feminist Review*, n:o 60, Autumn 1998, p. 84-104.
- Satka, Mirja (1990) Keskustelu hoivasta paljasta sukupuolen. *Sosiaaliviesti* 1/1990, s. 34-40.
- Satka, Mirja (1995) Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work. Jyväskylä: SoPhi.
- Voet, Rian (1998) *Feminism and Citizenship*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Yuval-Davis, Nira & Wernber Pnina (1999) Introduction: Women and the New Discourse of Citizenship. Teoksessa Yuval-Davis, Nira & Wernber Pnina (eds.) *Women, Citizenship and Difference*. London and New York: Zed Books.

III

SOSIAALITYÖNTEKIJÄN MUISTOT SUKUPUOLEN JÄSENTÄMINÄ SUBJEKTIVOITUMISTARINOINA

Yhteisartikkeli

Päivi Petrelius & Anja Auvinen 2003

Julkaistu teoksessa Mirja Satka, Marketta Rajavaara ja Anneli Pohjola (toim.)
Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Sosiaalityön tutkimuksen 2. vuosikirja. Jyväskylä:
SoPhi, 171-197.

Julkaistaan uudelleen SoPhin toimituskunnan ja Minerva-kustannuksen luvalla.

SOSIAALITYÖNTEKIJÄN MUISTOT SUKUPOULEN JÄSENTÄMINÄ SUBJEKTIVOITUMISTARINOINA

Asetumme yhdessä, tutkijana ja sosiaalityöntekijänä tarkastelemaan sosiaalityöntekijän subjektivoitumista kokeilemalla yhteistoiminnallista, dialogista tutkimusotetta. Tutkimme sosiaalityöntekijän toimijuutta ja vaikuttamisen mahdollisuuksia subjektin ja subjektivoitumisen käsitteiden avulla. Kysymme, miten Anja Auvinen on sosiaalityöntekijänä sijoittunut erilaisille diskursiivisille ammatillisille näyttämöille, millaisia nämä sijainnit ovat olleet vaikuttamisen näkökulmasta ja miten sukupuoli jäsentää niitä? Lisäksi tarkastelemme yhteistoiminnallista tutkimuskokeiluamme yhdenlaisena subjektivoitumisprosessina.

Olemme äänessä vuoroin yhdessä, vuoroin itseksemme. Kerromme aluksi vuoronperään kokemuksiamme tutkimusprosessista. Tämän jälkeen seuraa Päivin kirjoittama muistojen analyysi, Anjan kommentit analyysistä sekä Päivin kirjoittamat johtopäätökset. Viimeisessä kappaleessa arvioimme yhdessä sitä, miten sosiaalityöntekijöiden kokemuksia käsitteleviin kertomuksiin perustuva yhteistoiminnallinen tutkimusote voi edistää niin sosiaalityöntekijöiden kuin tutkijoidenkin mahdollisuuksia vaikuttaa sosiaalityön tiedon ja ammattikäytäntöjen rakentumiseen.

Motiivina artikkelin kirjoittamiselle on ollut halu pohtia sosiaalityöntekijöiden ammatillisen itseymmärryksen ja vaikuttamismahdollisuuksien muotoutumista sukupuolijärjestyksiin kietoutuvina prosesseina. Toistaiseksi keskustelua sukupuolesta sosiaalityön ajattelutapojen, työkäytäntöjen ja ammattikunnan itseymmärryksen jäsentäjänä on käyty Suomessa vähän. Forsbergin, Kurosen ja Ritala-Koskisen (1992) mukaan nais erityisellä otteella oli 90-luvun alkuvuosiin mennessä kirjoitettu vain muutamia tutkimuksia tai artikkeleita. (Pösö 1985; Korte 1989; Eräsaari 1990; Satka 1988 ja 1990.) 1990-luvun alun jälkeen sukupuolen huomioon ottavaa tutkimusta on tehnyt Mirja Satka (esim. 1994;1995;1997a;1997b) suomalaisen sosiaalihuollon ja sosiaalityön sukupuolijärjestyksiä käsittelevässä väitöskirjassaan ja artikkeleissaan. Sosiaalityön asiakasryhmiin liittyvää, sukupuolen huomioon ottavaa tutkimusta ovat tehneet Marjo Kuronen (esim. 1993; 1995) äitiys- ja lastenneuvolan toimintakäytännöistä, Tarja Pösö (1993) koulukotinuorista, Anja Auvinen (1994) päihdeongelmai-

sista naisista, Riitta Granfelt (1998) asunnottomista naisista, Suvi Keskinen (2001;2002) naisista parisuhdeväkivallan kohteina, Leo Nyqvist (2001) väkivaltaisista miehistä ja Kari Huotari (2002) hiv-positiivisista homomiehistä. Päivi Petrelius (2002) on käsitellyt sosiaalityöntekijänaisten ammatillisen subjektuuden muotoutumista sukupuolittuneiden kulttuuristen ja ammattikulttuuristen ajattelutapojen, tietorakenteiden ja sosiaalityön käytäntöjen konteksteissa. Sukupuolijärjestyksiä pohtivalla tutkimuksella on suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa ollut samantapainen asema kuin Ruotsissa, jossa valtaosa tutkimuksesta on ollut sukupuolineutraalia ja osin myös sukupuolisokeaa aina 1990-luvun alkuvuosiin saakka. Tällöin kiinnostus sukupuolikysymyksiin alkoi vähitellen kasvaa. (Hedin & Månsson 2000,5-6.)

Sukupuoliteeman marginalisoituminen sosiaalityökeskusteluissa ei merkitse sitä, etteikö sukupuoli muotoilisi sosiaalityöntekijöiden itseymmärrystä ja vaikuttamismahdollisuuksia. Ruumiillisina subjekteina elämme ja toimimme sukupuolen edustajina myös asettuessamme sosiaalityöntekijöiksi. Vaikka sukupuoli ei muotoile naisten toimijuutta millään yhdellä tai yksiselitteisellä tavalla, sukupuolittuneiden ajattelutapojen ja käytäntöjen on osoitettu olevan läsnä suomalaisessakin tasa-arvoa korostavassa työelämässä monin tavoin. (ks. esim. Kinnunen & Korvajärvi 1996; Kinnunen 2001.) Siksi haluamme pohtia sitä, miten sukupuoli jäsentää sosiaalityöntekijöiden toimijuutta, itseymmärrystä ja mahdollisuuksia ammatillisina.

Yhteistoiminnallinen prosessi tutkijan näkökulmasta

Tutkimusprosessi alkoi kirjoittaessani vuonna 1999 Sosiaalityöntekijä-lehteen (3/1999) jutun, jossa etsin haastateltaviksi tai keskusteluryhmän jäseniksi yliopistokoulutuksen saaneita sosiaalityöntekijänaisia. Otsikkona oli: ”Haastateltavat haussa? Millaista on naisten puhe sosiaalityöstä?” Kerroin olevani kiinnostunut siitä, millaisia kokemuksia naisilla oli puhujapositioiden ottamisesta erilaisissa sosiaalityön puhetilanteissa ja mikä oli heidän suhteensa oman alansa julkiseen puheeseen ja tiedontuotantoon. Halusin lähestyä sosiaalityöntekijänaisten subjektivoitumista puhumiskokemusten näkökulmasta koska ajattelin, että ammatillisena puhuminen on hyvin konkreettista tiedon ja toiminnan subjektiksi asettumista työelämässä ja sosiaalityön ammatillisessa arjessa. Olin innostunut Frigga Haugin (1987) muistelutyömenetelmään sisältyvistä subjektin muotoutumisen tutkimista koskevista ideoista¹ ja asetin tavoitteeksi kerätä so-

¹ Muistelutyön keskeinen tieto-opillinen ja metodologinen lähtökohta on sitoutuminen osallistavaan, anti-positivistiseen tiedontuotannon tapaan siten, että kaikki tutkimukseen osallistujat ovat samaan aikaan sekä tutkijoita että tutkittavia. Toisena tavoitteena on kehittää metodi, jonka avulla luonnolliselta ja itsestään selvältä vaikuttavista ilmiöistä on mahdollista tarkastella sosiaalisessa kontekstissään siten, että henkilökohtaisten kokemusten sosiaalinen ulottuvuus tulee näkyväksi. Haugin muistelutyöryhmissä muistelu tapahtui kirjoittamalla ja kirjoitettuja muistoja kollektiivisesti analysoimalla. Oma tutkimushankkeemme poikkeaa muistelutyöstä sekä muistojen tuottamiskontekstin, että niiden analyysitavan osalta. Muistelutyön ideoita on tässä sovellettu pyrkimällä tarkastelemaan muistoissa kuvattujen tapahtumien yhteyksiä sukupuoli- ja ammatillisiin diskursseihin yhteistoiminnallisesti reflektoiden. Tavoitteenamme on ollut myös tutkija-tutkittava -suhteen tasavertaisuus ja dialogisuus.

siaalityöntekijänaisilta elettyihin vuorovaikutustilanteisiin liittyviä henkilökoh-
taisia, episodimaisia muistoja.

Lehtijutun jälkeen minuun otti yhteyttä yhdeksän sosiaalityöntekijää. Yh-
teydenotoista seitsemän johti haastattelun tekemiseen. Anjan haastattelu poik-
kesi muista sekä muita omaelämäkerrallisemmän rakenteensa että kerrottujen
muistojen pidemmän aikajänteen vuoksi. Muut haastatellut käsittelivät muis-
toissaan enemmän lähimenneisyydessä tapahtuneita tilanteita, usein myös ny-
kyistä työyhteisöään. Anja sen sijaan oli haastatteluhetkellä jo lopettelemassa
uraansa ja ajankohta oli hänen omien sanojensa mukaan otollinen sosiaalityön-
tekijäuran muistelulle. Anjan haastattelun käsittelyyn omana tapauksenaan vai-
kutti myös se, että hänen muistoissaan oli monella tavalla eräänlaista ”uranuur-
tajuuden” tuntua niin ammatillisen sosiaalityön kehityksen kuin alan sukupuo-
littuneen työnjaonkin näkökulmista.

Anjan haastattelu sisälsi monenlaista kerrontaa, pohdintaa, kuvausta ja
keskustelua. Päädyin kuitenkin valitsemaan analyysin kohteeksi vain määrä-
tyistä menneisyyden episodeista kertovat muistot. Muistojen ei voi ajatella poh-
jautuvan menneisyyden tapahtumiin millään yksiselitteisellä tavalla (Juhila
1994,164). Ne sopivat kuitenkin aineistoksi subjektivoitumisen tutkimiseen,
koska omasta elämästä kerrotut muistot ovat tarinoita, joiden keskiössä on elä-
män tapahtumiaan tulkitseva kertoja itse (Komulainen 1998, 71-72). Samalla
muistoissa tulee näkyviin sosiaalisten ja kulttuuristen käytäntöjen merkitys
subjektiviteetille, koska muistelussa käytetään hyväksi kulttuurissa tarjolla ole-
vaa tietoa ja puhetapoja. Kulttuurissa vakiintuneiden puhetapojen muistelulle
asettamat rajat näkyvät konkreettisimmillaan siinä, ettei sellaisesta voida pu-
hua, mille ei ole käsitteitä. Siksi tapahtumat, jotka eivät sovi kulttuurisen järjes-
tyksen kehykseen usein unohdetaan. Vuorovaikutuksen käytännöt puolestaan
määrittävät sitä, mitä on sopivaa tietystä tilanteesta muistaa ja mistä voidaan
kertoa. Lisäksi muistamisella on pragmaattinen ulottuvuutensa siten, että men-
neen konstruoimisen tavalla on jokin tehtävä nykyhetkessä. (Juhila 1994, 166.)
Muistossa tuotettujen minäkuvausten ja todellisuutta koskevien konstruktioi-
den voi ajatella palvelevan jotakin nykyiselle itselle tärkeää päämäärää. Siten
sekä kertomistilanteen nykyhetki että mennyt elämä ovat läsnä muistoissa ja
niiden kertomistavassa.

Koska aineiston muodostavat muistot, joissa yhden yksilön subjektiviteetti
on sekä kerronnan kohde, että jotakin, jota tuotetaan muistoja kertomalla, tun-
tui oikealta tarjota Anjalle muistojen kertojana mahdollisuutta kommentoida
niiden käsittelyä. Siksi lähetin jo ensimmäisiä tulkintayrityksiäni hänelle luetta-
vaksi. Muistoja koskevat tulkintani herättivät Anjassa hämmennystä ja epä-
varmuutta. Tämä puolestaan sai minut pohtimaan paitsi tulkintojeni osuvuutta,
myös niiden oikeutusta. Koin, etten voi sivuuttaa sitä, miten Anja tulkintani
kokee. Samalla pohdiskelin, miten millä tavalla minun tulisi käsitellä Anjan
omia muistojaan koskevia näkemyksiä ja tulkintoja.

Näkökulmiemme ja tulkintatapojemme erilaisuus herätti keskustelua eri-
tyisen runsaasti siinä vaiheessa kun ennen yhteistoiminnallisen otteen käyttöön
ottoa päädyin valitsemaan aineistoksi vain haastattelun episodimaiset muistot.

Muistelutyöhön kuuluva vastavuoroisuuden ihanne ei kuitenkaan toteudu omassa
kokeilussamme muun muassa siksi että tutkittavana ovat vain toisen osapuolen
muistot.

Rajaus oli mielestäni perusteltu ja linjassa alkuperäisen tavoitteeni kanssa: ajattelun Frigga Haugiin ja kumppaneihin nojautuen, (1987, 50; ks. myös Crawford ym. 1992, 8-10, 35) että se, mikä muistetaan on merkittävää identiteetille. Oma tulkintani oli, että uran alkupuolen tapahtumat olivat perustavimmin rakentaneet Anjan ammatillista identiteettiä, josta syystä juuri ne olivat jääneet mieleen ja nousivat esiin haastattelutilanteessa episodimaisten muistojen muodossa. Anja sen sijaan piti haastattelutilanteen rajallista aikaa syynä sille, että episodimaisia muistoja nousi esiin vain uran alkupuoliskolta. Ongelmallista tekemäkseni rajauksessa oli Anjan näkökulmasta erityisesti se, että uran alkupuolelle sijoittuvista muistoista muodostuva kertomus jäi hänen ammattiuransa kokonaisuuden kannalta hyvin keskeneräiseksi ja uran loppupuoliskolle sijoittuvat ammatillisen kehityksen kannalta tärkeät vaiheet jäivät aineiston ulkopuolelle.

Etsiessämme tietä eteenpäin meille ehdotettiin yhteistoiminnallisen tutkimusmallin kokeilemista. Paul Wilkinsin tarinallisen yhteistoiminnallisen tutkimuksen malli sopi tarkoituksiimme. Päätimme kokeilla sitä koska aineistona olivat tarinat ja malli mahdollisti dialogisen ja tasavertaisen yhteistyösuhteen. Lisäksi se tarjosi konkreettisen tavan käsitellä erilaisia näkemyksiämme. Yhteistoiminnallisen tutkimusotteen käyttöön otton myötä käsityksemme aineiston muotoutumisesta tarkentuivat. Huomasimme, etteivät erilaiset tulkintamme välttämättä sulje pois toisiaan – niin haastattelukysymykset, kummankin tulkinnat haastattelun tavoitteesta, käytettävissä ollut aika kuin kerrottaviksi tulneiden tapahtumien subjektiivinen merkitysikin selittävät haastatteluaineiston muotoutumista. Episodimaiset muistot olivat virinneet haastattelun alussa vastauksena pyyntöni kuvailla vapaasti sosiaalityöntekijäuran vaiheita. Sen sijaan itse teemaan liittyvät kysymykset, jotka koskivat ammatillisia puhetilanteita, eivät olleet tuottaneet episodimaisia muistoja.

Wilkinsin malli alkaa henkilökohtaisten tarinoiden kertomisesta. Seuraavassa vaiheessa tutkijakumppanit kommentoivat tarinaa, jonka jälkeen alkuperäisen tarinan kertoja kertoo uuden version tarinastaan ottaen huomioon saamansa kommentit. Viimeisessä vaiheessa tutkijakumppanit tuottavat yhdessä sellaisen tarinan, johon voivat sitoutua. (Wilkins 2000,144-153.) Omassa soveluksessaamme *alkuperäisen tarinan* paikan saavat haastattelusta poimitut *muistot*, niiden *kommentointia* ovat tekemäni *muistoja koskevat tulkinnat*. *Uusina tarinoina* toimivat Anjan *tulkintoja koskevat kommentit ja täydennykset* sekä kirjoittamani *johtopäätökset*. *Yhteinen tarina* on artikkelin *viimeinen kappale*, jossa reflektomme yhteistoiminnallista prosessia.

Kokemuksia tutkimusprosessista sosiaalityöntekijänä

Haastattelutilanne liittyy aikaan, jolloin lopettelin ammattitöitäni ja virallisesti olin jo jäänyt eläkkeelle. Varmaan tämä elämänvaihe oli otollinen muistojen kertomiselle, olinhan omassa mielessäni jo pitkään tehnyt jonkinlaista koontia ja arviointia sosiaalityöntekijätaipaleestani. Olin tullut haastatteluun keskustelemaan ensisijassa julkisista puhetilanteista sosiaalityöntekijänaisena. Päivin kysymys vaiheistani sosiaalityössä antoi ylläkkeen muistojen ääneen puhumiselle. Kun Päivi palasi alkuperäiseen teemaan kysymyksellään puhetilanteista, heräsi

itsekontrollini. Ajattelin puhuneeni paljon ja alkuperäisen puhujateeman ulkopuolelta. Sen jälkeen pyrin pitäytymään paremmin aiheessa ja olemaan muutenkin lyhytsanaisempi. Se ohjasi myös kertomistapaani: jätin episodimaiset muistot kertomatta.

Työskentelyn yhteistoiminnallisuus oli mukana jo siinä, kun Päivi toimitti haastattelun kirjoitetussa muodossa luettavakseni. Hän lähetti myös ensimmäisen artikkeliluonnoksensa kommentoitavakseni. Se herätti minussa hämmennystä ja epävarmuutta. Nimettömyys tuntui epäaidolta, olinhan keskustellut samoista asioista monien ihmisten kanssa aiemminkin. Toisaalta kuitenkin pidin ”oikeaan tutkimukseen” kuuluvana tiedonantajan nimettömyyttä. Siitä olin mieluisasti yllätynyt, mitä kaikkea merkittävää muistoistani tutkijan näkökulma oli tuonut esiin. Sen sijaan Päivin päätös poimia haastattelusta vain episodimaiset, tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoittuvat muistot sekä tästä johtuva ammattihistoriani rajautuminen 1970-luvun puoliväliin sai minut ahdistumaan. Tunsin tulleetni ymmärretyksi ja kuvatuksi vaillinaisena, jäihän tuolloin huomattava osa ammatillisista vaiheistani ja itselleni merkityksellisistä kokemuksista kokonaan pois. Kommentoin sitä Päiville aluksi varovasti, sitten jo painokkaammin, ja perustelin niiden pois jäämistä haastattelutilanteesta johtuvaksi.

Neuvottelu haastatteluaineiston käytöstä ja kattavuudesta sisälsi kokemuksenani epätietoisuutta ja ahdistavaa oloa. Päivin metodinen perustelu aineiston valinnalle ja sen tulkinnaalle vaikutti oikeutetulta ja ymmärrettävältä. Se jätti kumminkin huomiotta minun kokemukseni kertomieni episodien osuudesta ammattihistoriassani. Palatessani toistamiseen omiin käsityksiini siitä, miksi juuri nämä muistot kerrottiin ja toiset jäivät kertomatta haastattelussa, koin syyllisyyttä ja epävarmuutta erityisesti siitä, onko minulla haastateltavana oikeutta näkemysteni esiintuomiseen, ja myös siitä, miltä kommenttini ja niistä kiinni pitäminen tuntuvat Päivistä. Neuvotteluprosessi tuntui ajoittain todella epämukavalta.

Ehdotus yhteistoiminnallisesta työskentelytavasta herätti heti kiinnostukseni. Muistin monia hyviä kokemuksiani yhteistyöstä ja vastavuoroisesta oppimisesta. Toki samalla tunsin myös epävarmuutta omasta osuudestani uudessa prosessissa. Aika pian aloimme löytää uuden työskentelytavan myötä lisää ymmärrystä toistemme näkemyksille ja sen myötä pääsimme luottavaisina jatkamaan artikkelin rakentamista.

Muistojen luentaa subjekti- ja sukupuoliteorian valossa

Luen Anjan muistoja tietoisesti tietyn teoreettisen viitekehyksen, Judith Butlerin (1990) subjekti- ja sukupuoliteorian läpi. Keskeistä analyysissäni on Butlerin Foucault'n (esim. 1980) ajattelua seuraava käsitys vallasta kaikkialla läsnä olevina, eri suuntaisina diskursiivisina voimasuhteina, jotka paitsi rajoittavat, myös tuottavat subjektiutta. Sekä Foucault'n että Butlerin mukaan yksilön subjektivoituminen tapahtuu välttämättä diskurssien piirissä. Subjekti tulee tuotetuksi diskursiivisen vallan vaikutuksena. Samalla myös vastarinta, eli yksilöi-

den kyky asettua subjekteiksi diskursiivisia voimia vastustaen, on diskursiivisten voimasuhteiden vaikutusta.

Toinen muistojen luentaa keskeisesti ohjaava teoreettinen idea on Butlerin ajatus, että myös sukupuoli on alkuperältään diskursiivinen. Butler katsoo, ettei sukupuoli (subjektin tavoin) ole olemassa jonakin luonnollisena ja annettuna vaan että se tehdään tai suoritetaan lainaamalla kulttuurisesti vakiintunutta ”eleistöä” (Butler 1990; Butler 1990 Pulkkinen 2000, 52 mukaan). Butlerin mukaan sukupuoli muodostuu toiminnasta ja eleistä, joiden avulla subjekti identifioiduu normaaliksi ja terveeksi. Maskuliinisuutta ja feminiinisyttä ei käsitetä ilmauksiksi yksilön sisäisestä totuudesta, vaan ne ovat ”itsen esittämistä” siten, että syntyy vaikutelma kuin sisäinen elämä olisi järjestynyt hyväksyttävällä, sukupuolittuneella tavalla. (Butler 1990, 136; Butler 1990 Mansfieldin 2000, 76 mukaan.)

Butleria soveltaen ajattelen muistoissa kuvatut eletyn elämän tilanteissa toteutuneet puhumiset, eleet, tunteet jne. kulttuurisen eleistön performatiiviseksi lainaamiseksi sellaisilla sosiaalisesti/kulttuurisesti/poliittisesti määräytyneillä tavoilla, joita (ainakin) kahden subjektiaseman, sosiaalityöntekijyyden ja sukupuolen risteysasemille sijoittumiset ovat muistojen ajankohtina ja tilanteissa edellyttäneet. Samalla myös tapaa, jolla muistojen nykyinen kertojainä mennyttä toimintaansa ja ajatuksiaan kuvaa, voi pitää toimintana, jonka avulla itseä esitetään sukupuolena ja sosiaalityöntekijänä kertomalla menneestä itsestä nykyhetken ammatillisten ja sukupuolta koskevien puhetapojen ohjaamana.

Teoreettinen sitoumukseni Butlerin subjekti- ja sukupuoliteoriaan ei merkitse sitä, että pyrkisin kiistämään yksilöllisen minuuden olemassaolon tai minuuden pysyvyyden kokemukset. Vaikka lähdän muistojen analyysissä siitä, että subjekti muotoutuu diskursiivisesti ja tilanteittain, on subjektiviteetissa käsitykseni mukaan myös yksittäiset tilanteet ylittävää pysyvyyttä siihen tapaan kuin Suvi Ronkainen (1999, 37) on hahmotellut:

kokemuksestamme tulla asetetuksi tiettyihin diskursseihin tietyllä tavalla kertyy yksilöhistoriallisesti, rivien välistä jatkuvuutta, jokin orientaatiota kuvaava positio: suhde niihin diskursseihin, joissa ruumiillisina elämme.

Ymmärrän tämän tarkoittavan, että yksilöllisen subjektiviteetin koettu jatkuvuus liittyy samantyyllisinä toistuviin asentoihimme vaihtuvilla sosiaalisilla näyttämöillä. Katkokset jatkuvuuden tunteessa syntyvät kun jokin pakottaa tai saa meidät ottamaan uuden asennon suhteessa sosiaaliseen.

Suhteeni muistoihin on teorialähtöinen. Muistojen käsittelyssä ei ole kyse tarkasta ja yksityiskohtaisesta aineiston analyysistä eikä myöskään hypoteesien testaamisesta. Käytän muistoja materiaalina tuottaessani teorian jäsentämiä kuvauksia siitä, miten eri suuntiin vaikuttavat ja keskenään ristiriitaiset diskurssit ovat tuottaneet yhden yksilön subjektiviteettia tietyissä eletyn elämän tilanteissa. Muistojen avulla ei ole perusteltua esittää väitteitä siitä, miten muistojen kuvaamat ”asiat todella ovat olleet” esimerkiksi sosiaalityön ammattihistorian eri vaiheissa. En myöskään esitä, että muistoista hahmotettava subjektiviteetin prosessi olisi yleistettävissä koskemaan muita sosiaalityöntekijänaisia. Analyysissä on kyse sen pohtimisesta, miten kaksi subjektiasemaa, sosiaalityöntekijäisyys ja naiseus ovat läsnä ja kietoutuvat toisiinsa yhden yksilön muistoissa. Tulosten yleistettävyyden sijaan muistojen tarkastelun mieli voisi löytyä muistojen ana-

lyysitävän sovellettavuudesta. Muistot ja niiden teorialähtöiset analyysit tarjoavat erään tavan jäsentää sitä, miten sukupuoli muotoilee sosiaalityöntekijänaisen ammatillista itseymmärrystä sekä tähän kytkeytyviä toiminnan ja vaikuttamisen mahdollisuuksia.

Muisto uran alusta: kiltin tytön hiljaista vastarintaa

Anjan haastattelussa kertomat, tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoittuvat muistoepisodit käsittelevät kolmea hänen uransa vaihetta: ensimmäistä työpaikkaa maaseutumaisen kunnan sosiaalitarkkaajana 1950-luvulla, pienen paikkakunnan kasvatusneuvolatyöntekijänä toimimista 1970-luvulla sekä a-klinikan johtajaksi tuloa 1970-luvun puolivälissä. Kuten edellä on todettu, muistot eivät kata Anjan koko uraa, vaan sijoittuvat sen ensimmäiselle puoliskolle viisikymmenluvun puolivälistä seitsemänkymmenluvun puoliväliin. Muistojen muodostama tarina täydentyy tuonnempana Anjan kommentoimissa muistojensa tulkintaa. Ensimmäinen tarinamuotoinen muistoepisoodi kertoo työelämään astumisesta vastakoulutettuna nuorena työntekijänä:

Mähän oon valmistunut viiskytviis Yhteiskunnallisesta korkeakoulusta...sehän orientoi selvästi tällaseen hallinnolliseen työskentelyyn, hyväks kunnalliseks virkamieheks. Ja se orientaatio, joka mullakin oli päässä kun mä läksin töihin, oli selvästi tällanen hallinnon virkamies. Ja täytyy muistaa, että mä olin silloin kaksikymmentä vuotias kun mä valmistuin, että tällanen maailman hahmottaminen viiskytluvulla kaksikytvuotiaana oli aika paljon erilainen mitä nykysin kaksikymmentä vuotiaana. Mä menin töihin (erään kaupungin) silloseen maalaiskuntaan sosiaalitarkkaajaks ja mä lähdin hyvin kuuliaisesti tekemään sitä, mitä esimies elikkä sosiaalishteeri sanoi. Mulla ei ollut varmaan minkään vertaa omaa ajatusta päässä...

Muistossa oma asema ikä- ja sukupuolijärjestyksissä, eli nuoruus ja naiseus kerrotaan itsestään selviksi kuuliaisuutta ja alisteista asemaa tuottaneiksi seikoiksi. Muisto jatkuu seuraavalla episodilla:

...mulle on jääny erityisesti mieleen yks tilanne sieltä, jota mä oon myöhemmin siteerannukkin joillekin päihdehuollon ihmisille...olin todella kaksikymmentävuotias, hyvin sinisilmäinen ja kiltti ja mut lähetettiin viemään varotusta tällaselle alkoholistille, jolle oli päätetty sosiaalilautakunnassa antaa varotus. Mä lähdin polkupyörällä sinne jonnekin viidentoista kilometrin päähän kertomaan, että nyt hänelle on annettu varotus. Ja semmonen pikkunen mökki, missä hän asu ja mä menin sinne sisään ja esittäydyin ja yritin vähän kysyä kuulumisia ja muuta, mut ei hän ollut yhtään kiinnostunut mun kans keskustelemaan ja sitte mä vaan kerroin jotenki, että tällasella asialla mä nyt sitten olen. Se kattoi mua hyvin lempeästi ja sanoi, että voi tyttö, ei sun ois tarvinnu tätä tulla mulle kertomaan, joka must oli jotenki niin huikee että se oli varmaan ensimmäinen semmonen oppi siitä, mitä sosiaalityö vois olla ja mitä se kenties ei ole.

Muisto on kertomus Anjan muotoutumassa olevaa ammatillista minää muokanneesta tapahtumasta. Siinä kuvataan sitä, kuinka jokin virkamieheksi asetumisessa on herättänyt haluttomuuden ja vierauden tunteita. Oman toiminnan subjektiksi kerrotaan joku muu kuin itse: "mut lähetettiin viemään varotusta..."

Muiston käännekohtaksi muodostuu asiakkaan kohtaaminen tämän elämänpiirissä. Kohtaaminen antaa Anjalle uutta näkökulmaa vallitseviin sosiaali-

työn käytäntöihin. Vaikka alkoholistimiehen kerrotaan tytölleen Anjaa, minkä voi tulkita sukupuolten välisen hierarkian ylläpitämiseksi, kertoo Anja kokemuksen vapauttavaksi. Muisto on Anjan sosiaalityöntekijäurasta kertova ensimmäinen, pienimuotoinen subjektivoitumistarina. Myöhemmissäkin muistoissa esiin tulevat teemat, kuten itsen kertominen kuuliaisiksi vastalauseita esittämättömäksi toimijaksi, etäisyyden ja vierauden tunne suhteessa ennalta määriteltyn ammattilliseen diskurssiin ja käytäntöihin sekä oman työorientaation reflektointi asiakkaiden elämäntodellisuudesta käsin ovat läsnä jo tässä ensimmäisessä muistossa.

Samalla kun edellä kerrottua muistoa voi pitää autenttisuuteen pyrkivänä kertomuksena oman elämän tapahtumista, sen voi ajatella myös muistojen nykyiselle kertojainnalle merkittäväksi kertomukseksi. Muiston voi ajatella säilyneen mielessä ja tulleen kerrotuksi siksi, että siihen sisältyy jotakin sellaista, joka edelleen on Anjalle tärkeää sosiaalityössä.

Muisto kasvatusneuvolan neuvottelupäiviltä: syrjäseudun työntekijä asettuu vaihtoehtoisen ammatillisen tiedon edustajaksi

Edellä kuvatusta ensimmäisestä työpaikastaan Anja kertoi haastattelussa lähteneensä nopeasti, jo vuoden kuluttua. Seuraavat muistot sijoittuvat noin viisitoista vuotta myöhempään ajankohtaan, jolloin Anja palasi kotiäitivuosiensa jälkeen takaisin työelämään, kasvatusneuvolatyöhön. Näissä muistoissaan hän kertoo suhteestaan ammattilliseen diskurssiin samaan tapaan kuin uran alun muistoissa. Ammatillisena selustana on pikemminkin asiakassuhteissa rakentunut tieto kuin vallitseva professionaalinen tieto:

Sillon ainakin siellä kasvatusneuvolassa oli hyvin tämmönen psykoanalyttinen viitekehys, jota sitten epätoivosesti kaikki tavoiteltiin. Ja minäkin, joka en tiennyt yhtään mitään psykoanalyysistä, et olin...perheterapiakoulutuksessa ollu, minä hirveesti yritin olla fiksuja kysymyksiä tekevä ja silloin taas kyllä nää paikalliset naiset opetti mua. Kerran mä kysyin joltakin äidiltä, joka oli lapsensa kanssa käymässä, että mitä hänelle nyt kuuluu, et onko menny nyt paremmin ja hän sano, että kyllä joo, että mitä nyt muutaman kerran oon kuspotan päälleni saanu. Mies oli heittäny hälle pissapotan päälle ja se ei ollu hänestä mitenkään hirveen vaikeeta. Se oli mulle, jota mä oon monesti miettiny, varmaan semmonen havahduttaja, että mikä se on se ihmisten todellisuus ja mistä käsin sitä työntekijänä oikein lähestyy, että mitä tällä psykoanalyttisella viitekehyksellä oikein saavutetaan.

Seuraavassa otteessa Anja kertoo oman asemansa paikallista kokemustietoa edustavana pienen paikkakunnan työntekijänä vallitsevan ammatillisen diskurssin näkökulmasta marginaalisena:

Kasvatusneuvolan neuvottelupäiviä, tai mitä ne nyt sitten olikaan, niilläkin mä olin ehkä parilla vaan. Jotenkin mulla on semmonen muistikuva kyllä sieltä, että se oli jotenkin liian viisasta, sillä lailla viisasta, että oli liian pitkä matka (omalle paikkakunnalle) niistä puheista, että vaikka jotakin tämmöstä psykoterapeuttisen tapaista viitekehystä sieltä aisti ja kuuli ja sitähan oli meilläkin, mutta jotenkin muuten tuntu, että oli niin hirveesti kaikilla ihmisillä koulutusta ja työnhajusta ja pitkiä hoitosuhteita ja kamalan jäseneltyjä hoitosuhteita, että mä olin kyllä kun hiljaa hiiri kolossa siellä, että mulla mitään sanottavaa oikein siihen.

Muistoa luonnehtivat ammatilliset hierarkiat, kriittinen suhde vallinneeseen ammatilliseen virtaukseen sekä kokemus, että on itse marginaalissa. "Hiljaa kuin hiiri kolossa" on vertauskuva, jolla Anja kuvaa omaa asemaansa ammatillisen keskustelun näyttämöllä. Näyttämön haltijoiksi ja äänen käyttäjiksi kerrotaan psykoterapeuttiseen ajatteluun nojaavat, teoreettisesti suuntautuneet kollegat. Episodin käännekohdaksi kerrotaan seuraavassa otteessa tilanne, jossa Anjalta oli pyydetty erälle neuvottelupäiville puheenvuoroa "maaseutukasvatusterveystieteiden" näkökulmasta:

Mä olin hyvin hämmästynyt siitä, mä niinku häpeillen menin sinne, että jotenki että meillä nyt on tällasta ja musta tuntuu, että mulla oli aika harhaoppisia ajatuksiakin just näitten aikalailla käytännöllisten ongelmien kanssa...mä en oikein ymmärräkään, että miten mä saatoin jännittää niin kovasti, että mulla oli melkein semmonen olo, että mä en aina tienny missä kohtaa mä oon menossa, että mun piti lukee paperista, ja just semmonen oikeen totaalinen jännittäminen...mä olin hyvin hämmästynyt siitä, tuli hirvu paljon semmosta positiivista palautetta, että itse asiassa oli paljon semmosia hiljaisia ihmisiä, jotka samalla tavoin kuin minä, niin ei uskaltaneet sanoa ääneen ja sit oli näitä, jotka oli varmaan ihan näitä eteläsuomen ihmisiä, jotka sitten käyttivät sitä puhetta siellä ja antoivat sen kuvan, että tällainen on kasvatusterveystieteiden porukka, joka ei kenties pitänyt ihan paikkaansa sitten.

Kovaa jännittämistään tilanteessa Anja selitti näin:

Mä luulen, että se oli aika paljon just semmonen takaraivossa oleva olettaus, että enhän minä pieni hiirulainen sieltä korvesta, niin oo mitään sen rinnalla kun näe uljaasti puhuvat pääkaupunkiseudun kollegat. Tää nyt oli hiukan liioteltu, mutta sellainen asetelma omasta pienuudesta, ei ollu oma itsetunto, ammatillinen eikä varmaan muukaan niin hirveen korkeella, että se varmaan vaikutti siihen.

Muisto puheenvuoron pitämisestä kasvatusterveystieteidenpäivillä kertoo tilanteesta, jossa Anjan marginaalinen ammatillinen asema alkaa murtua. Vaikka yksittäisen puheenvuoron pitämisen voi ajatella merkitykseltään kenties vähäiseksi, muistoon kirjautunut tunnelataus viittaa siihen, että tapahtuma on muovannut voimakkaasti ainakin Anjaa itseään ammatillisena subjektina. Muisto kuvaa tapahtumaa, jossa Anja julkisti ja kuljetti paikallisissa käytännöissä rakentamaansa kokemustietoa osaksi ammatillista diskurssia. Samalla "hiljainen hiiri" muuttui tietäväksi subjektiksi ja oman työnsä asiantuntijaksi. Jännittämistä selittää se, että puheenvuoro on ollut vallitsevaa diskurssia murtava. Sen myötä "korvessa", eli suomalaisen pikkukaupungin periferiassa tuotettu paikallinen, osin asiakkaiden elämäkokemukseen ja tarinoihin perustuva tieto nostettiin valtavirtaisten kansainvälisten professionaalisten keskustelujen rinnalle.

Kun modernit professionaaliset diskurssit ovat rakentuneet keskeisesti juuri paikallisen tiedon ja käytännön työtä tekevien toimijoiden tiedon ulos sulkemiselle (ks. esim. Satka 1995), voi Anjan puheenvuoroa pitää sekä subjektiivisesti että yhteisöllisesti radikaalina: puheenvuoro loi uudenlaista diskursiivista tilaa ainakin tietyille sosiaalityön ammatillisen kentän alueelle. Muiston tapahtumat ovat merkinneet Anjalle askelta kohti sellaista ammatillista subjektiutta, joka itse rakennettuun tietoon ja omiin kokemuksiin nojautuen pyrkii muovaamaan ja muuttamaan myös vallitsevia ammatillisia ajattelutapoja. Vaikka sukupuoleen ei suoraan viitata kasvatusterveystietämuistoissa, se on käsitykseni mukaan läsnä näissäkin muistoissa sukupuolittavina hierarkkisina rakenteina ja kertojaminän suhteena niihin. Anja kertoo itsensä käytännön työhön suuntau-

tuneeksi subjektiksi. Käytännön työssä toimiminen on naisvaltaisen sosiaalialan sukupuolijaon mukainen, naisille ominainen ammatillinen sijainti ja samalla sijainti, joka on usein määrittynyt teoreettisemmin suuntautunutta ammatillisuutta vähäarvoisemmaksi (ks. esim. Heinonen 1984, 22, 36, 227 ; Satka 1995; Mutka 1998). Asiakastyössä rakentuneen kokemuseräisen tiedon esille tuominen kasvatusneuvolatyöntekijöiden kokoontumisessa on siten oman käsitykseni mukaan merkinnyt paitsi vaihtoehdoisen ammatillisen ajattelun, myös naista-paisen ammatillisuuden ja tiedon murtautumista ammattikunnan julkikeskus-teluihin.

Muistot kunnallisen a-klinikan johtajaksi hakeutumisesta: naisena miesten alueelle

Kolmas muistojen kokonaisuus kertoo Anjan tulosta ensimmäisen kunnallisen a-klinikan johtajaksi ja samalla ainoaksi naisjohtajaksi 70-luvun puolivälissä:

Mä jotenki työlästyin siihen kasvatusneuvolan suppeeseen työskentelytapaan. Mä oisin halunnut tiedottaa enemmän ja olla enemmän yhteistyössä eri ammattilaisten kanssa, mutta se ei oikein ottanu tuulta. Ja sitte kun (paikkakunnalle) perustettiin a-klinikka, ja oli paikat auki, niin mä ajattelin, että okei, mä haen tota johtajan paikkaa ja sit mä ainaki saan päättää kenen kanssa ollaan yhteistyössä ja millä lailla tiedotetaan. Tässä oli se motiivi miks mä hakeuduin a-klinikalle, että mä voin ite alkaa suunnitella kunnolla töitä.

Edellä olevassa muistossa mennyt minä kerrotaan jo - toisin kuin aiemmissa muistoissa - tietävänä ja omasta tiedosta käsin olemassa olevia työkäytäntöjä arvioivana ammattilaisena. Toinen teema muistossa on uran seuraavan käänteen eli johtajaksi hakeutumisen perustelu. Anja kertoo motiivikseen johtajan paikan hakemiselle halunsa päästä itsenäisemmin kehittämään työtä ja soveltamaan käytäntöön näkemyksiään sosiaalityöstä. Painokas ilmaisu "Tässä oli se motiivi..." kertoo erityisestä perustelemisen tarpeesta. Kun aikaisempiin muistoihin sisältyy itsen kertominen valtaa vailla olevana, ammatillisten näyttämöiden reunamille jääneenä subjektina, on johtajaksi hakeutuminen merkinnyt marginaaliseksi kerrotun aseman purkautumista ja samalla uudenlaista suhdetta valtaan. Johtajan tehtävä on ollut valtapositiio, jollaiset aiemmissa muistoissa on kerrottu itselle etäisiksi ja vieraiksi. Vaikka valtateemaa tai vallan ja naiseuden suhdetta ei muistossa eksplikoida, voi johtajaksi hakeutumisen huolellisen perustelun ajatella liittyvän institutionaalisen vallan sukupuolittuneisuuksiin sosiaalialalla. Kun hallinnolliset ja johtotehtävät on perinteisesti ajateltu miehille kuuluviksi (ks. esim. Satka 1995), on Anjan täytynyt kenties keksiä erityisiä perusteluja sille, miksi sukupuolestaan huolimatta hakeutuu johtajaksi.

Seuraavassa muistossa kuvataan, millaista oli tulla a-klinikoiden johtajien neuvottelupäiville ensimmäisenä naisena ja myös ensimmäisen kunnallisen a-klinikan edustajana:

Tästä a-klinikkaväestä mulla on aika hauskoja kokemuksia kun mähän olin ensimmäinen naispuolinen a-klinikan johtaja ja ainoa silloinkin jonkin aikaa. Mä muistan erittäin hyvin... että ensinnäkin mä muutamaan kertaan sain soittaa A-

klินิกkasäätiölle, että he kutsuivat mut mukaan koska ne oli tietenkin säätiöläisten päiviä ja piti kovasti etsiä jakkaraa, että löytyiskö vielä yks istuin lisää. Mä menin sinne aika jännittyneenä kylläkin. Porukka oli pieni, meidän a-kliniikka oli neljästoista valtakunnassa silloin, että sen mukaisesti osallistujia. Aivan oli semmoinen olo, että mua katottiin hyvin hyvin pitkään ja kukaan ei oikein uskaltanu mitään sanoa ja sitten illemmalla joku rohkeni tulla kysymään että mitenkäs nyt onkaan. Ja mä vieläkin muistan kiitollisuudella kahta näistä ihmisistä, jotka ikäänku pelasti mut siitä yksinäisyydestä ja uskaltautuivat keskustelemaan. Ja pitkään oli semmoinen tuntu, että uudenlainen, kunnallinen yksikkö on jotakin hyvin epäilyttävää, että oikea työ tapahtuu perinteisissä yksiköissä ja sitten pieni naureskelu tästä, että mä oon nainen. Mutta sitten kun tää kanssakäyminen lisääntyi, kyllä mut sitten kutsuttiin mukaan, ja se oli hyvin antoisaa, hyvin lämmintä keskustelua, ei mitenkään teoretisoitua.

Muistossa subjektiviteetti ammattilaisena on tällä kertaa muutoksessa siten, että uuden institutionaalisen aseman ohella kyse on myös uudenlaisesta sijainnista sosiaalialan sukupuolijärjestyksissä. Kertomus muistuttaa Silvia Gherardin (1995) kuvaamia "matkailijana miesten maailmassa" -tarinoita. Nämä tarinat rakentuvat kulttuuriselle erottelulle, jossa tietyt toiminta-alueet määrittyvät miesten, toiset naisten alueiksi. Tarinoihin, joissa nainen astuu ensimmäisenä naisena miesten hallitsemaan ryhmään, sisältyy Gherardin mukaan usein kynnyksen ylittämisen ja uuteen tilaan siirtymisen kuvauksia. (mt.,123-124.) Muistoa voi pitää eräänlaisena rajanylityskertomuksena, jossa Anja kuvaa päätöstään pyrkiä naisisesta, käytännön sosiaalityöntekijän asemasta perinteisesti miehiseen asemaan työyksikön johtajaksi, tähän liittyvää epärointiään, pelkoon yksin jäämisestä ja helpotustaan hyväksytyksi tulemisesta.

Tulkintani mukaan tapa, jolla sukupuolta käsitellään kertomuksessa, ilmentää yhtäältä muiston kuvaamaan menneisyyden tilanteeseen sisältyneitä sukupuolittuneita jännitteitä. Koska muisto kertoo sukupuolirajan ylityksestä, sukupuoli tehdään muistossa näkyväksi viittaamalla itsen ja kollegoiden väliseen sukupuolieroon. Toisaalta muistoa luonnehtii pyrkimys esiintyä sukupuolineutraalina toimijana – sukupuolen kerrotaan vaikuttaneen tilanteessa hyvin vähän. Luultavasti hyväksytyksi tuleminen miesjohtajien joukossa sekä uskottavuus ammattilaisena on muiston ajankohtana edellyttänyt tällaista strategiaa. Kysymys sukupuolen kertomistavasta on kuitenkin sidoksissa myös laajemmin sosiaalityön sukupuolineutraaleihin ammatillisiin puhetapoihin. Käsitelen muistojen sukupuolen kertomisen tapaa perusteellisemmin johtopäätösluvussa.

Anja : Muistojen tulkinnan kommentointia

Tapahtuma ensimmäisessä virkapaikassani on näennäisessä vähäpätöisyydessään ollut minulle merkittävä. Sen kehykseksi olen kertonut tuon ajan sosiaalityöntekijän realiteetit: sosiaalihuollon lakiorientaation, sosiaalitoimiston työtilat, sosiaalitarkkaajan tehtävät. Päivin tulkinta subjektiasemistani pitää mielestäni paikkansa, samassa persoonassa oli kunnan virkamies ja kiltti tyttö ajele-massa kunnan virkapyörällä. Kummankin position olen määritellyt itselleni nykyisyydestä käsin, silloin tuskin tunnistin kovin selkeästi kumpaakaan niistä. Suhde valtaan oli itselleni hämärä ja kyseenalaistamaton alue, en kyennyt sitä lainkaan käsittelemään rationaalisesti. Se vain tuntui epämieluisalta esimerkiksi kerrotunlaisessa sosiaalilautakunnan tekemässä päätöksessä tai esimiehen au-

toritaarisuudessa. En liioin kyennyt ajattelemaan, että asiakkaan reaktio oli oikeutettu, puhumattakaan, että olisin sen silloin kirjannut opilliseksi johtolankakseni. Siinä hämmennyksen ja häpeämisenkin tilassa oli vain intuitiivisesti jotain minulle tärkeää ja se painui mieleeni. Tapahtuma jätti tarttumapinnan myöhemmille samansuuntaisille kokemuksille. Se oli pitkään unohduksissa ja pulpahti mieleeni vaiheessa, jolloin aloin erityisesti pohtia asiakkailta saadun tiedon ja teoritiedon keskinäistä suhdetta ja niiden merkitystä itselleni.

Kasvatusneuvolavaiheesta kerrottaviksi nousseet episodit jatkavat osaltaan edellistä tarinaani ja lisäksi ilmentävät laillaan silloista elämänvaiheeni. Palasin ammattityöhön kahdeksan vuoden jälkeen. Halusin suuntautua perheiden kanssa työskentelyyn ja olin siinä mielessä elvytellyt ammattitietojani pari-viikkoisella perheterapiakurssilla, jollaisia silloin oli tarjolla. Haluni omaksua ajankohtaista ammattitietoa oli suuri. Taannoinen *case work* -koulutus ja perheterapiakoulutuksen samansuuntainen viitekehys toimivat kaikupohjana psykoanalyttiseen tietoon "ihastumisessani". Koin sen myös arvostetuksi orientaatioksi, jota lisäksi silloisessa työpaikassani edusti erityisesti lääkäri (mies-). Varmaan siihen liittyi toive saada psykoanalyttisten termien käytöllä vahvistusta omalle epävarmalle ammatilliselle identiteetilleni. Onneksi, niin voin sanoa, asiakkaiden viestittämä todellisuus herätti kysymyksiä. Päivi kuvaa suhdettani psykoanalyysiin kriittiseksi. Sitä se nykyhetkestä käsin kerrottuna olikin. Silloin se tuntui lähinnä ambivalenssina ja hämmennyksenä. Minulla ei ollut riittävästi käsitteitä eikä kieltä ilmiöiden ja sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen jäsentämiseen, eikä siis myöskään psykoanalyttisen tiedon arvioimiseen tai kritisoimiseen.

Kasvatusneuvolapäivien muisto sijoittuu 1970-luvun alkupuolelle. Kun luovutin asiantuntijuuden teoreettisin termein puhuville kollegoille, vähätelin samalla paikallista ja kokemuksellista tietoa ja ilmaisin implisiittisesti myös käsitykseni "oikeasta" asiantuntijuudesta. Vasta parikymmentä vuotta myöhemmin alettiin sosiaalityön ammatillisessa diskurssissa tehdä näkyväksi kokemuksellisen ja elämyksellisen tunnetiedon (esim. Forsberg 1996, 382) merkitystä ja sen todeksi ottamista asiantuntijuuden rakentumisessa ja ammattitaidon kehitymisessä. Miten puheenvuoroni vaikutti kasvatusneuvolapäivien kuulijoiden käsityksiin ja työkäytäntöihin, sitähan emme tiedä. Osaltani siinä on joka tapauksessa kyse ei-tiedostaen, tarkoittamatta tapahtuneesta diskurssin kyseenalaistamisesta. Minulle tapahtuma oli merkityksellinen silmienaukaisija siinä, että pienen paikkakunnan ja "takametsien toimintayksikön" työkäytännöt voivat todellakin kehittyä paikallisten tarpeiden ohjaamina. Kuulijoiden palautteet saivat näin aikaan katkoksen siihenastisessa omaa asiantuntijuuttani ja työympäristöäni vähättelevässä määrittelyssäni. Kasvatusneuvolavaiheen muistoissa todentuu myös sanonta: Kieli on valtaa. Jo ammatillisten termien käytölläkin erottaudutaan ja vahvistetaan omaa positiota. Kieli voi sulkea toisten suun, tehdä osattomaksi tai joukkoon kuulumattomaksi. Kielellinen kehittymättömyys rajoittaa puolestaan mahdollisuuksia jäsentämiseen, kyseenalaistamiseen tai omien mielipiteitten perustelemiseen. Siinäkin ehkä eräs kerrontani näkökulma.

Pontimena hakeutumiseni sosiaalityöntekijästä toimintayksikön johtajaksi oli todellakin pontimena pyrkimys saada tilaa omille näkemyksilleni työn tekemisestä. Sinänsä johtajan identiteetti oli minulle henkilökohtaisesti vieras

eikä se ollut kuulunut “urasuunnitelmiini“. Perustelun sisällyttäminen kertomukseeni pohjaa juuri tuohon itselleni yllätykselliseen päätökseen. Näin jälkikäteen johtajaksi siirtymisen voin nähdä myös merkittävänä käänteenä suhteessa valtaan, kuten Päivi esittää. Sitä en silloin tiedostanut. Valta ja naissukupuoli olivat 1970-luvulla mielestäni kyseenalainen pari. Naisen julkinen vallankäyttö ei ollut itsestäänselvyys, pikemminkin epäilyttävä yhdistelmä. Se liittyi omana kokemuksenani myös naisen vallanhaluisuuteen, joka oli selvästi negatiivinen määre. Jotakin näistä määrittelyistä oli varmaan myös mielessäni, joskin tiedostamattomana, ja siksi johtajaksi hakeutuminen tarvitsi uskottavan ammatillisen perustelun. Mahdollisesti perustelujen tarve paljastaa jotakin myös henkilökohdaisesta elämänhistoriastani, siitä, miten hämäräksi ja etäiseksi olin tunnistanut vaikutusvaltaisuuteni niin mikro- kuin makrotasolla. Ratkaisussa on myös viestiä ammatillisen näkemykseni suunnasta ja ammatillisen itsetuntoni vahvistumisesta.

Kertomani tarina ensimmäisestä kohtaamisesta miespuolisten kollegoitteini kanssa ei paljasta kaikkea siitä poikkeavuuden kokemuksesta, jota siellä tunsin. Nyt näen tapaamisessa monia humoristisiakin piirteitä. Silloin olin vieras sekä sukupuoleni että työpaikkani osalta. Elettiin aikaa, jolloin päihdehuoltoon oltiin luomassa kunnallisia hoitoketjuja. Niiden kehittämisessä ja toteuttamisessa silloisen sosiaalihuollon virkamiehillä oli vahva ote. Aloittavien kunnallisten ja perinteisten a-klinikoiden välille kehittyi selvästi tunnistettava jännite, olihan jo a-klinikkatyön alkuvaiheeseen 1950-luvulla sisältynyt vastakkainasettelua kunnallisen päihdehuollon kanssa. Niinpä ensimmäisissä tapaamisissa ja vielä pitkään myöhemminkin koin tärkeäksi tehtäväkseni osoittaa, että kunnallisessa a-klinikassa tehdään laadukasta työtä. Sukupuolestani huolimatta – tai kenties juuri siksi – tulin vähitellen joukkoon hyväksytyksi, ja ajanoloon myös diskursiivista valtaa käyttäväksi jäseneksi a-klinikoiden johtajien yhteisöön. Ryhmään hyväksytyksi tuleminen oli muistossani niin tärkeä kokemus, että sukupuoli jäi siinä taustalle. Voin tunnistaa muistossa myös sukupuolineutraalisuutta, näkemyksen ettei johtajana toimimisen pitä olla riippuvainen sukupuolesta.

Kertomani muisto kuvaa tulovaiheittani a-klinikoiden johtajien yhteisöön ja silloista historiallista vaihetta a-klinikkatyössä. Tunnistan siinä ja etenkin vähän myöhemmissä vaiheissa kamppailua tilasta ja äänestä kahden diskurssin välissä. Taustavoimanani oli sosiaalihuollon edustama palvelujen saatavuutta korostava diskurssi, joka mielestäni sisältyi myös sosiaalityön keskeisiin periaatteisiin. Kollegoitteini kautta kohtasin perinteisen a-klinikoiden vapaaehtoisuutta, asiakkaan itsemääräämisoikeutta, toimipisteen ehdotonta vaitioloa sekä terapiatyötä korostavan äänen, jolla he välittivät epäluuloa näiden tärkeiden periaatteiden toteutumismahdollisuudesta kunnallisissa yksiköissä. Asemani käynnisti minussa lähes pakonomaisen tarpeen kyetä arvioimaan ja argumentoimaan tasapuolisesti ja luotettavasti kumpaakin ”kenttää”. Pyrin seuraamaan aikaisempaa enemmän sosiaalityökeskustelua, keräämään ja arvioimaan kokemuksia omista ja a-klinikkamme työkäytännöistä ja niillä perustelemaan puheenvuorojani. Ymmärrän nyt tuon kahden diskurssin välisen tilan lisänneen tietoisuutta itsestäni ja asemastani. Se vahvisti subjektivoitumistani.

Pyrkimys laadukkaaseen työhön kunnallisessa a-klinikassa ja sen tekemiseen myös muille näkyväksi oli työryhmämme yhteinen työnäky. Halusimme

kehittää yhtäläillä asiakastyötä kuin muitakin työalueita, kuten yhteistyötä muiden lähialojen kanssa, sekä löytää myös teoreettista perustaa toiminnallemme ja työtavoillemme. Emmekä toki olleet siinä yksin, vaan kehittämistyötä tehtiin koko nopeasti laajentuneessa a-klinikkaverkostossa.

Perustelujen löytämisessä ja argumentoinnin pakossa oli kysymys myös prosessista, jossa omiin ja työtovereitteni havaintoihin, kokemuksiin ja tunteuksiin perustuvilla käsityksillä ja väittämillä ei ollut riittävää vakuuttavuutta. Laura Ylirukan (2000) mukaan työntekijöillä oleva hiljainen tieto näyttääkin toimivan kahdella tavalla: yhtäältä se toimii katalysaattorina uuden tiedon etsimiselle, toisaalta se on itsessään tietoa, jonka totuusarvoa tulee testata. Hiljaisen tiedon muuttuminen havaittavaksi edellyttää sen ulkoistamista, sen artikuloinnista täsmällisin käsittein. Sen avulla ihminen voi paremmin tiedostaa lähtökohtansa, arvonsa ja vaikuttimensa (Yliruka 2000, 34). Edellä kuvaamassani perustelujen etsimisessä on ymmärtääkseni ollut kysymys juuri hiljaisen tiedon sekä sosiaalityön ja sen lähialojen eksplikoidun tiedon vuorovaikutuksesta. Yhtäältä se vahvisti ammatillista itsetuntoani, toisaalta lisäsi tarvetta ja rohkeutta kyseenalaistaa vallalla olleita käsityksiä ja työkäytäntöjä – olivatpa ne omia tai toisten.

Kerrotussa muistossa alkanutta työvaihetta ja sen tapahtumien vaikutusta kuvaa mielestäni osuvasti myös Päivin esittelemä Judith Butlerin ajatus subjektiivoitumisen prosessista. Tulin diskursiivisen vallan paineessa aikaisempaa enemmän tietoiseksi itsestäni ja omista pyrkimyksistäni sosiaalityöntekijänä. Asetuin aluksi kunnallisten yksiköiden ja sosiaalityön puolestapuhujaksi, myöhemmin myös kunnallisten yksiköiden joidenkin toimintatapojen kyseenalaistajaksi. Siinä prosessissa käsitys itsestäni ja myös suhteestani valtaan muuttui. Aloin ymmärtää jotakin vaikutusvaltaisuuden merkityksestä ja sen ehdoista sosiaalityön päämäärien, toiminnan resurssien ja asiakkaiden oikeuksien turvaamisessa. Vaikka ammatillinen asema, esimerkiksi toimintayksikön johtajana, avaa joitakin ovia ja areenoita, edellyttää kuulluksi tuleminen ja luottamuksen saavuttaminen ensisijaisesti asiantuntijuuden ja osaamisen osoittamista. Se edellyttää myös oman vaikutusvaltaisuuden tunnistamista ja hyväksymistä. Siihen liittyy jälleen myös kielen oleellisen tärkeä merkitys. Ilman kieltä, selkeitä ja ymmärretyksi tulevia käsitteitä ei voi päästä vuorovaikutukseen asiakkaitten kanssa, ei löytää kehittämiskeinoja, ei saada asemaa diskurssissa, ei vaikuttaa eikä liioin saada itselleen onnistumisen kokemuksia.

Sukupuolen merkitykseen aloin kiinnittää huomiota vasta a-klinikkatyön jälkipuolella. A-klinikoiden asiakaskunta oli ollut miesvaltaista ja työn sisältö oli kehittynyt niistä kokemuksista käsin. Aloin kehitellä naisten erityistarpeita huomioon ottavia työskentelytapoja. Pidin tärkeänä naiseuden kulttuurisen määrittämisen ymmärtämistä ja sen näkyväksi tekemistä asiakastyössä. Sain samalla lisää ymmärrystä itselleni omasta naiseudestani ja tietoisuutta naispuolisen sosiaalityöntekijän identiteetistäni. Se vaikutti myös miesasiakkaiden kanssa työskentelyyn, sillä heidän elämänsä määrittävät yhtäläillä sukupuoleen liittyvät kulttuuriset arvot ja normit.

Nykyisyydestä käsin sukupuolen näkymättömyys muistoissani tuntuu yllättävältä. Olen jäänyt pohtimaan, miksi tulin tietoiseksi sukupuolen merkityksestä juuri edellä kuvatussa vaiheessa. Johtajaksi tullessani pyrkimyksiäni hallitsivat aluksi ammatilliset tavoitteet, kunnallisen a-klinikkatoiminnan laadun ja

aseman turvaaminen. Sukupuolen merkityksen näkeminen ja uudenlaisten työkäytäntöjen kehittäminen edellytti ammatillista uudelleenorientoitumista. Ehkä myös sitä, että olin kokenut oman asemani vahvistuneen ammattikunnan sisällä ja olleeni osaltani myös vaikuttamassa ammatillisiin diskursseihin. Keskustelu sukupuolesta sosiaalityössä oli 1970-luvulla, kuten vielä nykyisinkin, marginaalissa. Sukupuoliteeman esiin nousu juuri tiettyinä ajankohtana omalla urallani on saanut kyselemään, mihin marginalisoidun teeman nouseminen keskustelun ja käsittellistämisen kohteeksi voisi liittyä?

Päivi: Muistot sukupuolen jäsentäminä subjektivoitumistarinoina

Edellä tarkastellut Anjan ammatilliset muistot kattavat useiden vuosikymmenten yli ulottuvan ajanjakson. Ne kertovat paitsi Anjan yksilöllisestä ammatillisesta kehityksestä, myös sosiaalityöntekijänaisena subjektivoitumisen diskurssiivisista ehdoista. Sukupuoli jäsentää Anjan asettumista ammatillaiseksi ja ammatillisen tiedon subjektiksi kaikissa hänen muistoissaan vaikka sukupuolta ei aina käsitellä eksplisiittisesti. Ensimmäisessä muistossa uran alusta sukupuoli oli läsnä traditionaalisen sukupuoliajattelun mukaisena toiseutena, kasvatusneuvolamuistoissa se katosi kerronnasta, minkä jälkeen siitä kerrottiin a-klinikan johtajaksi tuloa kuvaavissa muistoissa sukupuolineutraalisuuden hengessä. Aineiston ja episodimaisten muistojen rajautuminen uran alkupuolen muistoihin jättää valitettavasti piiloon Anjan uran myöhemmät vaiheet, jolloin sukupuoli tematisoitui hänen ajattelussaan, muutti suhdetta asiakkaisiin ja muokkasi myös ammatillista itseymmärrystä. (ks. esim. Auvinen 1994.)

Uran alkuun sijoittuva muisto heijastelee 1950-luvun traditionaalista sukupuolijärjestystä, jolloin naisten ja miesten välisiä eroja ja erilaista asemaa on pidetty luonnollisena eikä sukupuolten ja sukupolvien välistä eriarvoista asemaa ole kyseenalaistettu. 1950-luvulle sijoittuvassa muistossa sijainnit sukupuoli- ja ikäjärjestyksissä ovat tuottaneet itseä tietämättömänä, kokemattomana ja kuuliaisena subjektina, ”kilttinä tyttönä”. Menneen itsen, eli uraansa aloittelevan tytön tietämättömäksi ja vallan alaiseksi kertominen korostuu muistossa erityisesti suhteessa tarjolla olleeseen ammatilliseen positioon. Muisto kertoo kunnan virkamieheyden ja nuorelle tytölle luonnolliseksi ajattelun alisteisen aseman ristiriidasta, mutta myös subjektia tuottavien diskurssien jännitteessä syntyneestä hiljaisesta vastarinnasta ja halusta etsiä itselle sopivampaa tapaa asettua sosiaalityöntekijäksi.

Kasvatusneuvolavaiheesta kerrotuissa muistoissa on kyse eriarvoisia ammatillisia sijainteja tuottaneista hierarkisista ajattelutavoista. Oikeanlaisen ammatillisuuden edustajiksi kerrotaan muistoissa psykoterapeuttiseen, teoreettiseen ajatteluun nojaavan *case work*-opin kannattajat. Tästä ammatillisesta virrasta sivussa olemisen kerrotaan tuottaneen itselle kokemusta tietämättömyydestä ja hiljaisuudesta. Sukupuoli näyttäisi olevan kokonaan poissa muistosta, siihen ei lainkaan viitata eksplisiittisen kerronnan tasolla. Sosiaalityön sukupuolittuneen työnjaon näkökulmasta (tiedon tuotanto ja hallinto miesten, asiakastyön käytännöt naisten alueena) (Satka 1995; Pease ja Fook 1999, 28-32.) paikallisissa käytännöissä toimiva, omaa ja asiakkaiden kokemustietoa edustava

työntekijäisyys on kuitenkin sukupuolittunut, feminiininen sijainti. Sosiaalityön ammatillisen itseymmärryksen kehitystä on Mirja Satkan (1995,189) mukaan luonnehtinut sekä käytännön työntekijöiden että heidän asiakkaidensa tiedon ja subjektiivisten kokemusten rutiininomainen sulkeminen ammatillisuuden ulkopuolelle. Siten itsen kertomista vaikenevaksi subjektiksi professionaalisen teorian tiedon hallitsemalla ammatillisella foorumilla selittävät paitsi ammatilliset ja tietorakenteiden hierarkiat, myös niihin kietoutuvat sukupuolihierarkiat.

A-klinikan johtajaksi tulosta kertovat muistot tekevät näkyväksi paitsi sosiaalityön sukupuolittunutta työnjakoa, myös sitä, miten Anja joutui sovittamaan yhteen useita päällekkäisiä tai samanaikaisia sijaintejaan naisena, johtajana ja uudenlaisen kunnallisen yksikön edustajana. Nämä samanaikaiset sijainnit muotoilevat tapaa, jolla sukupuolta käsitellään muistoissa. Sukupuoleen viitataan eksplisiittisen kerronnan tasolla, mutta hyvin lyhyesti. Sukupuolen mainitukseksi tulemista selittää se, että johtajaksi hakeutuminen on hyvin selvästi murtautunut sukupuolittunutta työnjakoa – kertoohan Anja olleensa ensimmäinen ja jonkin aikaa myös ainoa a-klinikan naisjohtaja. Sukupuolen merkityksen niukka käsittely liittyy paitsi tilanteessa valittuun sukupuolineutraaliin strategiaan, jota on ehkä tarvittu tasavertaisen aseman saavuttamiseksi miesjohtajien yhteisössä, myös työelämän vallalla oleviin puhetapoihin. Muiston sukupuolen kertomisen tapaa jäsentävät käsitykseni mukaan siten paitsi henkilökohtaiset pyrkimykset, myös ne diskursiiviset kontekstit, joihin muiston tapahtumat sijoittuvat: 1970-luvulla yleistynyt tasa-arvodiskurssi (Julkunen 1994, 187-190,198) sekä suomalaisen työelämän (ks. esim. Kinnunen & Korvajärvi 1996) ja sosiaalityön ammatillisen keskustelun sukupuolineutraali retoriikka. Kinnusen ja Korvajärven mukaan “suomalaiset naiset vain harvoin tunnustavat sukupuolensa toimintaansa jäsentäväksi ja sitä kehystäväksi periaatteeksi” (Kinnunen & Korvajärvi 1996, 24). Vaikka Anjaa voi pitää nais erityyksen sosiaalityön näkyvänä edustajana Suomessa (ks. esim. Auvinen 1994, 1996, 1998, 2000), sukupuolieroa häivyttävä tasa-arvoideologia sekä työelämän ja modernin ammatillisen sosiaalityökeskustelun sukupuolineutraalisuus ovat välittyneet hänenkin tapansa kertoa itsestään ammattilaisena. Anjan muistot herättävätkin kysymyksen, missä määrin vallalla oleva sukupuolineutraali ammatillinen retoriikka tuottaa sosiaalityöntekijänaisille sukupuolineutraalia ammatillista itseymmärrystä ja ylläpitää siten sukupuolijärjestysten ja niihin liittyvien valtasuhteiden käsittelemättömyyttä sosiaalityössä.

Anna Wahlin, Charlotte Holgerssonin ja Pia Höökin (2000, 2-5) mukaan on olemassa kolme erilaista strategiaa, joita naiset käyttävät selviytyäkseen työelämän sukupuolihierarkioista. Nämä ovat feminiinisyyden myönteisiä puolia korostava, sukupuolineutraali ja kontekstuaalinen strategia. Myönteinen strategia korostaa naiseuteen sisältyviä hyviä puolia ottamatta kantaa sukupuolittuneisiin valtasuhteisiin. Sukupuolineutraali strategia irrottautuu sukupuolesta ja usein myös kieltää sukupuolijärjestysten olemassaolon. Kontekstuaalinen strategia puolestaan korostaa sukupuolijärjestyksiä koskevan tiedon merkitystä ja tämän tiedon integroimista omaan identiteettiin esimerkiksi naisjohtajana. Anja kertoi edellä muistojen tulkintaa koskevissa kommenteissaan siitä, miten naisseuden kulttuurisen määrittymisen näkyväksi tekemisestä tuli hänen uransa loppupuoliskolla keskeinen teema ja miten tämä auttoi ymmärtämään myös it-

seä naispuolisena työntekijänä. Tämä kertoo kontekstuaalisen sukupuolistrategian käyttöönotosta ja sen vahvistumisesta uran jälkipuoliskolla.

Sukupuolittuneet ammatilliset sijainnit näyttäytyivät uran alun muistoissa ammatillisen marginalisaation tuottajina joskin ne samalla johtivat ammatilliseksi pääomaksi myöhemmin osoittautuneen kokemustiedon rakenteluun. Siksi on kiinnostavaa kysyä, mitä seurauksia kontekstuaalinen sukupuolistrategian omaksumisella eli asettumisella tietoisesti naistyöntekijäksi ja nais erityisten työkäytäntöjen kehittäjäksi oli ammatillisen aseman rakentumisen kannalta uran jälkipuoliskolla. Muistot eivät tähän anna vastausta, mutta Anjan tunnettuus ammatillisella kentällä ja pääsy ammatillisten julkaisujen tuottajaksi kertoo siitä, että sukupuolittuneena sosiaalityöntekijänä esiin tulolle ja sukupuoliteeman käsittelylle on 1980-luvun loppua kohti ja 1990-luvulla ollut entistä enemmän tilaa sosiaalityökeskustelujen piirissä. Erityisesti sosiaalityötä lähellä olevan sosiaalipoliittisen naistutkimuksen äänen vahvistuminen lienee osaltaan luonut tilaa sukupuolen merkityksestä käytävälle keskustelulle myös sosiaalityössä. Vaikka sosiaalipoliittisen naistutkimuksen esille nostamat teemat, kuten sosiaalipoliittisen keskustelun androsentrisyyden ja näennäisen sukupuolineutraalisuuden kritiikki (Anttonen 1997) eivät ole onnistuneet murtamaan sukupuolineutraalia valtavirtaa sosiaalipoliitiikan ja sosiaalityön tutkimuksessa, voi 80-luvulta alkaen yhteiskunnallisessa keskustelussa vaikuttanutta naistutkimusta kuitenkin pitää uutena diskursiivisena resurssina, johon tukeutuen sukupuolen merkitystä on tullut mahdolliseksi pohtia myös sosiaalityössä.

Eräs ilmiö, joita muistojen analyysin perusteella olisi syytä käsitellä myös sukupuolinäkökulmasta, on professionalismi sosiaalityötä pitkään ohjanneena ideologiana. Professionaalista orientaatiota on alan julkikeskusteluissa yhtäältä pidetty sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta vapauttavana verrattuna byrokrattiseen ajatteluun ja sen ”virastokankeuteen” (esim. Mäntysaari 1995, 305). Modernia professionaalisuutta on toisaalta myös kritisoitu ja sille on etsitty vaihtoehtoja esimerkiksi postmoderniksi luonnehditusta reflektiivisestä asiantuntijuudesta. (esim. Karvinen 1996). Vaikka sosiaalityön suhde moderniin professionaalisuuteen on sosiaalityön varhaisvaiheista alkaen ollut kaksijakoinen, ovat professionaalisuuteen kuuluvat ajatusmuodot kuitenkin määrittäneet - ja määrittävät edelleen - sosiaalityön ammatillisuutta. Professionaalisuutta on kyllä kritisoitu suomalaisenkin sosiaalityötutkimuksen piirissä, mutta professionaalisuuteen sisältyvät sukupuolittuneisuudet ovat tässä kritiikissä jääneet pääosin käsittelemättä. Koska sosiaalityöntekijäkunta on naisinen ja professionaalisuuden juuret ovat perinteisissä miesvaltaisissa professioissa (esim. Freedberg 1993), olisi pohdittava, millä tavalla sosiaalityössä edelleen vaikuttava professionaalisen toimijuuden idea on sukupuolittava. Edellyttääkö se implisiittisesti naistyöntekijöiltä oman sukupuolensa tai naisisten tyylien häivyttämistä? Myös modernille professionaalille ammatillisuudelle vaihtoehtoisia ammatillisuuden malleja, kuten reflektiivistä asiantuntijuutta, on alan naisvaltaisuuden vuoksi perusteltua tarkastella jatkossa myös sukupuolinäkökulmasta.

Yhteistoiminnallisen tutkimuskokeilun reflektointia

Henkilökohtaisilla ammatillisilla muistoilla on mielestämme paljon annettavaa sukupuolen merkitystä ja vaikuttamismahdollisuuksia koskevalle sosiaalityön tutkimukselle. Koska muistot ovat kertomuksia subjektin sosiaalisesta ja kulttuurisesta muotoutumisesta, niitä tarkastelemalla voidaan tehdä näkyväksi vallitsevien sosiaalisten ja kulttuuristen järjestysten ja valtasuhteiden välittymistä sosiaalityön naistoimijoiden ammatilliseen itseymmärrykseen ja toimijuuteen. Muistot nostavat esiin sosiaalityöntekijöiden kokemuksia siitä miten erilaiset kulttuuriset, ammattikulttuuriset, paikalliset ja institutionaaliset ajatusmuodot ja käytännöt muotoilevat, mahdollistavat tai estävät ammattilaisena toimimista ja ammatillisen tiedon rakentamista. Muistojen käyttäminen aineistona voi siten toimia uusien, toimijoista ja käytännöistä nousevien tutkimusteemojen esiin nostajana sekä hiljaisen, aiemmin käsitteellisen ajattelun ulkopuolelle jääneen tiedon artikuloimisen välineenä.

Koska kyseessä on ollut henkilökohtaiseen aineistoon, yhden henkilön muistoihin nojaava ja hänen ammatillista subjektiuttaan tarkasteleva tutkimus, jonka tuloksena oleva teksti rakentaa muistojen kertojalle julkista, diskursiivista minää (ks. Alcoff 1995, 101), on tutkimusotteen arviointi eettisestä näkökulmasta ollut erityisen tärkeää. Asetelma, jossa tutkija asettuu tulkitsemaan julkisesti toisen tuottamaa henkilökohtaista aineistoa ja konstruoimaan tälle subjektiiviteettia, on tutkimuseettisesti hankala. Anja saikin prosessin alussa kokea, millaista on olla tulkintojen ja tutkimisen kohteena, vailla selkeää puheoikeutta. Päivi puolestaan on ollut alusta saakka kiusallisen tietoinen siitä, että liikkuu tutkijana toisen ihmisen muistoissa, tämän alueella. Näiden jännitteiden vuoksi Anjan suostumus ja vapaaehtoinen mukanaolo sekä yhteistoiminnallisen tutkimuksen mahdollistama ”tutkittavan” oikeus kommentoida muistoja, tutkimusvalintoja ja tulkintoja, on luonut perustan tutkimusotteen hyväksyttävyydelle.

Alcoffin mukaan diskursiivisen, julkisen minän tuotannolla on seurauksia myös tutkimuskohteena olevien yksilöiden sisäisesti koetulle itselle, minkä näkemyksen Anjan kokemukset tutkimusprosessista osoittivat oikeaksi. Julkisen minän rakentamista toiselle ihmiselle tai ihmisryhmälle (sosiaalityön tutkimuksessa usein sosiaalityöntekijöille ja asiakkaille) voi pitää eräänä tutkimuskäytäntöihin sisältyvänä vallan käytön muotona. Vallankäytön purkamiseksi Alcoff ehdottaa, että tutkijat, sen sijaan että vain esittävät tulkintojaan tutkimuksen kohteena olevista yksilöistä, kääntyisivät puhumaan heidän kanssaan. Tähän soveltamamme yhteistoiminnallinen malli tarjosi mahdollisuuden. Kun tutkijan ja tutkimuksen kohteena olleen kertojan suhde muuttui yhteistoiminnallisen mallin myötä tutkijakumppanuudeksi, muuttui Anjan asema samalla kohteesta puhuvaksi subjektiksi ja prosessin suuntaajaksi (ks. Alcoff 1995, 110). Kun tarkastelun kohteena on ollut sosiaalityöntekijänaisen subjektivoituminen ammatillisena toimijana ja tiedon rakentajana, olisi Anjan jääminen perinteiseen asemaan tutkimuksen vaikenevana kohteena ollut ristiriidassa emansipatoristen tavoitteidemme kanssa.

Sandra Hardingin mukaan perinteinen empiristinen epistemologia on tuottanut tieteellisen tiedon subjektia näkymättömänä ja ruumiittomana toimi-

jana ja siten erilaisena kuin tiedon objektia, joka tutkimuksessa tuotetaan yleen-
sä ruumiillisena, näkyvänä ja tiettyyn paikkaan sijoittuneena. Tiede on näin
tuottanut jakoa tiedon subjektiin universaalina ja tiedon objektiin partikulaari-
sena subjektina. Kun tieteellisen tiedon tuotanto on esitetty puhtaan rationaali-
sena prosessina, myös tieteellisen tiedon subjektin, tutkijan, on edellytetty ole-
van rationaalinen, yhtenäinen ja koherentti toimija. Tiedon kohteena oleva sub-
jekti sen sijaan on esitetty ristiriitaisena ja jakautuneena. (Harding 1996, 243.)
Tämän tapainen perinteistä tutkimusta luonnehtinut tieteellisen tiedon subjek-
tin ja objektin toisistaan erottelu ja erilaatuisena esittäminen hierarkisoi tutki-
mukseen osallistuvien välisiä suhteita ja tuottaa jo ennalta lukkoon lyötyjä tietä-
jäpositioita. Yhteistoiminnallisten tutkimusotteiden käyttäminen voi purkaa, -
mutta ei automaattisesti pura - näitä erotteluja. Tieteellisen tiedon ensisijaisuut-
ta korostaneen pitkän kulttuurisen perinteen vuoksi voi käydä niinkin, että yh-
teistoiminnallisen tutkimusotteen myötä omaksuttava tasavertaisuusretoriikka
häivyttää vuorovaikutuksessa edelleen vaikuttavia hierarkioita. Jos tutkimusote
nimetään tasavertaiseksi ilman perinteen kantamien hierarkioiden huolellista,
dialogista reflektointia, voi tasavertaista tutkija-tutkittava-suhdetta korostava
retoriikka toimia lukkona, joka estää hierarkioiden avoimen käsittelyn.

Olemme muistoja analysoidessamme pyrkineet tasavertaisuuteen, sopi-
neet aikatauluista, neuvotelleet artikkelin rakenteesta ja aineiston käsittelystä,
keskustelleet aineiston laitamillakin olleista kysymyksistä sekä kommentoineet
toistemme tekstejä. Tutkimusprosessiin jäi tästä huolimatta paljon tutkijavetoi-
suutta: tutkimuskysymykset, aineiston tuottamistavan ja käytetyt käsitteet va-
litsi Päivi tutkijana. Yhteistoiminnallisuuden idean vallinnaisen toteutumisen
eräänä keskeisenä syynä oli se, että yhteistoiminnallisuuteen päädyttiin vasta
kun keskeisiä tutkimusvalintoja oli jo tehty.

Vaikka yhteistoiminnallisuus ei toteutunut omassa hankkeessamme kuin
osittain, saimme kuitenkin tuntumaa yhteistoiminnalliseen tutkimukseen pro-
sessina. Tutkimusotteet, joissa tutkijat asettuvat yhdessä sosiaalityöntekijöiden
kanssa käsittelemään työntekijöiden kokemuksiin perustuvia kertomuksia, tar-
joavat sosiaalityöntekijöille erään mahdollisuuden osallistua tutkimustyöhön
tasavertaisina toimijoina. Sosiaalityöntekijät voivat osallistua tutkimukseen
paitsi aineistojen, muistojen tai muiden kertomusten, tuottajina, myös asettu-
malla tutkimusta suuntaavan ja arvioivan dialogin osapuoliksi. He voivat tuoda
prosesseihin paitsi teoretietoaa, myös käytännön työssä ja kasvokkaisissa
asiakassuhteissa rakentunutta kokemustietoa. Sosiaalityöntekijöiden kokemus-
tiedon artikuloiminen, käsitteellistäminen ja käyttöön otto on yhteistoiminnalli-
sen tutkimuksen keskeisimpiä haasteita.

Yhteistoiminnallisen menetelmän käyttö edellyttää keskinäisen luotta-
muksen ja yhteisymmärryksen rakentumista ja haastaa tutkimuksen osapuolia
arvioimaan ja kehittämään paitsi tiedollisia ja tutkimusmentelmiin liittyviä
valmiuksiaan, myös yhteistyö- ja vuorovaikutustaitojaan. Tutkimuskohteiden,
lähestymistapojen, aineistojen ja käsitteiden etsiminen ja valitseminen yhdessä
keskustellen vaatii aikaa. Vaikka dialogisuuden ihanteesta kiinni pitäminen yh-
täältä voi monimutkaistaa ja hidastaa tutkimuksen etenemistä, sen etuna on,
että tutkijat saavat prosessin kuluessa välitöntä palautetta rakentumassa olevan
tutkimustiedon merkityksestä ja sovellettavuudesta käytännön työssä. Sosiaali-
työntekijöiden asettuminen yhteistoiminnallisissa prosesseissa tutkimustiedon

tuottajiksi voi puolestaan vaikuttaa siihen, että tuotetusta tiedosta tulee sosiaalityöntekijöitä kiinnostavaa ja paremmin omaksuttavaa – ja siten myös vaikuttavampaa.

Työskentelyprosessimme on yhtäältä osoittanut avoimen ja luottavan dialogin välttämättömyyden. Toisaalta olemme kokeneet sen syntyvän ja vahvistuvan työskentelyn kuluessa. Prosessi tuotti kokemustietoa yhteistoiminnallisen, dialogisen tutkimusotteen soveltamisesta ja haastoi meitä monitasoiseen vastavuoroiseen oppimiseen ja kehittymiseen.

KIRJALLISUUS

- Alcoff, Linda Martin (1995) *The Problem of Speaking for Others*. Teoksessa Roof, Judith & Wiegman, Robyn (eds.) *Who Can Speak? Authority and Critical Identity*. University of Illinois Press.
- Anttonen, Anneli (1997) *Feminismi ja sosiaalipolitiikka*. Tampere: Tampere University Press.
- Auvinen, Anja (1994) *Naisten kesken. Juomisesta, naiseudesta, elämästä*. Raportteja 164. Helsinki: Stakes.
- Auvinen, Anja (1996) *Elämän vyyhdessä. Naisten selviytymiskeinojen kehittäminen –projektiraportti*. Helsinki: A-klinikkasäätiö ja Ensi- ja turvakotien liitto.
- Auvinen, Anja (1998) *Puhtia elämään. Naisten itsehoidon ja ryhmätoiminnan kehittämisprojektin raportti*. Helsinki: A-Kiltojen liitto ry.
- Auvinen, Anja (2000) *Omin ehdoin. Naisten oma-apuryhmien opas*. Helsinki: Kansalaisareena ry.
- Barretti, Marietta (2001) *Social Work, Women and Feminism: A Review of Social Work Journals, 1988-1997*. *Affilia*, 16 (Fall), 266-294.
- Butler, Judith (1990) *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Crawford, June & Kippax, Susan & Onyx, Jenny & Gault, Una & Benton, Paula (1992) *Emotion and Gender. Constructing Meaning from Memory*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications.
- Forsberg, Hannele (1996) *Mikä on tietoa lastensuojelussa? Nonverbaalisen tunnetiedon verbalisointiharjoitus*. *Janus* 4(4), 381-394.
- Forsberg, Hannele & Kuronen, Marjo & Ritala-Koskinen, Aino (1992) *Feministinen sosiaalityö – kysymyksiä ja uusia kysymyksiä*. *Janus* 4, 367-372.
- Foucault, Michel (1980) *Power/Knowledge* (ed.) Colin Gordon. New York: Pantheon Books.
- Freedberg, Sharon (1993) *The Feminine Ethic of Care and the Professionalization of Social Work*. *Social Work*. 38 (5) September, 535-540.
- Gherardi, Silvia (1995) *Gender, Symbolism and Organizational Cultures*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Harding, Sandra (1996) *Rethinking Standpoint Epistemology: What is 'Strong Objectivity'?* Teoksessa Fox Keller, Evelyn & Longino, Helen E. (eds.) *Feminism and Science*. Oxford, New York: Oxford University Press. (Artikkeli on julkaistu alunperin Teoksessa Alcoff, Linda & Potter Elizabeth (1993) (eds.) *Feminist Epistemologies*. New York: Routledge.)
- Haug, Frigga (1987) (toim.) *Female Sexualization. The Collective Work of Memory*. Lontoo: Virago.
- Hedin, Ulla-Carin & Månsson, Sven-Axel (2000) *Kön och socialt arbete – en introduktion*. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 7(1-2), 3-12.
- Heinonen, Jari (1984) *Sosiaalityö sosiaalivaltion mikrostruktuurin menetelmänä. Sosiaalityön tehtävien ja käsitteiden kriittistä tarkastelua suomalaisen aineiston valossa*. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 70/1984.

- Huotari, Kari (2002) Hiv-positiivisten homo- ja biseksuaalimpiesten salatut elämät. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi.
- Juhila, Kirsi (1994) Muistot resursseina – entisten asunnottomien menneisyyspuheiden tarkastelua. *Janus*, 2 (2), 164-177.
- Julkunen, Raija (1994) Suomalainen sukupuolimalli - 1960 -luku käänteenä. Teoksessa Anttonen Anneli & Henriksson Lea & Ritva Nätkin (toim.) *Naisen hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino.
- Karvinen, Synnöve (1996) Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen. *Kuopion yliopiston julkaisu* ja E. *Yhteiskuntatieteet* 34. Kuopio: Kuopion yliopiston painatuskeskus.
- Keskinen, Suvi (2001) Ahdistavien tunteiden äärellä: tutkijan, väkivaltaa kokeiden naisten ja kulttuurin kohtaamisia. *Naistutkimus* 14 (2001) 3, 29-40.
- Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi (toim.) (1996) *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Tampere: Vastapaino.
- Kinnunen, Merja (2001) *Luokiteltu sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.
- Komulainen, Katri (1998) Kotihiiriä ja ihmisiä: retorinen minä naisten koulutusta koskevissa elämäkertomuksissa. Joensuu: Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellinen julkaisusarja, n:o 35.
- Korte, Riitta (1989) *Sosiaalityöntekijä työnsä jäsentäjänä. Sosiaalipolitiikan laitos, tutkimuksia B 1*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kuronen, Marjo (1993) *Lapsen hyväksi naisten kesken: tutkimus äitiys- ja lastenneuvolan toimintakäytännöistä*. Helsinki: Stakes.
- Kuronen, Marjo (1995) *Naiset kohtaavat neuvolassa*. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen ja Harriet Silius toim. *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino.
- Mansfield, Nick (2000) *Subjectivity. Theories of the Self from Freud to Haraway*. New York: New York University Press.
- Mutka, Ulla (1998) *Sosiaalityön neljäs käänne*. Jyväskylä: SoPhi.
- Mäntysaari, Mikko (1995) Onko sosiaalityö menettänyt kohteensa? *Janus* (3), 298-306.
- Nyqvist, Leo (2001) *Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos: prosessarviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Pease, Bob & Fook, Jan (toim.) (1999) *Transforming Social Work Practise. Postmodern Critical perspectives*. Lontoo, New York: Routledge.
- Petrelus, Päivi (2002) *Sosiaalityöntekijänaiset – marginalisoituja toimijoita työelämässä*. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi.
- Pulkkinen, Tuija (2000) *Judith Butler – Sukupuolen suorittamisen teoreetikko*. Teoksessa Anneli Anttonen & Kirsti Lempiäinen & Marianne Lijeström (toim.) *Feministejä – aikamme ajattelijoita*. Tampere: Vastapaino.
- Pösö, Tarja (1985) *Minäkö itse? Nainen sosiaalihuollon asiakkaana*. *Sosiaaliviesti* 2, 4-9.
- Ronkainen, Suvi (1999) *Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Tampere: Vastapaino.

- Satka, Mirja (1988) Origins of task division by gender. Why do men decide and women deliver personal services in Finnish Social Welfare? *Hallinnon tutkimus* 7 (4), 282-289.
- Satka, Mirja (1990) Klass och kön som hörnstenar för en förklaring av socialarbetets utveckling. Teoksessa *Forskning och socialt arbete*. Institutionen för social politik. Tammerfors universitet.
- Satka, Mirja (1994) The Construction of Social Work Knowledge in Finland: in Search of a Method. Teoksessa Anneli Anttonen toim. *Women and the Welfarestate: Politics, Professions and Practices*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Satka, Mirja (1995) Making Social Citizenship. Conceptual practices from the Finnish Poor Law to professional social work. Jyväskylä: SoPhi.
- Satka, Mirja (1997a) Miksi sosiaalityön naisenemmistö oli ongelma sosiaalihuollon päättäjille? Teoksessa Saarenmaa, Pekka & Gartman, Maija & Hakkarainen Pirkko yn. (toim.) "Valitse sosiaalihuolto elämäntehtäväksesi". Tampere: Tampereen yliopisto.
- Satka, Mirja (1997b) Sosiaalityö ajassa – ydinkysymysten äärellä. Teoksessa Riitta Viialainen & Maisa Maaniittu toim. "Tehdä itsensä tarpeettomaksi" Sosiaalityö 1990-luvulla. Raportteja 213. Helsinki: Stakes.
- Wahl, Anna & Holgersson Charlotte & Höök Pia (2000) Irony as a Strategy for Deconstructing Leadership. *Julkaisematon työpaperi*. Stockholm School of Economics.
- Wilkins, Paul (2000) Storytelling as Research. Teoksessa Humphries, Beth (ed.) *Social Care & Social Welfare. Issues and Debates for Practice*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Yliruka, Laura (2000) Sosiaalityön itsearviointi ja hiljainen tieto. Kuopion yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos, Stakes, *FinSoc Työpapereita* 2/2000 Helsinki.

IV

SUKUPUOLI JA SOSIAALITYÖHÖN SUUNTAUTUMINEN

Opiskelija-artikkeli

Päivi Petrelius 2003

Nordisk Sosialt Arbeid 3/2003,144-153.

Julkaistu alunperin englanninkielisenä. Julkaistaan uudelleen suomenkielisenä Nordisk Sosialt Arbeid -lehden toimituskunnan luvalla.

SUKUPUOLI JA SOSIAALITYÖHÖN SUUNTAUTUMINEN

Valtaosa eri maissa toimivista sosiaalityöntekijöistä on naisia. Myös asiakkaiden enemmistö (kaksi kolmesta) on naisia (Barretti 2001, 291). Tämä ei kuitenkaan tule esiin sosiaalityön tutkimuksessa. Angloamerikkalaisessa keskustelussa sukupuoli on jossain määrin ollut esillä, mutta sukupuolen huomioon ottava tutkimus on melko vähäistä myös englanninkielisissä maissa. (Barretti 2001; Nichols-Casebolt & Krysik 1994.) Suomessa sukupuolen huomioon ottavaa tutkimusta ovat tehneet muutamat tutkijat¹ mutta pääosa tutkimuksesta on sukupuolineutraalia. Myös Ruotsissa akateeminen sosiaalityökeskustelu on ollut sukupuolineutraalia aina 1990-luvun alkuun asti, jolloin kiinnostus sukupuoliky-symyksiin on vähitellen alkanut lisääntyä. (Hedin & Månsson 2000, 5-6.) Asetun artikkelissani tarkastelemaan sitä, miten sukupuoli jäsentää sosiaalityöntekijä-opiskelijoiden kokemuksia ja käsityksiä sosiaalityöstä ammattina ja itsestään ammattilaisina. Käsittelen myös sitä, miten sosiaalityön koulutus- ja ammattikäytännöissä vallalla olevat ajattelu- ja puhutavat ohjaavat käsittelemään sukupuolen merkitystä.

Muistelutyö aineistonkeruumenetelmänä

Aineiston keräämisessä on osittain sovellettu muistelutyön menetelmää (Haug ym. 1987). Aineistoksi on kerätty tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoittuvia muistoja. Perusteluna on ajatus, että muistot kertovat tavoista, joilla yksilöt osallistuvat vallalla olevien sosiaalisten ja kulttuuristen rakenteiden uusintamiseen (emt. 33). Tarkastelen muistoja kysymällä millaisia sosiaalisia suhteita ja toimijakategorioita kirjoittajat muistoissaan tuottavat ja miten he itse asettuvat tuottamiinsa sosiaalisiin kategorioihin, esimerkiksi miehiksi tai naisiksi (Haug et al 1987).

¹ Suomessa sukupuolinäkökulmaista sosiaalityön tutkimusta ovat tehneet Korte 1989; Pösö 1985; Satka 1988; 1990a; 1990b; 1995; 1997; Forsberg, Kuronen & Ritala-Koskinen 1992; Kuronen 1995; Eräsaari 1990; 1995; Granfelt 1998; Keskinen 2001; Nyqvist 2001; Huotari 2002; Petrelius 2002; 2003; Petrelius & Auvinen 2003; Husso 2003.

Määrittelen muistot paitsi menneisyyttä ja mennyttä itseä käsitteleviksi kertomuksiksi, myös kertomuksiksi, joiden avulla kirjoittajat rakentavat muistojen nykyhetkestä ja kertomiskontekstista käsin hyväksyttävää ja ymmärrettävää kuvaa nykyisestä itsestään. (ks. Middleton & Edwards 1990; Juhila 1994; Komulainen 1998.)

Aineiston tuottamiseen osallistuneista kolmen eri yliopiston opiskelijoista kymmenen oli naisia, kolme miehiä. Opiskelijoiden ikä vaihteli noin kahdenkymmenenviiden ja vajaan neljäkymmenen ikävuoden välillä. Viidellä kirjoittajista oli ennestään jokin toinen sosiaalialan ammatti- tai ammattikorkeakoulututkinto, yhdellä oli tutkinto terveydenhuollon alalta ja yhdellä oli diakonin tutkinto. Kaikilla oli kokemusta käytännön sosiaalityöstä joko työharjoittelujen, kesätyöpaikkojen tai pidempien sosiaalityöntekijän sijaisuuksien kautta. Opiskelijoita pyydettiin kirjoittamaan muistoja sellaisista oman elämänsä tapahtumista, jotka he itse liittävät sosiaalityöhön suuntautumiseensa. Tämän jälkeen kirjoitettavassa esseessä tuli pohtia miten sukupuoli jäsentää omia muistoja ja sosiaalityöhön suuntautumista, miten sosiaalityön opiskelu on vaikuttanut omaan ajatteluun ja miten se on muokannut käsityksiä sukupuolen merkityksestä omalle ammatilliselle ajattelulle. Lisäksi opiskelijoita pyydettiin kirjoittamaan mitä he odottavat tulevaisuudelta ja sosiaalityöntekijänä toimimiselta sekä millaiset arvot, ihanteet ja tavoitteet ovat tulevassa ammatissa heille tärkeitä. Käsittelemisen artikkelissa sellaisia muistoja ja esseissä esiin nousevia teemoja, joita sukupuoli selkeimmin jäsentää.

Sukupuoli lapsuusmuistoissa

Aineiston lapsuusmuistot ovat naisopiskelijoiden kirjoittamia. Kahdessa niistä käsiteltiin erityisen onnellisia hetkiä lapsuudesta. Viisi muistoa kuvasi lapsuutta perheongelmien kuten vanhempien riitelyn tai alkoholi-ongelmien sävyttämänä aikana. Neljään muistoon sisältyi kuvauksia itsestä äitiä auttavana, sisaruksista huolehtivana tai muuten arkielämän sujumisesta vastuuta ottavana lapsena:

Hänet oli, kuten monesti aiemminkin, pyydetty hoitamaan pikkusisko...Hän leikki kahden kaverinsa kanssa...menossa olivat kotileikit. Pikkusisko oli mukana vaunuissa...Juuri kun he olivat pyörittelemässä ja muovaamassa mudasta lihapullia...vierestä kuului rääkäisy ja itkua ja seuraavaksi hän huomasi pikkususkonsa maassa makaamassa...Hän muistaa elävästi oman hätäännyksensä...Hän oli häpeissään...Äidin palatessa töistä hän kertoi tälle nöyrästi ja itkuisena mitä oli tapahtunut. Hänestä tuntui, että oli maailman huonoin ja epäkelvoin isosisko. (Susanna)

Taas hän joutuu odottamaan. Vaikka hän olisi ensimmäisenä pukemassa hän ei ehdi koskaan ensimmäisten joukkoon koulun pihalle. Hänen on aina sidottava neljät kengännauhat, kaksoisveljensä ja omansa. Nytkin häntä harmittaa, melkein itkettää. Solmimattakaan nauhoja ei voi jättää, sillä äiti on käskenyt auttaa Pekkaa. Hän on kasvanut siihen, että se ei riitä että huolehtii vain omista asioistaan. Joskus vastuu tuntuu kohtuuttoman raskaalta. (Annika)

Lapsuusmuistojen liittäminen ammatinvalintaan kertoo yhtäältä käsityksistä, joiden mukaan aikuisen elämä ja valinnat ovat seurausta lapsuudesta (ks. esim.

Bardy 1998). Vaikka muistot käsittelevät yksilöiden kokemuksia, muistoista voi paikantaa sukupuolittuneita kasvatuskäytäntöjä, joissa äidit opettavat juuri tytölapsensa ottamaan vastuuta arjesta sekä apua tarvitsevien perheenjäsenten hoivaamisesta ja auttamisesta (Korhonen 1996). Sosiaalityöhön liitettyinä muistot kertovat, että sosiaalityöhön suuntautumista on luontevaa selittää naisiseen huolenpito- ja hoivavastuuseen sosiaalistumisella.

Sukupuoli ammatinvalintamuistoissa

Ammatinvalintamuistoissa, joista kaksi oli miesten, loput naisten kirjoittamia, kuvattiin oman opiskelualan etsintää ja reittejä sosiaalityön opiskelijaksi. Usein ammatinvalintamuistot oli kirjoitettu ilman suoria viittauksia sukupuoleen. Vaikka monien opiskelijoiden aikaisemmatkin koulutuskokeilut liittyivät usein johonkin naisvaltaiseen koulutusalaan tai ammattiin (kasvatustieteet ja opettajan työ, psykologia, sairaanhoito ja erilaiset sosiaalialan ammatit), omien koulutusvalintojen sijoittumista naisvaltaisille aloille ei yleensä pohdittu. Mukana oli kuitenkin muistoja, joista voi paikantaa sukupuolittuneita teemoja. Susanna käsittelee muistoissaan ristiriitaa hoiva-alaan kohdistuvan kiinnostuksen ja hoiva-ammattien huonon arvostuksen välillä:

Hän aloitti psykiatrisen sairaanhoitajan opinnot elokuussa 1994... Eräänä lomapäivänä hän lähti ulkoiluttamaan siskonsa koiraa...hän törmäsi polulla erääseen tuttavaansa...Tämä tyttö oli ollut aina etevä koulussa, hyvä oppilas kuten hän itsekkin. Hän muistaa tytön kysyneen kuulumisia ja opiskelun aloittamistunnelmia. Hän kertoi vähätellen opiskelevansa vain sairaanhoitajaksi, mutta muistaa korostaneensa sitä, että olisi ensisijaisesti kuitenkin halunnut pyrkiä opiskelemaan psykologiaa ylipistoon...Hän jatkoi koiranulkoilutuslenkkiä entistäkin apeampana...toisteli mielesään äitinsä kommenttia siitä, että kyllä laudaturylioppilaan pitäisi parempaan kuin sairaanhoitajaksi pystyä...(Susanna)

Susanna kertoi esseessään, että sairaanhoitajan ammatti oli ollut hänelle lapsuuden haave. Ammatin huono arvostus oli kuitenkin saanut hänet myöhemmin hakeutumaan akateemisten opintojen pariin. Tavoitteena oli tällöin ollut ”karistaa hoiva-ammatin pölyt kannoiltaan”. Tyytymättömyys sosiaalipolitiikan opintoihin oli kuitenkin saanut Susannan ennen pitkää vaihtamaan sosiaalityön pääaineekseen. Esseessään hän kuvaa kuinka ”palaset loksahivat paikoilleen, kun vaihdoin pääaineeni sosiaalityöhön.” Susanna on ainoa kirjoittaja, joka nimeää sosiaalityön hoiva-ammattiksi ja itsensä tulevana sosiaalityöntekijänä hoiva-ammattilaiseksi. Hoivan käsitteen käyttäminen Susannan esseessä voi liittyä hänen sosiaalityön opintoja edeltäviin sairaanhoitajan opintoihinsa, ja siihen, että hoivan käsite jäsentää terveydenhuoltoalan ammatillisuutta paljon eksplisiittisemmin kuin sosiaalialan ammatteja (ks. esim. Henriksson 1998; Poole & Isaacs 1997).

Vaikka hoivan käsitettä ei käytetty oman ammatillisen orientaation kuvaamiseen muiden opiskelijoiden ammatinvalintaa käsittelevissä muistoissa, myös muiden muistoista voi paikantaa hoivaan kietoutuvia arvoja ja orientaatioita:

On syksy ja hän on aloittanut juuri kahdeksannen luokan. Oppilaanohjaustunnilla opo kyselee halukkaita läheisen vanhainkodin kanssa tehtävään yhteistyöhön, jossa halukkaat kävisivät satunnaisesti tervehtimässä nimikkovanhuksiaan. Hän ei epäröi hetkeäkään, vaan ilmoittautuu vapaaehtoiseksi, onhan hän aina pitänyt vanhuksista ja arvostanut heidän elämäkokemustaan. Heti ensimmäisestä kerasta lähtien tapaamiset lähtevät sujumaan hyvin. Hän juttelee "Lempin" kanssa elämästä ja he käyvät kävelyllä puistossa. Joka kerran kun hän tulee tapaamiselle, on "Lempillä" kyynel silmäkulmassa liikutuksesta. Hänelläkin on usein tuolloin pala kurkussa: "Miltähän tuntuisi olla noin yksinäinen?" (Kirsi)

Muistoa "naisistaa" sen teema, huolenpito vanhuksista, joka on sekä palkkatyönä että sen ulkopuolella kuulunut perinteisesti naisille (ks. esim. Jakobsson & Johansson 2003). Hoivaan muistoa sitoo se, että siinä kuvataan asettumista suhteeseen toisen ihmisen kanssa tavalla, jota Gilligan (1987) luonnehtii hoiva-eettiseksi. Muisto kuvaa läheistä vuorovaikutusta toisen ihmisen kanssa ja tämän tarpeisiin eläytymistä. Alison M. Jaggarin (1995) mukaan hoivaamiseen sisältyy emotionaalinen elementti ja hoiva-eettinen orientaatio vaatii kykyä empatiaan.

Seuraavan muisto kirjoittajalla Annikalla oli ennestään diakonin koulutus:

"...kaiken minkä te olette tehneet yhdelle näistä vähäisimmistä veljistäni, sen te olette tehneet minulle..." Hän lukee Matteuksen evankeliumia...Hän on 15-vuotias ja pohtii ankarasti elämän tarkoitusta. Hän ymmärtää, että kasvu kohti aikuisuutta edellyttää valintoja ja vastuun ottamista. Hän luulee, että hänelle ei riitä se, että pyrkii elämään toisia kunnioittaen. Hän arvelee, että hänelle on uskottu erityinen palveluksen tehtävä ja myös taitoja ja voimaa siitä selviytymiseksi. (Annika)

Muistossa kaikuvat naisten hoiva-ammattilaisuuden historialliset alkujuuret ja erityisesti vuosisadan vaihteessa naisten ammattitoimintaan liittynyt kutsu-museetos, joka on määritellyt sairaiden tai muuten vähäosaisten auttamisen naisille sopivaksi palvelutehtäväksi (Henriksson 1998). Muiston liittäminen sosiaalityöhön kertoo siitä, että kuvattu ajattelutapa luo perustaa myös sosiaalityöntekijyydelle.

Sukupuoli työkokemusmuistoissa

Ensimmäisiä sosiaalialan työkokemuksia kuvaavissa muistoissa käsitellään useimmiten asiakastyötä. Yhtä lukuunottamatta nämä muistot ovat naisopiskelijoiden kirjoittamia. Kuudessa muistossa opiskelijat kohtaavat naisasiakkaita, useimmin äitejä, ja kahdessa muistossa muita naisasiakkaita. Yksi naisasiakkaan kohtaamisesta kertova muisto oli miesopiskelijan kirjoittama. Kolmessa muistoissa naisopiskelija kohtaa lapsiasiakkaan ja kahdessa miesasiakkaan. Muutamissa muistoissa asiakastyötä kuvattiin yleisemmällä tasolla.

Äitien kohtaamisia käsittelevistä muistoista kolme on saman kirjoittajan, Tainan muistoja. Ammattikäytäntöjen ihmettelyn ja niihin kohdistuvan kriittisyyden ohella niitä luonnehtii äitiyden ihannoiti ja samastuminen pikemminkin asiakasäiteihin kuin työntekijöihin:

Äiti tuli...käymään sosiaaliasemalla pukeutuneena urheilullisesti Adidas-tuulipukuun, lenkkareihin ja hänellä oli selässään pieni reppu. Naisen jäntevä, pik-

kuinen olemus poikkesei 'perinteisistä' sosiaalisen asiakkaista. Naisesta pystyi aistimaan rakkauden lapsiinsa, rehellisyyden ja pitkän taistelun väsymystä vastaan. Tällä kertaa harjoittelija suurella sosiaalisen työntekijän sijaisen auktoriteetilla onnistui saamaan neljä veljestä samalle leirille. Äidin iloinen ilme ja silmiin syttynyt usko ja päättäväisyys säilyivät harjoittelijan silmissä aina. (Taina)

Asiakasäidin jaksamista ja väsymätöntä huolenpitoa lapsista korostava muisto heijastaa suomalaisessa kulttuurissa vallalla olevia käsityksiä äitiydestä. Ritva Nätkinin (1997, 245) mukaan suomalainen äitiys on naiseutta joka "itsetietoisesti ja väsymystään valittamatta on päättänyt tarvittaessa selviytyä yksin suurestakin työmäärästä monen lapsen kanssa". Muistoa, kuten muitakin kirjoittajan muistoja luonnehtivat maternalistiset arvot, äitiyden puolustaminen ja esittäminen kunniakkaana ja moraalisesti ylevänä tehtävänä (vrt. Nätkin 1997). Äitiyttä käsiteltiin myös erään toisen opiskelijan muistossa. Näkökulma on kuitenkin hyvin erilainen kuin edellä:

Ensimmäinen asiakas oli kiinalainen nainen, jonka mies oli vähän väliä kiinnassa ja milloin missäkin. Äiti ilmoitti hänelle ilme värähtämättä, että aikoo lähteä poikansa kanssa kiinaan asumaan ja jättää 13-vuotiaan tyttärensä Suomeen, koska hänen kiinan kielen taitonsa oli ruostunut. Hän ei tiennyt mitä olisi sanonut... (Kirsi)

Muistossa toiseen kulttuuriin kuuluvan äidin ratkaisuja arvioidaan suomalaisista äitiyteen liittyvistä normeista käsin. Ilmaisua "ilmeen värähtämättä" kertoo kirjoittajan pitävän lapsestaan vapaaehtoisesti eroavaa asiakasta poikkeuksellisen tunteettomana äitinä. Yhteistä kahden eri opiskelijan kirjoittamille muistolle on kulttuuristen äitiysnormien ja -ihanteiden keskeisyys asiakkaita koskevien tulkintojen jäsentäjänä.

Lasten kohtaamisia käsittelevistä muistoista kaksi sijoittuu lastenkoteihin:

Iltavuoro lastenkodissa on ohi...Hän oli aloittanut sijaisuuksien tekemisen sosiaalisen työn opiskelun ohella viime keväänä...Lapset tulivat vaikeista elämäntilanteista ja oirehtivat voimakkaasti...Työ ei kuitenkaan tuntunut hänestä uuvuttavalta. Päin vastoin. Työ toi kaivattua vaihtelua opiskelulle ja antoi onnistumisen kokemuksia. Iltasatu oli päivän paras hetki. Riitti kun oli läsnä, luki ja pajasi uneen. (Seija)

Hän oli harjoittelujaksolla yksityisessä lastenkodissa. Hän viihtyi työssään vaikka se olikin henkisesti rankkaa...erityisesti hänen mieleensä on jäänyt yksi viimeisimmistä harjoittelupäivistä, jolloin hän oli lukemassa iltasatua eräälle 5-vuotiaalle lapselle, joka odotti pääsyä perhesijoitukseen. Lapsella oli ollut rankka perhetausta, eikä hänen biologisen äidin tilanteessa ollut edelleenkään tapahtunut mitään muutoksia. Lapsi oli useasti myös lastenkodissa ollessaan joutunut pettymään äitiinsä, joka oli pettänyt lupauksensa tulla syntymäpäiville yms. Lapsi kuunteli satua rauhallisin mielin ja sadun jälkeen hän kysyi lapselta tuntemuksia perhesijoituksesta. Lapsi katsoi häntä syvästi silmiin ja sanoi: "ihan kivaa on päästä perheeseen, mut ei tunnu kivalta menettää omaa äitiä!" Hän kertoi lapselle mitä tilanne oikeastaan tarkoitti ja, että ei hän menettäisi äitiään, mutta kaikki sanat tuntuivat hänestä silloin tyhjiltä. (Kirsi)

Muistot kertovat satuhetkeen liittyvästä läheisestä kontaktista lapseen, lapsen koskettamisesta tai lohduttamisesta sekä tunteista, joita lasten kohtaaminen on herättänyt itsessä. Muistoissa on yhtäältä kyse ensimmäisten työkokemusten uutuuteen liittyvistä kokemuksista ja tunne-elämyksistä. Niitä voi kuitenkin pitää myös naiseuteen liittyvien kulttuuristen käsitysten mukaisina itseä koskevinä kertomuksina, joissa itsestä kerrotaan lasten hoivaajina, koskettajina ja

lohduttajina eli perinteisesti naisille kuuluneen toiminnan subjekteina (ks. esim. Rose 1994).

Asiakastyötä käsittelevät muistot painottuivat jostakin syystä enemmän naisiin kuin miehiin. Miesasiakkaiden vähäisempi läsnäolo muistoissa voisi liittyä siihen, että miehiä on naisia vähemmän sosiaalityön asiakkaina (ks. esim. Forsberg 1998; Barretti 2001). Toinen aineiston miesasiakkaan kohtaamiseen liittyvistä muistoista kertoo tilanteen vuorovaikutuksen sukupuolittumisesta:

Hän käveli vihreässä kesämekossaan toimiston käytävällä kunnes kuuli kovaäänisen toteamuksen: ”Me tultiin tapaamaan sitä (kertojan sukunimi)”. Samassa hän näki kuinka vahtimestari seurasi kahta karskin näköistä nuorta miestä ja yritti estää heidän etenemistään toimistossa. Siinä samassa hän tajusi että karskit yltäpäältä tatuoidut nuoret miehet etsivät häntä. Hän ymmärsi että toinen miehistä oli juuri linnasta vapautunut hänen asiakkaansa ja pyysi hänet sisään. ”Mun täytyy vittu nyt saada jo mun ens kuun rahat, tai jos niitä ei ala kuulua niin mä viillän sen johtavan sossun kurkun auki”, asiakas sanoi kovaan ääneen. Hän selvitti asiaa ja sai asian ratkaistuksi ilman mitään suurempaa konfliktia. (Tuija)

Muistossa viitataan omaan ulkonäköön ja kerrotaan siten itsestä muista aineiston muistoista poiketen ruumiillisena sukupuolisubjektina. Muisto käsittelee tilannetta, jossa vuorovaikutusta ovat sukupuolineutraalia työntekijä-asiakas – suhdetta korostavien ammatillisten diskurssien sijaan alkaneet jäsentää naisten ja miesten välisiä suhteita määrittävät sosiaaliset konventiot. Itsen määrittely viittaamalla omaan ulkonäköön voi heijastaa tilanteessa rakentunutta kokemusta itsestä asiakasmiesten sukupuolistavien katseiden kohteena (vrt. Gergen 2001). Tästä näkökulmasta myös muistossa kuvatun uhkaavan tilanteen ratkeaminen voi liittyä kertojan naiseksi positioitumiseen tilanteessa. Miesasiakkaiden uho on laantunut kun tilanne on työntekijä-asiakas –suhteen sijaan määrittynyt sukupuolten väliseksi kohtaamiseksi. Tätä tulkintaa tukee se, että myös muiston kirjoittaja arvioi esseessään oman nuoruutensa ja naiseutensa vaikuttaneen siihen, että uhkaava tilanne ratkesi ilman suurempaa konfliktia.

Toisessa miesasiakkaan kohtaamista käsittelevässä muistossa teemana olivat vuorovaikutusta ohjanneet sukupuolittuneet tunnesäännöt. Naisopiskelija, joka toisaalla kertoi naisasiakkaan tunteiden vastaanottamisen itselleen luontevaksi ja helpoksi, kuvasi asiakasmiehen surun ilmaisujen ja itkun aiheuttaneen hämmennystä ja kiusallisen hiljaisuuden.

Sukupuoliteeman käsittely esseissä

Esseissä sukupuoliteema tuli selkeimmin esiin nais- ja miestyöntekijöitä koskevinä erilaisina kuvauksina. Koska miestyöntekijöitä on sosiaalityön työpaikoilla vähän, esseissä viitattiin usein miesten puuttumiseen alan työpaikoilta tai heistä kerrottiin työpaikkojen miesainokaisina. Miehiin liitetyissä käsityksissä korostuivat sukupuolistereotyyppit:

Joskus siitä, ettei työyhteisössä ollut miehiä, oli haittaa. Koska en ollut *vahva mies*, minusta ei ollut heittäämään räyhääjiä ulos vaan piti pyytää vahtimestaria avuksi. *Rotevaa miehen ruumista* olisin toisinaan tarvinnut myös työpariksi lastensuojelukotikäynnille oman turvallisuuteni vuoksi. (Lotta)

Tämänkaltaiset miehiin liittyvät kuvaukset heijastelevat komplementaarista sukupuoliajattelua, jossa sukupuolet nähdään toistensa vastakohtina ja täydentäjinä. Sosiaalialan työpaikkakulttuureita kuvaavana yksityiskohtana aineistossa oli muutama viittaus vahtimestareihin sosiaalityön työyhteisöissä ainoina miehinä ja 'miehisten' ominaisuuksien edustajina:

Toimiessani...sosiaalityöntekijänä toimistossa, jossa ainoa mies on vahtimestari, näin selkeästi mitä miehet saavat aikaan toimistoissa. Heidän tehtävänä on ikään kuin pistää naiset ruotuun tuomalla ripaus realismia sosiaalityöntekijän arkeen. Heidän oli helpompi perustella ja hyväksyä tietyt elämän tosiasiat kuten asunnottomuus tai alkoholismi. (Outi)

Monessa esseessä todettiin, että miehiä olisi hyvä saada lisää alalle koska tämä nostaisi alan arvostusta ja palkkoja. Miesten kuvattiin myös olevan naisia varmempia päätöksistään ja kyseenalaistavan naisia useammin muiden päätöksiä. Miehiä kuvattiin myös suosittavan työnhaussa. Heidän kerrottiin myös irrottautuvan nopeasti asiakastyöstä ja päätyvän naisia useammin johtoasemiin. Vaikka miesten etulyöntiasema uralla etenijöinä tiedostettiin, siihen suhtauduttiin monissa esseissä yllättävän suopeasti, kenties siksi että sosiaalityön arvostusongelmien tulkittiin liittyvän alan naisvaltaisuuteen:

Raskaimpana taakkana sosiaalityöllä on juuri alan naisvaltaisuus. Erään harjoittelujakson päättöseminaarissa eräs naisopiskelija tokaisi miesopiskelijalle (joka on muuten todellinen harvinaisuus) että "mikäs hätä sinulla on siitä, miten homma käytännössä hoituu, sinustahan tulee johtaja kuitenkin". Ja näinhän se käytännössä on, perussosiaalityö ei houkuttele miehiä. Miehet eivät vielä ole tajunneet sitä, että tällä naisvaltaisella alalla olisi muutamalla miestyöntekijälläkin saumoja vaikka mihin. (Outi)

Naistyöntekijöiden kuvattiin esseissä olevan määrätietoisia, vastuullisia, paineensietokykyisiä ja työssään taitavia, mutta samalla usein kyvyttömiä puolustamaan omia oikeuksiaan. Heidän kuvattiin tekevän palkatonta ylityötä ja sivuuttavan omat tarpeensa. Naisten kerrottiin myös hyvin usein haluavan auttaa, hoivata, kuunnella, ymmärtää ja tukea muita. Heidän kuvattiin olevan miehiä herkempiä ja erityisen herkkiä lasten hädälle. Heistä kerrottiin erityisen taitavina tunneasioiden käsittelijöinä:

Uskoisin kuitenkin naisten olevan hivenen herkempiä ja empaattisempia kuin miesten, joskin myös miehet voivat olla hyvin reflektiivisiä työssään. Naisille ominainen (stereotypia, myönnän) kuuntelemisen ja keskustelemisen taito sopii kuin rasvattu asiakastyöhön...Miehet eivät hakeutune sosiaalialalle, koska ala koetaan vieraaksi. Enhän minä pärjää juoppojen ja narkkareiden kanssa, enkä jaksakaan olla empaattinen päivät pitkät... (Anssi)

Naiseuden ja hoivanäkökulman kautta arvokkaiksi asioiksi työssä, kuten sosiaalityössä, nousevat mahdollisuus todella auttaa, kuunnella, ymmärtää ja tukea. Toisten hyväksi toimimisella ja toista auttamalla voi saavuttaa hyvää myös itsellen...Itse koen, vaikka minulla ei vielä perhettä olekaan, että naisena on hyvin herkkä lasten hädälle ja pahoinvoinnille sekä myös naisten itsensä hädälle. (Susanna)

Opiskelijoiden pohtiessa esseissä omaa ammatillista tulevaisuuttaan yllättävän usein esiin nousi uupumisen pelko. Sitä käsiteltiin kaikkiaan kuuden naisopiskelijan esseessä:

Välillä koen suurta ahdistusta alani valinnasta. Mietin omaa jaksamistani ja voimavarojani. Niin moni kuitenkin palaa loppuun tällä alalla: mikä siis tekisi minusta vahvemman kuin he? Toistaiseksi jaksamista ja kiinnostusta on vielä riittänyt, mutta sitä en osaa arvioida, onko siitä mitään jäljellä enää viiden, kymmenen vuoden kuluttua. (Jonna)

Meissä sosiaalityöntekijöissä on ylivastuullisia, omia tarpeitamme mitätöiviä persoonia. Se on todellakin turhaa, sillä sen kaltaisesta uhrautumisesta ei palkita koskaan...On hyvin todennäköistä, että tulen jossain työurani vaiheessa väsymään tottaisesti. Olen nähnyt niin käyvän monelle taitavalle ja jaksavalle työntekijälle. (Annika)

Uupuminen määrittyi esseissä kahdella tavalla naisiseksi ilmiöksi. Ensiksikin se puuttui miesopiskelijoiden esseistä. Yksi miesopiskelijoista mainitsi perustason työssä toimivien sosiaalityöntekijöiden olevan kuormittuneita ja stressaantuneita, mutta ei kertonut itse pelkäävänsä uupumista. Toiseksi uupuminen liittyi naisiin siten, että uupumisen ja loppuunpalamisen riskiä selitettiin naistyöntekijöiden naisisiksi määrittävillä ominaisuuksilla kuten halulla hoivata ja auttaa toisia omat tarpeet sivuuttaen:

Hoivaamisviettiin ja sitä kautta naiseuteen liittyy myös omien tarpeiden sivuuttaminen muiden auttamisen tai hoivaamisen vuoksi. Uskon, että tämä asia vaikuttaa paljon myös siihen, että sosiaalityöntekijänaiset väsyvät ja uupuvat kun eivät osaa arvottaa ja asettaa omia tarpeitaan tarpeeksi korkealle. Muiden hyväksi toimimisellakin tulisi olla rajansa ja tämän rajan tyylisi kunnioittaa sosiaalityöntekijän omia voimavaroja ja jaksamista. (Susanna)

Miksi sosiaalialan naiset ovat niin hiljaa! Hävettää tämä tällainen nöyristely ja kiltteys. Miksi he tekevät aina vain lisää palkatonta ylityötä? Ihmisillä on maisterin tutkinto ja silti he ovat nöyrinä kyykyssä aivan kuin eivät tietäisi mistään mitään. Ja kuitenkin he toisaalta tekevät hyvin vastuullista työtä...ovat määrätietoisia ties missä ristipaineessa...ja...työnsä osaavia, mutta miksi he eivät puolusta yhtään itseään. Siksikö kun ovat naisia! (Lotta)

Uupumisteeman runsasta esiintuloa esseissä selittävät osaltaan sosiaalityön ongelmat kuten henkilöstön riittämättömyys, taloudellisten voimavarojen niukkuus ja työn puutteellinen suunnittelu (ks. esim. Kemppainen, Koskinen, Pohjola & Urponen 1998). Uupumisilmiön naisisuus liittyy myös alan naisvaltaisuuden: koska työntekijät ovat naisia, myös uupujat ovat naisia. Selitystä uupumisen ja naiseuden yhteenkietoutumiselle esseissä voi hakea myös suomalaisessa kulttuurissa naisiin kohdistuvista vahvuuden ja selviytymisen vaatimuksista: suomalaisen naisen odotetaan selviytyvän kovistakin työpaineista (Julkunen 1999). Naiseuden ja uupumisriskin kietoutumista toisiinsa selittävät myös naisiin kohdistuvat odotukset, jotka edellyttävät heiltä erityisen empaattista asennetta kanssaihmiin ja ohjaavat heitä vastaamaan toisten tarpeisiin itseuhrautuvasti. Yhdessä työpaineiden ja liiallisen työmäärän kanssa naisnormien mukainen empaattisuus ja auttamishalu voi muodostua naisille uuvuttavaksi huolenpidon ansaksi (vrt. Korhonen 1996).

Vaikka niin muistot kuin esseetkin rakentavat käsitystä sosiaalityöstä monin tavoin sukupuolijärjestysten ja -käsitysten jäsentämänä ammatillisena toimintana, esseitä luonnehti toisaalta myös taipumus kiistää sukupuolen merkitys sekä ammattiin hakeutumista että omaa ammatillista ajattelua ja toimintaa jäsentävänä tekijänä. Monessa esseessä tuotiin esille näkemys, että sukupuolella

ei ole, tai sillä ei tulisi olla merkitystä omalle ammatinvalinnalle, omille arvoille tai ammatilliselle toiminnalle:

Sukupuolen merkitystä sosiaalialalle hakeutumisessa on vaikea arvioida...Onko työntekijän sukupuolella merkitystä asiakastyössä? Vaikea sanoa. Monesti tuntuu, että työntekijä on asiakkaalle kasvoton ja sukupuoleton byrokratian edustaja. (Seija)

En ole koskaan kokenut, että sukupuolella olisi ollut alalle hakeutumisessani suurta painoarvoa. (Kirsi)

Sinänsä ikuinen sosiaalialaan liitetty sukupuolikeskustelu on mielestäni "ei niin kovin raikas" tuulahdus patriarkaalisien yhteiskunnan kalmistoista... (Jani)

Mielestäni arvoni, arvostukseni ja ihanteeni eivät ole vain sosiaalityötä opiskelevan Naisopiskelijan avoja, vaan ne ovat sukupuolijaosta riippumattomia. (Taina)

Käsitellyt opiskelijoiden muistot ja esseet kertovat sosiaalityöstä monella tavalla sukupuolittuneena toimintana. Opiskelijoiden esseissään esiin tuomat näkemykset joiden mukaan sukupuoli ei jäsennä ammatinvalintaa tai ammatillista ajattelua ja toimintaa antaa tukea Satkan (1997, 86) näkemykselle, jonka mukaan "alan noviisit vihitään vallitsevaan sosiaalialan sukupuolten järjestykseen jo koulutusvaiheessa. Olennaista on, ettei sukupuolten välistä järjestystä opeteta. Sen sijaan piilo-opitaan ettei tämä järjestys kuulu julkisesti käsiteltävien kysymysten joukkoon".

Sosiaalityö ja sukupuoli opiskelijoiden kirjoituksissa

Olen edellä tarkastellut sitä, miten sukupuoli jäsentää sosiaalityön opiskelijoiden kokemuksia ja käsityksiä sosiaalityöstä ammattina ja itsestään ammattilaisina. Käsitellyssä aineistossa, opiskelijoiden muistoissa ja esseissä sukupuoli näkyi keskeisimmin siten, että omaan ammatinvalintaan ja kokemuksiin sosiaalityöstä liitettiin usein muistoja, joita tavalla tai toisella luonnehtii naiseuden ja hoivan yhteys: sosiaalityöhön suuntautumista selitettiin sosiaalistumisella naiseseen huolenpitovastuuseen lapsesta alkaen, joillakin opiskelijoilla oli ennestään jokin hoiva-alan ammatti, hoiva-ammattilaiset arvot olivat suunnanneet ammatinvalintaa ja yhdellä opiskelijalla myös hoiva-ammattilaisuuteen perinteisesti liittyvä kutsumuseetos oli luonut perustaa paitsi aiemmalle diakonin ammatille myös sosiaalityöntekijyydelle. Asiakastyötä käsittelevissä muistoissa hoiva oli esillä sosiaalityön määrittelyn kohteena. Muistoissa käsiteltiin äitien hoivavastuuta lapsistaan ja opiskelijat asettuivat muistoissaan äitien hoivavastuun tukijoiksi ja/tai kontrolloijiksi. Lapsiasiakkaita käsittelevissä muistoissa hoiva näkyi lasten tunteisiin eläytymisenä ja tarpeisiin vastaamisena. Miesasiakkaita kuvaavissa muistoissa hoivateema ei noussut esiin. Niissä kuvattiin yhtäältä nais-työntekijän positioitumista naiseksi miesasiakkaita kohdattaessa ja toisaalta sukupuolittuneita tunnesääntöjä, jotka olivat estäneet miesasiakkaan surun käsitelyä.

Toinen keskeinen tapa, jolla sukupuoli jäseni aineistoa oli naisten ja miesten kertominen erilaisiksi ja eri tehtäviin sijoittuviksi/sopiviksi toimijoiksi sosi-

aalityössä. Naiset kuvattiin erityisesti asiakastyöhön soveltuviksi toimijoiksi empaattisuutensa, ihmissuhdetaitojensa ja herkkyytensä vuoksi. Miesten puolestaan kerrottiin olevan realistisia ja jämäköitä ja nousevan nopeasti johtotehtäviin. Aineisto rakentaa siten kuvaa sosiaalityöstä sekä sukupuolihierarkioiden että komplementaarisen sukupuolijattelun rakenteistamana ammatina (vrt. Hirdmann 1990; Rantalaiho & Heiskanen 1997).

Vaikka keskustelua sukupuolesta ja hoivasta naisammattien jäsentäjänä on pohjoismaissa käyty runsaasti (Waerness 1983; Anttonen, Henriksson, Nätkin et al 1994; Simonen et al 1994) sosiaalityötä ei ainakaan Suomessa ole juurikaan tarkasteltu tutkimuksessa naisammattina eikä myöskään hoivan käsitteen avulla. Myös ruotsalainen ”social omsorg” -käsitteeseen liittyvä tutkimus on pääosin ollut sukupuolineutraalia. Sukupuolinäkökulmainen ruotsalainen sosiaalityön tutkimus on käsitellyt köyhyyden naisistumista, perhettä ja vanhemmuutta, seksuaalisuuteen liittyviä teemoja ja naisten syrjäytymistä. Miestutkimuksen näkökulmia on hyödynnetty isyyden tutkimukseen. Sen sijaan sosiaalityön ammatti- ja institutionaaliin käytäntöihin, organisaatiomuotoihin tai johtajuuteen liittyvää sukupuolinäkökulmaista tutkimusta on tehty toistaiseksi vähän (Hedin & Månsson 2000).

Joan Ormen (2002) mukaan sosiaalityö, hoiva ja feminiinisyys ovat ammattihistorian varhaisemmissa vaiheissa liittyneet tiiviisti yhteen. Sosiaalityöntekijöiden naisista hoivaavuutta on kuvattu altruismiksi tai äidinrakkautta muistuttavaksi huolenpidoksi (Orme 2002). Sittenmin asiakkaiden tarpeisiin vastaaminen on muuttunut hoivapalvelujen koordinoimiseksi (care management) eikä sosiaalityöhön sisältyvää hoivaelementtiä enää ole tapana paikantaa naistoimijoiden ominaisuudeksi (Orme 2002). Koska nykyinen professionaalinen ammattiretoriikka häivyttää paitsi sosiaalityön sidosta hoivaan myös toimijoiden naisisuutta, näyttää sosiaalityön modernisaatio merkinneen kehitystä, jossa ammattiretoriikka on ”puhdistettu” feminiinisistä määreistä. Opiskelijoiden kirjoitukset osoittavat kuitenkin, ettei sukupuolineutraali retoriikka ole johtanut sukupuolineutraaleihin käytäntöihin, vaan korkeintaan pitänyt sukupuolen poissa julkisilta keskustelufoorumeilta. Koska tutkimus ei ole tarjonnut käsitteitä ja lähestymistapoja sukupuolen näkyväksi tekemiseen, voi sukupuolittuneiden ajattelu- ja toimintatapojen tunnistaminen tästä syystä olla vaikeaa myös yksittäisille työntekijöille. Oma näkemykseni on että sosiaalityön ammatillisuuden sukupuolittuneisuudet tulisi pyrkiä tunnistamaan ja ottamaan kriittisen reflektoinnin kohteeksi. Sosiaalityöntekijät tulisi alan tutkimus- ja teoriaksteissa käsitteellistää sukupuolisubjekteiksi, eikä abstrakteiksi ja ruumiittomiksi toimijoiksi kuten professionaalisen ideologian mukaisessa ammattikirjallisuudessa usein näyttää olevan tapana. Vaikka sukupuolta häivyttävää sukupuolineutraalia lähestymistapaa perustellaan toisinaan myös tasa-arvonäkökulmalla, toimivampi strategia olisi sukupuolihierarkioiden näkyväksi tekeminen ja tietoinen käsittely.

LÄHTEET

- Anttonen, Anneli & Henriksson Lea & Nätkin, Ritva (1994) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino.
- Bardy, Marjatta (1998) Lapsuuden peilitalo ja taiteen peili. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Taide tiedon lähteenä. Helsinki: Stakes.
- Barretti, Marietta (2001) Social Work, Women and Feminism: A Review of Social Work Journals, 1988-1997. *Affilia*, 16 (Fall), 266-294.
- Eräsaari, Leena (1990) Nilkin naamio: sosiaaliraportti. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Eräsaari, Leena (1995) Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä. Tampere: Gaudeamus.
- Forsberg, Hannele & Kuronen, Marjo & Ritala-Koskinen, Aino (1992) Feministinen sosiaalityö – kysymyksiä ja uusia kysymyksiä. *Janus* 4, 367-372.
- Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Gergen, Mary (2001) *Feminist Reconstructions in Psychology. Narrative, Gender and Performance*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, Inc.
- Gilligan, Carol (1987) *Moral Orientation and Moral Development*. Teoksessa Virginia Held (ed.) (1995) *Justice and Care. Essential Readings in Feminist Ethics*. Boulder, Colorado and Oxford: Westview Press.
- Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Haug, Frigga (1987) (toim.) *Female Sexualization. The Collective Work of Memory*. Lontoo: Virago.
- Hedin, Ulla-Carin & Månsson, Sven-Axel (2000) Kön och socialt arbete – en introduktion. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 7(1-2), 3-12.
- Henriksson, Lea (1998) Naisten terveystyö ja ammatillistumisen politiikka. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 88.
- Hirdmann, Yvonne 1990: Genussystemet. Teoksessa *Demokrati och makt i Sverige*. Stockholm: SOU 1990:44, Maktutredningens huvudrapport.
- Huotari, Kari (2002) Hiv-positiivisten homo- ja biseksuaalimpiesten salatut elämät. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi.
- Husso, Marita (2003) Parisuhdeväkivalta: lyötyjen aika ja tila. Tampere: Vastapaino.
- Jaggar, M. Alison (1995) *Caring as Feminist Practice of Moral Reason*. Teoksessa Virginia Held (ed.) (1995) *Justice and Care. Essential Readings in Feminist Ethics*. Boulder, Colorado and Oxford: Westview Press.
- Jakobsson, Gunborg & Johansson, Stina (2003) Mellan akademins och yrkets krav – äldreomsorgsutbildning i Finland och Sverige. *Nordik Socialt Arbeta* nr 1, 22-29.
- Juhila, Kirsi (1994) Muistot resursseina – entisten asunnottomien menneisyyspuheiden tarkastelua. *Janus*, 2 (2), 164-177.
- Julkunen, Raija (1999) Sukupuoli, työ, hyvinvointivaltio. Teoksessa *Suomalainen Nainen*. Helsinki: Otava.

- Kemppainen, Tarja & Koskinen, Simo & Pohjola, Anneli & Urponen, Kyösti (1998) Sosiaalityö epävarmuuden oloissa. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 28.
- Keskinen, Suvi (2001) Ahdistavien tunteiden äärellä: tutkijan, väkivaltaa kokeneiden naisten ja kulttuurin kohtaamisia. Naistutkimus Vol. 14, no 3, 29-40.
- Komulainen, Katri (1998) Kotihiiriä ja ihmisiä: retorinen minä naisten koulutusta koskevissa elämäkertomuksissa. Joensuu: Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellinen julkaisusarja, n:o 35.
- Korhonen, Merja (1996) Äideiltä tyttärille periytyvä naiskulttuuri ja huolenpidon ansat. Naistutkimus Vol 9 (1), 13-16.
- Korte, Riitta (1989) Sosiaalityöntekijä työnsä jäsentäjänä. Sosiaaliviesti 1.
- Kuronen, Marjo (1995) Naiset kohtaavat neuvolassa. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen & Harriet Silius (toim.) Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Tampere:Vastapaino.
- Middleton David & Edwards, Derek (1990) Collective remembering. London: Sage.
- Nichols-Casebolt, Ann & Krysik, Judy (1994) Coverage of of women's issues in eight social work journals: Are we building an adequate knowledge base? Journal of Social Work Education, Vol 30 (3), 348-363.
- Nätkin, Ritva (1997) Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Tampere: Vastapaino.
- Nyqvist, Leo (2001) Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos: prosessinarviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Orme , Joan (2002) Social Work: Gender, Care and Justice. British Journal of Social Work, 32, 799-814.
- Petreljus, Päivi (2002) Sosiaalityöntekijänaiset – marginalisoituja toimijoita työelämässä? Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi.
- Petreljus, Päivi (2003) Sosiaalityöntekijänaiset maskuliinisissa julkisuuksissa – sukupuolinäkökulmia “hiljaisuuden kulttuuriin” Janus, Vol. 11, No 1, 4-22.
- Petreljus, Päivi & Auvinen, Anja (2003) Sosiaalityöntekijän muistot sukupuolen jäsentäminä subjektivoitumistarinoina. Teoksessa Mirja Satka, Marketta Rajavaara ja Anneli Pohjola (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylä: SoPhi.
- Poole, Marilyn & Isaacs, Dallas (1997) Caring: a gendered concept. Women's Studies International Forum, Vol 20 (4), 529-536.
- Pösö, Tarja (1985) Minäkö itse? Nainen sosiaalihuollon asiakkaana. Sosiaaliviesti 2.
- Rantalaiho Liisa & Heiskanen Tuula (eds.) (1997) Gendered Practices in Working Life. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: Macmillan Press Ltd.
- Rose, Hilary (1994) Love, Power and Knowledge. Towards a feminist transformation of the sciences. Cambridge: Polity Press.
- Satka, Mirja (1988) Origins of task division by gender. Why do men decide and women deliver personal services in Finnish Social Welfare? Hallinnon tutkimus 7(1988): 4.

- Satka, Mirja (1990a) Klass och kön som hörnstenar för en förklarning av socialarbetets utveckling. Teoksessa Forskning och socialt arbete. Institutionen för social politik. Tammerfors universitet.
- Satka, Mirja (1990b) Keskustelu hoivasta paljastaa sukupuolen. Sosiaaliviesti 1/1990, 34-40.
- Satka, Mirja (1995) Making Social Citizenship. Conceptual practices from the Finnish Poor Law to professional social work. Jyväskylä: SoPhi.
- Satka, Mirja (1997) Miksi sosiaalityön naisenemmistö oli ongelma sosiaalihuollon päättäjille? Teoksessa Saarenmaa, Pekka & Gartman, Maija & Hakkarainen Pirkko yn. (toim.) "Valitse sosiaalihuolto elämäntehtäväksesi". Tampereen sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja, C-sarja, n:o 9.
- Simonen, Leila (ed.) (1994) När gränserna flyter. En nordisk antologi om vård och omsorg. Helsinki: Stakes.
- Walker, Margaret Urban (1989) Moral Understandings: Alternative "Epistemology" for a Feminist Ethics. Teoksessa Virginia Held (ed.) (1995) Justice and Care. Essential Readings in Feminist Ethics. Boulder, Colorado and Oxford: WestviewPress.
- Waerness, Karin (1983) Kvinnor och omsorgsarbete. Stockholm: Prisma.

V

NAISTAPAISET HOIVAEETTISET LÄHESTYMISTAVAT SOSIAALITYÖSSÄ

Hoiva-artikkeli

Päivi Petrelius 2004

Julkaistu teoksessa Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist ja Päivi Petrelius (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 47-75.

Julkaistaan uudelleen PS-kustannuksen luvalla.

NAISTAPAISET HOIVAEETTISET LÄHESTYMISTAVAT SOSIAALITYÖSSÄ

Miten suomalaiselle sukupuolisopimukselle ominainen naiseuden kulttuurinen ja yhteiskunnallinen määrittely hoivan ja äitiyden kautta (ks. esim. Rantalaiho ym. 1987; Julkunen 1999; Nätkin 1997) jäsentää sosiaalityöntekijänaisten ammatillisia ajattelu- ja toimintatapoja? Miten naiseutta hoivaan ja huolenpitoon liitävien ajattelutapojen välittymistä sosiaalityöntekijöiden ammatilliseen ajatteluun ja toimintaan voitaisiin käsitellä eettisten hoivateorioiden kautta? Etsin vastausta näihin kysymyksiin kuvaamalla ensin miten naiseus ja hoiva kietoutuvat yhteen eräässä sosiaalityön opiskelijoiden kirjoituksista koostuvassa aineistossa (Petrelius 2003)¹. Tämän jälkeen jäsenän opiskelijoiden kuvaamia ajattelu- ja toimintatyyplejä eettisten hoivateorioiden kontekstissa. Pohdin erityisesti sitä, miten aineistossa näkyvää sosiaalityön asiakastyöhön liitettyä eläytyvän ymmärtämisen korostusta voidaan jäsentää hoivaetiikkaa koskevan keskustelun avulla. Artikkelin loppupuolella arvioin eettisten hoivateorioiden soveltuvuutta eettistä harkintaa ohjaavaksi näkökulmaksi sosiaalityössä sekä pohdin, mitä seurauksia naiseuden ja hoivaavuuden toisiinsa liittäväillä ajattelutavoilla voi olla sosiaalityöntekijänaisille.

Lähtökohtana opiskelijoiden kirjoitukset

Sosiaalityön opiskelijoiden tuottama aineisto, jonka tarkastelusta lähden liikkeelle, muotoutui siten, että opiskelijoita pyydettiin ensin kirjoittamaan tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoittuvia muistoja sellaisista oman elämänsä tapahtumista, joiden he arvioivat olevan yhteydessä siihen, että he olivat ryhtyneet opiskelemaan sosiaalityötä. Muistojen kirjoittamisen jälkeen opiskelijoita pyydettiin kirjoittamaan essee, jonka tarkoituksena oli pohtia, miten sukupuoli jäsentää kunkin henkilökohtaisia muistoja. Kolmesta eri yliopistosta tulevia opiskelijoita oli kaikkiaan kolmetoista. Iältään he olivat pääosin noin 25–30 -vuotiaita, mutta

¹ Olen käsitellyt opiskelijoiden kirjoituksia aikaisemmin eri näkökulmasta artikkelisani "Gender and orientation towards social work". Nordisk sosialt arbeid nr 3/2003, s. 144-153.

joukossa oli myös pari tätä vanhempaa, noin neljäkymmenvuotiaista opiskelijaa. Opiskelijoista kymmenen oli naisia, kolme miehiä.

Kaksiosaisen kirjoitustehtävän seurauksena syntyi kaikkiaan 55 muistoa sekä 13 esseetä. Aineistoon sisältyvistä muistoista hieman yli viidennes (12/55) käsitteli lapsuus- ja perhemuistoja, noin kaksi viidennestä (21/55) opiskelualan valintaan ja opiskeluun liittyviä pohdintoja, kokemuksia ja ratkaisuja ja hieman yli kaksi viidennestä (22/55) kokemuksia erilaisista sosiaalialan työharjoitteluisista ja kesätöistä joko sosiaalityöntekijänä tai muissa sosiaalialan töissä. Muistoja reflektoiden esseetekstien laajuus oli noin 80 sivua. Muistojen kirjoittajina naiset olivat opiskelijoiden sukupuolijakaumaan nähden yliedustettuna aineistossa, koska vain yksi miesopiskelijoista kirjoitti kirjoitusohjeen mukaisia tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoitettuja menneen elämän tapahtumiin liittyviä muistoja. Esseiden kirjoittamiseen naiset ja miehet osallistuivat yhtä usein: esseistä kymmenen oli naisopiskelijoiden ja kolme miesopiskelijoiden kirjoittamia.

Olen analysoinut opiskelijoiden tuottamaa aineistoa aikaisemmin kysymällä, miten sukupuoli jäsentää opiskelijoiden muistoja ja esseitä. Aineiston analyysin perusteella opiskelijat käsittelivät sukupuolen merkitystä sosiaalityön ammatissa toimimiselle ainakin kolmen erilaisen ”sukupuolidiskurssin” aineksia lainaamalla: ensinnäkin kirjoituksista löytyi komplementaarisen sukupuolijajattelun ohjaamia kuvauksia naisista ja miehistä erilaisina ja toisilleen vastakkaisina, mutta samalla toisiaan täydentävinä toimijoina (vrt. esim. Tainio 2001). Toiseksi varsinkin esseitä jäseni tasa-arvoideologinen pyrkimys ammatillisen toiminnan sukupuolineutraalina esittämiseen (vrt. Julkunen 1994, 187-190,198; Kinnunen & Korvajärvi 1996). Kolmanneksi kirjoituksissa määriteltiin naiseutta ja myös omaa toimijuutta (tulevana) sosiaalityön ammatillisena sukupuolittuneiden hoivadiskurssien kautta. Toisin sanoen kirjoituksissa lainattiin sellaisia ajattelu- ja puhetapoja joissa naiseus määrittyy hoivaan, huolenpitoon ja äitiyteen kietoutuvaksi toimijuudeksi. Tässä artikkelissa tarkastelen sukupuolittuneiden hoivadiskurssien rakenteistamia, aineistossa sosiaalityön ammattiin liitettyjä ja opiskelijoiden omaa toimijuutta kuvaavia ajattelu- ja toimintatyyplejä eettisten hoivateorioiden kontekstissa *naistapaisina hoivaeettisinä lähestymistapoina*.

Hoivaeettisyys ja naistapaisuus aineistoa jäsentävinä käsitteinä

Daryl Koehnin (1998, 27) mukaan etiikan tehtävänä on selvittää kuinka erilaisen ja erilaisia arvoja ja näkökulmia omaavien ihmisten on mahdollista elää tyydyttävää ja hyvää elämää yhteisössä. Eettiset teoriat selvittelevät mielipiteiden ja näkökulmien välisiä eroja ja niiden yhteensovittamisen ongelmia. Etiikka viittaa yhtäältä eksplisiittiseen, teoreettisesti muotoiltuun ja argumentointuun eettiseen näkökulmaan. Toisaalta arkipäivän toimintaan ja ajatteluun voi sisältyä erilaisia ei-artikuloituja eettisiä lähestymistapoja kun esimerkiksi työssä kohdattavia tilanteita lähestytään enemmän tai vähemmän tiedostetuista arvoista käsin. Kutsun naistapaisiksi hoivaeettisiksi lähestymistavoiksi sellaisia aineistossa kuvattuja ammatillisen itsemäärityksen ja toimijaksi asettumisen tyyplejä, joissa korostuvat henkilökohtainen vastuunotto kohdattavan asiakkaan

hyvinvoinnista, halu auttaa, tukea toista ihmistä sekä tarjota tälle myötätuntoista ymmärrystä eläytyvän ja empaattisen kasvokkaisen vuorovaikutuksen keinoin (vrt. Tong 1993, 5-6). Näiden ajattelu- ja toimintatyylien nimeämistä hoiva-eettisiksi perustelen sillä, että ne muistuttavat eettisissä hoivateorioissa eksplikoituja lähestymistapoja. Hoiva-eettisten lähestymistapojen naistapaisiksi nimeäminen puolestaan perustuu siihen, että edellä mainitut toimintatyylit, kuten aktiivinen vastuunotto toisen ihmisen hyvinvoinnista sekä huolenpidon, hoivan ja empatian arvostaminen, määrittävät sekä opiskelijoiden kirjoituksissa että eettisissä hoivateorioissa (joita selostan tarkemmin tuonnempana) naisiksi orientaatioiksi.

Naistapaisuuden käsitettä käyttämällä haluan korostaa aineistossani näkyvien sukupuolittuneiden ajattelu- ja toimintatyylien muotoutumista kulttuurisesti ja historiallisesti. Vaikka tietyt ajattelu- ja toimintatyylit voidaan nimetä enemmän naisille kuin miehille tyypillisiksi ja siten naistapaisiksi, kyse ei kuitenkaan ole mistään tarkasti määriteltävistä ja pysyvistä tai kaikkia naisia koskevista ominaisuuksista. (Heinämaa 1996, 159-160.) Soile Veijola ja Eeva Jokinen toteavat, että nais- ja miestapaisuuden käsitteet eivät sisällä oletusta, että kaikki naiset tai miehet toimivat tietyllä tavalla tai jakavat tietyn ominaisuuden, mutta niiden avulla voidaan puhua siitä, mitä naiseuteen ja mieheyteen on historiallisesti liitetty (Veijola & Jokinen 2001, 24-25). He toteavat myös, että vaikkakaan ”miestapaisuus ei määrää jokaisen yksittäisen miehen elämää, yksittäiset miehet eivät liioin voi elää elämäänsä ottamatta tavalla tai toisella kantaa miestapaisuuteen” (emt. 25). Puhuessani sosiaalityön opiskelijoiden sukupuolittuneista ajattelu- ja toimintatyyleistä naistapaisina hoiva-eettisinä lähestymistapoina sitoudun näkemykseen, jonka mukaan kyse on historiallisesti, kontekstuaalisesti ja tilanteittain eri tavoin rakentuvista, naisiksi ajatelluista ajattelu- ja toimintatyyleistä, ei ominaisuuksista, joiden alkuperänä on jokin pysyvä ja uni-versaali, alkuperältään biologiseksi tai psykologiseksi ymmärretty naiso-lemus.

Naiseuden ja hoivan yhteenkietoutuminen opiskelijoiden kirjoituksissa

Esittelen aluksi, miten sukupuolittuneet hoivadiskurssit jäsentävät tulkintani mukaan opiskelijoiden henkilökohtaisia muistoja ja kuvaan sen jälkeen, miten naiseuden ja hoivan teema liittyi yhteen muistoja refleктоivissa esseeteksteissä.

Naisiseen huolenpitovastuuseen kasvaminen lapsuusmuistoissa

Kaikki aineiston sisältämät lapsuusmuistot olivat naisopiskelijoiden kirjoittamia. Niissä hoivalla, arkisella huolenpitotyöllä ja äideillä kotipiirissä läsnäolevina, lasten ensisijaisina hoivaajina oli keskeinen asema. Moni opiskelija kertoi lapsuusmuistoissaan äidin auttamisesta arkiaskareissa tai äidiltä saadusta tehtävästä pitää huolta pienemmistä sisaruksista. Lapsuusmuistot kertovat lapsuudesta äitien vastuulla olevana hoivan ja huolenpidon maailmana:

Hänet oli, kuten monesti aiemminkin, pyydetty hoitamaan pikkusisko...Hän leikki kahden kaverinsa kanssa...menossa olivat kotileikit. Pikkusisko oli mukana vaunussa...Juuri kun he olivat pyörittelemässä ja muovaamassa mudasta lihapullia...vierestä kuului rääkäisy ja itkua ja seuraavaksi hän huomasi pikkusiskonsa maassa makaamassa...Hän muistaa elävästi oman hätäännyksensä...Hän oli häpeissään...Äidin palatessa töistä hän kertoi tälle nöyrästi ja itkuisena mitä oli tapahtunut. Hänestä tuntui, että oli maailman huonoin ja epäkelvoin isosisko. (Susanna)

Taas hän joutuu odottamaan. Vaikka hän olisi ensimmäisenä pukemassa hän ei ehdi koskaan ensimmäisten joukkoon koulun pihalle. Hänen on aina sidottava neljät kengännauhat, kaksoisveljensä ja omansa. Nytkin häntä harmittaa, melkein itkettää. Solmimattakaan nauhoja ei voi jättää, sillä äiti on käskenyt auttaa Pekkaa. Hän on kasvanut siien, että se ei riitä että huolehtii vain omista asioistaan. Joskus vastuu tuntuu kohtuuttoman raskaalta. (Annika)

Muistoissa huolenpito sisaruksista kuvataan äidiltä saatuna velvollisuutena tai vastuutehtävänä, joka on tärkeää hoitaa hyvin riippumatta siitä, tuntuuko huolenpitotehtävä aina mieluisalta vai ei. Koska huolenpitovastuuta käsittelevät lapsuusmuistot kirjoitettiin kuvauksina elämäntapahtumista, joiden opiskelijat ajattelivat osaltaan vaikuttaneen siihen, että he olivat päätyneet opiskelemaan sosiaalityötä, olen tulkinut muistoissa kuvattujen ajattelu- ja toimintatapojen liittyvän myös sosiaalityöhön ammattina. Muistoja voi muiden omaelämäkerrallisten kertomusten tavoin lukea narratiivisina minähahmotelmina, joihin sisältyy performatiivinen ulottuvuus: muistojensa avulla kertojat tuottavat tulkintoja nykyisestäkin itsestään (Hyvärinen, Peltonen & Vilkkonen 1998, 13; Juhila 1994; Petrelius 2002). Lapsuusmuistojensa avulla sosiaalityöntekijäopiskelijat tulkintani mukaan kertovat itsestään hoiva- ja huolenpitovastuuseen jo varhain kasvaneina (kasvatettuina) subjekteina, jotka kantavat vastuuta naisten vastuulla olevista elämänalueista ja perheiden arkielämän jatkuvuudesta.

Huolenpidon, auttamisen ja välittämisen eetos ammatinvalintamuistoissa

Myös ammatinvalinnan vaiheisiin liittyvät muistot olivat pääasiassa, yhtä muistoa lukuunottamatta, naisopiskelijoiden kirjoittamia. Suurin osa ammatinvalintamuistoista kertoi itselle sopivan koulutusalan etsinnästä. Vaikka reitti sosiaalityön opintojen pariin oli monen kohdalla kulkenut erilaisten naisvaltaisten koulutusalojen (sairaanhoitaja, opettaja, diakoniatyöntekijä) kautta, sukupuolen merkitystä omille koulutusvalinnoille ei yleensä käsitelty. Jostakin syystä koulutusvalintoja kuvaavat muistot näyttivät sukupuolineutraaleilta verrattuna aineiston muihin muistoihin. Hoiva- ja huolenpitoteema jäseni kuitenkin muutamia ammatinvalintaa käsittelevää muistoa. Niissä kuvattiin auttamisen ja huolenpidon merkityksellistymistä itselle:

On syksy ja hän on aloittanut juuri kahdeksannen luokan. Oppilaanohjaustunnilla opo kysyy halukkaita läheisen vanhainkodin kanssa tehtävään yhteistyöhön, jossa halukkaat kävisivät satunnaisesti tervehtimässä nimikkovanhuksiaan. Hän ei epärii hetkeäkään, vaan ilmoittautuu vapaaehtoiseksi, onhan hän aina pitänyt vanhuksista ja arvostanut heidän elämäkokemustaan. Heti ensimmäisestä kerasta lähtien tapaamiset lähtevät sujumaan hyvin. Hän juttelee ”Lempin” kanssa elämästä ja he käyvät kävelyllä puistossa. Joka kerran kun hän tulee tapaamiselle, on ”Lempillä” kyynel silmäkulmassa liikutuksesta. Hänelläkin on usein tuolloin pala kurkussa: ”Miltähän tuntuisi olla noin yksinäinen?” (Kirsi)

”...kaiken minkä te olette tehneet yhdelle näistä vähäisimmistä veljistäni, sen te olette tehneet minulle...” Hän lukee Matteuksen evankeliumia...Hän on 15-vuotias ja pohtii ankarasti elämän tarkoitusta. Hän ymmärtää, että kasvu kohti aikuisuutta edellyttää valintoja ja vastuun ottamista. Hän luulee, että hänelle ei riitä se, että pyrkii elämään toisia kunnioittaen. Hän arvelee, että hänelle on uskottu erityinen palveluksen tehtävä ja myös taitoja ja voimaa siitä selviytymiseksi. (Annika)

Näissä muistoissa näkyvä auttamisen, välittämisen ja huolenpidon korostus nousi esiin myös muistoja refleктоivissa esseeteksteissä. Edellä olevissa muistoissa näkyviä itselle tärkeiksi muodostuneita arvoja ei nimetä sukupuoleen liittyviksi arvoiksi tai orientaatioiksi. Esseissä välittämisen ja auttamisorientaatio sekä siihen liittyvä liittyvä ajatus empaattisuudesta sosiaalityöntekijälle tärkeänä ominaisuutena kuitenkin sukupuolittui: halu asettua empaattisesti ymmärtämään, tukemaan ja auttamaan asiakkaita tulkittiin esseissä usein naisiseksi orientaatioksi. Tästä syystä olen tulkinnut myös edellä olevien ammatinvalintamuistojen heijastavan sellaisia ajattelutapoja, jotka liittyvät naisiin hoiva- ja huolenpitotyössä tarvittavia ominaisuuksia kuten empaattisuuden, myötätuntoisuuden ja halun auttaa. Jälkimmäisen muistoista voi ajatella heijastavan myös hoiva-ammattilaisuuteen 1900-luvun alusta alkaen liittyntä ajattelutapaa, jonka mukaan sairaiden ja muiden apua tarvitsevien auttaminen on erityisesti naisille sopiva kutsumustehtävä (vrt. Henriksson 1998).

Äidinhoivaa korostava ajattelu työkokemuksia kuvaavissa muistoissa

Myös työkokemuksia käsittelevät muistot ovat valtaosaltaan, eli yhtä muistoa lukuunottamatta, naisopiskelijoiden kirjoittamia. Työkokemuksiin liittyvät muistot muistuttivat lapsuusmuistoja siten, että keskeisiä toimijoita olivat näissäkin muistoissa naiset. Työkokemuksia käsittelevissä muistoissa käsiteltiin usein äitiyttä ja äitiyteen liittyvää hoiva- ja huolenpitovastuuta lapsista. Seuraavaa äiti-asiakkaan kohtaamisesta kertovaa muistoa voi pitää sävyiltään maternalistisena eli äitiyden arvoa ja merkitystä erityisesti korostavana:

Äiti tuli...käymään sosiaaliasemalla pukeutuneena urheilullisesti Adidas-tuulipukuun, lenkkareihin ja hänellä oli selässään pieni reppu. Naisen jäntevä, pikkuinen olemus poikkesi ”perinteisistä” sosiaaliaseman asiakkaista. Naisesta pystyi aistimaan rakkauden lapsiinsa, rehellisyyden ja pitkän taistelun väsymystä vastaan. Tällä kertaa harjoittelija suurella sosiaalityöntekijän sijaisen auktoriteetilla onnistui saamaan neljä veljestä samalle leirille. Äidin iloinen ilme ja silmiin syttynyt usko ja päättäväisyys säilynevät harjoittelijan silmissä aina. (Taina)

Muutamissa työkokemuksiin liittyvissä muistoissa kuvattiin myös kohtaamisia lasten kanssa. Niissä kertojat asettuivat paitsi lasten tarpeisiin vastaajiksi, myös äitiyden normittajiksi. Seuraava lapsiasiakkaan kohtaamista käsittelevä muisto on kuvaus siitä, millaisia tunteita ja ajatuksia lapsen kohtaaminen ja tämän kertomuksen kuunteleminen on herättänyt. Lisäksi sitä jäsentää äid(e)ille kuuluvan hoivavastuun pohdiskelu:

Hän oli harjoittelujaksolla yksityisessä lastenkodissa. Hän viihtyi työssään vaikka se olikin henkisesti rankkaa... erityisesti hänen mieleensä on jäänyt yksi viimeisimmistä harjoittelupäivistä, jolloin hän oli lukemassa iltasatua eräälle 5-vuotiaalle lapselle, joka odotti pääsyä perhesijoitukseen. Lapsella oli ollut rankka perhetausta, eikä hänen biologisen äidin tilanteessa ollut edelleenkaan tapahtunut mitään muutoksia. Lapsi oli useasti myös lastenkodissa ollessaan joutunut pettymään äitiinsä, joka oli pettänyt

lupauksensa tulla syntymäpäiville yms. Lapsi kuunteli satua rauhallisesti mielin ja sadun jälkeen hän kysyi lapselta tuntemuksia perhesijoituksesta. Lapsi katsoi häntä syvälle silmiin ja sanoi: ”ihan kivaa on päästä perheeseen, mut ei tunnu kivalta menettää omaa äitiä!” Hän kertoi lapselle mitä tilanne oikeastaan tarkoitti ja, että ei hän menettäisi äitiään, mutta kaikki sanat tuntuivat hänestä silloin tyhjiltä. (Kirsi)

Koska kirjoitustehtävä on nostanut esiin juuri äitiyttä, äitien hoiva- ja huolenpito- ja huolenpitovastuuta sekä lasten hoivatarpeita käsitteleviä työkokemuksiin liittyviä muistoja, voi muistojen ajatella kertovan sosiaalityön määrittymisestä ammattiksi, jossa käsiteltävänä ovat yksityisen elämänpiirin ja arkielämän naisiset huolenpito- ja hoivasuhteet. Sosiaalityön kohteeksi kerrotaan muistoissa äitien ja lasten maailma ja keskeiseksi käsiteltäväksi teemaksi nousevat äitien kasvatus-, hoiva- ja huolenpitovastuuseen liittyvät ongelmat.

Empaattisen eläytymisen, hoivan ja naiseuden yhteenkietoutuminen

Episodimaisten muistojen kirjoittamisen lisäksi opiskelijat reflektoivat muistojaan esseessä, jonka otsikkona oli ”Miten sukupuoli jäsentää sosiaalityöhön suuntautumistani?”. Esseissä monet opiskelijat kertoivat itselleen tärkeiksi ja sosiaalityöhön keskeisesti kuuluviksi elementeiksi asiakkaiden kasvokkaiseen, empaattiseen kohtaamiseen ja tuen tarjoamiseen liittyvät kokemukset sekä niihin liittyvät sosiaalityön oikeututuksen, merkityksellisyyden ja palkitsevuuden kokemukset. Kasvokkaiseen asiakastyöhön asettuminen ja tuen tarjoaminen asiakkaille vuorovaikutuksen ja empaattisen eläytymisen avulla nimettiin osassa esseitä orientaatioiksi, jotka liittyvät naiseuteen ja naisiseksi määriteltyyn hoivanäkökulmaan:

Naiseuden ja hoivanäkökulman kautta arvokkaiksi asioiksi työssä, kuten sosiaalityössä, nousevat mahdollisuus todella auttaa, kuunnella, ymmärtää ja tukea. Toisten hyväksi toimimisella ja toista auttamalla voi saavuttaa hyvää myös itselleen...Itse koen, vaikka minulla ei vielä perhettä olekaan, että naisena on hyvin herkkä lasten hädälle ja pahoinvoinnille sekä myös naisten itsensä hädälle. (Susanna)

Uskoisin kuitenkin naisten olevan hivenen herkempiä ja empaattisempia kuin miesten, joskin myös miehet voivat olla hyvin reflektiivisiä työssään. Naisille ominainen (stereotyyppiä, myönnän) kuuntelemisen ja keskustelemisen taito sopii kuin rasvattu asiakastyöhön...Miehet eivät hakeutune sosiaalialalle, koska ala koetaan vieraaksi. Enhän minä pärjää juoppojen ja narkkareiden kanssa, enkä jaksa olla empaattinen päivät pitkät... (Anssi)

Empaattisuuden sekä tunne- ja vuorovaikutustaitojen naisiseksi nimeäminen ovat tulkintani mukaan sidoksissa komplementaariseen sukupuoliajatteluun, jossa naiset ja miehet määrittyvät erilaisiksi ja toisiaan täydentäviksi subjekteiksi. Kyseisten ominaisuuksien naisiseksi nimeäminen nojaa myös erilaisiin sukupuolistaviin erotteluihin, joiden avulla ylläpidetään käsityksiä naisista ja miehistä erilaisiin tehtäviin soveltuvina toimijoina. Naisiin on liitetty ja heiltä on myös odotettu ominaisuuksia, joita heidän on ajateltu tarvitsevan hoitaessaan alunperin heille osoitettuja yksityisen elämänalueen piiriin kuuluneita hoiva- ja huolenpitotehtäviä. (ks. esim. Lister 1997; Shields 2002.) Naisten tunnetaitoisuuden ja empaattisuuden korostaminen opiskelijoiden esseissä tuottaa naisia julkinen/yksityinen -erotteluun nojaten erityisen hyvin juuri sosiaalityön asiakastyöhön – jossa käsiteltävinä ovat kansalaisten yksityiseen elämänpiiriin

liittyvät asiat – soveltuvina toimijoina sekä järki-/tunteet -erotteluun nojaten vuorovaikutus- ja tunnetaitoisina eli pikemminkin emotionaalisina kuin rationaalisina subjekteina.

Naiseus uuvuttavana huolenpitovastuuna ja uhrautumisena esseissä

Yllättävän usein opiskelijoiden esseissä nousi esiin ajatus naiseudesta huolenpitovastuun kantamisena, toisten tarpeisiin vastaamisena ja naisille ominaisena uhrautumistaipumuksena. Teema nousi näkyviin ”uupumispuheena”, eli kuvauksina sosiaalityöntekijöiden uhrautuvuudesta ja väsymisestä liiallisen työtaakan alla sekä pelkona, että sosiaalityön ammattiura johtaa lähes itsestäänselvästi uupumiseen myös omalla kohdalla. Uupumispuhe sukupuolittui yhtäältä siten, että sosiaalityöntekijöiden uupumista selitettiin muutamissa esseissä erilaisilla naistyöntekijöiden naisisilla ominaisuuksilla ja toiseksi siten, että kaikki uupumisen pelkoa käsittelevät opiskelijat (kaikkiaan kuusi opiskelijaa kolmestatoista eli lähes puolet kaikista aineiston tuottamiseen osallistuneista opiskelijoista) olivat naisia:

Välillä koen suurta ahdistusta alani valinnasta. Mietin omaa jaksamistani ja voimavarojani. Niin moni kuitenkin palaa loppuun tällä alalla: mikä siis tekisi minusta vahvemman kuin he? Toistaiseksi jaksamista ja kiinnostusta on vielä riittänyt, mutta sitä en osaa arvioida, onko siitä mitään jäljellä enää viiden, kymmenen vuoden kuluttua. (Jonna)

Meissä sosiaalityöntekijöissä on ylivastuullisia, omia tarpeitamme mitätöiviä persoonia. Se on todellakin turhaa, sillä sen kaltaisesta uhrautumisesta ei palkita koskaan... On hyvin todennäköistä, että tulen jossain työurani vaiheessa väsymään totta kai itselleni. Olen nähnyt niin käyvän monelle taitavalle ja jaksavalle työntekijälle. (Annika)

Sosiaalityöntekijöiden ammattikunta näyttäisi olevan täynnä kilttejä, vastuuntuntoisia, hyviä naisihmisiä, jotka omien voimiensa ääri rajoilla vielä haluavat osoittaa ainakin itselleen että pärjäävät. Itse en haluaisi moiseen sortua, mutta merkit näytävät kyllä huolestuttavilta. (Susanna)

Miksi sosiaalialan naiset ovat niin hiljaa! Hävettää tämä tällainen nöyryys ja kiltteys. Miksi he tekevät aina vain lisää palkatonta ylityötä? Ihmisillä on maisterin tutkinto ja silti he ovat nöyrinä kyykyssä aivan kuin eivät tietäisi mistään mitään. Ja kuitenkin he toisaalta tekevät hyvin vastuullista työtä... ovat määrätietoisia ties missä ristipaineessa ja asiakkaiden uhkailuista riippumatta ja ovat työnsä osaavia, mutta miksi he eivät puolusta yhtään itseään. Siksikö kun ovat naisia! (Lotta)

Miten uupumispuheen sitten voi ajatella heijastavan juuri ”sukupuolittuneita hoivadiskursseja” eli naiseuden ja hoivan yhteenliittäviä ajattelutapoja? Tulkin tani mukaan uupumisteeman voi yhtäältä ajatella kertovan sosiaalityön järjestämiseen liittyvistä ongelmista, kuten henkilöstön ja resurssien puutteesta (ks. esim. Kempainen, Koskinen, Pohjola & Urponen 1998; Mäntysaari 2003). Uupumispuheen ”naisistumista” selittää luontevasti myös se, että lähes kaikki alalla toimivat työntekijät ovat naisia. Kolmanneksi sukupuolittuneen uupumispuheen voi kuitenkin tulkita juontuvan myös naiseuden määrittelystä hoivavastuun kantamiseksi sekä odotuksista, joiden mukaan juuri naisten on huolehdittava muiden hyvinvoinnista uhrautuvasti uupumisen ja väsymisen uhalakin (ks. esim. Julkunen 1999; Korhonen 1996).

Sosiaalityöntekijäisyys sukupuolittuneiden hoivadiskurssien rakenteistamana toimijuutena

Edellä käsitellyt opiskelijoiden kirjoitukset kertovat sosiaalityöstä ammatina, johon suuntautumista erityisesti naisopiskelijat selittävät kasvamisella huolenpitovastuuseen lapsesta alkaen. Ne kertovat sosiaalityön määrittymisestä ammatiksi, jonka keskeiset toimijat ovat naisia ja jossa käsitellään erityisesti naisten vastuulla olevia hoiva- ja huolenpitotehtäviä sekä niihin liittyviä ongelmia. Lisäksi ne kertovat sosiaalityöstä auttamisen ja huolenpidon merkitystä korostavien arvojen jäsentämänä ammattina. Aineiston perusteella ei ole mahdollista arvioida sitä, miten keskeinen merkitys naiseutta huolenpito- ja hoivavastuun kantamisena tuottavilla ajattelutavoilla on sosiaalityöntekijäopiskelijoiden ammatillisten orientaatioiden jäsentäjinä. Aineiston analyysi osoittaa kuitenkin, että nämä ajattelutavat rakenteistavat *osaltaan* sosiaalityön opiskelijoiden ammattiin liittämiä käsityksiä ja itseymmärrystä. Pohdin seuraavaksi sitä, miten aineistossa esiin nousseita auttamiseen, huolenpitoon ja eläytyvään ymmärtämiseen liittyviä arvoja ja ammatillisia lähestymistapoja voitaisiin jäsentää eettisten hoivateorioiden kontekstissa naistapaisiksi hoivaeettisiksi ajattelu- ja toimintatyyleiksi. Esittelen aluksi, mitä tarkoitan eettisillä hoivateorioilla.

Eettiset hoivateoriat – ”feminiinisiä” ja feministisiä näkökulmia etiikkaan

Keskustelu hoivaeettisyydestä nais erityisenä moraaliajattelun muotona virisi feministisen, moraalifilosofisen keskustelun piirissä 1980-luvulla. Tunnetuimpiin keskustelun piirissä tehtyihin avauksiin kuuluu Gilliganin (1982) teesi, jonka mukaan tytöt ja naiset tulkitsevat moraalisia ongelmia eri tavoin kuin pojat ja miehet. Teesin mukaan hoivasuhteet ovat usein tärkeitä tytöille ja naisille poikien ja miesten jäsentäessä moraalikysymyksiä rationaalisesti määriteltyjen oikeuksia koskevien sääntöjen avulla. Merja Korhonen (1996, 13) käyttää Gilliganin hahmottelemista sukupuolittuneista moraaliajattelun muodoista nimityksiä oikeudenmukaisuuden moraalit ja välittämisen moraalit. Hänen mukaansa oikeudenmukaisuuden moraalit korostaa yksilön autonomisuutta ja riippumattomuutta. Se hallitsee länsimaista ajattelua ja on tyypillisesti maskuliinista moraalit. Välittämisen moraalit puolestaan on Gilliganin teoriassa määritelty naisille ominaiseksi moraaliajattelun muodoksi. Tässä moraalissa itseys nähdään yhteydessä toisiin ja vastuullisuus ihmissuhteista korostuu. (Korhonen 1996, 13.) Seuranneissa moraalifilosofisissa keskusteluissa (esim. Noddings 1984; Baier 1987; Friedman 1987; Tronto 1989; Walker 1989; Held 1993; Jagger 1995; Ruddick 1995) naisiseksi määrittyvä ”välittämisen moraalit” (ethics of care) on haluttu esittää vaihtoehtoisena eettisenä lähestymistapana, ei pelkästään empiirisessä aineistossa esiin tulleen naisille ominaisena taipumuksena. Naisten kokemuksiin nojaten keskusteluissa ryhdyttiin määrittelemään lapsista ja muista riippuvaisista ihmisistä huolehtiminen toiminnaksi, jota jäsentävät erityiset moraaliset arvot. Keskeistä tämänkaltaisten eettisten näkökulmien ja teorioiden kehittelylle on ollut näkemys, että etiikan tulee käsitellä hoivaan, em-

paattisuuteen ja ihmissuhteisiin liittyviä kysymyksiä. (Held ym. 1995; Jong 1993; Koehn 1998.) Tällaiselle ajattelulle nojaavia eettisiä teorioita on 80-luvun alussa käynnistyneen keskustelun sisällä nimetty eri tavoin, esimerkiksi hoivaetiikaksi (esim. Gilligan 1982; Noddings 1984), maternalistiseksi etiikaksi (esim. Ruddick 1984; 1989) tai empatian etiikaksi (esim. Meyers 1993).

Rosemarie Tong (1993) erottaa eettisiä hoivateorioita koskevasta keskustelusta toisistaan *feminiinistä* ja toisaalta *feminististä* etiikkaa edustavat teoriat. Tongin (1993, 4) mukaan feminiinisten ja feminististen eettisten lähestymistapojen erona on, että ensimmäisen perustana on ”naisinen tietoisuus”, jolle on ominaista naisiin historiallisesti liitettyjen ominaisuuksien kuten huolenpidon, myötätuntoisuuden ja hoivan näkeminen myönteisinä ja tavoiteltavina piirteinä. Jälkimmäistä puolestaan jäsentää ”feministinen tietoisuus”, jolle on keskeistä pyrkimys naisiin kohdistuvien alistuksen ja vallankäytön muotojen tunnistamiseen ja purkamiseen. (emt. 4-6.) Osa eettisistä hoivateorioista edustaa siten Tongin mukaan feminiinistä, ei feminististä etiikkaa. Feminiinisiksi teoreetikoiksi hän lukee esimerkiksi Carol Gilliganin (1982) ja Nel Noddingsin (1984), jotka lähtevät liikkeelle hoivan ja huolenpidon korostuksesta sekä eettisen ajattelun relationaalisuudesta. Joidenkin feminiinistä etiikkaa edustavien teorioiden lähtökohtana on erityisesti äidin ja lapsen välinen suhde. Tällaisia lähestymistapoja Jong luonnehtii maternalistiksi. Esimerkiksi Sara Ruddickin (1989) Tong nimeää äidillisen, maternalistisen etiikan edustajaksi. Ruddickin lähtökohtana on ajatus äidillisyydestä opittuna ajattelumuotona. Äidillisessä ajattelutavassa ja käytännöissä keskeistä on lasten suojeleminen, heidän kasvunsa turvaaminen ja lasten valmentaminen tulevaa elämää varten. Ruddickin mukaan äidillisten käytäntöjen subjektiksi asettuminen ”saa kenet tahansa ajattelemaan äidillisesti, maternaalisesti”. (Ruddick 1989, Tongin 1993, 136-142 mukaan.)

Feministisiksi teoreetikoiksi Tong määrittelee muiden muassa Alison Jaggarin (esim. 1992; 1995), Annette Baierin (1985; 1987) ja Susan Sherwinin (1992). Yhteistä heille on pyrkimys perinteisten, ”miehisiksi” nimettyjen moraalifilosofisten teorioiden kritisoimiseen ja vaihtoehtoisten eettisten lähestymistapojen rakentamiseen. Jaggar (1992) kritisoi perinteistä etiikkaa naisten monitasoisesta sivuuttamisesta. Perinteinen etiikka on Jaggarin mukaan osoittanut vain vähän kiinnostusta naisille tärkeisiin asioihin ja rohkaissut naisia kehittämään ”hyveitä”, jotka edistävät miesten tarpeiden tyydytystä ja heidän tavoitteidensa toteutumista. Esimerkiksi kärsivällisyys, tottelevaisuus ja mukautuvaisuus on perinteisessä etiikassa esitetty naisille soveliaina hyveinä. Toiseksi perinteinen etiikka on sivuuttanut naiset ohittaessaan filosofisesti epäkiinnostavina yksityisen alueelle sijoittuvat asiat. Kolmas perinteisen etiikan puute naisten näkökulmasta on Jaggarin mukaan se, että se on kieltänyt naisilta täysivaltaisen moraalisen toimijan aseman. Neljänneksi perinteiset moraaliteoriat ovat korostaneet ja ihannoineet ”maskuliinisia” ominaisuuksia kuten riippumattomuutta, autonomiaa ja älyä verrattuna ”feminiinisiksi” määritettyihin ominaisuuksiin, kuten rippuvuuteen, yhteisöllisyyteen ja emotionaalisuuteen. Viidenneksi perinteiset moraaliteoriat ovat Jaggarin mukaan vähätelleet naisten moraalisia kokemuksia. Miehisiksi määritettyjä ajattelutapoja kuten nojautumista sääntöihin, universaalisuutta, puolueettomuutta ja rationaalisuutta on ihannoitu yli naisisiksi määriteltyjen ajattelutapojen, jotka korostavat ihmissuhteita, emotioiden mer-

kitystä ja kokemusten erityisyyttä. (Jaggar 1992, 363-364 Tongin 1993, 161-164 mukaan.)

Daryl Koehn (1998, 5) puolestaan katsoo, ettei selkeää erottelua feministisiin ja feminiinisiin eettisiin lähestymistapoihin ole mahdollista tehdä koska osa feminiinistäkin etiikkaa edustavista teoreetikoista pyrkii purkamaan perinteisen etiikan naisia alistavia rakenteita. Lisäksi feminiinistä ja feminististä etiikkaa edustavilla teoreetikoilla on Koehnin mukaan enemmän yhteisiä kuin erottavia piirteitä. Koehn käyttää sekä feminiinisistä että feministisistä eettisistä teorioista nimitystä naisinen etiikka (female ethics), koska molemmat esittävät vaihtoehtoja perinteiselle ”miehiselle” (esimerkiksi Kantin, Hobbesin tai Millin edustamalle perinteiselle) etiikalle. Koehnin mukaan naisisia eettisiä lähestymistapoja yhdistää kuusi keskeistä piirrettä: (1) ihmissubjektin relationaalisuuden korostaminen, (2) yhteiskunnan haavoittuvista jäsenistä huolehtimisen esiin nostaminen, (3) yksityisen elämänpiirin keskeisyyden tunnistaminen moraalifilosofian sivuuttamana, mutta etiikan kannalta keskeisenä alueena, (4) pyrkimys erojen tunnistamisen ja niiden merkityksen korostamiseen, (5) eläytyvän ymmärtämisen merkityksen korostaminen eettisen päätöksenteon ja tiedonrakentamisen strategiana sekä (6) huomion kiinnittäminen sukupuolittuneisiin valtasuhteisiin ja pyrkimys purkaa niihin liittyviä alistavia rakenteita. (Koehn 1998, 5-8.) En itse ota kantaa siihen, onko Koehnin määritelmän mukaisia naisisen etiikan edustajia syytä jakaa feminiinisiin ja feministisiin teoreetikoihin vai ei. Erottelu feministiseen ja ”feminiiniseen” etiikkaan on kuitenkin käyttökelpoinen jäsenitys oman aineistoni analyysin kannalta. Naisten alisteista asemaa kriittisesti tarkastelevat feministiset eettiset orientaatiot eivät juurikaan tulleet näkyviin opiskelijoiden kirjoituksissa. Aineiston opiskelijat asettuivat vain harvoin kritisoimaan sosiaalityön ammattikenttää rakenteistavia sukupuolihierarkioita. Moni opiskelija mainitsi kyllä esimerkiksi miestyöntekijöiden naisia paremmat uralla etenemismahdollisuudet sosiaalityössä, mutta tätä ei avoimesti kritisoitu. Vaikka esseiden ”uupumispuheesta” voi löytää sävyjä, joissa asetetaan kritisoimaan naisten alisteista asemaa sosiaalityössä, kriittisyys kohdistuu enemmän naistyöntekijöihin itseensä ja heidän alistuvaan asenteeseensa kuin naisia alistaviin kulttuurisiin rakenteisiin tai käytäntöihin. Sen sijaan sosiaalityöntekijäopiskelijoiden muistoja ja esseitä jäsentävät mielestäni monin tavoin Tongin määrittelyn mukaiset ”feminiiniset”, eli hoivan ja huolenpidon merkityksellisyttä, tiedonmuodostuksen ja eettisen harkinnan relationaalisuutta sekä eläytyvän ymmärtämisen arvoa korostavat eettiset lähestymistavat. Jäsentelen seuraavaksi muistoissa ja esseissä käsiteltyä eläytyvän ymmärtämisen teemaa hoivaettisyyttä koskevan keskustelun avulla.

Eläytyvän ymmärtämisen korostus hoivaettisenä lähestymistapana

Opiskelijoiden kirjoituksissa kasvokkaiseen asiakastyöhön asettumisesta ja asiakkaiden empaattisesta eläytyvästä ymmärtämisestä kerrotaan sosiaalityön ammatillisuuteen keskeisesti kuuluvana elementtinä. Miten eläytyvän ymmärtämisen ja kasvokkaisten kohtaamisten korostusta voidaan jäsentää hoivaetti-

syyttä koskevan keskustelun avulla ja millaisia hoivaetiikkaan liitettyjä tiedonrakentamisen tyylejä eläytyvän ymmärtämisen ja kasvokkaisten kohtaamisten korostukseen sisältyy? Entä mitä eettisesti tavoiteltavaa ja sosiaalityön ammattikäytäntöjen kannalta myönteistä kyseisiin korostuksiin voi liittyä?

Kasvokkaisten kohtaamisten ja niissä toteutuvan eläytyvän ymmärtämisen voi ajatella edustavan hoivaeettisille lähestymistavoille ominaista ajattelutapaa, tiedonrakentamisen ja moraalipäätelmien tekemisen "*partikulaarista paradigmaa*". Partikulaariselle paradigmalle on ominaista huomion kiinnittäminen todellisissa konkreettisissa ympäristöissä eläviin ainutkertaisiin ja erityisiin yksilöihin. Sitä luonnehtii myös ajatus subjektiivisuuden tilanteisesta rakentumisesta sekä ajatus, jonka mukaan toisen ihmisen elämää rakenteistavien merkitysten ymmärtäminen edellyttää yksityiskohtaista perehtymistä juuri hänen elämäntarinaansa (Walker 1989, 142). Eläytyvän ymmärtämisen ja kasvokkaisten kohtaamisten korostus opiskelijoiden kirjoituksissa kertoo narratiivisesti rakentuvan, tiettyä yksilöä koskevan ja hänen elämäntilannettaan koskevan tiedon keskeisestä merkityksestä sosiaalityön asiakastyössä. Siten aineiston voi ajatella kertovan sosiaalityön asiakastyöstä hoivaeettisille lähestymistavoille ominaisen "partikulaarisen paradigman" ohjaamana toimintana.

Opiskelijoiden kirjoituksissa näkyi myös ajatus emotionaalisen eläytymisen ja empatian merkityksestä asiakkaiden elämää koskevan ymmärryksen rakentamisen keskeisenä elementtinä. Myös näitä aineistossa näkyviin tulleita teemoja voidaan luontevasti jäsentää hoivaeettisyyttä koskevan keskustelun kontekstissa. Hoivaeettiselle lähestymistavalle on ominaista ajatus, että empaattisen, emotionaalisen eläytymisen avulla on mahdollista määritellä, millaisia moraalisia suosituksia tai toimenpiteitä toisen ihmisen tilanne vaatii. Hoivaeettinen orientaatio irrottautuu siten "puhtaan rationaalisesta", deduktiivisesta päättelystä tiedonrakentamisen ja moraaliarviointien tekemisen menetelmänä. (esim. Jaggar 1995, 181.) Eläytyvän ymmärtämisen merkitys asiakastyölle ominaisena tiedonrakentamisen tapana tuli näkyviin erityisen selvästi opiskelijoiden kirjoittamissa muistoissa, joissa kuvattiin kasvokkaisia vuorovaikutustilanteita ja niissä tapahtuvaa eläytymistä toisten elämäntilanteisiin, tunteisiin ja tarpeisiin.

Eettisiä hoivateorioita luonnehtii Koehnin mukaan näkemys, jonka mukaan hyvän elämän olosuhteita ei voida määritellä ellei yhteisöissä rakenneta tilaa erilaisten näkökulmien ja äänien esiin pääsemiselle. (Koehn 1998, 27-28.) Opiskelijoiden kirjoitukset kertovat opiskelijoiden ammatillisten orientaatioiden ja hoivaeettisten lähestymistapojen välisestä yhteydestä myös suhteessa eroihin ja erilaisuuteen, merkitsevän eläytyvän ymmärtämisen ja narratiivisen tiedon korostus toisia ihmisiä koskevan tiedon tuottamista sellaisten kategorioiden varassa, jotka rakentuvat dialogissa heidän kanssaan. Keskustelujen ja eläytyvän ymmärtämisen avulla luodaan tilaa yksilöllisten merkitysten ja näkökulmien esiin tuomiselle.

Edelleen opiskelijoiden kuvaamia, eläytyvää ymmärtämistä korostavia orientaatioita voi luonnehtia hoivaeettisiksi myös sillä perusteella, että hoivaeettiset teoriat pitävät tärkeänä moraalisen toimijan omaa aktiivisuutta. Huolen ilmaiseminen etäältä ei vielä ole eettistä toimintaa. Sen sijaan eettisesti toimiva ottaa huomioon toisen ihmisen hyvinvoinnin ja on valmis *toimimaan* edistääkseen sitä. (Koehn 1998,27-28.) Opiskelijoiden muistoissa ja esseissä sosiaalityön

ammattillisuudelle keskeiseksi kerrottu asiakastyön elementti, eli asettuminen kasvokkaisissa kohtaamisissa kuuntelemaan toisen ihmisen kertomusta, on omakohtaista vastuunottoa ja aktiivista toimintaa toisen hyvinvoinnin edistämiseksi.

Mikäli narratiivista, tapauskohtaista tietoa ja eläytyvää ymmärrystä sekä moraalisen toimijan omaa aktiivisuutta korostavat orientaatiot ovat keskeisiä sosiaalityön ammattikäytännöissä ja asiakastyössä, kuten opiskelijoiden kirjoitusten perusteella voi ajatella, sosiaalityön ammattikulttuuriin näyttäisi kuuluvan sellaisia toista ihmistä koskevia tiedon tuottamisen ja toiminnan tapoja, jotka murtavat positivistisia tiedon- ja tieteenhanteita. Vaikka tämänkaltaista ihmissuhteissa rakentuvaa kokemusperäistä tietoa on sosiaalityön ammattikulttuurissa pidetty usein tieteellistä tietoa vähempiarvoisena (ks. Mutka 1998), voi kyseisillä tiedonrakentamisen tyyleillä ajatella olevan myönteisiä eettisiä seurauksia sosiaalityön asiakastyössä. Esimerkiksi Lorraine Code (1995) katsoo, ettei positivistinen tieto-oppi sovellu ihmissubjektia koskevan tiedon tuottamisen perustaksi. Coden mukaan toista ihmistä koskevaa tietoa ei voida rakentaa asettamalla neutraaliksi tarkkailijaksi ja ulkopuoliseksi havaintojen tekijäksi. Koska ihminen on elävä subjekti eikä esine, häntä koskeva tieto on jotakin muuta kuin häntä koskevat (mitattavat, laskettavat ja ulkopuolisen tarkkailijan havaintoihin perustuvat) tosiseikat. Coden mukaan tietoa toisesta ihmisestä voidaan rakentaa vain suhteessa ollen. Tästä syystä ihmistieteiden perustaksi tarvitaan positivistisen epistemologian ns. esineparadigmasta poikkeavaa tieto-oppia, joka kysyy, miten ihmistä koskeva tietäminen eroaa esineitä koskevasta tietämisestä ja mitkä ovat ihmistä koskevan tiedonrakentamisen välttämättömät ja riittävät ehdot. (Code 1995, 46-48.)

Coden mukaan esimerkiksi vanhustenhoitolaitoksissa (tai muissa hoitolaitoksissa) hoidetaan tai autetaan sellaisia ihmisiä, joiden käsitys itsestään on äärimmäisen haavoittuva. Hän korostaa hoidon tai avun kohteena olevien perusteellisen tuntemisen merkitystä oikeudenmukaisen ja ihmisen itsemääräämistä tukevan toiminnan edellytyksenä. Keskeistä on tällöin hoivan ja avun kohteena olevien ihmisten omien kertomusten kuunteleminen ja huomioon ottaminen perustana itsemääräämisen ja itsearvostuksen säilyttämiselle. (Code 1995, 83-87.) Asiakkaan kertomusta huolellisesti ja eläytyen kuunteleva työntekijä hankkii yksityiskohtaista tietoa siitä, millaisille ajattelutavoille asiakkaan itsemääräytyminen rakentuu. Asiakasta kuunnellessaan työntekijä saa tietoa siitä, millaisten tarinamallien varassa asiakas ylläpitää itseyden tunnettaan ja miten hän sitoo elämäntilanteensa ulottuvuuksia mielekkäiksi tai ymmärrettäviksi kokonaisuuksiksi (vrt. esim. Laws & Davies 2000). Koska sosiaalityöntekijöillä on suhteessa asiakkaisiinsa usein institutionaalista valtaa, työntekijöiden sitoutumista asiakkaiden huolelliseen ja eläytyvään kuuntelemiseen voi asiakkaiden itsemääräämisen ja itsearvostuksen rakentumisen kannalta pitää eettisesti tavoiteltavana ammatillisena lähestymistapana.

Vaikka sosiaalityön ammatillisuutta ei ole useinkaan jäsennetty eksplisiitisti hoivaan liittyvien käsitteiden tai teorioiden avulla (ks. esim. Orme 2002), voi hoivaeettiseksi luonnehdittavien lähestymistapojen ajatella jäsentävän myös joitakin sosiaalityökirjallisuudessa esiteltyjä lähestymistapoja, kuten esimerkiksi psykososiaalista työtettä. Kuvatessaan psykososiaalista työtä Riitta Granfelt (1993, 214) toteaa eläytyvän ymmärtämisen olevan siinä keskeistä: ”kun työnte-

kijä eläytyy asiakkaidensa kertomiin tilanteisiin, myötäelää niitä heidän kanssaan ja auttaa samalla heitä jäsentämään asioitaan, hän tekee työtä tunteillaan, joiden perustana ovat hänen omat elämänkokemuksensa”. Psykososiaalinen työote rakentuu kuvauksen perusteella samoille eläytyvän ymmärtämisen, sekä partikulaarisen ja narratiivisen tiedon elementeille, joita hoivaeettiset teoritkin korostavat.

Nigel Partonin mukaan sosiaalityön moraalista ja poliittista ominaislaatua voidaan luontevasti jäsentää hoivaetiikan käsittein. Hänen mukaansa useat sosiaalityötä koskevat tutkimukset viittaavat siihen, että asiakkaan näkökulmasta sosiaalityössä menetelmiä tärkeämpää on työntekijän ja asiakkaan välisten kohtaamisten ja niihin liittyvien kokemusten laatu. Keskeistä asiakkaalle on esimerkiksi mahdollisuus osallistua aktiivisesti itseään koskevaan keskusteluun. Keskustelujen kautta omat kokemukset jäsentyvät ja elämänhallinta paranee. Partonin mukaan myös tapa, jolla ammattilaiset kuvaavat kokemuksiaan sosiaalityöstä, sisältää yhtymäkohtia hoivaeettisiin lähestymistapoihin. Formaaleihin (tieteellisiin) teorioihin nojautumisen sijaan sosiaalityöntekijät rakentavat yhdessä vuorovaikutuksessa asiakkaan kanssa tilannekohtaisia ”teorioita”. (Parton 2003, 2, 10.) Myös asiakastyölle ominaisten tilannekohtaisten teorioiden rakentamisen voi ajatella kertovan hoivaeettisten teorioiden korostamien eettisepistemologisten strategioiden merkityksestä sosiaalityössä. Sosiaalityön asiakastyö on toimintaa, jossa kohdataan tietty yksilö erityisessä elämäntilanteessaan. Vain tilannekohtaisia teorioita rakentamalla työntekijä voi ottaa huomioon asiakkaansa elämäntilanteen erityispiirteet sekä ne ajattelutavat, arvot ja uskomukset, jotka muotoilevat asiakkaan itsemäärittelyn ja toiminnan mahdollisuuksia.

Kriittisiä näkökulmia hoivaetiikkaan sosiaalityön orientaationa

Vaikka edellä käsiteltyihin hoivaeettisiksi tulkitsemiini lähestymistapoihin sisältyy sosiaalityön asiakastyön näkökulmasta paljon myönteistä, sisältyy hoivaeettisiin lähestymistapoihin myös rajoituksia. Pohdin seuraavaksi sitä, miten eettisten hoivateorioiden korostamat näkökulmat, kuten ajatus toisen tarpeisiin vastaamisesta itsestään selvästi eettisenä toimintana sekä sellainen moraalijattelu, jonka paradigmana ovat kahdenväliset suhteet, soveltuvat eettisen harkinnan perustaksi erilaisissa sosiaalityön asiakastyöhön liittyvissä ristiriitatilanteissa. Pohdin myös sitä, miten käsittelemässäni empiirisessä aineistossa näkyviin tuotu käsitys naiseudesta hoivaavuutena voi vahvistaa hierarkkisia sukupuoli-jakoja ja ylläpitää naisiin kohdistuvaa alistusta sosiaalityössä.

Tarpeisiin vastaamisen itsestänselvyys eettisissä hoivateorioissa

Koska eettiset hoivateoriat pitävät tavoiteltavana aktiivista vastaamista toisen ihmisen tarpeisiin, sisältyy niihin ajatus toisen tarpeiden annettuna ottamisesta. Eettisiä hoivateorioita on kritisoitu siitä, että ne eivät riittävästi ohjaa pohtimaan tarpeiden alkuperää. Esimerkiksi Joan Orme (2002, 805) pitää hoivaorientaation ongelmana sosiaalityössä poliittisen tai kriittisen tietoisuuden puuttu-

mista niistä olosuhteista, joissa hoivan tai huolenpidon tarpeet rakentuvat. Tarpeiden itsestäänselvyys ja niihin vastaamisen tavoiteltavuus kyseenalaistuvat kuitenkin kun ajatellaan, että tarpeet eivät ole olemassa annettuina tosiasioina, vaan niiden määrittely esimerkiksi sosiaalityön asiakastyössä on osa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kohtaamisissa toteutuvaa sosiaalisen ongelman kontekstuaalista määrittelyä ja kategorisointia. Konstruktionistisesta näkökulmasta hoivaeettisesti orientoituvan sosiaalityöntekijän toimintaa ei voida mieltää vastaamiseksi toisen ”autenttisiin tarpeisiin”. Sen sijaan, kuten Jokinen, Juhila ja Pösö (1995, 17-18) ovat huomauttaneet, sosiaalityöntekijä määrittelee käsiteltävät ongelmat aina enemmän tai vähemmän siten, että ”moraalinen ja juridinen oikeutus siihen, että työntekijä puuttuu asiaan tulee perustelluksi”. Tällaisissa ongelman määrittelyprosesseissa myös asiakkaan tarpeiden voi ajatella tulevan määritellyiksi ja arvioiduiksi työntekijän asiaan puuttumista perustelevalla loogiikalla. Asiakkaan tarpeiden hyväksyminen työntekijän toiminnan itsestäänselväksi lähtökohdaksi kyseenalaistuu myös kun pohditaan sitä, mikä merkitys ”hoivaavan osapuolen” projektiolla ja ennakkokäsityksillä voi olla prosesseissa, joissa hoivan (huolenpidon tai auttamisen) kohteena olevan tarpeita tulkitaan ja määritellään (Koehn 1998, 40-41). Sosiaalityöntekijän tulkinnan asiakkaasta ja hänen tarpeistaan ei voi ajatella nojaavan pelkästään tietoiselle havainnoinnille ja päätelmille, vaan toista ihmistä koskevia tulkintoja on voidaan pitää myös työntekijän tiedostettujen ja tiedostamattomien toiveiden, pelkojen ja mielikuvien rakenteistamana konstruktiona.

Kahdenvälisyys eettisen harkinnan kannalta ongelmallisena hoivaetiikan paradigmana

Toinen keskeinen ongelma eettisissä hoivateorioissa sosiaalityön näkökulmasta on se, että ne eivät tarjoa periaatteita, joiden varassa on mahdollista arvioida ristiriitaisten intressien ja näkemuserojen yhteensovittamisen ongelmia (Koehn 1998, 31). Koehnin mukaan tämä johtuu siitä, että eettisten hoivateorioiden paradigmana ovat sellaiset kahdenväliset suhteet, joissa moraalinen toimija (äiti, hoivaaja) näkee toisen (lapsen) tarpeet lähtökohtaisesti myönteisinä ja hyväksyttävänä. Eettiset hoivateoriat ovat riittämättömiä ohjaamaan eettistä harkintaa tilanteissa, jotka eivät sovi kahdenvälisen suhteiden paradigmaan (Koehn 1998, 36). Kritisoidessaan universaaleihin moraaliperiaatteisiin nojannutta moraalijattelua hoivaetiikka on Koehnin mukaan omaksunut näkemyksen, jonka mukaan kenen tahansa osapuolen näkökulma on yhtä arvokas ja eettisesti hyväksyttävissä pelkästään sillä perusteella että se on olemassa. Koehn huomauttaa kuitenkin, että ellei mitään yleisiä periaatteita näkökulmien arvioimiseksi hyväksytä, etiikan idea suostuttelevana, argumentoivana ja regulatiivisena toimintana käy mahdottomaksi - onhan eettisessä harkinnassa kyse siitä, että pyritään keskustelemalla ja argumentoimalla suostuttelemaan kuuntelijat omaksumaan jokin ajattelutapa ennen jotakin toista. Koehnin mukaan eettinen harkinta edellyttääkin aina perustelujen etsimistä erilaisille vaihtoehtoisille toimintatavoille. Hoivaeettisissä teorioissa korostuva sitoutuminen tilan luomiseen erilaisille äänille ja näkökulmille ei sellaisenaan riitä ratkaisuja ohjaavaksi eettisen harkinnan menetelmäksi koska eettinen harkinta edellyttää paitsi eri osapuolten näkökulmien ja perustelujen huolellista kuuntelemista, myös osapuolten

tarpeiden ja oikeuksien sekä erilaisten ratkaisuvaihtoehtojen seurausten arviointia. (emt. 100.)

Esimerkkinä sosiaalityössä kohdattavasta tilanteesta, jossa auttajan ja autettavan tarpeet voivat olla ristiriidassa, on esimerkiksi työskentely väkivaltaisten asiakkaiden kanssa. Eettiset hoivateoriat tarjoavat ratkaisuna työskentelysuhteen ylläpitämistä myös tällaisissa tilanteissa (emt. 36). On kuitenkin perusteltua kysyä, voiko sosiaalityöntekijältä edellyttää työskentelyn jatkamista potentiaalisesti väkivaltaisen asiakkaan kanssa? Kumpi on ensisijaisempaa, asiakkaan tarve saada ammattiapua vai työntekijän oikeus fyysiseen koskemattomuuteen? Joan Ormen, Lena Dominellin ja Audrey Mullenderin (2000) mukaan väkivaltaisten asiakkaiden kanssa työskentelemisen tulisi aina olla työntekijöille vapaaehtoista, minkä lisäksi työntekijöille tulisi tarjota työskentelylle monipuolista tukea, esimerkiksi työnohjausta, jotta patriarkaaliset valtasuhteet eivät uusiutuisi naistyöntekijöiden ja miesasiakkaiden välisissä asiakassuhteissa.

Eri osapuolten tarpeiden yhteensovittamiseen liittyviä eettisiä ongelmia kohdataan jatkuvasti myös lastensuojelutyössä, jossa vanhempien ja lasten etu voivat olla ristiriidassa keskenään siten, että sosiaalityöntekijä joutuu lapsen etua ajatellessaan toimimaan vastoin vanhempien tahtoa. Tarja Heino (1997, 379) toteaa lastensuojelun sosiaalityöntekijän joutuvan joutuvan valitsemaan, ”keiden etuja hän polkee lapsen edun toteuttamiseksi, kenelle tai mille hän on lojaali ja kenen edut ovat ensisijaisia”. Johanna Hurtigin (2003) mukaan lasten sijaan suojelun kohteeksi tulee usein aikuisten ja ammattilaisten välinen työskentelysuhte, jolloin työskentelytilanteissa keskitytään lasten näkökulmasta epäsuoraan asioihin vaikuttamiseen ja vanhempien tukemiseen.

Koska lastensuojelun sosiaalityöntekijän on tehtävänä on etsiä lapsen edun mukaisia ratkaisuja ja koska hän joutuu tekemään konkreettisia lapsen tulevaisuutta koskevia päätöksiä, kaikkien osapuolten näkökulmia ja tarpeita ei voida lastensuojelutyössä pitää yhtä painavina. Sosiaalityössä kohdataan tilanteita, joissa eettinen harkinta edellyttää paitsi kaikkien osapuolten näkökulmien ja tarpeiden kuuntelemista, myös näkökulmien ja tarpeiden arviointia ja tärkeysjärjestykseen asettamista. Sue Wise (1995, 248) ehdottaa eettisen harkinnan perustaksi ajatusta sosiaalityöstä kaikkein haavoittuvimpien puolelle asettumisenä. Hänen mukaansa sosiaalityössä ei voi olla kysymys ihmisten elämänlaadun parantamisesta yleisesti, vaan sellaisesta toiminnasta, jonka avulla yhteiskunta määrittelee vähimmäisvaatimukset haavoittuvimpien jäsentensä, erityisesti lasten, elinolosuhteille. Wisen mukaan sosiaalityö on lähtökohtaisesti sosiaalista kontrollia, jonka tavoitteena on lasten ja muidenkin yhteiskunnan haavoittuvimpien jäsenten suojeleminen. Eettisten hoivateorioiden sinänsä arvokasta erilaisuuden sallimiselle ja kaikkien äänten kuuntelemiselle perustuvaa moraaliarviointien tekemisen tapaa näyttäisi sosiaalityössä olevan tarpeellista täydentää sellaisella eettisellä arvioinnilla, jossa eri osapuolten tarpeet asetetaan painavuusjärjestykseen työn tavoitteesta käsin. Lastensuojelutyössä eri osapuolten tarpeiden ja etujen yhteensovittamisen ongelmia on perusteltua pohtia asettamalla etusijalle haavoittuvimman eli lapsen tarpeet.

Hoivaavuuden ja naiseuden yhteenliittäminen sukupuolijärjestyksenä

Naiseuden kulttuurinen määrittely hoivaavuudeksi ja huolenpitovastuunkantamiseksi jäsentää tulkintani mukaan sekä osaa edellä esitellyistä eettisistä hoivateorioista (esim. Gilligan 1982; Noddings 1984) että aineistossani näkyviä naisiin liitettyjä käsityksiä. Koska naiseuden ja hoivan yhteenliittämisellä voi naisten näkökulmasta olla myös kielteisiä seurauksia, hoivaeettisyyden paremmuuden korostamista ja naisiseksi nimeämistä on kritisoitu feministisen keskustelun piirissä (ks. esim. Arnlaug & Saraceno 2000, 78). Janet Borgerson (2001) arvostelee eettisiä hoivateorioita siitä, että ne määrittelevät hoivaavuuden itsensä selvästi eettisesti tavoiteltavaksi orientaatioksi ja esittävät hoivaavuuden keskeisenä osana naisten identiteettiä. Borgerson huomauttaa, että valtaosa hoivatyötä niin palkkatyönä kuin palkattakin tekevästä kuuluu tavalla tai toisella alistettuihin yhteiskunnallisiin ryhmiin (paitsi sukupuolen, entistä useammin myös etnisiin vähemmistöihin kuulumisen seurauksena). Siksi hoivaeettisyyttä korostavaan keskusteluun sisältyy Borgersonin mukaan feministisen hoivaetiikan paradoksi: se, mikä esitetään ylevänä ja eettisesti tavoiteltavana eettisenä orientaationa, onkin monille naisille yhteiskunnallisen eriarvoisuuden tuottama välttämättömyys. Borgersonin mukaan hoivaeettisyyttä korostava ajattelu voi osaltaan ylläpitää naisten alistusta, merkitsee hän alistetun aseman tiedostaminen ja siitä seuraava toimijuuden vahvistuminen usein pikemminkin vetäytymistä toisten tarpeisiin vastaamisesta ja kykyä omien rajojen entistä selkeämpään määrittelyyn.

Tarkastelemassani aineistossa hoivaeettisiksi nimittämilläni auttamisen ja huolenpidon arvoa ja merkitystä korostavilla ammatillisilla ajattelu- ja toimintatavoilla näyttää olevan kahtalaisia seurauksia työntekijöille. Opiskelijoiden - joista suurin osa oli naisia - kirjoitusten perusteella avun ja tuen tarjoaminen vaikeissa elämäntilanteissa oleville ihmisille koetaan keskeisenä ja erityisen palkitsevana osana sosiaalityötä. Kasvokkaiset kohtaamiset, joissa empaattisesti eläytyen tuetaan asiakkaita, määrittyvät merkitykselliseksi ja mielekkääksi osaksi sosiaalityön ammattitoimintaa. Opiskelijoiden kirjoitukset kertovat sosiaalityöntekijäopiskelijoiden ammatillisia orientaatioita jäsentävästä auttamistyön arvostuksesta ja omaa toimijuutta perustelevasta ja merkityksellistävästä "välittämisen moraalista". Mikko Mäntysaaren (2003) mukaan myös monilla sosiaalityön asiakastyötä pitkään tehneillä sosiaalityöntekijöillä on voimavaraan erityinen eettinen orientaatio, jota luonnehtii välittävä solidaarisuus. Mäntysaari pohtii jopa, olisiko sosiaalityön opiskelijoiksi jatkossa haettava sellaisia opiskelijoita, joille välittävä solidaarisuus on niin luja arvo, että se säilyy sosiaalityön arjen paineissa. Näistä näkökulmista välittämisen moraalien jäsentämää (hoiva)eettistä orientaatiota voidaan pitää sosiaalityöntekijöiden kannalta myönteisenä asiana, sosiaalityöntekijöiden toimijuutta tuottavana ja mahdollistavana tekijänä.

Toisaalta kirjoitukset kertovat myös siitä kuinka hoiva- ja huolenpitovastuuseen liittyvät sukupuolittuneet odotukset ja normit sekä niiden seurauksena naistyöntekijöille rakentuva välittämisen moraalit voivat yhdessä työolosuhteiden puutteellisen organisoinnin, sosiaalityön suurten asiakasmäärien ja työn

kuormittavuuden kanssa tuottaa erityisesti naistyöntekijöitä uuvuttavia työ-
kulttuureja. Opiskelijat kertoivat kirjoituksissaan erilaisissa sosiaalialan työpai-
koissa kohtaamistaan uupuneista sosiaalityöntekijöistä ja tulkitsivat uupumista
aiheuttaviksi tekijöiksi naisisiksi määriteltyjä ominaisuuksia, kuten naisten vas-
tuuntuntoisuuden ja siihen liittyvän kyvyttömyyden puolustaa riittävästi omia
rajojaan. Vaikka sosiaalityö on halunnut ainakin Suomessa erottautua varsinais-
ista hoiva-ammateista ja määritellä itsensä opettajan, lääkärin tai psykologin
ammattiin vertautuvaksi reproduktioammattiksi (Satka 1990, 39), voi joidenkin
sosiaalityöhön liittyvien ongelmien, kuten työntekijöiden ja työmäärän epäsuht-
dan, matalan palkkauksen ja heikon arvostuksen (ks. esim. Mäntysaari 2003)
ajatella olevan yhteydessä siihen, että sosiaalityössä on kyse naisisia hoiva- ja
huolenpitoammattiteja monin tavoin muistuttavasta ammatista. Huolimatta siitä,
ettei sosiaalityö ole konkreettista hoiva- ja huolenpityötä, se määrittyy kui-
tenkin kulttuurisissa mielikuvissa naisiseksi hoiva- tai huolenpitoammattiksi.

En pidä ammatillisten ajattelu- ja toimintatapojen sukupuolittumista sosi-
aalityössä tai muissakaan naisisissa tai miehisissä ammateissa sinänsä ongel-
mallisena. Ongelmallista on kuitenkin se, että sukupuolieroja ylläpidettäessä
vahvistetaan usein samalla myös sukupuolten välistä eriarvoisuutta ja hierarki-
oita. Margrit Brücknerin (2002,273) mukaan esimerkiksi hoiva-ammattien mata-
laa ammatillista statusta ylläpitää se, että sukupuolirooli ja ammatillinen rooli
sekoittuvat siten, että naisiin liitetystä sukupuoliominaisuuksista tulee näen-
näisen luonnollinen osa naisten ammattiroolia. Naiset kompetenssit määritty-
vät tällöin professionaalisuuden ulkopuolisiksi, yksityisen elämänpiiriin alueel-
le sjoittuviksi kompetensseiksi, joista ei makseta palkkaa, ei arvosteta eikä ope-
teta. Tässä artikkelissa tällaisiksi, naisisiksi kompetensseiksi näyttävät määritty-
vän sosiaalityöntekijäopiskelijoiden ammatilliselle itseyttämiselle hyvin
keskeiset eläytyvän kuuntelemisen ja empaattisuuden taidot. Niistä kerrotaan
naiseuteen luonnostaan kuuluvina, ei niinkään kokemuksen ja koulutuksen
myötä saavutettavina ammatillisina taitoina. Kuitenkin sosiaalityöntekijöiltä
edellytetty empaattinen työskentelyote olisi mahdollista määritellä myös, kuten
esimerkiksi psykoanalyttisessä teoriassa tehdään, pitkää koulutusta edellyttä-
väksi professionaaliseksi taidoksi (ks. Code 1995, 129-130).

Miksi naistapaisten hoivaeettisyyden käsitettä tarvitaan sosiaali- työssä?

Artikkelillani on ollut monta tavoitetta. Ensinnäkin olen halunnut kuvata sitä,
miten sukupuolittuneet hoivadiskurssit rakenteistavat sosiaalityön kaltaiseen
naisiseen huolenpitoammattiin hakeutuvien opiskelijoiden ammatillisia ajatte-
lu- ja toimintatyyplejä. Toiseksi tavoitteenani on ollut myös sukupuolen huomi-
oon ottavan, sosiaalityöntekijöiden eettisiä lähestymistapoja kuvaavan käsitteen
kehittäminen. Sukupuolen huomioon ottaminen sosiaalityöntekijöiden eettisiä
lähestymistapoja pohdittaessa on tärkeää siksi, että naiseuden ja hoivan yhteen-
liittäväillä ajattelutavoilla eli sukupuolittuneilla hoivadiskursseilla, on käsityk-
seni mukaan seurauksia sille, miten työntekijät mieltävät itsensä ammatillisina
toimijoina ja millaiset arvot ovat heille sosiaalityössä tärkeitä. Ajankohtaisen

sukupuoliteoreettisen keskustelun ja eettisten hoivateorioiden kontekstissa olen nimennyt tarkastelemassani empiirisessä aineistossa näkyviin tulleet ajattelu- ja toimintatyyli *naistapaisiksi hoivaeettisiksi lähestymistavoiksi*. Käsite tekee näkyväksi kuvattujen ajattelu- ja toimintatyylien sukupuolittuneisuuksia, mutta ei sisällä oletusta, että kyse olisi naiseuteen luonnostaan kuuluvista tai kaikkia naisia koskevista tyyleistä. Kolmanneksi olen pyrkinyt arvioimaan hoivaeettisten lähestymistapojen myönteisiä seurauksia asiakastyölle sekä toisaalta koettanut pohtia hoivaeettisten teorioiden rajoituksia ja ongelmia sosiaalityön ammattikäytäntöjen ja naistyöntekijöiden itseymmärryksen ja toimintamahdollisuuksien näkökulmasta.

Mielestäni sosiaalityön uskottavuus ammattina, jonka asiantuntijuus on ”sosiaalisen asiantuntijuutta” edellyttää siirtymistä nykyisestä, sukupuolen pääosin sivuuttavasta ammatillisesta ja akateemisesta keskustelukulttuurista sellaisiin sosiaalityötä koskeviin analyysihin, jotka ottavat tietoisesti ja kriittisesti kantaa myös siihen, miten sukupuoli jäsentää sosiaalityötä. Vaikka eettisiin hoivateorioihin liittyy niin sosiaalityön ammattikäytäntöjen kuin naistyöntekijöidenkin näkökulmasta sekä vahvuuksia että rajoituksia, pidän kyseisten teorioiden avaamia näkökulmia sosiaalityöntekijöiden ammattieettisiä lähestymistapoja koskevassa keskustelussa tarpeellisina. Eettisiin hoivateorioihin nojaten voidaan tehdä näkyväksi ja jäsentää sitä, miten sosiaalityöntekijöiden ammattieettiset lähestymistavat sukupuolittuvat.

LÄHTEET

- Baier, Annette (1985) What do women want in a moral theory? *Nous* 19 (1), March, 53-63.
- Baier, Annette C. (1987) The need for more than justice. Teoksessa Virginia Held (toim.) (1995) *Justice and Care. Essential Readings in Feminist Ethics*. Boulder, Colorado & Oxford: Westview Press.
- Borgerson, Janet (2001) Feminist ethical ontology. Contesting 'the bare givenness of intersubjectivity'. *Feminist Theory* 2(2), 173-187.
- Brückner, Margrit (2002) On social work and what gender has got to do with it. *European Journal of Social Work* 5 (3), 269-276.
- Code, Lorraine (1995) *Rhetorical Spaces. Essays on Gendered Locations*. London & New York: Routledge.
- Friedman, Marilyn (1987) Beyond caring. The de-moralization of gender. Teoksessa Virginia Held (toim.) (1995) *Justice and Care. Essential Readings in Feminist Ethics*. Boulder, Colorado & Oxford: Westview Press.
- Gilligan, Carol (1982) *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge, Massachusetts & London, England; Harvard University Press.
- Granfelt, Riitta (1993) Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä. Teoksessa Riitta Granfelt & Harri Jokiranta & Synnöve Karvinen & Aila-Leena Matties & Anneli Pohjola, *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.
- Heino, Tarja (1997) *Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa*. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 77.
- Heinämaa, Sara (1996) *Ele, tyyli ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikysymykselle*. Helsinki: Gaudeamus.
- Held, Virginia (1993) Feminist morality. Transforming culture, society and politics. Teoksessa Virginia Held (toim.) (1995) *Justice and Care. Essential Readings in Feminist Ethics*. Boulder, Colorado & Oxford: Westview Press.
- Held, Virginia (1995) Introduction. Teoksessa Virginia Held (toim.) (1995) *Justice and Care. Essential Readings in Feminist Ethics*. Boulder, Colorado & Oxford: Westview Press.
- Henriksson, Lea (1998) *Naisten terveystyö ja ammatillistumisen politiikka*. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 88.
- Hurtig, Johanna (2003) *Lasta suojelemassa. Etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (1998) Johdanto. Teoksessa Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkkö (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino.
- Jaggar, Alison M. (1992) Feminist ethics. Teoksessa Lawrence Becker & Charlotte Becker (toim.) *Encyclopedia of Ethics*. New York: Garland.
- Jaggar, Alison (1995) Caring as a feminist practice of moral reason. Teoksessa Virginia Held (toim.) (1995) *Justice and Care. Essential Readings in Feminist Ethics*. Boulder, Colorado & Oxford: Westview Press.

- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (1995) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.
- Juhila, Kirsi (1994) Muistot resursseina – entisten asunnottomien menneisyyspuheiden tarkastelua. *Janus*, 2 (2), 164-177.
- Julkunen, Raija (1994) *Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä*. Teoksessa Anneli Anttonen & Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) *Naisien hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Raija (1999) *Sukupuoli, työ, hyvinvointivaltio*. Teoksessa Satu Apoym., *Suomalainen nainen*. Helsinki: Otava.
- Kemppainen, Tarja & Koskinen, Simo & Pohjola, Anneli & Urponen, Kyösti (1998) *Sosiaalityö epävarmuuden olsoissa*. Rovaniemi: Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 28.
- Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi (toim.) (1996) *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Tampere: Vastapaino.
- Koehn, Daryl (1998) *Rethinking feminist ethics. Care, trust, empathy*. London & New York: Routledge.
- Korhonen, Merja (1996) *Äideiltä tyttärille periytyvä naiskulttuuri ja huolenpidon ansat*. *Naistutkimus* 9 (1), 13-17.
- Laws, Cath & Davies, Bronwyn (2000) *Poststructuralist theory in practice. Working with "behaviourally disturbed" children*. *Qualitative Studies in Education* 13 (3), 205-221.
- Leira, Arnlaug, & Chiara, Saraceno (2002) *Care: actors, relationships and contexts*. Teoksessa Barbara Hobson, Jane Lewis & Birte Siim (toim.) *Contested Concepts in Gender and Social Politics*. Geltenham, UK & Northhampton, USA: Edward Elgar Publishing Limited.
- Lister, Ruth (1997) *Citizenship. Feminist Perspectives*. Lontoo: MacMillan Press.
- Meyers, Diana Tietjens (1993) *Moral reflection. Beyond impartial reason*. *Hypatia* 8 (3), Summer, 21-47.
- Mutka, Ulla (1998) *Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen*. Jyväskylä: SoPhi.
- Mäntysaari, Mikko (2003) *Sosiaalityön tulevaisuuden visiot ja sen mukanaan tuomat haasteet sosiaalityön neuvottelukunnalle*. www.cc.jyu.fi/~mmantys/sostyonhaasteet.pdf. (vitattu 2.10.2003).
- Noddings, Nel (1984) *Caring. A feminine approach to ethics and moral education*. Teoksessa Virginia Held (toim.) (1995) *Justice and Care. Essential Readings in Feminist Ethics*. Boulder, Colorado & Oxford: Westview Press.
- Nätkin, Ritva (1997) *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä: maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Orme, Joan, Dominelli Lena & Mullender Audrey (2000) *Working with violent men from a feminist social work perspective*. *International Social Work* 43 (1), 89-105.
- Orme, Joan (2002) *Social work. Gender, care and justice*. *British Journal of Social Work* 32, 799-814.
- Parton, Nigel (2003) *Rethinking professional practice: The contributions of social constructionism and the feminist 'ethics of care'*. *British Journal of Social Work* 33, 1-16.

- Petrelus, Päivi (2002) Sosiaalityöntekijänaiset – marginalisoituja toimijoita työelämässä? Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) (2002) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi.
- Petrelus, Päivi (2003) Gender and orientation towards social work. *Nordisk Sosialt Arbeid*, no 3, 144-153.
- Ruddick, Sara (1984) Maternal thinking. Teoksessa Juce Trebilcot (toim.) *Mothering. Essays in Feminist Theory*. Totowa, New Jersey: Rowman & Allanheld.
- Ruddick, Sara (1989) *Maternal Thinking. Toward a Politics of Peace*. Boston, Massachusetts: Beacon Press.
- Ruddick, Sara (1995) Injustice in families. Assault and domination. Teoksessa Virginia Held (toim.) (1995) *Justice and Care. Essential Readings in Feminist Ethics*. Boulder, Colorado & Oxford: Westview Press.
- Satka, Mirja (1990) Keskustelu hoivasta paljastaa sukupuolen. *Sosiaaliviesti* 1/1990, 34-40.
- Sherwin, Susan (1992) *No Longer Patient. Feminist Ethics and Health Care*. Philadelphia: Temple University Press.
- Shields, Stephanie A. (2002) *Speaking from the Heart. Gender and the Social Meaning of Emotion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tainio, Liisa (2001) Puhuvan naisen paikka. Sukupuoli kulttuurisena kategoriana ja käytäntönä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tong, Rosemarie (1993) *Feminine and Feminist Ethics*. Belmont, California: Wadsworth Publishing Company.
- Tronto, Joan C. (1989) Women and caring. What can feminists learn about morality from caring? Teoksessa Virginia Held (toim.) (1995) *Justice and Care. Essential Readings in Feminist Ethics*. Boulder, Colorado & Oxford: Westview Press.
- Walker, Alice (1989) Moral understandings. Alternative 'epistemology' for a feminist ethics. Teoksessa Virginia Held (toim.) (1995) *Justice and Care. Essential Readings in Feminist Ethics*. Boulder, Colorado & Oxford: Westview Press.
- Veijola, Soile & Jokinen, Eeva (2001) *Voiko naista rakastaa? Avion ja eron karuselli*. Helsinki: WSOY.
- Wise, Sue (1995) *Becoming a feminist social worker*. Teoksessa Liz Stanley (toim.) *Feminist Praxis*. London & New York: Routledge.

- 1 KYÖSTIÖ, O. K., Oppilaiden terveydentilan riippuvuus koulutyypistä. – Health status of pupils according to type of school. 78 p. Summary 6 p. 1962.
- 2 HEINONEN, VEIKKO, Differentiation of primary mental abilities. 136 p. 1963.
- 3 ELONEN, ANNA S., TAKALA, MARTTI & RUOPPILA ISTO, A study of intellectual functions in children by means of the KTK performance scales. 181 p. 1963.
- 4 JUURMAA, JYRKI, On the ability structure of the deaf. 114 p. 1963.
- 5 HEINONEN, VEIKKO, Lyhennetty faktori-analyysi. – A short method for factor analysis. 76 p. Summary 5 p. 1963.
- 6 PITKÄNEN, PENTTI, Fyysisen kunnon rakenne ja kehittyminen. – The structure and development of physical fitness. 163 p. Summary 10 p. 1964.
- 7 NURMI, VELLI, Maamme seminaarien varsinaisen opettajakoulutuksen synty ja kehittyminen viime vuosisadalla I. – Die Entehung und Entwicklung der praktischen Lehrer-bildung unserer Lehrerseminare im vorigen Jahrhundert I. 270 p. Zusammenfassung 15 p. 1964.
- 8 NURMI, VELLI, Maamme seminaarien varsinaisen opettajakoulutuksen synty ja kehittyminen viime vuosisadalla II. – Die Entstehung und Entwicklung der praktischen Lehrer-bildung unserer Lehrerseminare im vorigen Jahrhundert II. 123 p. Zusammenfassung 10 p. 1964.
- 9 NUMMENMAA, TAPIO, The language of the face. 66 p. 1964.
- 10 ISOSAARI, JUSSI, Bruno Boxström ja Sortavalan seminaarin kasvatusaineiden opetus 1882-1917. – Bruno Boxström und der Unterricht in den pädagogischen Fächern am Seminar von Sortavala 1882-1917. 167 p. Zusammenfassung II p. 1964.
- 11 NUMMENMAA, TAPIO & TAKALA, MARTTI, Parental behavior and sources of information in different social groups. 53 p. 1965.
- 12 WECKROTH, JOHAN, Studies in brain pathology and human performance I. – On the relationship between severity of brain injury and the level and structure of intellectual performance. 105 p. 1965.
- 13 PITKÄNEN, PENTTI, Ärsyke- ja reaktioanalyytisten faktorointitulosten vastaavuudesta. – On the congruence and coincidence between stimulus analytical and response analytical factor results. 223 p. Summary 14 p. 1967.
- 14 TENKKU, JUSSI, Are single moral rules absolute in Kant's ethics? 31 p. 1967.
- 15 RUOPPILA, ISTO, Nuorten ja varttuneiden opiskelijoiden väliset asenne-erot eräissä ylioppilaspohjaisissa oppilaitoksissa. – Attitude differences between young and advanced university and college students. 182 p. Summary 14 p. 1967.
- 16 KARVONEN, JUHANI, The structure, arousal and change of the attitudes of teacher education students. 118 p. 1967.
- 17 ELONEN, ANNA S., Performance scale patterns in various diagnostic groups. 53 p. 1968.
- 18 TUOMOLA, UUNO, Kansakouluntarkastajaan kohdistuvista rooliodotuksista. – On role-expectations applied to school inspectors. 173 p. Summary 8 p. 1968.
- 19 PITKÄNEN, LEA, A descriptive model of aggression and nonaggression with applications to childrens behaviour. 208 p. 1969.
- 20 KOSKIAHO, BRIITTA, Level of living and industrialisation. 102 p. 1970.
- 21 KUUSINEN, JORMA, The meaning of another person's personality. 28 p. 1970.
- 22 VIILJANEN, ERKKI, Pohjakoulutustaso ja kansakoulunopettajan kehitysympäristöjen muodostuminen. – The level of basic education in relation to the formation of the development milieu of primary school teachers. 280 s. Summary 13 p. 1970.
- 23 HAGFORS, CARL, The galvanic skin response and its application to the group registration of psychophysiological processes. 128 p. 1970.
- 24 KARVONEN, JUHANI, The enrichment of vocabulary and the basic skills of verbal communication. 47 p. 1971.
- 25 SEPPO, SIMO, Abiturienttien asenteet uskonnonopetukseen. – The attitudes of students toward religious education in secondary school. 137 p. Summary 5 p. 1971.
- 26 RENKO MANU, Opettajan tehokkuus oppilaiden koulusaavutusten ja persoonallisuuden kehittämässä. – Teacher's effectiveness in improving pupils' school achievements and developing their personality. 144 p. Summary 4 p. 1971.
- 27 VAHERVA, TAPIO, Koulutustulokset peruskoulun ala-asteella yhteisömuuttujien selittäminä. – Educational outcomes at the lower level of the comprehensive school in the light of ecological variables. 158 p. Summary 3 p. 1974.
- 28 OLKINUORA, ERKKI, Norm socialization. The formation of personal norms. 186 p. Tiivistelmä 4 p. 1974.
- 29 LIIKANEN, PIRKKO, Increasing creativity through art education among pre-school children. 44 p. Tiivistelmä 4 p. 1975.
- 30 ELONEN, ANNA S., & GUYER, MELVIN, Comparison of qualitative characteristics of human figure drawings of Finnish children in various diagnostic categories. 46 p. Tiivistelmä 3 p. 1975.
- 31 KÄÄRIÄINEN, RISTO, Physical, intellectual, and personal characteristics of Down's syndrome. 114 p. Tiivistelmä 4 p. 1975.
- 32 MÄÄTTÄ, PAULA, Images of a young drug user. 112 p. Tiivistelmä 11 p. 1976.
- 33 ALANEN, PENTTI, Tieto ja demokratia. – Epistemology and democracy. 140 p. Summary 4 p. 1976.
- 34 NUPPONEN, RIITTA, Vahvistajaroolit aikuisten ja lapsen vuorovaikutuksessa. – The experimental roles of reinforcing agent in adult-child interaction. 209 p. Summary 11 p. 1977.

- 35 TEIKARI, VEIKKO, Vigilanssi-ilmion mittaamisesta ja selitysmahdollisuuksista. – On measuring and explanation of vigilance. 163 p. Summary 2 p. 1977.
- 36 VOLANEN, RISTO, On conditions of decision making. A study of the conceptual foundations of administration. – Päätöksenteon edellytyksistä. Tutkimus hallinnon käsitteellisistä perusteista. 171 p. Tiivistelmä 7 p. 1977.
- 37 LYYTINEN, PAULA, The acquisition of Finnish morphology in early childhood. – Suomen kielen morfologisten säännönmukaisuuksien omaksuminen varhaislapsuudessa. 143 p. Tiivistelmä 6 p. 1978.
- 38 HAKAMÄKI, SIMO, Maaseudulle muutto muutto- liikkeen osana. – Migration on rural areas as one element of migration as a whole. 175 p. Summary 5 p. 1978.
- 39 MOBERG, SAKARI, Leimaautuminen erityispedagogiikassa. Nimikkeisiin apukoululainen ja tarkkailuluokkalainen liittyvät käsitykset ja niiden vaikutus hypoteettista oppilasta koskeviin havaintoihin. – Labelling in special education. 177 p. Summary 10 p. 1979.
- 40 AHVENAINEN, OSSI, Lukemis- ja kirjoittamis- häiriöinen erityisopetuksessa. – The child with reading and writing disabilities in special education. 246 p. Summary 14 p. 1980.
- 41 HURME, HELENA, Life changes during childhood. – Lasten elämänmuutokset. 229 p. Tiivistelmä 3 p. 1981.
- 42 TUTKIMUS YHTEISKUNTAPOLITIIKAN VIITOITAJANA. Professori Leo Paukkuselle omistettu juhla- kirja. 175 p. 1981.
- 43 HIRSIJÄRVI, SIRKKA, Aspects of consciousness in child rearing. – Tietoisuuden ongelma koti- kasvatuksessa. 259 p. 1981.
- 44 LASONEN, KARI, Siirtolaisoppilas Ruotsin kouluyhteisössä. Sosiometrinen tutkimus. – A socio-metric study of immigrant pupils in the Swedish comprehensive school. 269 p. Summary 7 p. 1981.
- 45 AJATUKSEN JA TOIMINNAN TIET. Matti Juntusen muistokirja. 274 p. 1982.
- 46 MÄKINEN, RAIMO, Teachers' work, wellbeing, and health. – Opettajan työ, hyvinvointi ja terveys. 232 p. Tiivistelmä 2 p. 1982.
- 47 KANKAINEN, MIKKO, Suomalaisen peruskoulun eriyttämiskäytännön yhteiskunnallisen taustan ja siirtymävaiheen toteutuksen arviointi. 257 p. Summary 11 p. 1982.
- 48 WALLS, GEORG, Health care and social welfare in, cooperation. 99 p. Tiivistelmä 9 p. 1982.
- 49 KOIVUKARI, MIRJAMI, Rote learning comprehension and participation by the learners in Zairian classrooms. – Mekaaninen oppiminen, ymmärtäminen ja oppilaiden osallistuminen opetukseen zairelaisissa koululuokissa. 286 p. Tiivistelmä 11 p. 1982.
- 50 KOPONEN, RITVA, An item analysis of tests in mathematics applying logistic test models. – Matematiikan kokeiden osioanalyysi logistisia testimalleja käyttäen. 187 p. Tiivistelmä 2 p. 1983.
- 51 PEKONEN, KYÖSTI, Byrokratia politiikan näkökul- masta. Poliitiikan ja byrokratian keskinäinen yhteys valtio- ja yhteiskuntaprosessin kehityk- sen valossa. – Bureaucracy from the viewpoint of politics. 253 p. 1983.
- 52 LYYTINEN, HEIKKI, Psychophysiology of anti- cipation and arousal. – Antisipaation ja viriä- misen psykofysiologia. 190 p. Tiivistelmä 4 p. 1984.
- 53 KORAKIANGAS, MIKKO, Lastenneuvolan tervey- denhoitajan arvioinnit viisivuotiaiden lasten psyykkisestä kehityksestä. – The psychological assessment of five-year-old children by public health centres. 227 p. Summary 14 p. 1984.
- 54 HUMAN ACTION AND PERSONALITY. Essays in honour of Martti Takala. 272 p. 1984.
- 55 MATILAINEN, JOUKO, Maanpuolustus ja eduskun- ta. Eduskuntaryhmien kannanotot ja koheesio maanpuolustuskysymyksissä Paasikiven- Kekkosen kaudella 1945-1978. – Defence and Parliament. 264 p. Summary 7 p. 1984.
- 56 PUOLUE, VALTIO JA EDUSTUKSELLINEN DEMOKRATIA. Pekka Nyholmille omistettu juhla- kirja. – Party, state and representational democracy. 145 p. Summary 2 p. 1986.
- 57 SIISIÄINEN, MARTTI, Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus. – Interests, voluntary associations and the stability of the political system. 367 p. Summary 6 p. 1986.
- 58 MATTLAR, CARL-ERIK, Finnish Rorschach responses in cross-cultural context: A norma- tive study. 166 p. Tiivistelmä 2 p. 1986.
- 59 ÄYSTÖ, SEIJA, Neuropsychological aspects of simultaneous and successive cognitive pro- cesses. – Rinnakkaisen ja peräkkäisen infor- maation prosessoinnin neuropsykologiasta. 205 p. Tiivistelmä 10 p. 1987.
- 60 LINDH, RAIMO, Suggestiiviset mielikuvamallit käyttäytymisen muokkaajina tarkkailuluokka- laisilla. – Suggestive covert modeling as a method with disturbed pupils. 194 p. Summary 8 p. 1987.
- 61 KORHONEN, TAPANI, Behavioral and neural short-latency and long-latency conditioned responses in the cat. – Välittömät ja viivästetyt hermostol- liset ja käyttäytymisvasteet klassi- sen ehdollista- misen aikana kissalla. 198 p. Tiivistelmä 4 p. 1987.
- 62 PAHKINEN, TUULA, Psykoterapian vaikutus minäkäsitykseen. Psykoterapian käynnistämisen muutosprosessin vaikutus korkeakouluopiskelijoiden minäkäsitykseen. – Change in self-concept as a result of psycho- therapy. 172 p. Summary 6 p. 1987.
- 63 KANGAS, ANITA, Keski-Suomen kulttuuri- toimintakokeilu tutkimuksena ja politiikkana. – The action research on cultural- activities in the Province of Central Finland. 301 p. Summary 8 p. 1988.
- 64 HURME, HELENA, Child, mother and grandmother. Intergenerational interaction in Finnish families. 187 p. 1988.
- 65 RASKU-PUTTONEN, HELENA, Communication

- between parents and children in experimental situations. – Vanhempien ja lasten kommunikointi strukturoiduissa tilanteissa. 71 p. Tiivistelmä 5 p. 1988.
- 66 TOSKALA, ANTERO, Kahvikuppineurootikkojen ja paniikkiagorafaobikkojen minäkuvat minäsystemin rakenteina ja kognitiivisen oppimisterapian perustana. – The self-images of coffee cup neurotics and panic agoraphobics as structures of a selfsystem and a basis for learning therapy. 261 p. Summary 6 p. 1988.
- 67 HAKKARAINEN, LIISA, Kuurojen yläasteen oppilaiden kirjoitetun kielen hallinta. - Mastery of written language by deaf pupils at the upper level of Comprehensive school. 281 p. Summary 11 p. 1988.
- 68 NÄTTI, JOUKO, Työmarkkinoiden lohkoutuminen. Segmentaatioteoriat, Suomen työmarkkinat ja yritysten työvoimastrategiat. - Segmentation theories, Finnish labour markets and the use of labour in retail trade. 189 p. Summary 10 p. 1989.
- 69 AALTOLA, JUHANI, Merkitys opettamisen ja oppimisen näkökulmasta Wittgensteinin myöhäisfilo-sofian ja pragmatismen valossa. - Meaning from the point of view of teaching and learning in the light of Wittgenstein's later philosophy and pragmatism. 249 p. Summary 6 p. 1989.
- 70 KINNUNEN, ULLA, Teacher stress over a school year. - Opettajan työstressi lukuvuoden aikana. 61 p. Tiivistelmä 3 p. 1989.
- 71 BREUER, HELMUT & RUOHO, KARI (Hrsg.), Pädagogisch-psychologische Prophylaxe bei 4-8 jährigen Kindern. - Pedagogis-psykologinen ennaltaehkäisy neljästä kahdeksaan vuoden iässä. 185 S. Tiivistelmä 1 S. 1989.
- 72 LUMMELAHTI, LEENA, Kuusivuotiaiden sopeutuminen päiväkotiiin. Yksilöllistetty mallioppimis-ohjelma päiväkotiiin heikosti sopeutuvien kuusivuotiaiden ohjauksessa sekä vanhempien kasvatuskäytännön yhteydet lapsen sopeutumiseen ja minäkäsitykseen. - The adjustment of six-year-old children to day-care-centres. 224 p. Summary 9 p. 1990.
- 73 SALOVIITA, TIMO, Adaptive behaviour of institutionalized mentally retarded persons. - Laitoksessa asuvien kehitysvammaisten adaptiivinen käyttäytyminen. 167 p. Tiivistelmä 4 p. 1990.
- 74 PALONEN, KARI et SUBRA, LEENA (Eds.), Jean-Paul Sartre - un philosophe du politique. - Jean-Paul Sartre - poliittisuuden filosofi. 107 p. Tiivistelmä 2 p. 1990.
- 75 SINIVUO, JUHANI, Kuormitus ja voimavarat upseerin uralla. - Work load and resources in the career of officers. 373 p. Summary 4 p. 1990.
- 76 PÖLKKI, PIRJO, Self-concept and social skills of school beginners. Summary and discussion. - Koulutulokkaiden minäkäsitys ja sosiaaliset taidot. 100 p. Tiivistelmä 6 p. 1990.
- 77 HUTTUNEN, JOUKO, Isän merkitys pojan sosiaaliselle sukupuolelle. - Father's impact on son's gender role identity. 246 p. Summary 9 p. 1990.
- 78 AHONEN, TIMO, Lasten motoriset koordinaatiohäiriöt. Kehitysneuropsykologinen seuranta-tutkimus. - Developmental coordination disorders in children. A developmental neuro-psychological follow-up study. 188 p. Summary 9 p. 1990.
- 79 MURTO, KARI, Towards the well functioning community. The development of Anton Makarenko and Maxwell Jones' communities. - Kohti toimivaa yhteisöä. Anton Makarenkon ja Maxwell Jonesin yhteisöjen kehitys. 270 p. Tiivistelmä 5 p. PE3YOME 5 c. 1991.
- 80 SEIKKULA, JAAKKO, Perheen ja sairaalan rajasyteemi potilaan sosiaalisessa verkostossa. - The family-hospital boundary system in the social network. 285 p. Summary 6 p. 1991.
- 81 ALANEN, ILKKA, Miten teoretisoida maa-talouden pientuotantoa. - On the conceptualization of petty production in agriculture. 360 p. Summary 9 p. 1991.
- 82 NIEMELÄ, EINO, Harjaantumisoppilas peruskoulun liikuntakasvatuksessa. - The trainable mentally retarded pupil in comprehensive school physical education. 210 p. Summary 7 p. 1991.
- 83 KARILA, IRMA, Lapsivuodeajan psyykkisten vaikeuksien ennakointi. Kognitiivinen malli. - Prediction of mental distress during puerperium. A cognitive model. 248 p. Summary 8 p. 1991.
- 84 HAAPASALO, JAANA, Psychopathy as a descriptive construct of personality among offenders. - Psykopatia rikoksentehtäjäiden persoonallisuutta kuvaavana konstruktiona. 73 p. Tiivistelmä 3 p. 1992.
- 85 ARNKIL, ERIK, Sosiaalityön rajasyteemit ja kehitysvyöhyke. - The systems of boundary and the developmental zone of social work. 65 p. Summary 4 p. 1992.
- 86 NIKKI, MAIJA-LIISA, Suomalaisen koulutusjärjestelmän kielikoulutus ja sen relevanssi. Osa II. - Foreign language education in the Finnish educational system and its relevance. Part 2. 204 p. Summary 5 p. 1992.
- 87 NIKKI, MAIJA-LIISA, The implementation of the Finnish national plan for foreign language teaching. - Valtakunnallisen kielenopetuksen yleissuunnitelman toimeenpano. 52 p. Yhteenveto 2 p. 1992.
- 88 VASKILAMPI, TUULA, Vaihtoehtoinen terveydenhuolto hyvinvointivaltion terveystarkkinoilla. - Alternative medicine on the health market of welfare state. 120 p. Summary 8 p. 1992.
- 89 LAAKSO, KIRSTI, Kouluvaikeuksien ennustaminen. Käyttäytymishäiriöt ja kielelliset vaikeudet peruskoulun alku- ja päättövaiheessa. - Prediction of difficulties in school. 145 p. Summary 4 p. 1992.
- 90 SUUTARINEN, SAKARI, Herbartilainen pedagoginen uudistus Suomen kansakoulussa vuosisa-

- dan alussa (1900-1935). - Die Herbart'sche pädagogische Reform in den finnischen Volksschulen zu Beginn dieses Jahrhunderts (1900-1935). 273 p. Zusammenfassung 5 S. 1992.
- 91 AITTOLA, TAPIO, Uuden opiskelijatyypin synty. Opiskelijoiden elämänvaiheet ja tieteenala-spesifien habitusten muovautuminen 1980-luvun yliopistossa. - Origins of the new student type. 162 p. Summary 4 p. 1992
- 92 KORHONEN, PEKKA, The origin of the idea of the Pacific free trade area. - Tyynenmeren vapaa-kauppa-alueen idean muotoutuminen. - Taiheiyoo jiyuu booeeki chi-iki koosoo no seisei. 220 p. Yhteenveto 3 p. Yooyaku 2 p. 1992.
- 93 KERÄNEN, JYRKI, Avohoitoon ja sairaalahoitoon valikoituminen perhekeskeisessä psykiatrisessa hoitojärjestelmässä. - The choice between outpatient and inpatient treatment in a family centred psychiatric treatment system. 194 p. Summary 6 p. 1992.
- 94 WAHLSTRÖM, JARL, Merkitysten muodostuminen ja muuttuminen perheterapeuttisessa keskustelussa. Diskurssianalyttinen tutkimus. - Semantic change in family therapy. 195 p. Summary 5 p. 1992.
- 95 RAHEEM, KOLAWOLE, Problems of social security and development in a developing country. A study of the indigenous systems and the colonial influence on the conventional schemes in Nigeria. - Sosiaaliturvan ja kehityksen ongelmia kehitysmaassa. 272 p. Yhteenveto 3 p. 1993.
- 96 LAINE, TIMO, Aistisuus, kehollisuus ja dialogisuus. Ludwig Feuerbachin filosofian lähtökohtia ja niiden kehitysnäkymiä 1900-luvun antropologisesti suuntautuneessa fenomenologiassa. - Sensuousness, bodiliness and dialogue. Basic principles in Ludwig Feuerbach's philosophy and their development in the anthropologically oriented phenomenology of the 1900's. 151 p. Zusammenfassung 5 S. 1993.
- 97 PENTTONEN, MARKKU, Classically conditioned lateralized head movements and bilaterally recorded cingulate cortex responses in cats. - Klassisesti ehdollistetut sivuttaiset päänliikkeet ja molemminpuoliset aivojen pihtipoimun vasteet kissalla. 74 p. Yhteenveto 3 p. 1993.
- 98 KORO, JUKKA, Aikuinen oman oppimisensa ohjaajana. Itseohjautuvuus, sen kehittyminen ja yhteys opetustuloksiin kasvatustieteen avoimen korkeakouluopetuksen monimuotokokeilussa. - Adults as managers of their own learning. Self-directiveness, its development and connection with the cognitive learning results of an experiment on distance education for the teaching of educational science. 238 p. Summary 7 p. 1993.
- 99 LAIHALA-KANKAINEN, SIRKKA, Formaalin ja funktionaalinen traditio kieltenopetuksessa. Kieltenopetuksen oppihistoriallinen tausta antiikista valistukseen. - Formal and functional traditions in language teaching. The theory-historical background of language teaching from the classical period to the age of reason. 288 p. Summary 6 p. 1993.
- 100 MÄKINEN, TERTTU, Yksilön varhaiskehitys koulunkäynnin perustana. - Early development as a foundation for school achievement. 273 p. Summary 16 p. 1993.
- 101 KOTKAVIRTA, JUSSI, Practical philosophy and modernity. A study on the formation of Hegel's thought. - Käytännöllinen filosofia ja modernisuus. Tutkielma Hegelin ajattelun muotoutumisesta. 238 p. Zusammenfassung 3 S. Yhteenveto 3 p. 1993.
- 102 EISENHARDT, PETER L., PALONEN, KARI, SUBRA, LEENA, ZIMMERMANN RAINER E. (Eds.), Modern concepts of existentialism. Essays on Sartrean problems in philosophy, political theory and aesthetics. 168 p. Tiivistelmä 2 p. 1993.
- 103 KERÄNEN, MARJA, Modern political science and gender. A debate between the deaf and the mute. - Moderni valtio-oppi ja nainen. Mykkien ja kuurojen välinen keskustelu. 252 p. Tiivistelmä 4 p. 1993.
- 104 MATIKAINEN, TUULA, Työtaitojen kehittyminen erityisammattikouluvaiheen aikana. - Development of working skills in special vocational school. 205 p. Summary 4 p. 1994.
- 105 PIHLAJARINNE, MARJA-LEENA, Nuoren sairastuminen skitsofreeniseen häiriöön. Perheterapeuttinen tarkastelutapa. - The onset of schizophrenic disorder at young age. Family therapeutic study. 174 p. Summary 5 p. 1994.
- 106 KUUSINEN, KIRSTI-LIISA, Psykykinen itsesäätely itsehoidon perustana. Itsehoito I-tyypin diabetesta sairastavilla aikuisilla. - Self-care based on self-regulation. Self-care in adult type I diabetics. 260 p. Summary 17 p. 1994.
- 107 MENGISTU, LEGESSE GEBRESELLASSIE, Psychological classification of students with and without handicaps. A tests of Holland's theory in Ethiopia. 209 p. 1994.
- 108 LESKINEN, MARKKU (ED.), Family in focus. New perspectives on early childhood special education. 158 p. 1994.
- 109 LESKINEN, MARKKU, Parents' causal attributions and adjustment to their child's disability. - Vanhempien syytulkinnat ja sopeutuminen lapsensa vammaisuuteen. 104 p. Tiivistelmä 1 p. 1994.
- 110 MATTHIES, AILA-LEENA, Epävirallisen sektorin ja hyvinvointivaltion suhteiden modernisoituminen. - The informal sector and the welfare state. Contemporary relationships. 63 p. Summary 12 p. 1994.
- 111 AITTOLA, HELENA, Tutkimustyön ohjaus ja ohjaussuhteet tieteellisessä jatkokoulutuksessa. - Mentoring in postgraduate education. 285 p. Summary 5 p. 1995.
- 112 LINDÉN, MIRJA, Muuttuva syövän kuva ja kokeminen. Potilaiden ja ammattilaisten tulkintoja. - The changing image and experience of cancer. Accounts given by patients and professionals. 234 p. Summary 5 p. 1995.
- 113 VÄLIMAA, JUSSI, Higher education cultural approach. - Korkeakoulututkimuksen

- kulttuurinäkökulma. 94 p. Yhteenveto 5 p. 1995.
- 114 KAIPIO, KALEVI, Yhteisöllisyys kasvatuksessa. yhteisökasvatuksen teoreettinen analyysi ja käytäntöön soveltaminen. - The community as an educator. Theoretical analysis and practice of community education. 250 p. Summary 3 p. 1995.
- 115 HÄNNIKÄINEN, MARITTA, Nukesta vauvaksi ja lapsesta lääkäriksi. Roolileikkiin siirtymisen tarkastelua piagetilaisesta ja kulttuurihistoriallisen toiminnan teorian näkökulmasta. 73 p. Summary 6 p. 1995.
- 116 IKONEN, OIVA, Adaptiivinen opetus. Oppimistutkimus harjaantumiskoulun opetussuunnitelma- ja seurantajärjestelmän kehittämisen tukena. - The adaptive teaching. 90 p. Summary 5 p. 1995.
- 117 SUUTAMA, TIMO, Coping with life events in old age. - Elämän muutos- ja ongelmatilanteiden käsittely iäkkäillä ihmisillä. 110 p. Yhteenveto 3 p. 1995.
- 118 DERSEH, TIBEBU BOGALE, Meanings Attached to Disability, Attitudes towards Disabled People, and Attitudes towards Integration. 150 p. 1995.
- 119 SAHLBERG, PASI, Kuka auttaisi opettajaa. Post-moderni näkökulma opetuksen muu-tokseen yhden kehittämissuunnitelman valossa. - Who would help a teacher. A post-modern perspective on change in teaching in light of a school improvement project. 255 p. Summary 4 p. 1996.
- 120 UHINKI, AILO, Distress of unemployed job-seekers described by the Zulliger Test using the Comprehensive System. - Työttömien työntekijöiden ahdinko kuvattuna Comprehensive Systemin mukaisesti käytetyillä Zulligerin testillä. 61 p. Yhteenveto 3p. 1996.
- 121 ANTIKAINEN, RISTO, Clinical course, outcome and follow-up of inpatients with borderline level disorders. - Rajatilapotilaiden osastohoidon tuloksellisuus kolmen vuoden seurantatutkimuksessa Kys:n psykiatrian klinikassa. 102 p. Yhteenveto 4 p. 1996.
- 122 RUUSUVIRTA, TIMO, Brain responses to pitch changes in an acoustic environment in cats and rabbits. - Aivovasteet kuuloärsykemuu-toksiin kissoilla ja kaneilla. 45 p. Yhteenveto 2 p. 1996.
- 123 VISTI, ANNALIISA, Työyhteisön ja työn tuottavuuden kehitys organisaation transformaa-tiossa. - Development of the work communi-ty and changes in the productivity of work during an organizational transformation process. 201 p. Summary 12 p. 1996.
- 124 SALLINEN, MIKAEL, Event-related brain potentials to changes in the acoustic environ-ment during sleep and sleepiness. - Aivojen herätevasteet muutoksiin kuuloärsykesar-jassa unen ja uneliaisuuden aikana. 104 p. Yhteenveto 3 p. 1997.
- 125 LAMMINMÄKI, TUUJA, Efficacy of a multi-faceted treatment for children with learning difficulties. - Oppimisvaikeuksien neuro-kognitiivisen ryhmäkuntoutuksen tulokset-lisuus ja siihen vaikuttavia tekijöitä. 56 p. Yhteenveto 2 p. 1997.
- 126 LUTTINEN, JAANA, Fragmentoituva kulttuuripoliitiikka. Paikallisen kulttuuripolitiikan tulkinta-kehukset Ylä-Savossa. - Fragmenting-cultural policy. The interpretative frames of local cultural politics in Ylä-Savo. 178 p. Summary 9 p. 1997.
- 127 MARTTUNEN, MIKA, Studying argumentation in higher education by electronic mail. - Argumentointia yliopisto-opinnoissa sähkö-postilla. 60 p. (164 p.) Yhteenveto 3 p. 1997.
- 128 JAAKKOLA, HANNA, Kielitieto kielitaitoon pyrittä-essä. Vieraiden kielten opettajien käsityksiä kieliopin oppimisesta ja opetta-misesta. - Language knowledge and language ability. Teachers' conceptions of the role of grammar in foreign language learning and teaching. 227 p. Summary 7 p. 1997.
- 129 SUBRA, LEENA, A portrait of the political agent in Jean-Paul Sartre. Views on playing, acting, temporality and subjectivity. - Poliittisen toimijan muotokuva Jean-Paul Sartrella. Näkymiä pelaamiseen, toimintaan, ajallisuuteen ja subjektiivisuuteen. 248 p. Yhteenveto 2 p. 1997.
- 130 HAARAKANGAS, KAUKO, Hoitokokouksen äänet. Dialoginen analyysi perhekeskeisen psykiatri-sen hoitoprosessin hoitokokous-keskusteluis-ta työryhmän toiminnan näkökulmasta. - The voices in treatment meeting. A dialogical analysis of the treatment meeting conversations in family-centred psychiatric treatment process in regard to the team activity. 136 p. Summary 8 p. 1997.
- 131 MATINHEIKKI-KOKKO, KAIJA, Challenges of working in a cross-cultural environment. Principles and practice of refugee settlement in Finland. - Kulttuurienvälisen työn haasteet. Periaatteet ja käytäntö maahanmuuttajien hyvinvoinnin turvaamiseksi Suomessa. 130 p. Yhteenveto 3 p. 1997.
- 132 KIVINIEMI, KARI, Opettajuuden oppimisesta harjoittelun harhautuksiin. Aikuisopiskeli-joiden kokemuksia opetusharjoittelusta ja sen ohjauksesta luokanopettajakoulutuksessa. - From the learning of teacherhood to the fabrications of practice. Adult students' ex-periences of teaching practice and its super- vision in class teacher education. 267 p. Summary 8 p. 1997.
- 133 KANTOLA, JOUKO, Cygnaeuksen jäljillä käsityön- opetuksesta teknologiseen kasvatukseen. - In the footsteps of Cygnaeus. From handicraft teaching to technological education. 211 p. Summary 7 p. 1997.
- 134 KAARTINEN, JUKKA, Nocturnal body movements and sleep quality. - Yölliset kehon liikkeitä ja unen laatu. 85 p. Yhteenveto 3 p. 1997.
- 135 MUSTONEN, ANU, Media violence and its audience. - Mediaväkivalta ja sen yleisö. 44 p.

- (131 p.). Yhteenveto 2 p. 1997.
- 136 PERTTULA, JUHA, The experienced life-fabrics of young men. - Nuorten miesten koettu elämänkudelman. 218 p. Yhteenveto 3 p. 1998.
- 137 TIKKANEN, TARJA, Learning and education of older workers. Lifelong learning at the margin. - Ikääntyvän työväestön oppiminen ja koulutus. Elinikäisen oppimisen marginaalissa. 83 p. (154 p.). Yhteenveto 6 p. 1998.
- 138 LEINONEN, MARKKU, Johannes Gezelius vanhempi luonnonmukaisen pedagogiikan soveltajana. Comeniuslainen tulkinta. - Johannes Gezelius the elder as implementer of natural pedagogy. A Comenian interpretation. 237 p. Summary 7 p. 1998.
- 139 KALLIO, EEVA, Training of students' scientific reasoning skills. - Korkeakouluopiskelijoiden tieteellisen ajattelun kehittäminen. 90 p. Yhteenveto 1 p. 1998.
- 140 NIEMI-VÄKEVÄINEN, LEENA, Koulutusjaksot ja elämänpolitiikka. Koulutautuminen yksilöllistymisen ja yhteisöllisyyden risteysasemana. - Sequences of vocational education as life politics. Perspectives of individualization and communality. 210 p. Summary 6 p. 1998.
- 141 PARIKKA, MATTI, Teknologiaкомпетенси. Teknologiakasvatuksen uudistamishaasteita peruskoulussa ja lukiossa. - Technological competence. Challenges of reforming technology education in the Finnish comprehensive and upper secondary school. 207 p. Summary 13 p. 1998.
- 142 TA OPETTAJAN APUNA - EDUCATIONAL TA FOR TEACHER. Professori Pirkko Liikasele omistettu juhlaKirja. 207 p. Tiivistelmä - Abstract 14 p. 1998.
- 143 YLÖNEN, HILKKA, Taikahattu ja hopeakengät - sadun maailmaa. Lapsi päiväkodissa sadun kuulijana, näkijänä ja kokijana. - The world of the colden cap and silver shoes. How kinder garten children listen to, view, and experience fairy tales. 189 p. Summary 8 p. 1998.
- 144 MOILANEN, PENTTI, Opettajan toiminnan perusteiden tulkinta ja tulkinnan totuudellisuuden arviointi. - Interpreting reasons for teachers' action and the verifying the interpretations. 226 p. Summary 3p. 1998.
- 145 VAURIO, LEENA, Lexical inferencing in reading in english on the secondary level. - Sanapäätely englanninkielistä tekstiä luettaessa lukioasteella. 147 p. Yhteenveto 3 p. 1998.
- 146 ETELÄPELTO, ANNELI, The development of expertise in information systems design. - Asiantuntijuuden kehittyminen tietojärjestelmien suunnittelussa. 132 p. (221p.). Yhteenveto 12 p. 1998.
- 147 PIRHONEN, ANTTI, Redundancy as a criterion for multimodal user-interfaces. - Käsitteistö luo näkökulman käyttöliittymäanalyysiin. 141 p. Yhteenveto 3 p. 1998.
- 148 RÖNKÄ, ANNA, The accumulation of problems of social functioning: outer, inner, and behavioral strands. - Sosiaalinen selviytyminen lapsuudesta aikuisuuteen: ongelmien kasautumisen kolme väylää. 44 p. (129 p.) Yhteenveto 3 p. 1999.
- 149 NAUKKARINEN, AIMO, Tasapainoilua kurinalaisuuden ja tarkoituksenmukaisuuden välillä. Oppilaiden ei-toivottuun käyttäytymiseen liittyvän ongelmanratkaisun kehittäminen yhden peruskoulun yläasteen tarkastelun pohjalta. - Balancing rigor and relevance. Developing problem-solving associated with students' challenging behavior in the light of a study of an upper comprehensive school. 296 p. Summary 5 p. 1999.
- 150 HOLMA, JUHA, The search for a narrative. Investigating acute psychosis and the need-adapted treatment model from the narrative viewpoint. - Narratiivinen lähestymistapa akuuttiin psykoosiin ja tarpeenmukaisen hoidon malliin. 52 p. (105 p.) Yhteenveto 3 p. 1999.
- 151 LEPPÄNEN, PAAVO H.T., Brain responses to changes in tone and speech stimuli in infants with and without a risk for familial dyslexia. - Aivovasteet ääni- ja puheärsykkeiden muutoksiin vauvoilla, joilla on riski suvussa esiintyvään dysleksiaan ja vauvoilla ilman tätä riskiä. 100 p. (197 p.) Yhteenveto 4 p. 1999.
- 152 SUOMALA, JYRKI, Students' problem solving in the LEGO/Logo learning environment. - Oppilaiden ongelmanratkaisu LEGO/Logo oppimisympäristössä. 146 p. Yhteenveto 3 p. 1999.
- 153 HUTTUNEN, RAUNO, Opettamisen filosofia ja kritiikki. - Philosophy, teaching, and critique. Towards a critical theory of the philosophy of education. 201 p. Summary 3p. 1999.
- 154 KAREKIVI, LEENA, Ehkä en kokeilisikaan, jos Tutkimus ylivieskalaisten nuorten tupakoinnista ja päihteidenkäytöstä ja niihin liittyvästä terveystkasvatuksesta vuosina 1989-1998. - Maybe I wouldn't even experiment if A study on youth smoking and use of intoxicants in Ylivieska and related health education in 1989-1998. 256 p. Summary 4 p. 1999.
- 155 LAAKSO, MARJA-LEENA, Prelinguistic skills and early interactional context as predictors of children's language development. - Esikielellinen kommunikaatio ja sen vuorovaikutuksellinen konteksti lapsen kielen kehityksen ennustajana. 127 p. Yhteenveto 2 p. 1999.
- 156 MAUNO, SAIIA, Job insecurity as a psycho-social job stressor in the context of the work-family interface. - Työn epävarmuus työn psykososiaalisena stressitekijänä työn ja perheen vuorovaikutuksen kontekstissa. 59 p. (147 p.) Yhteenveto 3 p. 1999.
- 157 MÄENSIVU KIRSTI, Opettaja määrittelijänä, oppilas määriteltävänä. Sanallisen oppilaan arvioinnin sisällön analyysi. - The teacher as a determiner - the pupil to be determined - content analysis of the written school reports. 215 p. Summary 5 p. 1999.
- 158 FELDT, TARU, Sense of coherence. Structure, stability and health promoting role in working

- life. - Koherenssin rakenne, pysyvyys ja terveyttä edistävä merkitys työelämässä. 60 p. (150 p.) Yhteenveto 5 p. 2000.
- 159 MÄNTY, TARJA, Ammatillisista erityisoppilaitoksista elämään. - Life after vocational special education. 235 p. Summary 3 p. 2000.
- 160 SARJA, ANNELI, Dialogioppiminen pienryhmässä. Opettajaksi opiskelevien harjoitteluprosessi terveydenhuollon opettajankoulutuksessa. - Dialogic learning in a small group. The process of student teachers' teaching practice during health care education. 165 p. Summary 7 p. 2000.
- 161 JÄRVINEN, ANITTA, Taitajat iänikuiset. - Kotkan ammattilukiosta valmiuksia elämään, työelämään ja jatko-opintoihin. - Age-old craftmasters -Kotka vocational senior secondary school - giving skills for life, work and further studies. 224 p. Summary 2 p. 2000.
- 162 KONTIO, MARJA-LIISA, Laitoksessa asuvan kehitysvammaisen vanhuksen haastava käyttäytyminen ja hoitajan käyttämiä vaikutuskeinoja. - Challenging behaviour of institutionalized mentally retarded elderly people and measures taken by nurses to control it. 175 p. Summary 3 p. 2000.
- 163 KILPELÄINEN, ARJA, Naiset paikkaansa etsimässä. Aikuiskoulutus naisen elämänsä rakentajana. - Adult education as determinant of woman's life-course. 155 p. Summary 6 p. 2000.
- 164 RIITESUO, ANNIKKI, A preterm child grows. Focus on speech and language during the first two years. - Keskonen kasvaa: puheen ja kielen kehitys kahtena ensimmäisenä elinvuotena. 119 p. Tiivistelmä 2 p. 2000.
- 165 TAURIAINEN, LEENA, Kohti yhteistä laatua. - Henkilökunnan, vanhempien ja lasten laatu-käsitykset päiväkodin integroidussa erityisryhmässä. - Towards common quality: staff's, parents' and children's conceptions of quality in an integration group at a daycare center. 256 p. Summary 6 p. 2000.
- 166 RAUDASKOSKI, LEENA, Ammattikorkeakoulun toimintaperustaa etsimässä. Toimilupahakemusten sisällönanalyttinen tarkastelu. - In search for the founding principles of the Finnish polytechnic institutes. A content analysis of the licence applications. 193 p. Summary 4 p. 2000.
- 167 TAKKINEN, SANNA, Meaning in life and its relation to functioning in old age. - Elämän tarkoituksellisuus ja sen yhteydet toimintakykyyn vanhuudessa. 51 p. (130 p.) Yhteenveto 2 p. 2000.
- 168 LAUNONEN, LEEVI, Eettinen kasvatusajattelu suomalaisen koulun pedagogisissa teksteissä 1860-luvulta 1990-luvulle. - Ethical thinking in Finnish school's pedagogical texts from the 1860s to the 1990s. 366 p. Summary 3 p. 2000.
- 169 KUORELAHTI, MATTI, Sopeutumattomien luokkamutoisen erityisopetuksen tuloksellisuus. - The educational outcomes of special classes for emotionally/ behaviorally disordered children and youth. 176 p. Summary 2p. 2000.
- 170 KURUNMÄKI, JUSSI, Representation, nation and time. The political rhetoric of the 1866 parliamentary reform in Sweden. - Edustus, kansakunta ja aika. Poliittinen retoriikka Ruotsin vuoden 1866 valtiopäiväreformissa. 253 p. Tiivistelmä 4 p. 2000.
- 171 RASINEN, AKI, Developing technology education. In search of curriculum elements for Finnish general education schools. 158 p. Yhteenveto 2 p. 2000.
- 172 SUNDHOLM, LARS, Itseohjautuvuus organisaatiomuutoksessa. - Self-determination in organisational change. 180 p. Summary 15 p. 2000.
- 173 AHONNISKKA-ASSA, JAANA, Analyzing change in repeated neuropsychological assessment. 68 p. (124 p.) Yhteenveto 2 p. 2000.
- 174 HÖFFRÉN, JARI, Demokraattinen eetos - rajoista mahdollisuuksiin. - The democratic ethos. From limits to possibilities? 217 p. Summary 2 p. 2000.
- 175 HEIKKINEN, HANNU L. T., Toimintatutkimus, tarinat ja opettajaksi tuleminen taito. Narratiivisen identiteettityön kehittäminen opettajankoulutuksessa toimintatutkimuksen avulla. - Action research, narratives and the art of becoming a teacher. Developing narrative identity work in teacher education through action research. 237 p. Summary 4 p. 2001.
- 176 VUORENMAA, MARITTA, Ikkunoita arvioinnin tuolle puolen. Uusia avauksia suomalaisen koulutusta koskevaan arviointikeskusteluun. - Views across assessment: New openings into the evaluation discussion on Finnish education. 266 p. Summary 4 p. 2001.
- 177 LITMANEN, TAPIO, The struggle over risk. The spatial, temporal, and cultural dimensions of protest against nuclear technology. - Kamp-pailu riskistä. Ydinteknologian vastaisen protestin tilalliset, ajalliset ja kulttuuriset ulottuvuudet. 72 p. (153 p.) Yhteenveto 9 p. 2001.
- 178 AUNOLA, KAISA, Children's and adolescents' achievement strategies, school adjustment, and family environment. - Lasten ja nuorten suoritusstrategiat koulu- ja perheympäristöissä. 51 p. (153 p.) Yhteenveto 2 p. 2001.
- 179 OKSANEN, ELINA, Arvioinnin kehittäminen erityisopetuksessa. Diagnosoinnista oppimisen ohjaukseen laadullisena tapaustutkimuksena. - Developing assessment practices in special education. From a static approach to dynamic approach applying qualitative case. 182 p. Summary 5 p. 2001.
- 180 VIITALA, KAISU, "Kyllä se tommosellaki lapsella on kovempi urakka". Sikiöaikana alkoholil-

- le altistuneiden huostaanotettujen lasten elämäntilanne, riskiprosessit ja suojaavat prosessit. - "It's harder for that kind of child to get along". The life situation of the children exposed to alcohol in utero and taken care of by society, their risk and protective processes. 316 p. Summary 4 p. 2001.
- 181 HANSSON, LEENI, Networks matter. The role of informal social networks in the period of socio-economic reforms of the 1990s in Estonia. - Verkostoilla on merkitystä: infor-maalisten sosiaalisten verkostojen asema Virossa 1990-luvun sosio-ekonomisten muutosten aikana. 194 p. Yhteenveto 3 p. 2001.
- 182 BÖÖK, MARJA LEENA, Vanhemmuus ja vanhemmuuden diskurssit työttömyystilanteessa. - Parenthood and parenting discourses in a situation of unemployment. 157 p. Summary 5 p. 2001.
- 183 KOKKO, KATJA, Antecedents and consequences of long-term unemployment. - Pitkääikaistyöttömyyden ennakoijia ja seurauksia. 53 p. (115 p.) Tiivistelmä 3 p. 2001.
- 184 KOKKONEN, MARJA, Emotion regulation and physical health in adulthood: A longitudinal, personality-oriented approach. - Aikuisiän tunteiden säätely ja fyysinen terveys: pitkittäistutkimuksellinen ja persoonallisuuskeskeinen lähestymistapa. 52 p. (137 p.) Tiivistelmä 3 p. 2001.
- 185 MÄNNIKÖ, KAISA, Adult attachment styles: A Person-oriented approach. - Aikuisten kiintymystyyli. 142 p. Yhteenveto 5 p. 2001.
- 186 KATVALA, SATU, Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa. - Where's the mother? Mothers and maternal beliefs over generations. 126 p. Summary 3 p. 2001.
- 187 KIISKINEN, ANNA-LIISA, Ympäristöhallinto vastuullisen elämäntavan edistäjänä. - Environmental administration as promoter of responsible living. 229 p. Summary 8 p. 2001.
- 188 SIMOLA, AHTI, Työterveyshuolto-organisaation toiminta, sen henkilöstön henkinen hyvinvointi ja toiminnan tuloksellisuus. - Functioning of an occupational health service organization and its relationship to the mental well-being of its personnel, client satisfaction, and economic profitability. 192 p. Summary 12 p. 2001.
- 189 VESTERINEN, PIRKKO, Projektiopiskelu- ja oppiminen ammattikorkeakoulussa. - Project-based studying and learning in the polytechnic. 257 p. Summary 5 p. 2001.
- 190 KEMPPAINEN, JAANA, Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa. - Childrearing in three generations. 183 p. Summary 3 p. 2001.
- 191 HOHENTHAL-ANTIN LEONIE, Luvan ottaminen – Ikäihmiset teatterin tekijöinä. - Taking permission– Elderly people as theatre makers. 183 p. Summary 5 p. 2001.
- 192 KAKKORI, LEENA, Heideggerin aukeama. Tutkimuksia totuudesta ja taiteesta Martin Heideggerin avaamassa horisontissa. - Heidegger's clearing. Studies on truth and art in the horizon opened by Martin Heidegger. 156 p. Summary 2 p. 2001.
- 193 NÄRHI, VESA, The use of clinical neuropsychological data in learning disability research. - Asiakastyön yhteydessä kerätyn neuropsykologisen aineiston käyttö oppimisvaikeustutkimuksessa. 103 p. Yhteenveto 2 p. 2002.
- 194 SUOMI, ASTA, Ammattia etsimässä. Aikuisopiskelijat kertovat sosiaalihoaja-koulutuksesta ja narratiivisen pätevyuden kehittymisestä. - Searching for professional identity. Adult students' narratives on the education of a social welfare supervisor and the development of narrative competence. 183 p. Summary 2 p. 2002.
- 195 PERKKILÄ, PÄIVI, Opettajien matematiikka-uskomukset ja matematiikan oppikirjan merkitys alkuopetuksessa. 212 p. - Teacher's mathematics beliefs and meaning of mathematics textbooks in the first and the second grade in primary school. Summary 2 p. 2002.
- 196 VESTERINEN, MARJA-LIISA, Ammatillinen harjoittelu osana asiantuntijuuden kehittymistä ammattikorkeakoulussa. - Promoting professional expertise by developing practical learning at the polytechnic. 261 p. Summary 5 p. 2002.
- 197 POHJANEN, JORMA, Mitä kello on? Kello modernissa yhteiskunnassa ja sen sosiologisessa teoriassa. - What's the time. Clock on modern society and in it's sociological theory. 226 p. Summary 3 p. 2002.
- 198 RANTALA, ANJA, Perhekeskeisyys – puhetta vai todellisuutta? Työntekijöiden käsitykset yhteistyöstä erityistä tukea tarvitsevan lapsen perheen kanssa. - Family-centeredness rhetoric or reality? Summary 3 p. 2002.
- 199 VALANNE, EIJA, "Meidän lapsi on arvokas" Henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS) kunnallisessa erityiskoulussa. - "Our child is precious" - The individual educational plan in the context of the special school. 219 p. Yhteenveto 2 p. 2002.
- 200 HOLOPAINEN, LEENA, Development in reading and reading related skills; a follow-up study from pre-school to the fourth grade. 57 p. (138 p.) Yhteenveto 3 p. 2002.
- 201 HEIKKINEN, HANNU, Draaman maailmat oppimialueina. Draamakasvatuksen vakava leikillisuus. - Drama worlds as learning areas - the serious playfulness os drama education. 164 p. Summary 5 p. 2002.
- 202 HYTÖNEN, TUJJA, Exploring the practice of human resource development as a field of professional expertise. - Henkilöstön kehittämistyön asiantuntijuuden rakentuminen. 137 p. (300 p.) Yhteenveto 10 p. 2002.
- 203 RIPATTI, MIKKO, Arvid Järnefeldt kasvatusajattelijana. 246 p. Summary 4 p. 2002.

- 204 VIRMASALO, ILKKA, Perhe, työttömyys ja lama. - Families, unemployment and the economic depression. 121 p. Summary 2 p. 2002.
- 205 WIKGREN, JAN, Diffuse and discrete associations in aversive classical conditioning. - Täsmälliset ja laaja-alaiset ehdollistumat klassisessa aversiivisessa ehdollistumisessa. 40 p. (81 p.) Yhteenveto 2 p. 2002.
- 206 JOKIVUORI, PERTTI, Sitoutuminen työorganisaatioon ja ammattijärjestöön. - Kilpailevia vai täydentäviä?- Commitment to organisation and trade union. Competing or complementary? 132 p. Summary 8 p. 2002.
- 207 GONZÁLEZ VEGA, NARCISO, Factors affecting simulator-training effectiveness. 162 p. Yhteenveto 1 p. 2002.
- 208 SALO, KARI, Teacher Stress as a Longitudinal Process - Opettajien stressiprosessi. 67 p. Yhteenveto 2 p. 2002.
- 209 VAUHKONEN, JOUNI, A rhetoric of reduction. Bertrand de Jouvenel's pure theory of politics as persuasion. 156 p. Tiivistelmä 2 p. 2002.
- 210 KONTONIEMI, MARITA, "Milloin sinä otat itseäsi niskasta kiinni?" Opettajien kokemuksia alisuoriutujista. - "When will you pull your socks up?" Teachers' experiences of underachievers. 218 p. Summary 3 p. 2003.
- 211 SAUKKONEN, SAKARI, Koulu ja yksilöllisyys; Jännitteitä, haasteita ja mahdollisuuksia. - School and individuality: Tensions, challenges and possibilities. 125 p. Summary 3 p. 2003.
- 212 VILJAMAA, MARJA-LEENA, Neuvola tänään ja huomenna. Vanhemmuuden tukeminen, perhekeskeisyys ja vertaistuki. - Child and maternity welfare clinics today and tomorrow. Supporting parenthood, family-centered services and peer groups. 141 p. Summary 4 p. 2003.
- 213 REMES, LIISA, Yrittäjyyskasvatuksen kolme diskurssia. - Three discourses in entrepreneurial learning. 204 p. Summary 2 p. 2003.
- 214 KARJALA, KALLE, Neulanreiästä panoraamaksi. Ruotsin kulttuurikuvan ainekset eräissä keskikoulun ja B-ruotsin vuosina 1961–2002 painetuissa oppikirjoissa. - From pinhole to panorama – The culture of Sweden presented in some middle and comprehensive school textbooks printed between 1961 and 2002. 308 p. Summary 2 p. 2003.
- 215 LALLUKKA, KIRSI, Lapsuusikä ja ikä lapsuudessa. Tutkimus 6–12 -vuotiaiden sosiokulttuurisesta ikätiedosta. - Childhood age and age in childhood. A study on the sociocultural knowledge of age. 234 p. Summary 2 p. 2003.
- 216 PUUKARI, SAULI, Video Programmes as Learning Tools. Teaching the Gas Laws and Behaviour of Gases in Finnish and Canadian Senior High Schools. 361 p. Yhteenveto 6 p. 2003.
- 217 LOISA, RAIJA-LEENA, The polysemous contemporary concept. The rhetoric of the cultural industry. - Monimerkityksinen nykykäsite. Kulttuuriteollisuuden retoriikka. 244 p. Yhteenveto 2 p. 2003.
- 218 HOLOPAINEN, ESKO, Kuullun ja luetun tekstin ymmärtämisstrategiat ja -vaikeudet peruskoulun kolmannella ja yhdeksännellä luokalla. - Strategies for listening and reading comprehension and problematic listening and reading comprehension of the text during the third and ninth grades of primary school. 135 p. Summary 3 p. 2003.
- 219 PENTTINEN, SEPPÖ, Lähtökohdat liikuntaa opettavaksi luokanopettajaksi. Nuoruuden kasvuympäristöt ja opettajankoulutus opettajuuden kehitystekijöinä. - Starting points for a primary school physical education teacher. The growth environment of adolescence and teacher education as developmental factors of teachership. 201 p. Summary 10 p. 2003.
- 220 IKÄHEIMO, HEIKKI, Tunnustus, subjektiviteetti ja inhimillinen elämänmuoto: Tutkimuksia Hegelistä ja persoonien välisistä tunnustus-suhteista. - Recognition, subjectivity and the human life form: studies on Hegel and interpersonal recognition. 191 p. Summary 3 p. 2003.
- 221 ASUNTA, TUULA, Knowledge of environmental issues. Where pupils acquire information and how it affects their attitudes, opinions, and laboratory behaviour - Ympäristöasioita koskeva tieto. Mistä oppilaat saavat informaatiota ja miten se vaikuttaa heidän asenteisiinsa, mielipiteisiinsä ja laboratoriokäyttäytymiseensä. 159 p. Yhteenveto 4 p. 2003.
- 222 KUJALA, ERKKI, Sodan pojat. Sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia isyyden näkökulmasta - The sons of war. 229 p. Summary 2 p. 2003.
- 223 JUSSI KURUNMÄKI & KARI PALOINEN (Hg./eds.) Zeit, Geschichte und Politik. Time, history and politics. *Zum achtzigsten Geburtstag von Reinhart Koselleck*. 310 p. 2003.
- 224 LAITINEN, ARTO, Strong evaluation without sources. On Charles Taylor's philosophical anthropology and cultural moral realism. - Vahvoja arvostuksia ilman lähteitä. Charles Taylorin filosofisesta antropologiasta ja kulturalistisesta moraalirealismista. 358 p. Yhteenveto 4 p. 2003.
- 225 GUTTORM, TOMI K. Newborn brain responses measuring feature and change detection and predicting later language development in children with and without familial risk for dyslexia. - Vastasyntyneiden aivovasteet puheäänteiden ja niiden muutosten havaitsemisessa sekä myöhemmän kielen kehityksen ennustamisessa dysleksia-riskilapsilla. 81 p. (161 p.) Yhteenveto 3 p. 2003.
- 226 NAKARI, MAIJA-LIISA, Työilmapiiri, työntekijöiden hyvinvointi ja muutoksen mahdollisuus - Work climate, employees' well-

- being and the possibility of change. 255 p. Summary 3 p. 2003.
- 227 METSÄPELTO, RIITTA-LEENA, Individual differences in parenting: The five-factor model of personality as an explanatory framework - Lastenkasvatus ja sen yhteys vanhemman persoonallisuuden piirteisiin. 53 p. (119 p.) Tiivistelmä 3 p. 2003.
- 228 PULKKINEN, OILI, The labyrinth of politics - A conceptual approach to the modes of the political in the scottish enlightenment. 144 p. Yhteenveto 2 p. 2003.
- 229 JUUJARVI, PETRI, A three-level analysis of reactive aggression among children. - Lasten aggressiivisiin puolustusreaktioihin vaikuttavien tekijöiden kolmitasoinen analyysi. 39 p. (115 p.) Yhteenveto 2 p. 2003.
- 230 POIKONEN, PIRJO-LIISA, "Opetussuunnitelma on sitä elämää". Päiväkoti-kouluyhteisö opetussuunnitelman kehittäjänä. - "The curriculum is part of our life". The day-care - primary school community as a curriculum developer. 154 p. Summary 3 p. 2003.
- 231 SOININEN, SUVI, From a 'Necessary Evil' to an art of contingency: Michael Oakeshott's conception of political activity in British postwar political thought. 174 p. Summary 2 p. 2003.
- 232 ALARAUDANJOKI, ESA, Nepalese child labourers' life-contexts, cognitive skills and well-being. - Työssäkäyvien nepalilaislasten elämänkonteksti, kognitiiviset taidot ja hyvinvointi. 62 p. (131 p.) Yhteenveto 4 p. 2003.
- 233 LERKKANEN, MARJA-KRISTINA, Learning to read. Reciprocal processes and individual pathways. - Lukemaan oppiminen: vastavuoroiset prosessit ja yksilölliset oppimispolut. 70 p. (155 p.) Yhteenveto 5 p. 2003.
- 234 FRIMAN, MERVI, Ammatillisen asiantuntijan etiikka ammattikorkeakoulutuksessa. - The ethics of a professional expert in the context of polytechnics. 199 p. 2004.
- 235 MERONEN, AULI, Viittomakielen omaksumisen yksilölliset tekijät. - Individual differences in sign language abilities. 110 p. Summary 5 p. 2004.
- 236 TIILIKKALA, LIISA, Mestarista tuutoriksi. Suomalaisen ammatillisen opettajuuden muutos ja jatkuvuus. - From master to tutor. Change and continuity in Finnish vocational teacherhood. 281 p. Summary 3 p. 2004.
- 237 ARO, MIKKO, Learning to read: The effect of orthography. - Kirjoitusjärjestelmän vaikutus lukemaan oppimiseen. 44 p. (122 p.) Tiivistelmä 2 p. 2004.
- 238 LAAKSO, ERKKI, Draamakokemusten äärellä. Prosessidraaman oppimispotentiaali opettajaksi opiskeluvien kokemusten valossa. - Encountering drama experiences. The learning potential of process drama in the light of student teachers' experiences. 230 p. Summary 7 p. 2004.
- 239 PERÄLÄ-LITTUNEN, SATU, Cultural images of a good mother and a good father in three generations. - Kulttuuriset mielikuvat hyvästä äidistä ja hyvästä isästä kolmessa sukupolvessa. 234 p. Yhteenveto 7 p. 2004.
- 240 RINNE-KOISTINEN, EVA-MARITA, Perceptions of health: Water and sanitation problems in rural and urban communities in Nigeria. 129 p. (198 p.) Yhteenveto 3 p. 2004.
- 241 PALMROTH, AINO, Käännösten kautta kollektiiviin. Tuuliosuuskunnat toimijaverkkoina. - From translation to collective. Wind turbine cooperatives as actor networks. 177 p. Summary 7 p. 2004.
- 242 VIERIKKO, ELINA, Genetic and environmental effects on aggression. - Geneettiset ja ympäristötekijät aggressiivisuudessa. 46 p. (108 p.) Tiivistelmä 3 p. 2004.
- 243 NÄRHI, KATI, The eco-social approach in social work and the challenges to the expertise of social work. - Ekososiaalinen viitekehys ja haasteet sosiaalityön asiantuntijuudelle. 106 p. (236 p.) Yhteenveto 7 p. 2004.
- 244 URSIN, JANI, Characteristics of Finnish medical and engineering research group work. - Tutkimusryhmätyöskentelyn piirteet lääke- ja teknisissä tieteissä. 202 p. Yhteenveto 9 p. 2004.
- 245 TREUTHARDT, LEENA, Tulohajauksen yhteiskunnallisuus Jyväskylän yliopistossa. Tarkastelunäkökulmina muoti ja seurustelu. - The management by results a fashion and social interaction at the University of Jyväskylä. 228 p. Summary 3 p. 2004.
- 246 MATTHIES, JÜRGEN, Umweltpädagogik in der Postmoderne. Eine philosophische Studie über die Krise des Subjekts im umweltpädagogischen Diskurs. - Ympäristökasvatus postmodernissa. Filosofinen tutkimus subjektin kriisistä ympäristökasvatuksen diskurssissa. 400 p. Yhteenveto 7 p. 2004.
- 247 LAITILA, AARNO, Dimensions of expertise in family therapeutic process. - Asiantuntijuuden ulottuvuuksia perheterapeuttisessa prosessissa. 54 p. (106 p.) Yhteenveto 3 p. 2004.
- 248 LAAMANEN (ASTIKAINEN), PIIA, Pre-attentive detection of changes in serially presented stimuli in rabbits and humans. - Muutoksen esitietoinen havaitseminen sarjallisesti esitetyissä ärsykkeissä kaneilla ja ihmisillä. 35 p. (54 p.) Yhteenveto 3 p. 2004.
- 249 JUUSENAHO, RIITTA, Peruskoulun rehtoreiden johtamisen eroja. Sukupuolinen näkökulma.

- Differences in comprehensive school leadership and management. A gender-based approach. 176p. Summary 3 p. 2004.
- 250 VAARAKALLIO, TUULA, "Rotten to the Core". Variations of French nationalist anti-system rhetoric. – "Systeemi on mätä". Ranskalaisien nationalistien järjestelmän vastainen retoriikka. 194 p. Yhteenveto 3 p. 2004.
- 251 KUUSINEN, PATRIK, Pitkäaikainen kipu ja depressio. Yhteyttä säätelevät tekijät. – Chronic pain and depression: psychosocial determinants regulating the relationship. 139 p. Summary 8 p. 2004.
- 252 HÄNNIKÄINEN-UUTELA, ANNA-LIISA, Uudelleen juurtuneet. Yhteisökasvatus vaikeasti päihderiippuvaisten narkomaanien kuntoutuksessa. – Rooted again. Community education in the rehabilitation of substance addicts. 286 p. Summary 3 p. 2004.
- 253 PALONIEMI, SUSANNA, Ikä, kokemus ja osaaminen työelämässä. Työntekijöiden käsityksiään ja kokemuksen merkityksestä ammatillisessa osaamisessa ja sen kehittämisessä. - Age, experience and competence in working life. Employees' conceptions of the the meaning and experience in professional competence and its development. 184 p. Summary 5 p. 2004.
- 254 RUIZ CEREZO, MONTSE, Anger and Optimal Performance in Karate. An Application of the IZOF Model. 55 p. (130 p.) Tiivistelmä 2 p. 2004.
- 255 LADONLAHTI, TARJA, Haasteita palvelujärjestelmälle. Kehitysvammaiseksi luokiteltu henkilö psykiatrisessa sairaalassa. - Challenges for the human service system. Living in a psychiatric hospital under the label of mental retardation. 176 p. Summary 3 p. 2004.
- 256 KOVANEN PÄIVI, Oppiminen ja asiantuntijuus varhaiskasvatuksessa. Varhaisen oppimaan ohjaamisen suunnitelma erityistä tukea tarvitsevien lasten ohjauksessa. - Learning and expertise in early childhood education. A pilot work in using VARSU with children with special needs. 175 p. Summary 2 p. 2004.
- 257 VILMI, VEIKKO, Turvallinen koulu. Suomalaisien näkemyksiä koulutuspalvelujen kansallisesta ja kunnallisesta priorisoinnista. - Secure education. Finnish views on the national and municipal priorities of Finland's education services. 134 p. Summary 5 p. 2005.
- 258 ANTTILA, TIMO, Reduced working hours. Reshaping the duration, timing and tempo of work. 168 p. Tiivistelmä 2 p. 2005.
- 259 UGASTE, AINO, The child's play world at home and the mother's role in the play. 207 p. Tiivistelmä 5 p. 2005.
- 260 KURRI, KATJA, The invisible moral order: Agency, accountability and responsibility in therapy talk. 38 p. (103 p.). Tiivistelmä 1 p. 2005.
- 261 COLLIN, KAIJA, Experience and shared practice – Design engineers' learning at work.– Suunnitteluinsinöörien työssä oppiminen – kokemuksellisuutta ja jaettuja käytäntöjä. 124 p. (211 p.). Yhteenveto 6 p. 2005.
- 262 KURKI, EIJA, Näkyvä ja näkymätön. Nainen Suomen helluntailiikkeen kentällä. – Visible and invisible. Women in the Finnish pentecostal movement. 180 p. Summary 2 p. 2005.
- 263 HEIMONEN, SIRKKALIISA, Työkäisenä Alzheimerin tautiin sairastuneiden ja heidän puolisoitensa kokemukset sairauden alkuvaiheessa. – Experiences of persons with early onset Alzheimer's disease and their spouses in the early stage of the disease. 138 p. Summary 3 p. 2005.
- 264 PIIROINEN, HANNU, Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet. Suomalainen sosiaalityö 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa. – Uncertainty, change and professional tensions. The Finnish social work in the 1990s in the light of social workers' representations. 207 p. Summary 2 p. 2005.
- 265 MÄKINEN, JARMO, Säätiö ja maakunta. Maakuntarahastojärjestelmän kentät ja verkostot. – Foundation and region: Fields and networks of the system of the regional funds. 235 p. Summary 3 p. 2005.
- 266 PETRELUIS, PÄIVI, Sukupuoli ja subjektiivinen sosiaalityössä. Tulkintoja naistyöntekijöiden muistoista. – Gender and subjectivity in social work – interpreting women workers' memories. 67 p. (175 p.) 2005.